

РОБЪРТ М. ПЪРСИГ

Автор на "ДЗЕН И ИЗКУСТВОТО ДА СЕ ПОДДЪРЖА
МОТОЦИКЛЕТ" - "Библията" на няколко поколения

ДАЙДА

КНИГА ЗА ОНЕЗИ, КОИТО ТЪРСЯТ ПРИКЛЮЧЕНИЯТА НА ДУХА

РОБЪРТ М. ПЪРСИГ ЛАЙЛА

Превод: Вера Георгиева

chitanka.info

След повече от петнадесет години Робърт М. Пърсиг, автор на една от най-четените книги на нашето време — „Дзен и изкуството да се поддържа мотоциклет“, най-сетне наруши мълчанието си и издаде своята втора творба — „Лайла“. „Дзен и изкуството да се поддържа мотоциклет“ заема изключително място в модерната култура: написано от човек, чието име не е било известно на никого, отхвърлено от много издателства, в края на краищата произведението излиза, за да завладее съзнанието на не едно поколение. Сега с „Лайла“ Робърт М. Пърсиг отново ни повежда на пътешествие, колкото загадъчно и странно, толкова и осеяно с прозрения за онези, които търсят приключенията на духа, за да се впуснат в тях самоотвержено и с радост. Вместо с мотоциклет сега героят поема с яхта надолу по река Хъдзън заедно със своята доста необичайна спътница — жена на име Лайла, която е срещнал съвсем случайно в един бар...

„Лайла“ е вълнуващ разказ за тази катастрофално комична среща, за дълбоката криза, която героинята отприщва у Федър, предизвиквайки го с най-същностните човешки въпроси: що е добро? Какво е мястото на ценностите в нашия живот? Защо сме толкова еднакви и различни?...

ДИМИТРИ ИВАНОВ

ОТГОВОРИТЕ СА СЪЩО ТЪЙ ВАЖНИ, КАКТО И ДА ГИ ТЪРСИШ ЗА „ЛАЙЛА“ — ЕДНА ТВОРБА С БЛАГОРОДНО ПОТЕКЛО

През 1980 г. в български превод излезе „Дзен и изкуството да се поддържа мотоциклет“ от Робърт М. Пърсиг. Книгата вече беше претърпяла двадесет издания; за първи път се беше появила в Ню Йорк през 1974 г. Макар и да не знаеха това, хората я посрещнаха с интерес. Млади читатели искаха да научат още нещо за „груви“.

Това им прави чест — откакто Волтер написа „Кандид“, такива книги се четат от най-будните хора в най-просветените страни. Имам предвид книги, в които философията се поднася като четиво, а не като трактат, който ще бъде прочетен от шепа специалисти.

Сега Робърт М. Пърсиг е написал втора книга — „Лайла“ излезе през ноември 1991 г. и е още по-интересна от „Дзен и изкуството да се поддържа мотоциклет“. Написана е по изпитаната стара рецепта: разказва се за един човек, на когото се случват разни неща, почти приключения, каращи го да си мисли разни работи. Тези разни работи са философски.

В „Дзен и изкуството да се поддържа мотоциклет“ Робърт М. Пърсиг беше разделил нашите прояви на две: квадратно поведение и поведение „груви“. Двама души се изкачват по хималайски склон. За страничния наблюдател двамата катерачи са еднакви. И двамата крачат, поставяйки единия си крак пред другия. Двамата вдишват и издишват с еднаква честота. И двамата спират, когато се уморят. И двамата пак поемат нагоре, щом си починат. Но единият е тръгнал на поклонение към изворите на Ганг и убежището на Шива. Той се изкачва по свещената планина. Другият е алпинистът, за когото пишат вестниците. Единият е безкористният катерач, другият е самолюбивият

катерач. Самолюбивият катерач е като неакордиран инструмент. Много е вероятно да не забележи слънчевия лъч, падащ косо в ждрелото. Той гледа напред, мъчи се да види какво има зад онзи зъбер горе на превала. Той е тук и не е тук; когато говори, говори за нещо друго, приказките му се отнасят за някъде другаде. Тук не му харесва, иска да е по-нагоре по пътеката, но стигне ли там, точно толкова не му харесва, защото там е станало тук. Онова, което търси, е навсякъде около него, но той го пропуска. С една дума, той е квадратен. Катерачите, за които обикновено чувате, са квадратни. Неквадратни може и да има, но вие не сте ги и чували, те не държат светът да знае за тях.

В своята втора книга „Лайла“ Робърт М. Пърсиг се изкачва във високопланинската зона на ума — метафизиката. Той обяснява: катеренето е усилено, но не го ли предприемеш, оставаш за цял живот обитател на мисловната долина. Докато горе имаш възможност за промисъл, защото обхващаш с разбиращ поглед разстилащата се в краката ти низина. В нея гъмжи от сблъсъци. Защото тя е долината на живота, а животът е опозиция. Да, и във Вселената има опозиция — животът е опозиция на природните закони. Колкото по-висша форма има животът, толкова повече потъпква природните закони, властващи във Вселената. Гравитацията е всемирен закон. Низшите организми я преодоляват при вътрешноклетъчното подреждане, червеят я преодолява повече, защото се движи, птиците — защото летят, човекът — защото стига до Луната. Животът се заражда, защото сили, действащи на податомно равнище, успяват да заобиколят силите, действащи на надатомно равнище.

Вторият закон на термодинамиката гласи, че всички енергийни системи са като навити пружини; докато пружината се развива, часовникът работи, но после не се самонавива. А животът се самонавива, преобразува нискоенергийните дадености от рода на морската вода, слънчевата светлина и въздуха във високоенергийни съединения, саморазмножава се във все по-сложни самонавиващи се часовници.

Защо група от прости, стабилни съединения на въглерода, водорода, кислорода и азота се самоорганизируют милиарди години, докато образуват един професор по химия? Каква е причината? Ако оставим професора по химия на една скала под слънцето достатъчно

дълго, природните сили ще го разградят на прости съединения на въглерода, кислорода, водорода и азота плюс калций, фосфор и малки количества други минерали. Реакцията е едностранна. С какъвто и професор по химия да си послужим, каквито и процеси да използваме, не можем да преобразуваме тези съединения обратно в професор по химия. Професорите по химия са нестабилни образувания от предимно нестабилни съединения, които под въздействието на слънчевите лъчи се разлагат необратимо на прости органични и неорганични съединения.

Въпросът е: защо мъртвата материя се е самоорганизирала в обратна посока? Защото...

Аз нямам право да отговарям, Робърт М. Пърсиг е посветил на отговора или по-скоро на неговото търсене този свой втори роман. Защото, да, „Лайла“ все пак е роман, мястото на действие се движи, всичко става на една яхта, чийто капитан не знае накъде точно е тръгнал. Защо пък не, и в „Кандид“ се случваха разни неща, жанрът има тъй благородно потекло...

На Уенди и Нел

ПЪРВА ЧАСТ

1.

Лайла не усещаше, че той е при нея. Беше заспала дълбоко и очевидно сънуваше някакъв страшен сън. В мрака той долавяше как тя скърца със зъби и се мята, сякаш се бори с опасност, видима единствено за нея.

Светлината от отворения капак над главите им беше толкова оскъдна, че скриваше следите от козметиката и от възрастта, и сега Лайла приличаше на ангел, на малко момиченце с руса коса, широки скули, вирнато носле и обикновено детско лице — толкова познато, че предизвикваше някак естествена обич. Стори му се, че щом дойде утрото, небесносините ѝ очи ще се отворят широко и ще блеснат възторжено в очакване на още един ден, изпълнен със слънчева светлина, усмихнати родители, може би цвъртящ на печката бекон и всеобщо щастие.

Нямаше обаче да се случи нищо подобно. Когато отвореше замъглени от снощното пиене очи, Лайла щеше да се вгледа в чертите на мъжа с посивели коси и дори нямаше да се сети кой е — случаен нощен познат от бара. Покрай световъртежа и главоболието щеше да изпита известни угризения и презрение към себе си, но не задълго, помисли той — не ѝ се случваше за първи път, — и тя бавно щеше да се помъчи да измисли как да се върне към обичайния си живот преди снощната среща.

Лайла измърмори нещо като: „Внимавай!“ После добави още нещо неразбираемо, обърна се и придърпа одеялото над главата си може би заради студения бриз, който нахлуваше през отворения капак. Койката в каютата беше твърде тясна и затова при обръщането тялото ѝ се притисна пак до неговото. Той го почувствува — издължено и топло. Обхвана го предишното желание, ръката му се плъзна над нейната и докосна едната ѝ гърда — едра, но прекалено мека, като презрял плод, който скоро ще започне да гние.

Искаше му се да я събуди и пак да я обладае, но при тази мисъл у него се надигна тъжно чувство и го възпря. Колкото повече се колебаеше, толкова повече растеше тъгата. Желаше да я опознае по-

добре. Цяла нощ бе имал усещането, че я е виждал някъде много, много отдавна.

От тази мисъл желанието му съвсем премина. Тъгата преля и се смеси с мрака в каютата и мъждивата индиговосиня светлина в отворения капак. Отгоре бяха звездите, оградени от рамката на капака — разлюлееше ли се яхтата, сякаш се движеха и те. Част от Орион изчезваше за миг, после пак се появяваше. Скоро щяха да се виждат всички зимни съзвездия.

В студения нощен въздух отчетливо се чуваше как по моста в далечината се движат коли в посока към Кингстън, някъде по скалите горе, над река Хъдзън. Яхтата бе спряла тук, в мъничкия приток, за нощна почивка, преди да отпътува на юг.

Нямаше много време. По дърветата покрай реката почти не се виждаше зеленина. Повечето спаружени листа бяха окапали. През последните няколко дни бурният студен северняк нахлу в речната долина, отнесе листата от клоните и ги изви в спираловидна вихрушка, оцветена в червено, кестеняво, златисто и кафяво, която се носеше над реката и пресичаше пътя на яхтата надолу през канала с шамандурите. Нямаше почти никакви други яхти в канала. Няколкото, закотвени до кея, изглеждаха изоставени и забравени след края на лятото, когато собствениците им се бяха заели с нещо друго. В небето отвсякъде се виеха клинообразни ята гъски и патици, тръгнаха да бягат от брулещия канадски полярен студ. Много от тях сигурно са били мънички, когато той започна това пътуване от Горното езеро, истински океан на сред сушата. Сега зад гърба му имаше хиляда мили и както му се струваше, хиляда години.

Нямаше много време. Вчера сутринта, когато се качи на палубата, се подхлъзна, хвана се да не падне и забеляза, че цялата яхта е покрита със скреж.

Федър се чудеше къде е виждал Лайла преди, но не можеше да се сети. И все пак му се струваше, че я е виждал. И тогава беше есен, помисли той, беше ноември и бе сковал голям студ. Спомни си, че трамваят беше почти празен, в него бяха той, ватманът, кондукторът и Лайла заедно с една приятелка на три седалки зад него. Седалките бяха покрити с жълта тъкан от здрави палмови нишки, твърда и груба, за да издържи дълго, но само след няколко години автобусите ги изместиха, та релсите, жиците и трамваите изчезнаха.

Спомни си, че бе гледал три филма подред, беше препушил и го болеше глава, а му оставаше да се люшка в трамвая още около половин час, преди да стигне до спирката, на която щеше да слезе и да извърви в мрака пресечка и половина пеша, за да се прибере у дома, където имаше аспирин и след още час и половина главоболието му щеше да премине. Тогава чу силния кикот на двете момичета и се обърна. Те изведнъж млъкнаха и го погледнаха така, сякаш той беше единствената причина да се кискат. Смееха се на него. Имаше голям нос, бе прегърбен, във външността му нямаше нищо интересно и трудно общуваше с хората. Момичето отляво, което явно се бе кикотило по-силно, беше Лайла. Съвсем същото лице — златиста коса, гладка кожа и сини очи. Усмивваше се едва-едва — мислеше, че така ще скрие защо се е кискало. Момичетата слязоха след няколко спирки, продължаваха да говорят и да се смеят.

След няколко месеца я забеляза отново в тълпата по време на най-оживеното улично движение. Мярна се за миг и изчезна. Тя завъртя глава — по лицето ѝ пролича, че го е познала — и сякаш замря в очакване той да направи, да каже нещо. Но Федър не помръдна. Не беше общителен, а и вече беше късно. Двамата продължиха всеки по своя път и до вечерта и през следващите дни той се питаше коя ли е тя и какво е щяло да стане, ако се е доближил и е казал нещо. Следващото лято му се стори, че я забеляза на един плаж в южната част на града. Тя се печеше на пясъка, когато мина покрай нея, той видя лицето ѝ и изведнъж се развълнува силно. Този път нямаше просто да стои като препариран. Този път щеше да предприеме нещо. Събра цялата си смелост, върна се, изправи се до краката ѝ, взря се в лицето и видя, че не е Лайла. Беше друго момиче. Помнеше колко се бе натъжил тогава. В онези дни беше съвсем сам.

Но всичко това се бе случило отдавна, преди много години. Тя сигурно се е променила. Не беше възможно да е същата. Пък и бездруго не я познаваше. Имаше ли някакво значение? За кой дявол да помни толкова години такива незначителни случки?

Тези полузабравени образи са необикновени, помисли той, като сънища. Спящата Лайла, с която се запознаха снощи, също беше друга. Не друг човек, пак си беше тя, но по-неопределена, с по-размита индивидуалност. Тук беше Лайла, съвсем конкретна личност, която сега спи до него, която се бе родила и живее, мята се насън и

сравнително скоро ще умре, за да се появи другата — наричайте я *лайла*^[1] — безсмъртната, вселила се за малко в Лайла и после продължила пътя си. Снощи се бе запознал със спящата Лайла. Но будната Лайла, която никога не спи, го наблюдаваше отдавна, както и той нея.

Беше наистина необикновено. През цялото време, докато се е спускал по канала от шлюз до шлюз, тя е пътувала по същия начин, но той не е знаел за присъствието ѝ. Може да я е срещнал при шлюзовете на Трой и да е погледнал право към нея в мрака, без да я забелязва. На картата бяха отбелязани поредица шлюзове на съвсем малки разстояния, но нямаше обозначения за височината или за неприятностите, когато погрешно си изчислил разстоянията, закъсняваш и си изтощен. Едва след като стигна шлюзовете, разбра колко голяма е опасността: какви мъки видя, докато се справи със светлините — зелени, червени, бели, светлините в къщичките на пазачите при шлюзовете, светлините на насрещните плавателни съдове, светлините на мостовете, бреговете и Бог знае още какво в мрака. Никак не му се искаше да се блъсне в тъмното или да заобикаля. Никога преди не ги беше виждал, беше страшно напрегнат и именно сред цялото това напрежение се сети, че май я е виждал на друга яхта.

Слизаха от небето. Не от някакви си трийсет, четирийсет или петдесет, а от стотици метри. Яхтите се спускаха надолу, все по-надолу в нощта от небето, където са били през цялото време, без дори да подозират. Когато се отвори последната врата на последния шлюз, излязоха на тъмна мазна река. Огромно съоръжение я насочваше към блещукаща в далечината светлина. Той се отправи натам с яхтата си, но водовъртежът на слелите се в едно реки го грабна и бързо го отклони. После на пълен ход застана напреко по течението и спря до плаващия док в другия край.

— Тук приливите са високи към метър и половина — каза пазачът на дока.

Приливи ли! Значи са на морското равнище. Значи всички шлюзове са зад гърба му. Сега само луната над океана щеше да повдига и спуска яхтата. По целия път до Кингстън мисълта, че е свързан с океана без никакви бариери, го изпълваше с усещане за необятно пространство.

Именно заради пространството се бе впуснал в това пътешествие и същата вечер в кръчмата при дока се бе опитал да заговори за него с Райгъл и Капела. Райгъл изглеждаше уморен, прекалено зает и незаинтересован, но Бил Капела, моряк при него, беше изпълнен с ентузиазъм и сякаш проявяваше разбиране.

— Както при Осуего — каза Капела, — чакахме да отворят шлюзовете и все се тюхкахме колко е ужасно, че не можем да тръгнем, а всъщност преживявахме най-хубавите мигове в живота.

Федър се беше запознал с Райгъл и Капела през септември, когато от дъждовете при един ураган водата преля, пробиха стените на каналите, потоци шамандурите, заля шлюзовете и настъпи такава буркотия, че се наложи да затворят канала за две седмици. Яхтите, тръгнали от Големите езера на юг, бяха вързани и екипажите им нямаше какво да правят. Изведнъж се отвори пространство в живота на всички. Зейна неочаквана дупка във времето. Отначало всички се ядосаха. Беше просто ужасно да се мотаят, без да правят нищо. Собствениците на яхти бяха погълнати от своите си занимания и не им се говореше много-много с останалите, но сега нямаше какво да правят, освен дни наред да си бърбят. Не колкото да минава времето. А задълбочено. Скоро всички почнаха да си ходят на гости по яхтите. Навсякъде се веселяха по цели нощи. Хората от града се заинтересуваха от задръстването по реката и някои се запознаха с моряците. Не колкото да минава времето. Задълбочено. И веселбите ставаха все повече.

Така катастрофата, бедствието, ядосало всички в началото, се превърна точно в това, което каза Капела. Всички преживяваха всъщност най-хубавите мигове в живота си. А бяха щастливи заради пространството.

Освен Райгъл, Капела и Федър в кръчмата нямаше почти никой. Помещението не беше голямо, в дъното имаше няколко малки маси за бiliarд, барът беше в средата точно срещу вратата, около него бяха струпани множество очукани масички. Нямаше никакви претенции за стил. И все пак човек се чувствуваше добре. Нищо не пречеше на собственото му пространство. Точно така. Просто кръчма, а не кръчма с велики идеи.

— Мисля, че е от пространството — рече той на Райгъл.

— Какво искаш да кажеш? — попита Райгъл.

— За пространството ли?

Райгъл го гледаше с присвити очи. Въпреки ярката раирана риза и плетената моряшка шапчица изглеждаше нещастен заради нещо, което премълчаваше. Може би крайната цел на пътуването му беше да продаде яхтата долу в Кънетикът.

За да не влиза в спор с Райгъл, Федър поде внимателно:

— Мисля, че с тези яхти печелим пространство, част от нищото, от празнотата... огромни площи открита вода... и отрязъци от време, без да има какво да правим... Това струва луди пари. Такава стока вече почти не се продава.

— По-добре се затвори в някоя стая и заключи вратата — отвърна Райгъл.

— Не става — възрази той. — Звъни телефонът.

— Ами няма да отговаряш.

— На вратата може да почука пощальонът.

— И колко пъти ще се случи? Не си длъжен да отваряш.

Райгъл просто си търсеше повод да се заяжда. Капела се включи в разговора колкото да се позабавлява.

— Съседите ще получат съобщението — предложи Капела.

— Тогава децата ще се върнат и ще пуснат силно телевизора.

— Ще им кажеш да намалят звука — не се предаваше Капела.

— Да, ама трябва да изляза от стаята.

— Е, добре, просто няма да им обръщаш внимание — примири се Капела.

— Добре, чудесно. Я сега да видим. Какво става с човек, който седи в заключена стая, не вдига телефона, не отваря, ако някой чука на вратата, не си показва носа дори когато децата са у дома и са пуснали силно телевизора?

Замислиха се и накрая леко се усмигнаха.

Барманът изглеждаше напълно отегчен, когато влязоха. Нямаше никаква работа. Но откакто бяха седнали в кръчмата, дойдоха още четирима-петима посетители. Барманът разговаряше с двама от тях, приличаха на стари клиенти — спокойни, свикнали с мястото. Други двама държаха билиардни щеки, явно от маси в съседно помещение.

— Тук няма пространство — настоя Райгъл, още му се искаше да спори. — Ако беше тукашен, щеше да ти е ясно.

— Как така?

— Тук няма пространство — повтори Райгъл. — Всичко е претъпкано с история. Вече всичко е мъртво, но ако познаваше този край, щеше да разбереш, че няма пространство. Пълно е със стари тайни. Всеки тук крие по нещичко.

— Какви тайни? — попита той Райгъл.

— Нищо не е такова, каквото изглежда — обясни Райгъл. — Например малкият приток, където сме сега, знаеш ли накъде води? Сигурно си мислиш, че продължава неколкостотин метра след завоя, нали? Докъде смяташ, че стига тази рекичка, преди да спре?

Предположението на Федър беше трийсетина километра.

Райгъл се усмихна.

— Преди можеше да вървиш по нея безкрайно — каза той. — Стига чак до Атлантическия океан. Но сега хората са забравили това. Тече през целия щат Ню Джърси. Някога бе свързана с канал през планините и стигаше чак до Делауер. Оттук минаваха шлепове, натоварени с въглища още в Пенсилвания. Прадядо ми е печелел от това. Влагал е пари в какви ли не предприятия. И е бил доста заможен.

— Значи си тукашен — предположи Федър.

— Родът ми се е заселил тук след Революцията — обясни Райгъл. — Преместили са се едва преди трийсетина години.

Федър изчака Райгъл да продължи, но той не каза нищо повече.

От вратата лъхна студ и влезе голяма тълпа. Един от новодошлите махна на Райгъл. Той кимна в отговор.

— Познаваш ли го? — попита Федър.

— От Торонто е — каза Райгъл.

— Кой е?

— Състезавал съм се с него — отвърна Райгъл. — Канадци са. Винаги идват насам по това време на годината.

Единият от канадците беше облечен с червен пуловер, друг носеше килната назад синя флотска фуражка, трети имаше яркозелено сако. Движеха се в група, личеше, че се познават помежду си много добре, но мястото им е напълно непознато. Излъчваха някаква чужда приповдигнатост като гостуващ хокеен отбор.

Федър си спомни, че ги е срещал и преди, в Осуего, на голям кораб, наречен „Карма“, изглеждаха доста затворена за външни хора група.

— Държат се, като че не им допада кой знае колко тук — отбеляза Капела.

— Просто искат да се спуснат на юг — каза Райгъл.

— Все пак в тях има нещо особено — продължи Капела, — май не одобряват това, което виждат.

— Е, аз пък точно това одобрявам — обади се Райгъл.

— Какво искаш да кажеш? — учуди се Капела.

— Те са нравствени хора — обясни Райгъл. — На нас също няма да ни навреди, ако сме такива.

Един от канадците, който досега беше изучавал записите в мюзикбокса, натисна някакви копчета, блеснаха светлини и се завъртяха из помещението.

Силният звук ги сепна. Високоговорителят беше пуснат прекалено силно. Федър се помъчи да каже нещо на Капела. Капела сви дланта си на фуния пред ухото и се разсмя. Федър вдигна ръце, двамата се облегнаха назад и отпиха от бирите.

Бяха дошли още хора и кръчмата вече се изпълваше. Повечето клиенти май бяха местни хора, но съвсем свободно общуваха с моряците, сякаш бяха свикнали с тях. От бирата, шума и дружелюбното отношение между непознатите заведението се оживи. Федър отпи от чашата, заслуша се и се загледа в накъсаните светлини от някакъв прожектор за дискотеки, окачен на тавана над мюзикбокса.

Мисълта му се зарея. Замисли се над думите на Райгъл. Източните щати *наистина* бяха различни. Трудно беше да се определи разликата — по-скоро можеше да се усети, отколкото да се види.

Архитектурата от долината на Хъдзън излъчваше атмосферата на стила Къриър и Айвс от началото на миналия век, на мудния, благоприличен и подреден живот отпреди промишления преврат. В Минесота, където бе роден Федър, нямаше нищо такова. По онова време там е имало главно гори, индианци и дъсчени колиби.

Пътуваш ли през Америка по вода, все едно се връщаш назад във времето и виждаш какво е било в далечното минало. Федър следваше старите търговски пътища, използвани преди навлизането на железниците. Просто да се чуди човек — на места реката все още изглеждаше същата, както по картините от старата живописна школа на Хъдзън, с красиви гори и планини в далечината.

Колкото по на юг отиваше с яхтата, толкова повече усещаше социалното разслоение, особено при богаташките къщи, които ставаха все по-многобройни. Стилът им бавно, но сигурно губеше отпечатъка на преселническия дух. Сградите придобиваха все по-европейски вид.

Двама от канадците на бара — мъж и жена, се бяха притиснали така, че между тях и нож не можеше да се плъзне. Когато музиката спря, Федър ги посочи на Райгъл и Капела. Мъжът бе сложил ръка на бедрото на жената и пиеше питието си, сякаш не се случваше нищо особено.

Федър се обърна към Райгъл.

— Такива ли са нравствените ти канадци?

Капела се изсмя.

Райгъл им хвърли бърз поглед и намръщен, отмести очи.

— Има два вида — каза той. — Едните не одобряват Щатите заради цялата помия, която откриват тук, а другите обичат страната пак заради същата помия.

Кимна към двамата и тъкмо да каже нещо, когато музиката гръмна и светлините се завъртяха отново. Вдигна ръце, Капела се засмя и тримата се отпуснаха на столовете.

След малко се усети хлад. Вратата беше отворена. На прага стоеше жена и оглеждаше кръчмата, сякаш търсеше някого.

Някой извика:

— ЗАТВАРЯЙ ВРАТАТА!

Жената и Райгъл размениха дълги погледи. Тя като че търсеше точно него, но после отново се заоглежда.

— ЗАТВАРЯЙ ВРАТАТА! — извика и друг.

— На *теб* говорят, Лайла — обади се Райгъл.

Явно жената бе видяла онова, което търсеше, защото изведнъж по лицето ѝ се изписа гняв. Тръшна вратата с все сила.

— Така СТАВА ли? — изкрещя тя.

Райгъл я погледна безизразно, после се обърна към масата.

Музиката спря. Федър му намигна.

— Тази да не е от ония, дето ни обичат?

— Не, дори не е канадка — отвърна Райгъл.

— Коя е? — любопитствува Федър.

Райгъл не отговори.

— Откъде е?

— Нямам нищо общо с нея — каза Райгъл.
Изведнъж музиката гръмна отново.
„ОТДЪХНИ!...“, зарева високоговорителят.
Цветните светлини пак озариха помещението.

„НЕКА БЪДЕМ ЗАЕДНО!...“
„ТИ И АЗ!...“

Капела въпросително вдигна и разклати празната кутия от бира, за да разбере иска ли някой още. Федър му кимна и Капела изчезна.

„И НАПРАВИ...“
„И НАПРАВИ...“
„ОНОВА...“
„КОЕТО ОБИЧАМЕ ДА ПРАВИМ!...“

Райгъл каза нещо, но Федър не го чуваше. Високият канадец с напористата ръка и приятелката му бяха на дансинга. Той ги загледа — всъщност не бяха лоши.

„ЕДИН КРАТЪК ТАНЦ...“
„И МАЛКО ЛЮБОВ...“
„ОТПУСНИ СЕ ТАЗИ НОЩ...“
„ОТПУСНИ СЕ ТАЗИ НОЩ...“

Чувствено. Кратки поривисти звуци. Изповед на чернокож някъде от гетото.

Той наблюдаваше Лайла, която седеше сама на бара. В нея имаше нещо, което силно привличаше вниманието му. Сексуалното ѝ излъчване, помисли Федър.

Лайла използваше обичайната долнопробна козметика — изрусена коса, червен лак на ноктите, нищо оригинално, единствено това, че на нея стоеше като в забранен филм. Човек веднага, без

никакви съмнения се досещаше за какво я бива най-много. И все пак в изражението ѝ имаше нещо огнено.

Музиката спря, похотливият канадец и приятелката му напуснаха дансинга. Дватама забелязаха Лайла и почти спряха, после бавно се приближиха до бара. Федър видя, че тя им казва нещо и тримата до тях изведнъж се напрегнаха. Мъжът се извърна, изглеждаше наистина уплашен. Пусна приятелката си и се обърна към Лайла. Тя явно търсеше него. Мъжът ѝ каза нещо, Лайла му отговори, после той кимна веднъж, втори път, а след това двамата с жената се погледнаха, обърнаха се към бара и повече не продумаха на Лайла. Другите около тях лека-полека се върнаха към разговорите си.

Бирата бе позамаляла Федър. Въпреки това мисълта му бе необикновено ясна.

Загледа се пак в Лайла. Беше кръстосала крака с пола над коленете. Широки бедра. Лъскава сатенена блуза с остро деколте и пристегнатата с колан. Човек трудно можеше да откъсне поглед от напирания отдолу бюст. Предизвикателна вулгарност в стила на Мей Уест. Лайла наистина приличаше малко на Мей Уест. Видът ѝ сякаш говореше: „Хайде, *направи* нещо, ако ти стиска.“

През ума му се завъртяха мисли досущ като от порнофилм. Липсата на оригиналност не ги притъпяваше ни най-малко. Кръвта му кипна. Беше плавал прекалено дълго сам.

„ЕДИН КРАТЪК ТАНЦ...“

„И МАЛКО ЛЮБОВ...“

„ОТПУСНИ СЕ ТАЗИ НОЩ...“

„ОТПУСНИ СЕ ТАЗИ НОЩ...“

— Познаваш ли я? — извика той към Райгъл.

Райгъл поклати глава.

— Нямам нищо общо с нея!

— Откъде е?

— От *улицата*! — отговори Райгъл.

Изгледа го с присвити очи. Наистина прекаляваше със съветите тази вечер.

Вратата се отвори и влязоха още хора. Капела се върна, натоварен с кутии бира.

„ЕДИН КРАТЪК ТАНЦ...“

„И МАЛКО ЛЮБОВ...“

Капела извика в ухото на Федър:

— АМА СИ НАМЕРИХМЕ ЧУДНО МЕСТЕНЦЕ, ТИХО И ИЗИСКАНО!

Федър кимна бавно в знак на съгласие и се усмихна.

Видя, че Лайла заговаря един от другите мъже на бара, и му се стори, че мъжът отговаря свойски. Останалите обаче се държаха на разстояние, с неподвижни лица, като че се пазеха от нещо.

„ЕДИН КРАТЪК ТАНЦ...“

„И МАЛКО ЛЮБОВ...“

„ОТПУСНИ СЕ ТАЗИ НОЩ...“

„ОТПУСНИ СЕ ТАЗИ НОЩ...“

„ОТПУСНИ СЕ ТАЗИ НОЩ!“

„ОТПУСНИ СЕ ТАЗИ НОЩ!“

Федър се чудеше дали ще събере смелост да се приближи до нея и да я заговори.

„СКЪПА!!“

Преливаше от желание.

Бавно допи бирата. Отпускането от алкохола и напрежението от предстоящата случка идеално се уравниваха. Сякаш бе напълно трезвен, но всъщност бирата го бе замаяла. Отдавна гледаше Лайла и тя знаеше, че я гледа, той пък знаеше, че тя знае, знаеше, че и тя знае, че той знае, като в нанизани смаляващи се образи, каквито се получават в две обърнати едно срещу друго огледала, докато не се изгубят в безкрайността.

После вае кутията от бира и тръгна към мястото до нея на бара.

Там долови дъха на парфюма ѝ сред цигарения дим и алкохолните изпарения.

След малко Лайла се обърна и се загледа в него. От грима лицето ѝ приличаше на маска, но леката усмивка излъчваше задоволство, като

че отдавна бе чакала този миг.

— Откъде се познаваме? — попита тя.

Изтъркана фраза, помисли той, но и в тези неща имаше някакви правила. Да, „откъде се познаваме?“ Помъчи се да мисли за правилата. Беше ги позабравил. Те изискваха да заговори за местата, откъдето биха могли да се познават, и за хората там, та двамата да стигнат до нови теми във все по-непринудения разговор. Помъчи се да се сети за някакво място, но я погледна и, Божичко, наистина беше *тя*, момичето от трамвая, което го попита: „Откъде се познаваме?“ Точно тогава се появи озарението.

Беше по-силно в средата на лицето, но не идваше от него, сякаш се намираще в центъра на екран, иззад който струеше светлина.

Божичко, наистина беше *тя* — след толкова години.

— С яхта ли си? — попита Лайла.

Той отговори утвърдително.

— Заедно с Ричард Райгъл ли пътувате?

— Познаваш ли го? — полюбопитствува Федър.

— Познавам много хора.

Барманът донесе поръчаните бири и той ги плати.

— С Ричард ли плаваш?

— Не. Яхтата ми е срещу неговата. Натрупахме се много и сме все в една и съща посока.

„Къде беше през цялото това време? — искаше му се да попита, но тя нямаше да разбере думите му. — Защо тогава се изгуби в тълпата? И на мене ли се присмиваше оня път?“ Нещо за яхтите. Трябваше да каже нещо за яхтите.

— Дойдохме заедно по каналите от Осуего — измърмори Федър.

— Тогава защо не те видях там? — попита Лайла.

„Не, виждала си ме там преди“, помисли Федър, но озарението вече беше изчезнало И гласът ѝ не беше такъв, какъвто си го бе представял, сега Лайла беше просто една непозната като всички останали наоколо.

— В Рим и Амстердам видях Ричард — продължи Лайла, — но теб те нямаше.

— Не отидох в града с него. Останах на яхтата.

— Съвсем сам ли си?

— Да.

Тя го погледна въпросително и предложи:

— Покани ме на твоята маса. — После добави достатъчно високо, за да я чуят останалите: — Не мога да понасям *тия боклуци в кръчмата!*

Но двамата, за които бяха предназначени думите ѝ, се погледнаха с разбиране и изобщо не ѝ обърнаха внимание.

Райгъл беше изчезнал от масата, когато отидоха там, а Капела сърдечно поздрави Лайла и тя му хвърли ослепителна усмивка.

— Как си, Бил?

— Добре — отвърна Капела.

— А къде е Ричард? — заинтересува се Лайла.

— Отиде да играе комар — осведоми я Капела.

Тя обърна поглед към Федър и обясни:

— Ричард ми е стар приятел.

Последва пауза, той не отговори нищо.

После Лайла го попита докъде смята да стигне.

Федър обясни, че още не знае.

Лайла заяви, че през зимата ще иде на юг.

Запита го откъде е, Федър отговори, че е от Средния запад. Тя не прояви повече интерес.

Разказа ѝ, че е виждал подобно лице още в Средния запад, но излезе, че Лайла никога не е ходила там.

— Много хора изглеждат като мен — вметна тя.

След малко Капела се запъти към бара. Федър остана сам с нея и сякаш се изправи пред някаква празнота. Трябваше да каже нещо, но не се сещаше какво. Виждаше, че и тя почва да се отегчава. Не беше нейният „тип“, вече беше разбрала, добре че беше бирата. Размиваше разликите. Още малко бира, и всичко щеше да се сведе до чистата биология, каквото всъщност си беше.

После Лайла го покани на танц. Той каза, че не танцува, и двамата останаха на масата. Високият канадец и приятелката му обаче излязоха на дансинга и пак затанцуваха. Биваше ги. Движеха се в ритъм, ала когато Федър погледна Лайла, забеляза, че изражението ѝ е същото както при влизането ѝ в кръчмата.

Пак бе разгневена.

— Мръсник! — избухна тя. — *Дойде* с мен. *Покани* ме да пътувам с него. А сега се мотае с *тая*. Божичко, направо ме *уби!*

После музиката пак гръмна, светлините се залюляха като в дискотека, Лайла изгледа Федър някак особено. Един поглед, нищо повече, а и прожекторът се въртеше, но точно в този миг той успя да забележи колко красиви са бледосините ѝ очи. Някак не съответстваха на начина ѝ на говорене, пък и на вида ѝ. Странно. Бяха се изплъзнали от паметта му. Приличаха на детски.

Кутиите от бира бяха изпразнени, той ѝ предложи още, но тя каза:

— Хайде да потанцуваме.

— Не умея — възрази Федър.

— Няма значение — упорствуваше тя. — Просто прави каквото ти иде отвътре. Аз ще ти показвам.

Послуша я, Лайла наистина му помагаше и той се изненада. Ритъмът ги понесе. Двата се въртяха под проблясващите светлини и все повече се увличаха.

— По-добър си, отколкото мислиш — каза му тя и беше права. „ОТПУСНИ СЕ ТАЗИ НОЩ...“

„ОТПУСНИ СЕ ТАЗИ НОЩ...“

Федър съзнаваше, че хората ги гледат, но виждаше единствено Лайла и вихрените светлини.

Те се въртяха ли, въртяха — червени, сини, розови, оранжеви и златисти. Осветяваха цялото помещение, прорязваха тавана, понякога проблясваха върху лицето ѝ, в следващия миг озаряваха очите му — червени, розови и златисти.

Един кратък танц...

И малко любов...

Отпусни се тази нощ...

Отпусни се тази нощ...

Колебанието му се беше изпарило, завладяха го бирата, музиката, парфюмът на Лайла. Бледосините ѝ очи го питаха: „Ти ли си мъжът, когото търся?“, той безмълвно повтаряше: „Да, аз съм.“ Отговорът бавно стигаше до ръцете му, които я притискаха, докосваше тялото ѝ, тя го усещаше, гневът ѝ почна да гасне, неудобството му от несръчността също.

Един кратък танц...

И малко любов...

Отпусни се тази нощ...

Отпусни се тази нощ...

По едно време канадецът се доближи и поиска да ги раздели. Лайла му просъска: „Изчезвай!“ От промяната в тялото ѝ личеше колко ѝ е хубаво. После и двамата разбраха, че са се уговорили — поне за тази вечер, за по-нататък бе твърде рано да се мисли.

Федър почти не помнеше как двамата с нея са се върнали на яхтата. В паметта му се бяха врязали само мелодията, въпросът в бледосините ѝ очи и после, на койката, начинът, по който го прегръщаше: притискаше се с всички сили като удавник, вкопчен в скъпоценния живот.

Един кратък танц...

И малко любов...

Отпусни се тази нощ...

Отпусни се тази нощ...

Доспа му се.

Много странно, мина му през ума. Какво ли не правиш да ги вкараш леглото си — хитруваш, играеш, изчакваш и обещаваш — толкова усилия и накрая нищо. После се появява някоя като тази, изобщо не я сваляш, а след това се събуждаш *точно до нея*.

Върви, че го разбери, помисли сънено той... Умът ми не го побира. Мелодията продължаваше упорито да се върти в главата му, Федър докато не заспа.

Един кратък танц...

И малко любов...

Отпусни се тази нощ...

---

[1] Името на този персонаж е *Lila* а не *Laila(h)* (вар. *Leila/h*), т.е. то не е семитско (арабско и еврейско), а има индо-ирански произход. Извън англосаксонски лингвокултурен контекст това име би следвало да се произнася *Лила*. От една страна, семантиката на това име е отвежда до персийското название *lilaq* (люляк) и така се свързва с флорално-ароматната символика на това градинско растение със значенията за любовна омая и мистична трансценденция. От друга страна, *Lila* е значимо понятие в индийската религиозна култура и светоглед, за което привеждам цитат от енциклопедията „Индийска митология“:

„**Лила**. Игра, състезание, забава. За боговете самото творение на света е *лила*. Те създават човешките души и страданието, съдбата и предопределението, без да се интересуват от земните си поданици. По това боговете приличат на царе и диктатори от по-късни времена, които с лека ръка изпращат на смърт хиляди. Но боговете все пак са създали тази прекрасна земя с гори и реки, птици и звезди, слънце и луна. Всъщност тази «игра» е любовната прегръдка (*Шакти*) на двама божествени съпрузи, които правят божествена любов и чрез нея слагат начало на следващото поколение и на цялата земя, върху която живеем. След пълното си сливане те се разделят и материалният свят започва да се разпада, тъй като нещата съществуват дотогава, докато е волята на боговете, докато трае божествената любов (*Кама*). Красива илюстрация на тази жизнена философия е историята на Кришна и Радха, които са самите Вишну и Лакшми, съ-творците на вселената. Битието е възможно само докато има любов и съединяване. Раздялата превръща света ни в прах. Живеем, докато боговете ни обичат и докато ние се обичаме един друг.“ (Джан Напърт. Индийска митология. Изд. Абагар холдинг, 1994 г.) — Б. NomaD ↑

2.

Когато се събуди; видя през капака, че небето е просветляло. Зазоряваше се.

После осъзна, че не е сам. Всъщност не можеше де се измъкне от койката, защото между него и пътеката се бе препречило някакво тяло. Беше Лайла, спомни си той.

Видя, че с няколко ловки маневри ще успее да се промъкне през отворения люк, да заобиколи по палубата и да влезе пак в каютата през кабината за управление.

Внимателно се надигна и мина през люка; без да буди Лайла.

Добре се справи.

Студената палуба под босите му крака наистина го разсъни. Като че нямаше лед, но усещането от допира на покритието от фибростъкло беше почти същото. То му помогна да се отърси от махмурлука. Какъв по-добър начин да се разсъниш, от това да се разходиш бос и разсъблечен по замръзналата палуба!

Всичко бе притихнало. Още не се беше развиделило и завоят на рекичката едва се виждаше в далечината. Как да повярва на Райгъл, че оттам са минавали шлепове с въглища и са стигали чак до океана!

Федър се доближи да провери въжетата към яхтата на Райгъл. Малко се бяха разхлабили, затова подхвана едното и ги стегна. Трябваше да ги върже по-здраво, преди да си легне, но беше много пиян, че да се занимава с такива подробности.

Огледа се и въпреки студа усети колко загадъчен е изгревът. Бяха дошли още яхти, хвърлили котва пред и зад неговата. Вероятно с някоя от тях бе пристигнала Лайла. Кеят изглеждаше мръсен и на места овехтял, но другаде се забелязваха известни признаци на облагородяване — псевдовикторианско, но не изглеждаше лошо. В далечината се мержелееха кран и още мачти. Река Хъдзън изобщо не се виждаше.

Беше му приятно, че няма нищо общо с това пристанище. Не знаеше какво има над речния бряг и зад пристанищните постройки, накъде водят пътищата, на кого принадлежат къщите, какви хора ще се

появят днес и с кого ще се срещнат. Беше като книжка с картинки, а той се чувствуваше като дете, което я разглежда и чака да се обърне нова страница.

Разтрепера се и това развали вълшебството. Кожата му настръхна. Върна се на кърмата, откачи с една ръка въжетата на гика и ги хвърли във водата. После слезе в кабината, намести тежкия капак от тиково дърво върху люка и се спусна с лекота — движенията му бяха познати. Никак не му беше лесно да придобие тази „лекота“. Когато за пръв път се качи на борда, вървеше така, сякаш бе в къща, подхлъзна се на разлято дизелово гориво, полетя с главата надолу по стълбата и си счупи ключицата. Но вече се беше научил да се придвижва с ловкостта на маймуна, особено по време на буря, когато цялата яхта се повдигаше, люшкаташе и клатеше като летящ трапец.

В кабината намери пипнешком ключа за осветлението и го щракна. Мракът мигновено се изпълни с познатото тиково дърво и махагон.

Федър продължи напред към каютата при носовата част на яхтата и откри дрехите си върху койката срещу Лайла. Тя явно се беше обърнала, след като Федър излезе. Силуетът ѝ в сянката изглеждаше почти същия, както преди няколко минути.

Той затвори вратата, отиде в основната кабина, където отвори дървен сандък, извади стария си дебел кафяв пуловер и го намъкна. При затварянето на капака езичето изщрака и наруши тишината. Запъти се обратно към стълбата, намести тежкия капак на люка и го плъзна над отвора.

Беше премръзнал.

Встрани от стълбата, до поставката за картите намери кибрит и спирт. Внимателно пренесе чашка спирт до малката печка с въглища в другия край на кабината и изля съдържанието върху брикетите. Там, на брега от книжката с картинки, всичко ставаше с вълшебна пръчица. Имаха си отопление и електричество, дори не се замисляха за това. Но тук, в този малък плаващ свят, трябваше сам да се грижи за всичко.

Федър драсна клечка кибрит, хвърли я в печката и се загледа как с рязко „пуф“ спиртът я изпълва с блед синкавоморав пламък. Беше доволен, че снощи я е напълнил. Щеше да му е много неприятно сега да се занимава с въглищата... Снощи ли? Струваше му се, че е минала цяла седмица...

Затвори вратичката на печката и остана загледан за миг в нея, докато с крайчеца на окоето не мярна огромен, съвършено непознат куфар.

Откъде Ли се е взел, зачуди се той.

Не беше негов.

Сигурно го беше донесла Лайла.

Замисли се и драсна още една кибритена клечка — за закрепената с пръстени месингова газена лампа. Нагласи фитила, за да регулира пламъка, после угаси електрическата крушка на тавана, седна на койката под лампата и се облегна на сгънат спален чувал.

Вероятно се бе разбрал с Лайла да дойде на яхтата, иначе тя нямаше да довлече куфара.

Газената лампа хвърляше отблясъци по дървените части, бронза, месинга и тъканите в кабината, а от черната печка с леко прашене се излъчваше невидима топлина. Скоро щеше да се стопли и да стане приятно.

Само да не беше куфарът. Паметта на Федър се проясняваше и от това не му ставаше никак приятно. Спомни си, че Лайла изпусна куфара върху палубата на Райгъл. Вдигна страшен шум. Отидоха понататък да прескочат на неговата яхта, тогава той се обърна и й каза да пази тишина. Припомни си как тя изкрещя: „На мен ли ще ми разправяш да пазя тишина?“ Чу се по цялото пристанище.

Спомените изплуваха един по един: те двамата отидоха при нейната яхта, той я изчака да си събере багажа, заслушан в приказките ѝ за „оня мръсен женкар Джордж“ и „тая пачавра Деби“.

О-ох.

Все пак реши, че не е болка за умиране. Само няколко дни до Манхатън и после тя ще си отиде. Можеше да се изтърпи.

Забеляза, че Лайла е изблъскала с куфара всичките му кутии с листчетата в единия край на подставката. Трябваша му за книгата, върху която работеше. Една от четирите продълговати кутии, предназначени за стандартни фишове в картотека, беше точно на ръба и можеше да падне. Само това оставаше, помисли той, да се разпилеят близо три хиляди листчета с размер дванайсет на шестнайсет сантиметра.

Стана, изправи изпопадалите в кутиите листчета и ги притисна до останалите. После внимателно премести кутиите на по-безопасно място назад. Върна се и пак седна.

Много по-лесно би преглътнал загубата на яхтата, отколкото загубата на тези листчета. Бяха около единайсет хиляди. Близо четири години ги беше трупал и пренареждал, вече му причерняваше, когато се мъчеше да ги оправи. Идеше му да ги зареже.

Наричаше обединяващата ги тема „Метафизика на качеството“, а понякога „Метафизика на ценностите“ или просто „МК“ за по-кратко.

Сградите по брега принадлежаха към един свят, а тези листчета към друг. „Светът на листчетата“ съществуваше отделно, веднъж Федър едва не го загуби, защото не бе записал нищо, а житейските случки бяха изтрили паметта за него. Сега бе възстановил по-голямата част върху листчетата и не искаше отново да го губи.

Може пък първата загуба да е била за добро, понеже сега при възстановяването нахлуваха най-различни нови неща, толкова много, че негова основна грижа стана да ги обработи, преди окончателно да са задръстили ума му. Главната цел на листчетата вече не беше да му помагат да запомни. Те му помагаша да забрави. Звучеше парадоксално, но целта беше да изпразни главата си, да остави на плота всички идеи от последните четири години и да не мисли за тях. Точно това му се искаше.

Има едно старо сравнение с чаша чай. Ако искаш да пиеш пресен чай, трябва да се отървеш от стария, иначе чашата ще прелее и ще измокри всичко. Умът е също като чашата. Възможностите му са ограничени и ако искаш да научиш нещо за света, трябва непрекъснато да го прочистваш и да учиш нови неща. Много лесно е цял живот да разплискаваш стария чай в чашата и да си въобразяваш, че е страхотен, защото всъщност никога не си опитвал нищо ново, защото не си могъл да го получиш, защото старото е пречело на новото да навлезе, защото си бил напълно убеден колко хубав е старият чай, защото всъщност никога не си опитвал нищо ново... и така в омагьосан кръг.

Федър предпочиташе листчетата пред целите страници, защото в кутията за фишове случайността на избора е по-голяма. По-ценна е информацията, вместена в малки отрязъци, до които имаш свободен достъп и които подреждаш, както ти хрумне, а не данните, обединени в строга последователност. По-добре е например в пощата да има

отделни номерирани кутии за всекиго, които клиентите могат да отворят, когато пожелаят. По-лошо е всички да идват едновременно в определен час, да застават на опашка и да получат пощата си от Джо, който трябва всеки път да подреди всичко по азбучен ред, има ревматизъм, остават му още няколко години до пенсия и изобщо не го интересува дали някой чака. Ограниченото със строга последователност разпределение води до появата на такива като Джо, които нареждат какво може и какво не може да се промени, а тази скованост убива.

Впрочем част от листчетата бяха посветени именно на тази тема: свободният достъп и Качеството. Двете понятия са тясно свързани. Свободният достъп е същността на органичния растеж, където клетките също като пощенските кутии са относително самостоятелни. Градовете се основават на свободния достъп. Демокрациите се градят върху него. Същото се отнася за системата на свободното пазарно стопанство, свободата на словото и развитието на науката. Библиотеката е едно от най-могъщите оръжия на цивилизацията именно *защото* използва каталози с фишове. Без десетичната система на Дюи, която позволява броят на фишовете в главния каталог да расте или намалява във всеки момент, цялата библиотека ще остарее, ще стане безполезна и ще загине.

И затова, макар да нямаха блестящ вид, кутиите с листчетата притежаваха скритата мощ на каталог с фишове. Като освобождаваха ума и свеждаха до минимум последователността в подреждането, те гарантираха, че нито една свежа неразработена идея няма да бъде забравена или изхвърлена. Нямаше никакъв идеолог Джо, който да убие една идея само защото не се вписва във вече появилите се в главата му мисли.

Тъй като Федър не преценяваше предварително пригодността на новите идеи и не се мъчеше да ги подреди, а просто ги оставяше свободно да текат, те понякога нахлуваха толкова бързо, че не успяваше да ги запише. Темата, цяла метафизика сама по себе си, беше толкова огромна, че потокът се превръщаше в лавина. Листчетата набъбваха във всички посоки и Федър, колкото повече виждаше, толкова по-ясно осъзнаваше колко *има* да види. Това му напомняше за ефекта на Вентури — едни идеите пораждаха други и така до безкрай. Разбираше, че има да прочете милион неща, да проследи милион

нишки... прекалено много... прекалено много... човешкият живот не стигаше за всичко. Потрепера.

Понякога го обземаше желание да вземе листчетата, купчина след купчина да ги пъха в печката върху горящите брикети, после да затвори вратичката и да се заслуша как металът съска и те се превръщат в дим. Тогава всичко щеше да се унищожи и той отново щеше да се почувствува наистина свободен.

Само дето *нямаше* да е свободен. Информацията щеше да остане в мислите му.

Затова прекарваше по-голяма част от времето потопен в хаоса, с ясното съзнание, че колкото повече отлага подреждането, толкова по-трудна ще става задачата му. Все пак беше сигурен, че рано или късно трябва да изплува определена логика и е по-добре да я изчака.

В края на краищата убеждението му се потвърди. Започнаха да се появяват периоди, когато просто седеше с часове и не записваше нищо. Тогава според него най-после настъпваше мигът за подреждането. Беше му приятно, че самите листчета го улесняват. Вместо да се запита: „Откъде започва метафизиката на Вселената?“ — въпрос, който всъщност беше невъзможен, — просто трябваше да вземе две листчета и да се запита: „Кое е първо?“ Беше лесно и му се струваше, че винаги има отговор. После хващаше трето листче, сравняваше го с първото и пак си задаваше въпроса: „Кое е първо?“ Ако новото идваше след предишното, той го сравняваше с второто. Така имаше подредени вече три листчета. Повтаряше го непрекъснато, листче подир листче.

Не след дълго забеляза, че се оформят определени категории. Първите листчета се обединяваха в обща тема, следващите — в друга. Когато по една тема се събираха според него достатъчно листчета, за да я затвърдят като постоянно заглавие, той вземаше фиш със същия размер, прикрепваше към него прозрачна пластмасова обложка, написваше темата върху приложеното картонче, пъхваше картончето в обложката и слагаше така направения етикет при листчетата на същата тема. Кутиите в кабината вече съдържаха четиристотин-петстотин етикета.

В някои моменти бе опитвал различни неща — пластмасови етикети с различни цветове за темите и подтемите, звездички, с които обозначаваха тяхната важност, разделяше листчетата с линия за разграничаване на емоционалните и рационалните страни на темата,

— но те по-скоро усложняваха системата, отколкото да я опростяват и на него му се струваше по-лесно да включи съдържащата се в тях информация другаде.

Беше вълнуващо да наблюдава как работата расте. Доколкото знаеше, никой преди него не беше разработвал цялостна метафизика, нямаше установени правила и беше невъзможно да се предвиди как ще потръгнат нещата по-нататък.

Освен тематичните категории се бяха оформили още пет други. Федър им придаваше голямо значение:

Първата се наричаше „НЕОСМИСЛЕНИ“. Съдържаше нови идеи, прекъсвали работата му. Пораждаха се неочаквано — докато подреждаше другите листчета, управляваше яхтата, поправяше я или вършеше нещо друго и не искаше да прекъсва. Обикновено в такива случаи умът казва на новата идея: „Махай се, зает съм“, но за Качеството подобно отношение е убийствено. Купчината НЕОСМИСЛЕНИ решаваше проблема. Федър просто слагаше листчетата там, докато не му дойдеше времето и желанието да се захване с тях.

Втората нетематична категория се казваше „ПРОГРАМА“. Листчетата в нея съдържаха указания какво да прави с останалите листчета. Те запазваха представата за гората, докато той се занимаваше с отделните дървета. С над десетте хиляди дървета, които напиреха да се разраснат до сто хиляди, листчетата от ПРОГРАМА бяха абсолютно необходими, та Федър да не се загуби.

Силата им се криеше в това, че *те също* бяха листчета, всяко указание бе написано отделно. Иначе казано, свободният достъп важеше и за купчината ПРОГРАМА — листчетата в нея можеха при необходимост без никакви затруднения да се променят и пренареждат. Беше чел някъде как според изобретателя на компютъра Джон фон Нойман основната сила на компютъра е в това, че програмата *всъщност* представлява данни и на нея може да се гледа като всеки друг вид данни. Тогава му се беше сторило малко неясно, но сега Федър започваше да разбира смисъла.

Следващите листчета бяха обединени под заглавието „КРИТИКА“. Заделяше ги за дни, когато се будеше в лошо настроение и търсеше недостатъци във всичко. От опит знаеше, че ще съжاليا, ако се поддаде на настроението и ги изхвърли, затова успокояваше

гнева си, като просто описваше всичко, което му се искаше да унищожи, и причините за унищожаването. След това листчетата от КРИТИКА чакаха дни или понякога месеци наред за по-спокоен период, когато Федър можеше да направи по-обективна преценка.

Предпоследната категория се наричаше ТРУДНИ. Тук той слагаше листчета, които видимо казваха нещо важно, но не знаеше към коя тема да ги отнесе. Така Федър избягваше опасността да си блъска главата над листче, чиято тема можеше да се изясни по-късно.

Последната категория беше БОКЛУК. Листчетата в нея изглеждаха много ценни, докато ги пишеше, но сега вече му се струваха ужасни. От време на време се намираха повторения на листчета, за чието написване бе забравил. Повторенията изхвърляше, но не пипаше нищо друго. Непрекъснато се убеждаваше, че купчината БОКЛУК работи. Повечето листчета загиваха, ала някои възкръсваха за нов живот и именно те бяха най-ценните.

Всъщност последните две купчини — БОКЛУК и ТРУДНИ — му създаваха най-много грижи. Целият смисъл на подреждането беше да има колкото е възможно по-малко листчета в тях. При появата им Федър трябваше да се бори с желанието да ги пренебрегне, да ги натика под килима, да ги хвърли през прозореца, да ги омаловажи и забрави. Те бяха победените, отхвърлените, париите, грешниците в неговата система. В същото време обаче Федър усещаше, че качеството и силата на цялата му система зависят от отношението му към тях и именно затова му създаваха толкова главоболия. Ако се отнасяше добре към париите, системата му щеше да е хубава, ако се държеше лошо с тях, системата щеше да е слаба. Не можеше да допусне да унищожат всички усилия за организиране, но не можеше и да си позволи да ги забрави. Те просто бяха там, обвиняваха го и той трябваше да ги изслушва.

Стотиците теми се бяха оформили в по-големи глави, главите — в раздели, разделите — в части. Така листчетата в края на краищата се бяха организирали в съдържанието на книга, но от долу на горе, а не от горе на долу. Не беше започнал с една основна идея, за да подбере после като някой писач средна ръка само листчетата, които отговарят на замисъла. В този случай организиращият принцип беше демократично избран от самите листчета. Фишовете от групите БОКЛУК и ТРУДНИ не участваха в изборите и това създаваше

подмолно недоволство. Но според Федър бе немислимо да се изгради съвършена система на организиране. Поддържаше купчинката БОКЛУК колкото е възможно по-малка, без умишлено да я потиска, и едва ли можеше да се иска нещо повече.

Описана с думи, системата изглеждаше много по-проста, отколкото беше в действителност. Федър често изпадаше в положение, когато новите листчета от категориите ТРУДНИ и БОКЛУК подсказваха, че цялата система за тематична организация е погрешна. Някои листчета се отнасяха едновременно до две или три категории, други не попадаха в нито една. Тогава започваше да му се струва, че се налага да разбие цялата система и да я организира по друг начин, защото в противен случай купчините БОКЛУК, ТРУДНИ и КРИТИКА ще завият все по-силно, докато не го принудят да ги послуша.

Такива дни бяха лоши, но понякога новата система натрупваше *още по-големи* купчини БОКЛУК и ТРУДНИ. За листчета, които съответствуваха на старата система, сега вече нямаше място и ставаше ясно, че се налага Федър да почне отначало и да ги подреди по стария начин. Това бяха *най-лошите* дни.

Понякога се заемаше с разработката на методика въз основа на категорията ПРОГРАМА, за да може да се връща там, откъдето е тръгнал, ала в хода на работата се оказваше, че е необходимо изменение, и Федър се залавяше с него, после в хода на изменението се налагаше ново изменение, той почваше да изменя и него, но *дори и то* не струваше, сетне все се намираще някой, който да позвъни по телефона, за да му Продаде нещо, да го поздрави за предишната му книга, да го покани на конференция или да му предложи да изнесе лекции. Обикновено му се обаждаха с добри намерения, след края на разговора обаче той седеше като препариран и не можеше да се съсредоточи.

Хрумна му, че ще има предостатъчно време, ако просто се махне от хората и се усамоти на яхтата, но не се получи така, както се надяваше. Единствено прекъсванията бяха други. Извиваше се буря и той трябваше да се погрижи за котвата. Или приближаваше друга яхта, хората идваха и искаха да побържат. Или някъде по кея се организираше веселба с много пиене... и така до безкрай...

Федър се изправи, отиде в кабината за управление, донесе още брикети и ги сложи в печката. Вече се затопляше и ставаше приятно.

Вдигна една от кутиите и я погледна. През боята отпред бе избила ръжда. На яхтата нищо не можеше да се опази от ръждата, дори неръждаемите предмети, а кутиите бяха направени от обикновена ламарина. Федър трябваше да измайстори нови, от шперплат и лепило, когато му останеше време. Може би щом стигнеше на юг.

Тази кутия беше най-старата. Повече от година не беше поглеждал листчетата в нея.

Донесе я на масата.

Първата тема, най-отпред, беше ДЮЗЪНБЪРИ. Погледна я натъжен. Някога бе смятал, че ДЮЗЪНБЪРИ ще бъде в центъра на цялата книга.

След малко извади от задната част на кутията празен бележник, написа на първия лист ПРОГРАМА и отдолу: „Да зарежа всичко, докато не си иде Лайла.“ После откъсна листчето, сложи го върху купчината ПРОГРАМА и прибра обратно бележника. Беше разбрал, че е важно за текущите си занимания да пише листчета със заглавие ПРОГРАМА. В момента писането им изглежда излишно, но по-късно, когато прекъсванията прекъсват прекъсвания, прекъснали други прекъсвания, човек само се радва, че ги има.

Вече месеци наред листчетата КРИТИКА настояваха, че ДЮЗЪНБЪРИ трябва да се махне, но Федър все не събираше сили да се отърве от темата. Тя просто си стоеше, видимо поради сантиментални причини. Значението ѝ все повече намаляваше от затрупалите я нови листчета, тя едва се държеше, олюляваше се на ръба на купчината БОКЛУК.

Федър извади цялата тематична група ДЮЗЪНБЪРИ. Листчетата бяха пожълтели по краищата, мастилото на най-горното също бе почнало да избледнява.

На него пишеше: „Върн Дюзънбъри, доцент, катедра по англ. филология, щатски колеж, Монтана. Починал, мозъчен тумор, 1966, Калгари, Албърта.“

Беше написал листчето вероятно за да запомни годината.

3.

Хиляда деветстотин шейсет и шеста. Господи, как летеше времето.

Замисли се как ли би изглеждал Дюзънбъри сега, ако беше жив. Сигурно нямаше да е нищо особено. Още преди да умре, се появиха признаци, че сдава багажа, че е бил в разцвета на силите си, когато Федър се запозна с него в Боузман, щата Монтана — бяха колеги в катедрата по английска филология.

Дюзънбъри беше роден в Боузман и бе завършил колеж там, но след двацет и три години преподавателска работа му възлагаха само три предмета в първи курс: никаква литература, никакви лекции в горните курсове. От академична гледна точка отдавна бе прехвърлен в графата ТРУДНИ, от които катедрата на драго сърце би се отървала начаса. Само дългият преподавателски стаж го спасяваше от категорията БОКЛУК. Той почти не общуваше с останалите от катедрата. Колегите му се отнасяха към него с различна степен на отчужденост.

Федър не можеше да го проумее, защото в личните си разговори с него Дюзънбъри изобщо не беше необщителен. Понякога наистина изглеждаше затворен с извитите си вежди и отпуснатите ъгълчета на устата, но когато Федър го опозна по-отблизо, Дюзънбъри всъщност се оказа жизнерадостен, с приповдигнат дух, бърбив като стара мома или лелка. Държеше се леко „разпуснато“, бе хаплив и понякога язвителен. Отначало Федър помисли, че именно заради това не го обичат — по онова време от мъжете в Монтана се очакваше да изглеждат и да постъпват като в рекламите на „Марлборо“, но постепенно Федър се убеди, че причината за отчуждението е друга. Дюзънбъри просто си беше особняк. В една малка катедра дребните ексцентрични особености могат с годините да се превърнат в големи различия, а особеностите на Дюзънбъри никак не бяха дребни. Най-голямата разлика се разкриваше в репликата, която Федър чуваше многократно, презрителното: „Аха, Дюзънбъри... Дюзънбъри с неговите индианци.“

Дюзънбъри говореше за останалите колеги с не по-малко презрение: „Аха, английската катедра.“ Но рядко ги споменаваше. Единствената тема, която искрено го въодушевяваше, бяха индианците, особено индианците, наречени „Роки бой“, племето чипеуа крий до канадската граница, за което пишеше докторска дисертация по антропология. Не криеше, че ако не се броят индианците, с които се е сприятелил за двайсет и една от двайсет и трите години преподавателски стаж, само си е пропилял времето.

Беше наставник на всички студенти индианци в колежа — длъжност, която заемаше, откакто го помнеха. Студентите бяха свързващото звено. Държеше да се запознае със семействата им и да ги посети, така навлизаше в техния живот. Прекарваше всички почивни дни и отпуски по възможност в резерватите, участвуваше в ритуалите им, правеше им услуги, караше с колата болните им деца на лекар, разговаряше с длъжностни лица, когато някой от тях изпаднаше в беда, и дори нещо повече — напълно се разтваряше в обичаите, личностите, тайните и загадките на тези хора, които обичаше сто пъти повече от собственото си племе.

Няколко години след завършването на дисертацията щеше завинаги да се откаже от преподаването на английски език и да се отдаде на антропологията. Човек би отсъдил, че Дюзънбъри ще е щастлив от подобно решение, но от думите му Федър вече разбираше, че няма да е така. Дюзънбъри беше особняк не само в областта на английския език, беше същият и в антропологията.

Особнячеството му се състоеше главно в това, че отказваше да приеме „обективността“ като критерий в антропологията. Според него за обективността нямаше място в правилното провеждане на антропологичните изследвания.

Все едно да кажеш, че за папата няма място в католическата църква. В американската антропология това беше възможно най-непростимото отстъпничество и не закъснях да го покажат на Дюзънбъри. Всички американски университети, в които бе кандидатствувал за защита на дисертацията, му бяха отказали. Но вместо да промени убежденията си, той *заобиколи* цялата американска университетска система и се обърна към професор Оке Хулткранц от най-стария шведски университет в Упсала — щеше да защити там. Заговореше ли на тази тема, Дюзънбъри се усмихваше самодоволно.

Американец, защитил докторската си дисертация по антропология на американските индианци в Швеция? Да си умреш от смях!

— Проблемът с обективния подход се състои в това — обясняваше Дюзънбъри, — че чрез него не се *научава* кой знае колко... Единственият начин да научиш нещо за индианците е да ги обичаш и да спечелиш обичта и уважението им... Тогава те ще са готови да направят почти всичко за теб... Но ако не го постигнеш...

Той поклащаше глава и се унасяше в мисли.

— Виждал съм ги тези „обективни“ изследователи — ходят по резерватите и не вършат абсолютно нищо... — продължаваше Дюзънбъри. — Това е лъженаучният мит, че ако си „обективен“, просто изчезваш от лицето на земята и виждаш всичко неизопачено, както Господ от небето. Чисти глупости. Ако човек е обективен, отношението му е дистанцирано. Лицето му придобива каменен, отчужден вид. А индианците чувствуват това. Разбират го по-добре от нас. И им става неприятно, когато го забележат. Не знаят какво, по дяволите, търсят онези антрополози, стават мнителни, затварят си устата и дума не продумват... Или им говорят глупости... на които много антрополози отначало вярват, защото са ги получили „обективно“... и индианците понякога им се смеят зад гърба.

— Някои антрополози стават големи светилища пред колегите си — не спираше Дюзънбъри, — защото са научили онзи жаргон. В действителност обаче не знаят толкова, колкото си въобразяват. И най-неприятни са им хората, които им го казват... точно както правя аз. — Той се изсмя. — Ето защо не съм обективен по отношение на индианците. Аз им *вярвам*, те на мен също — ето къде е разликата. Споделяли са с мене неща, за които твърдят, че никога не са казвали на друг бял човек, защото знаят, че никога няма да използвам думите им против тях. Цялото отношение към тях е различно. Първо индианците, после антропологията... Този подход доста ме ограничава. Не мога да кажа толкова много неща. Все пак си мисля, че е по-добре да знаеш много и да казваш малко, отколкото да знаеш малко и да говориш много... Не си ли съгласен?

Понеже Федър беше отскоро а катедрата по английска филология, Дюзънбъри живо се заинтересува от него. Проявяваше любопитство към всичко и колкото повече опознаваше Федър, толкова по-голямо ставаше то. Дюзънбъри с изненада откри човек, който

изглеждаше още по-отчужден и от него, човек, учил, моля ви се, индуистка философия в Бенарес, Индия, и разбрал нещичко за културните различия. И най-важното, умът на Федър му се виждаше силно аналитичен.

— Ето това ми липсва *на мен* — бе признал веднъж Дюзънбъри, — зная купища неща за тези хора, но не мога да структурирам наученото. Нагласата ми просто не е такава.

Затова при всяка възможност часове наред заливаше Федър с информация за индианците с надеждата да получи някаква обща структура, картина в обобщени понятия. Федър слушаше, но никога не отговаряше.

Дюзънбъри обръщаше особено внимание на индианските религиозни вярвания. Бе убеден, че тъкмо те обясняват защо индианците така бавно се приобщават към обкръжаващата ги култура на белите. Беше забелязал, че племената с най-силни религиозни обреди са „най-изостанали“ според представите на белите, и искаше Федър да му подсказе някаква теоретична обосновка. Федър смяташе, че Дюзънбъри може би е прав, но не се сещаше за никакви теоретични аргументи и изобщо намираще цялата теза за малко суха и академична. Повече от година Дюзънбъри не направи нищо, за да промени впечатлението му. Само продължаваше да засипва Федър с информация за индианците и да не получава от него никакви идеи. Чак по-късно, няколко месеца преди Федър да напусне Боузман заради преподавателско място другаде, Дюзънбъри му рече:

— Трябва да ти покажа нещо.

— Къде? — попита Федър.

— В Северния резерват на шайените в Бъзби. Ходил ли си там?

— Не — отвърна Федър.

— Е, мястото е доста окаяно, но съм обещал да заведа няколко студенти, не е лошо и ти да дойдеш. Искам да присъствуваш на обред на Местната американска църква. Студентите няма да ходят, но ти трябва да го видиш.

— Да не смяташ да ме обръщаш в друга вяра? — шеговито запита Федър.

— Може би — каза Дюзънбъри.

Обясни, че ще седят в индианска колиба цяла нощ, докато не изгрее слънцето. След полунощ Федър можел да си тръгне, ако

пожелае, но преди това никой нямал право да напусне.

— И какво ще правим цяла нощ? — заинтересува се Федър.

— В средата на колибата ще има огън, ще се изпълняват разни свързани с него обреди, много песни, много барабани. Съвсем малко говорене. На сутринта, след като обредът завърши, ще има тържествена гощавка.

Федър се замисли, после се съгласи и попита какво е яденето. Дюзънбъри се усмихна лукаво и каза:

— Веднъж трябваше да поднесат храната отпреди идването на белите. Боровинки, еленово месо и разни такива работи, но знаеш ли какво направиха? Извадиха три консерви с царевица „Дел Монте“ и почнаха да ги отварят с отварачки. Седях и се мъчех да се сдържам, но най-накрая им извиках: „Не! Не! Не! Не консервирана царевица“, а те се изсмяха и рекоха: „Точно като бял човек. Иска всичко да е както трябва.“ После цяла нощ правеха всичко, както им казвах, и според тях беше още по-смешно, защото сега не само ядяха царевицата на белите, но и бяха оставили бял човек да ръководи церемонията. Всички ми се смееха. Винаги постъпват така. Ние с тях много се обичаме. Никъде не ми е толкова приятно, както там.

— Каква е целта на нощното бдение? — попита Федър.

Дюзънбъри го изгледа многозначително и отвърна:

— Видения.

— От огъня?

— Предизвиква ги една свещена храна. Кактус, наричат го „пейоте“.

Федър чуваше думата за пръв път. Беше точно преди времето на прословутите Лиъри и Алпърт, преди великата епоха на хипитата, битниците и децата на цветята, за чиято поява допринесоха кактусът пейоте и синтетичният му еквивалент ЛСД. Тогава пейоте беше неизвестен на почти всички с изключение на антрополозите и другите специалисти по индианистика.

В кутията, точно зад листчетата за Дюзънбъри, имаше купчина листчета за това, как в края на деветнайсети век индианците пренесли кактуса пейоте от Мексико и започнали да го ядат, за да достигнат промененото душевно състояние, което смятали за общуване с боговете. Дюзънбъри му бе казал, че според индианците, които го употребявали, той бил по-бързо и по-сигурно средство да изпаднат в

състоянието, традиционно постигано чрез „търсенето на прозрение“, когато индианците се уединявали на пост, молитви и съзерцание дни наред в мрака на запечатана колиба, докато Великият дух не им се разкрие и не ги завладее.

На едно листче Федър беше преписал цитат, който показваше сходството между преживяванията, породени от кактуса пейоте, и описанията на някогашното търсене на прозрение. Там се говореше за „лекота, приповдигнатост, чувство на щастие и повишено внимание към всички възприятия, усещания и душевни състояния“.

„Следват изменения във възприятията — първоначално ярки, спонтанни образи, които пораждат илюзии, и накрая зрителни халюцинации. Чувствата се засилват, съдържанието им е разнообразно и може да включва еуфория, апатия, спокойствие или тревожност. Разумът се насочва към анализ на сложни явления или трансцендентални въпроси. Разширеното съзнание обхваща всички тези реакции едновременно. По-късно, след голяма доза халюциноген, човек може да изпита чувството, че се слива с природата и губи само личността си, което поражда състояние на блаженство и дори екстаз. Може да се прояви също дисоциативна реакция — субектът губи връзка със заобикалящата го действителност. Възможно е да усети, че се отделя от тялото, да получи сложни видения или да преживява непосредствената близост на смъртта, което може да породви ужас или паника. Преживяванията зависят от душевното състояние на човека, от характера му, физическата среда и културните влияния.“

Източникът, откъдето Федър беше взел материала, стигаше до заключението, че „сегашните научни изследвания и дискусии се замъгляват от политическите и обществените въпроси“, което от шейсетте години насам със сигурност беше вярно. На друго листче пишеше, че по същата тема Дюзънбъри е давал показания пред законодателните власти в щата Монтана. Директорът на колежа го посъветвал да не казва нищо, вероятно за да избегне политическия отзвук. Дюзънбъри така и сторил и както сподели по-късно с Федър, се чувствувал много виновен за това.

След шейсетте години около въпроса за пейоте се разгоря политическа битка без победител между личната свобода, от една страна, и демокрацията, от друга. Очевидно ЛСД с предизвикваните от

него халюцинации увреждаше невинни хора и причиняваше смъртта им и очевидно мнозинството американци искаха наркотиците от типа на ЛСД да бъдат забранени. Ала повечето американци не бяха индианци и със сигурност не принадлежаха към Местната американска църква. Беше налице преследване на религиозно малцинство — нещо, което не би трябвало да се допуска в Америка.

Възраженията на мнозинството срещу пейоте отразяваха един културен предразсъдък, неподкрепеното от научни или исторически доказателства убеждение, че „халюцинациите“ по принцип са нещо лошо. Тъй като те са форма на лудост, самото понятие „халюциноген“ явно съдържа негативен оттенък. Както при ранните описания на будизма като „езическа“ религия и на исляма като нещо „дивашко“, налага се да отговорим на някои метафизически въпроси. Индианците, които го използват в религиозните си обреди, със същия успех могат да го нарекат „дехалюциноген“, защото според тях той премахва халюцинациите на всекидневието и разкрива затлачената от тях действителност.

Всъщност гледната точка на индианците се подкрепя от някои научни доказателства. Експериментално е установено, че ако на паяци се даде ЛСД, те не се лутат безцелно, както бихме очаквали при „халюцинации“, а плетат необичайно съвършена, симетрична мрежа. Това е доказателство в подкрепа на тезата за „дехалюциногена“. Но политиката рядко се опира на фактите при вземането на решения.

Зад картончето ПЕЙОТЕ имаше друго, на което пишеше РЕЗЕРВАТ. Над сто листчета с индекс РЕЗЕРВАТ описваха церемонията, на която бяха присъствували Дюзънбъри и Федър — наистина прекалено много. Трябваше да изхвърли повечето. Беше ги направил, защото в един момент му се струваше, че цялата книга ще се съсредоточи върху нощното събиране на Местната американска църква, че обредът ще е гръбнакът на цялото изложение. От него щеше да проследи разклоненията на анализа на сложните явления и трансценденталните въпроси, които си зададе там за пръв път.

Мястото се вижда от федерално шосе 212, намира се на около двеста метра от магистралата, но от пътя се забелязват само бараки, покрити с насмолен картон, проскубани кучета и от време на време

бедно облечени индианци, които минават по пътеката покрай няколко изоставени коли. Сякаш да открие още повече овехтялостта, сред всичко това се издига чистата бяла кула на мисионерската черква.

Встрани от черквата, сам-сама се извисяваше (дали я имаше още) голяма индианска колиба, която човек би помислил за туристическа атракция, стига до нея да водеше път и да имаше реклами, че там се продава нещо.

Физическото разстояние между колибата и магистралата беше около двеста метра, но културната отдалеченост, която Федър бе преодолял с Дюзънбъри онази нощ, се измерваше като че ли с хиляди години. Федър не би могъл да измине разстоянието без пейоте. Щеше само „да наблюдава“ всичко „обективно“, като добре подготвен студент по антропология. Но кактусът пейоте не му позволи това. Федър не наблюдаваше, той участвуваше, точно както си представяше Дюзънбъри.

Още от здрачаване, когато раздадоха кактусовите пъпки, до среднощ седя, загледан в пламъците на обредния огън. Отпърво кръгът от индиански лица край колибата му се стори зловец в танцуващите светлини и сенки от огъня. Лицата изглеждаха изкривени, с мрачни изражения като в книгите за някогашните индианци. После илюзията се разсея и те вече му се струваха само непроницаеми.

Последваха обичайните мисли, които ни спохождат при възприемането на нова обстановка. „Какво правя тук? — питаше се Федър. — Какво ли става въкъщи, как ще прегледам контролните по английски до понеделник?...“, и така нататък. Но лека-полека въпросите ставаха все по-ненастойчиви, Федър все по-дълбоко се потапяше в онова, което го заобикаляше и което той наблюдаваше.

По някое време след полунощ, след песните и биенето на барабаните в продължение на часове нещо почна да се променя. Екзотичното избледня. Федър вече не бе страничен наблюдател, който се чувствава все по-отчужден, възприятаята го отнесоха в друга посока. Песните му харесаха. Прошепна на Джон Дървения крак, индианеца, седнал до него: „Джон, тази песен е страхотна!“, и го каза най-искрено. Индианецът го изгледа учудено.

В отношението му към музиката и пеещите хора настъпваше някаква огромна неочаквана промяна. Нещо в начина, по който говореха, действаха, обръщаха се един към друг, достигаше такива

дълбини в душата му, каквито рядко откликваха положително на каквото и да било.

Не разбираше какво става. Дали кактусът пейоте не го правеше сантиментален? Едва ли. Нещата бяха по-дълбоки от сантименталността. Тя ограничава преживяванията до познати чувства, а тук се разкриваше нещо ново. Имаше някакво противоречие. Пред него се разтваряше нещо ново, ала то пораждаше сантименталност, каквато изпитваме, когато се завърнем в родната къща и видим дървото, на което сме се катерили в детството, или люлката, на която сме играли. Чувството, че се завръщаш у дома. Завръщаш се у дома, само че там, където никога не си бил.

Защо се чувствуваше у дома? Това беше последното място на света, където би трябвало да се чувствуваше така.

Всъщност не беше същото усещане. Само част от Федър се чувствуваше у дома. Другата част продължаваше да бъде отчуждена, да анализира и наблюдава. Сякаш се бе раздвоил на двама души — единият жадуваше да остане тук завинаги, другият искаше веднага да си тръгне. Можеше да разбере първия, но кой беше той? Първият беше загадка.

Сякаш беше някаква скрита страна от неговата личност, тъмна страна, която рядко говори и не се показва пред другите. Стори му се, че я познава. Просто не обичаше да мисли за нея. Тя беше страната с мрачната, намръщена физиономия, тази, която не обичаше властта, никога не бе имала и нямаше „да има някакво значение“ — беше му мъчно, че е така, ала не можеше да направи нищо. Тя никога и никъде нямаше да се почувствува щастлива и винаги щеше да иска да върви нататък.

Ето тази дива страна за пръв път казваше: „Спри да се скиташ, това са твоите хора“, и той почваше да го осъзнава, заслушан в песните и барабаните и загледан в огъня. Нещо в тези хора сякаш шепнеше на „лошата“ му страна: „Знаем точно какво ти е. И ние се чувствуваме така.“

Другата, „добрата“, аналитичната страна само наблюдаваше и не след дълго започва бавно да плете огромна симетрична мисловна мрежа — по-голяма и по-съвършена от всякога.

Ядро на тази мисловна мрежа беше наблюдението, че когато индианците влизаха в колибата, излизаха от нея, слагаха дърва в огъня

или си подаваха обредния пейоте, лулата или храна, те просто правеха всичко това. Те не се заемаха с действията, а ги вършеха и толкоз. Нямаше никакви излишни движения. Ако посягаха да сложат съчка в огъня, наистина само я слагаха. Не създаваха усещането за обредност. Участваха в обряда, но по такъв начин, сякаш нямаше никакъв обред.

При други обстоятелства Федър не би отдал особено значение на това, но сега, когато кактусът разтваряше мисълта и вниманието му нямаше накъде другаде да се насочи, то усилено го занимаваше.

И в говора им се забелязваха същата прямота и простота. Говореха, както се движеха, без никаква церемониалност. Сякаш думите извираха някъде дълбоко отвътре. Казваха онова, което искаха да кажат. После млъкваха. Важен бе не просто начинът, по който изричаха думите, а и отношението им, помисли си той, равно...

Равнинно, хрумна му изведнъж. Говореха езика на равнините. Чуваше чистия американски диалект на равнините. Той не беше само индиански. Белите също го говореха. Същата смесица от акцентите на Средния запад и Запада като в песните на Уди Гътри или каубойските филми. Когато Хенри Фонда се появи в „Гневът на мравките“ или Гари Купър, Джон Уейн, Джийн Отри, Рой Роджърс или Уилям С. Бойд се появят в който и да е от стотиците уестърни, те говорят именно така, не като превзет университетски професор, а както в равнините — лаконично, без преувеличения, почти без промени в интонацията, с неизменно изражение на лицето. И все пак под повърхността прозираше топлота с трудно доловим източник.

Филмите бяха направили диалекта толкова известен по целия свят, не той се бе превърнал почти в клише, ала в изразите на индианците нямаше никакви клишета. Те говореха западния американски диалект също толкова неподправено, както всеки каубой. Дори още по-неподправено. Не можеше да се каже, че го използват. Той беше в кръвта им.

Паяжината се разрасна, когато Федър се замисли, че английският дори не им е роден език. У дома те не говореха на английски. Как тогава тези „езикови чужденци“ успяваха да говорят характерния за равнините диалект на американския английски не само толкова добре, както белите им съседи, но всъщност по-добре? Как беше възможно така съвършено да го имитират, след като от липсата на

церемониалност личеше, че изобщо не се опитват да подражават на каквото и да било?

Паяжината растеше. Те не подражаваха. Единственото, което никога не биха направили, беше да подражават. Всичко извираше направо от сърцето. Сигурно такъв беше целият замисъл — да докарват нещата до момент, когато всичко идва естествено, направо, без подражания. Но ако не подражаваха, защо все пак говореха по този начин? Защо подражаваха?

И тъкмо тогава го осени голямото прозрение, дошло под въздействието на пейзажа:

Те бяха първоизточникът!

Прозрението се разрастваше, докато той не изпита усещането, че е минал през екрана и за пръв път наблюдава хората, които прожектират филма, от другата му страна.

Повечето останали листчета в кутията пред него, много над хиляда, бяха породени пряко от това едничко първоначално прозрение.

Между фишовете беше пхнат екземпляр от реч на вожд на команчите — Десет мечки, пред съвета на лечителите през 1867 година. Федър я беше преписал от книга за индианското ораторско майсторство като пример за реч от равнините, държана от човек, който не би могъл да усвои езика от белите. Сега я препрочете.

Десет мечки говори пред събралите се племена и се обръща специално към представителите на Вашингтон с думите:

„Рекохте ми неща, които не ми харесват. Не бяха сладки като захар, бяха горчиви като катуни. Казахте, че мислите да ни пратите в резерват, да ни построите къщи и да направите лечителски колиби. Не ги искам.

Родих се в прерията, когато вятърът вееше свободно и нямаше какво да пречупи слънчевата светлина. Родих се там, където нямаше прегради и се дишаше свободно. Искам да умра пак там, не между стени. Познавам всяко поточе и всяко дърво между Рио Гранде и Арканзас. Ловувал съм и съм живял в онзи край. Живях както моите деди и като тях бях щастлив.

Когато бях във Вашингтон, Великият баща ми каза, че цялата земя на команчите е наша и никой не бива да ни пречи да живеем там.

Защо тогава искате да напуснем реките, слънцето и вятъра и да заживеем в къщи? Не искайте от нас да се откажем от бизона заради овцата. Младежите са чули да се говори за това и сега са тъжни и гневни. Не го приказвайте повече. Искам да продължа думите на Великия баща. Когато получавам стока и подаръци, аз и моят народ се радваме, защото така Великият баща показва, че ни почита. Ако тексасците не бяха навлезли в моя край, можеше да има мир. Но това, на което сега ни предлагате да живеем, е твърде малко.

Тексасците ни отнеха всички места, където тревата расте най-тучна и дърветата са най-хубави. Да ги бяхме запазили, щяхме да изпълним молбата ви. Но сега е вече късно. Белият човек ни взе страната, която обичахме, а ние искаме само да бродим в прерията, докато умрем. Всички хубави думи, които ми кажете, няма да бъдат забравени. Ще ги нося в сърцето си като свои деца и ще ги споменавам често, както Великия дух. Не искам кръв да обагри тревата на моята земя. Искам я чиста и неомърсена и желанието ми е толкова силно, че всеки, дошъл при моя народ, ще намери мир, когато дойде, и с мир ще си отиде.“

При сегашния прочит Федър видя, че речта не се доближава толкова до каубойския език, колкото си спомняше, къде ти, беше много по-добра от каубойския и все пак приличаше повече на диалекта на белите от равнините, отколкото на езика на европейците. Изреченията бяха ясни, прями, разказвателни, без никакви стилистични обрати и въпреки всичко с поетична сила, с която изобщо не можеше да се мери изтънчената бюрократична реч на противниците на Десет мечки. Нямахме и следа от подражание на заплетеното викторианско красноречие от 1867 година!

От тази първоначална идея, че индианците са първоизточникът на американския начин на изразяване, на Федър му хрумна още нещо: пак индианците бяха първоизточник на американския начин на живот. Личността на американеца е съчетание от европейски и индиански ценности. Разбереш ли го, изясняваш си много други необяснени досега неща.

Проблемът на Федър беше да обедини всичко това в убедителна книга. Беше така коренно различно от обикновените обяснения на Америка, хората никога нямаше да повярват. Щяха да го приемат за празен брътвеж. Ако Федър се придържаше само към най-общите

неща, щеше да се изгуби смисълът. Хората просто щяха да си кажат: „О, да, още една от онези интересни идеи, които непрекъснато ни хрумват“ или „Не може да обобщава така за индианците, защото са съвсем различни“, или някакво друго клише и щяха да я забравят.

По едно време Федър отсъди, че може да представи идеята по заобиколен начин, с нещо съвсем конкретно и добре познато като каубойски филм, примерно „Бъч Касиди и Сънданс Кид“.

Началната сцена на филма е едноцветна, в кафяво, вероятно за да се създаде историческа, легендарна атмосфера. Сънданс Кид играе покер, действието е забавено, за да се засили драматичното напрежение. Вижда се само лицето на Кид в едър план. Понякога се мярва частично някой друг от играчите или пред лицето на Кид се носи дим. То е безизразно, но изопнато и излъчва самообладание.

Друг играч зад кадър казва:

— Ей, приятел, май всички ни удари в земята. Не си изгубил нито една ръка, откакто раздаваш.

Изражението на Кид остава непроменено.

— Каква е тайната на успеха ти? — продължава същият глас. Заплашителен. Зловещ.

Сънданс поглежда надолу, сякаш се замисля, после вдига очи, в които не се четат никакви чувства.

— Моля се — казва той.

Не е искрен, но не е и саркастичен. Отговор на ръба на двусмислицата.

— Хайде да играем само двамата — предлага другият.

Предстои сблъсък. Такова е клишетото на Дивия запад. Повтаря се в стотици филми, прожектирани не един и два пъти в хиляди кина и по милиони телевизори. Напрежението расте, ала изражението на Сънданс Кид не се променя. Движението на очите, мълчанието му са някак в спокойна хармония с окръжаващата го среда, въпреки че го виждаме във все по-опасна обстановка, където скоро ще избухна насилие.

Федър искаше да използва точно тази сцена като начален пример. Щеше да добави само едно обяснение, на което никой нямаше да обърне внимание, той обаче беше сигурен, че е вярно. „Това, което току-що видяхте — щеше да поясни, — олицетворява културния стил на американския индианец.“

Тогава щяха точно да се разкрият прочутите традиционни черти на американския индианец: мълчаливост, скромност в поведението и опасна готовност за внезапно, огромно насилие.

Много драматично представяне на идеята, мислеше Федър. Докато не ти я посочат, я подминаваш, но след като я забележиш, тя става очевидна. Източник на ценностите, използвани от Робърт Редфорд и толкова близки на американците, е системата от културни ценности на американските индианци. Дори лицето на Редфорд в кафеникавите кадри на цвят напомняше индианско.

Разбира се, замисълът във филма изобщо не е героят да олицетворява индианеца. Това става „естествено“, покрай изобразяването на Дивия запад. Но според тезата на Федър неговата „естественост“ и „естествената“ реакция на публиката се обясняваха с обстоятелството, че филмът стига до най-дълбоките извори на американските представи за добро. А именно източникът на доброто — историческата културна система от американски ценности, е индиански.

Ако вземете списък на всички черти, които европейските наблюдатели изтъкват като особености на белите американци, ще забележите известна прилика с особеностите, които американските наблюдатели обикновено приписват на индианците. Нещо повече, ако вземете друг списък — на характеристиките, с които американците описват европейците, той доста наподобява мнението на индианците за белите американци.

За доказателство Федър смяташе да обърне ситуацията: вместо да покаже как каубоят прилича на индианец, щеше да разкрие как индианецът прилича на каубой. За целта беше намерил описанието на индианец шайен, направено от антрополога Е. А. Хьобел:

„Сдържан и изпълнен с достойнство... (индианецът шайен) се движи с кротка самоувереност. Говори свободно, но никога небрежно. Уважава чувствата на другите и е любезен и щедър. Не избухва за щяло и нещяло и се стреми да потисне чувствата си, ако е ядосан. Енергичен ловец, високо цени активния живот при война. Към враговете не изпитва никаква милозливост, колкото по-нападателен е, толкова по-добре. Запознат е с обредите. Не е нито лекомислен, нито суров. Обикновено е тих, чувството му за хумор е слабо изразено. Сексуално е потиснат и с мазохистични склонности, които обаче се

проявяват в утвърдени културни обреди. Не проявява особено голямо творческо въображение, но притежава трезв поглед върху действителността. С житейските проблеми се справя по установените начини, ала в същото време проявява забележителна способност да се приспособява към нова обстановка. Мисленето му е до голяма степен рационалистично и все пак обогатено с мистицизъм. «Аз»-ът му е изявен и не се поддава лесно на заплахи. «Свръхаз»-ът, проявен в силното гражданско съзнание и овладяването на основните импулси, е мощен и господстващ. Той е «зрял», спокоен и уравновесен, сигурен в социалното си положение, общителен. Изпитва силни тревоги, но те са канализирани в институционализирани начини на колективно изразяване със задоволителни резултати. Почти не проявява невротични тенденции.“

Какво по-добро описание на Уилям Бойд в ролята на Куция Касиди в двайсет и три или петдесет, или колкото са там филма! С изключение единствено на индианския „мистицизъм“ характеристиката съвпада напълно.

Всъщност няма значение дали американският каубой някога е бил като Уилям С. Бойд. Важното е, че през трийсетте години, в най-мрачните дни на Голямата депресия, американците пръскаха милиони долари да гледат неговите филми. Не им се налагаше. Никой не ги принуждаваше. И все пак ходеха на кино точно както по-късно гледаха „Бъч Касиди и Сънданс Кид“.

Правеха го, защото филмите потвърждаваха ценностите, в които вярваха. Тези филми бяха обреди, почти религиозни обреди, чрез които културните ценности на Америка се предаваха на младите и се затвърждаваха у старите. Процесът не беше съзнателен, преднамерено търсен — хората просто вършеха онова, което им харесваше. Само ако анализираме предпочитанията им, ще проличи, че са възприели индианските ценности.

Същият анализ продължаваше в друга част от хилядите листчета в кутиите на Федър: мнозина европейци намират белите американци за немарливи и размъкнати, но в действителност индианците в резерватите са много по-немарливи от тях. Европейците често смятат, че американците дрънкат каквото им падне и са невъзпитани и донякъде нахални в постъпките си, ала същото важи за индианците с още по-голяма сила. През Втората световна война европейците

забелязаха, че американските войници се наливат като невидели и щом се напият, създават неприятности. Сравнението с индианците се натрапва от само себе си. Но, от друга страна, европейските военачалници ценяха високо издръжливостта на американските войници по време на битка, а това също е индианска черта.

Непроменящото се изражение с подтекст „При тази реплика се усмихвай!“, което каубойските филми обожават да представят (а европейците като правило ненавиждат), е типично индианско, като се изключи обстоятелството, че индианецът с такова изражение невинаги означава заплаха. То е породено от нещо много по-дълбоко.

Индианците не говорят, колкото да минава времето. Когато няма какво да кажат, те мълчат. А когато мълчат, създават впечатлението, че са малко зловещи. От тяхното мълчание белите понякога се изнервят и се чувствуват длъжни от учтивост или любезност да запълнят вакуума с приказки, които нерядко казват едно, а значат друго. Но за индианците възпитаното красноречие на аристократичните европейци е „раздвоен език“ и ги вбесява. То противоречи на морала им. Те искат или да се говори от сърце, или да се мълчи. Оттам произтича вековният конфликт между индианците и белите, който съществува и днес, въпреки че самоличността на съвременния бял американец е компромис, постигнат в конфликта.

До ден днешен европейците погрешно твърдят, че американците са „като деца“, наивни, незрели, склонни към насилие, защото не са способни да се владеят. Същата грешка се допуска по отношение на индианците. Индианците и до днес погрешно характеризират американците като сноби, които те смятат за толкова глупав, че начаса да не разбираш целия им фалш. По същия начин се греша за европейците.

Антиснобизмът на всички американци, особено от западните щати, се корени в отношението на индианците. Шайените наричат белите „уихио“, което на техния език ще рече „паяк“. Арапахите използват думата „нията“ със същото значение. Според индианците белите приличат на паяци, когато говорят — седят, усмихват се, казват неща, които не мислят, и през цялото време умът им плете паяжина около индианеца. Толкова се прехласват по заплетените си мисли, че дори не забелязват как индианецът ги наблюдава и вижда какво правят.

Американската политика на изолационизъм, отказът американците „да се заплитат в мрежите на европейската политика“ се коренят в същото, помисли Федър. Американският изолационизъм е възникнал главно в районите, най-близки до индианците.

Листчетата продължаваха с подробности за различията в европейската и индианската култура и последиците им. С нарастването на броя на листчетата се беше появила вторична, съпътстваща теза — процесът на разпространение и усвояване на индианските ценности не е приключил. Той продължава и обяснява до голяма степен неспокойствието и неудовлетвореността в днешна Америка. Противоречивите ценности се сблъскват във всеки американец.

Сблъсъкът, помисли Федър, обяснява защо другите още не са разбрали онова, което той отдавна бе видял на обреда с кактуса пейоте. Когато заемаш черти и особености на враждебна култура, предпочиташ да не ги признаваш. Ако кажеш на бял човек от Алабама, че южняшкият му акцент произлиза от негърската реч, той най-вероятно ще отрече и ще му стане неприятно, макар че явно го доказва географското разпространение на южняшкия акцент върху областите с многобройно чернокожо население. По същия начин, ако кажеш на бял човек, който живее в Монтана, близо до резерватите, че прилича на индианец, той ще го приеме като обида. А преди сто години същите думи сигурно биха предизвикали як пердах. Тогава индианците са били смятани за изчадия адови! Единственият добър индианец е бил мъртвият.

Макар и да се признава приносът на индианците в утвърждаването на ценностите, характерни за американеца, който покорява новите пространства, със сигурност тези ценности няма откъде другаде да са дошли. Често се говори за „ценностите на граничните райони“, сякаш те произлизат от скалите, реките или дърветата по границата, ала дърветата, скалите и реките сами по себе си не създават обществени ценности. В Европа също има дървета, скали и реки.

Не друг, а хората, живеещи сред дърветата, скалите и реките, са източник на ценностите в граничните райони. Първите пришълци там като например „планинците“ съзнателно и възторжено подражавали на индианците. Радвали се, когато им казвали, че не се различават от тях. По-късните заселници възприели стила на планинците от граничните

райони, но не разбирали неговия източник, а дори и да го разбирали, не го признавали и го отдавали на собственото си трудолюбие и откъснатост.

Ала сблъсъкът между европейските и индианските ценности продължава, Федър усещаше, че той самият е от хората, в които се води борбата. Затова в онази нощ с кактуса бе изпитал чувството, че се „завръща у дома“. Раздвоението, което бе почувствувал и заради което бе помислил, че нещо не е наред с него, всъщност изобщо не беше вътре в него. Тогава видя източника на „собственото аз“, който никога не е бил признат официално. Раздвоението съществуваше в цялата американска култура и Федър го беше съотнесъл към себе си. Но то съществуваше и у мнозина други.

В едно от дългите му размишления по темата изплува името на Марк Твен. Писателят беше роден в Ханибал, щата Мисури, край река Мисисипи, големия вододел между американския Изток и Запад, където един от най-страшните злодеи е бил „индианецът Джо“ — въплъщение на индианците, от които тогавашните заселници се страхували. Биографите на Твен обаче отбелязват и дълбокото раздвоение в личността му, предопределило избора на неговите герои. От едната страна е обикновеното, интелигентно, послушно, чистичко момче със сравнително голямо чувство за отговорност, което писателят е изобразил под името Том Сойер, а от другата — дивият, свободолюбив, необразован, лъжлив, безотговорен американец от низините, наречен Хъкълбери Фин.

Федър забеляза, че раздвоението на Марк Твен като личност съответствува на вече познатото му разграничение в културите. Том е човекът от източните щати, с обноските на Нова Англия, много по-близо до Европа, отколкото до американския Запад, докато Хък е западняк, по-близо до индианците, вечно неспокоен, необвързан човек, който не вярва в помпозността на обществото и от всичко най-много иска да бъде свободен.

Свободата. Тези тема щеше да е ключът към разбирането на индианците. Свободата беше най-важният въпрос сред многобройните листчета, посветени на тях. Идеята за свободата от обществената йерархия е най-великият принос на Америка към световната история.

За нея са водени битките на Американската революция, тя е утвърждавана в Гражданската война. И до днес тя е най-могъщият, неустоим идеал, който обединява нацията.

Все пак, макар и Джеферсън да нарича учението за социалното равенство „очевидно“, то съвсем не е такова. Научните, както и обществено-историческите доказателства ни навеждат на мисълта, че е очевидно обратното. В европейската история изобщо не е „очевидно“, че всички хора се раждат равни. Няма народ в Европа, който да не може да проследи историята си до времената, когато е било „очевидно“, че всички хора са създадени неравни. Жан-Жак Русо, на когото понякога се приписва авторството на това учение, със сигурност не го е извлякъл от историята на Европа, Азия или Африка. Извлякъл го е от въздействието на Новия свят върху Европа и от размишленията си за един особен тип човек, обитател на Новия свят, когото е нарекъл „благородния дивак“.

Идеята, че „всички хора се раждат равни“, е подарена на света от американските индианци. Заселниците от Европа само са я пренесли като учение, което понякога са следвали, друг път не. Истинският източник е бил човек, за когото социалното равенство не е било само учение, равенството е било в кръвта му. За него е било немислимо друго устройство на света. За него не е съществувал друг начин на живот. Ето какво се е опитвал да им каже Десет мечки.

Федър си помисли, че индианците още не са загубили по този въпрос. Но и още не са спечелили, осъзна той. Битката ме е свършила. Тя продължава да е главният вътрешен конфликт в днешна Америка. Това е ограничителната линия, прекъснала точно по средата американския културен тип. Тя господства в американската история още от самото начало и продължава да е източник както на националната мощ, така и на националната слабост. Колкото повече се задълбочаваше Федър в проучванията си, толкова по-ясно разбираше, че трябва да ги насочи именно към сблъсъка между европейските и индианските ценности, между свободата и реда.

4.

След като напусна Боузман, Федър се видя с Дюзънбъри само два пъти — веднъж, когато той му дойде на гости и поиска да си почине, защото „се чувствувал особено“, и втория път в Калгари, Албърта, след като беше разбрал, че „особеното“ всъщност е мозъчен тумор и му остават само няколко месеца живот. Тогава беше вгълбен и тъжен, погълнат от вътрешната подготовка за своя край.

Тъгата му отчасти се дължеше на чувството, че е предал индианците. Искаше му се да направи толкова много за тях. Толкова години бе прекарал с тяхното гостоприемство, а сега нямаше как да им се отплати. Федър съзнаваше, че не е откликнал на молбата на Дюзънбъри да му помогне с анализа на данните, но си имаше огромни проблеми и не можеше да направи нищо, пък и вече беше много късно.

Ала шест години по-късно, след успеха на първата му книга, повечето проблеми изчезнаха. Когато възникна въпросът, каква ще е темата на втората книга, нямаше никакво съмнение за отговора. Федър прикачи каравана на стария си пикап марка „Форд“ и пак се отправи към Монтана, към източните равнини, където се намираха резерватите.

Тогава изобщо не съществуваше Метафизика на Качеството и той не предвиждаше нищо подобно. Книгата му се отнасяше до темата за Качеството. Всяко по-нататъшно обсъждане щеше да прилича на пледоарията на адвокат, успял отначало да спечели съдебните заседатели на своя страна, но продължил да говори толкова дълго, че пак ги отблъсква. Сега Федър искаше да говори само за индианците. Имаше много неща за казване.

В резерватите разговаря с индианци, с които се беше запознал при посещението с Дюзънбъри, надяваше се да подемe нещата оттам, където ги бе оставил Дюзънбъри. Всеки път, когато им казваше, че е бил негов приятел, те неизменно отговаряха: „О, да, Дюзънбъри, беше добър човек.“ Продължаваха да говорят известно време, но скоро разговорът ставаше труден и замираще.

Федър не можеше да измисли какво да каже. А дори когато измисляше, говореше толкова спънато и предпазливо, че нарушаваше

потока на разговора. Не притежаваше дарбата на Дюзънбъри да води свободен разговор. Не ставаше за такава работа. В края на седмицата Дюзънбъри можеше да прекара цялото си време в безкрайни разговори за семействата и приятелите им, за всичко останало, което имаше значение за тях, и това му доставяше огромно удоволствие. Всъщност точно по тази причина се беше насочил към антропологията. Именно така според него човек прекарваше най-добре почивните дни. Но Федър така и не се научи да води свободен разговор — щом започнеше, неговите мисли се отплесваха към вътрешния му свят на абстракциите и разговорът прекъсваше.

Реши, че ако почете малко антропология, може би ще се научи да разпитва индианците по-добре. Затова си взе довиждане за известно време и от горещите равнини пое нагоре към Скалистите планини близо до Боузман. Там, в колежа, който междуременно беше станал университет, намери най-добрите книги по антропология, после отиде в стар отдалечен къмпинг до гората и се залови да чете. Надяваше се да остане там, докато не се избистри планът на книгата.

Беше му приятно отново да се озове сред спрелите растежа си борове, дивите цветя, хладните нощи и горещите дни. Допадаше му сутрешният ритуал на ставането в студената каравана, включването на отоплението и кроса по планинската пътечка. Когато се връщаше за чая и закуската, в караваната вече беше топло и той можеше удобно да се настани, да чете и да води бележки.

Щеше да е чудесно да напише книгата по този начин, но не се получи. Прочетената антропологическа литература все повече го забавяше, докато не го спря напълно.

Отначало с изумление, а после с все по-голям гняв Федър виждаше как всичко, написано в областта на антропологията, е така нагласено и преправено, че каквото и да имаше да каже той за индианците, щеше да прозвучи неприемливо. Нямаше никакво съмнение. Страниците се трупаха и все по-ясно го убеждаваха, че така няма да стигне доникъде. Можеше да напише напълно честна, вярна и ценна книга по темата, но ако посмееше да я нарече антропологическа, професионалистите щяха или да я пренебрегнат, или да я нападнат, при това и в двата случая книгата щеше да бъде отхвърлена.

Припомни си враждебността и огорчението, с които Дюзънбъри говореше за така наречената „обективна антропология“, но тогава

смяташе, че Дюзънбъри е иконоборец. Сега промени мнението си.

Професионалистите щяха да опровергават книгата му примерно така:

„Подобна теза е ярка и интересна, но не би могла да бъде от полза за антропологията без емпирични доказателства. Антропологията се стреми да бъде наука за човека, а не съвкупност от клюки и интуитивни догадки. Не може да се говори за антропология, когато някой без никаква подготовка или опит прекарва една нощ в резерват, където изпълнилилите колибата индианци вземат халюциногенно вещество. Твърденията, че е открил нещо, което са пропуснали стотици хора със системна методическа подготовка, посветили целия си живот на тази тема, са израз на прекалено самочувствие, каквото дисциплината на антропологията се опитва да ограничи.

Трябва да се отбележи, че подобни тези не са новост в антропологията. Всъщност те преобладават в началния етап от нейното развитие. Едва в първите години на нашия век Франц Боас и сътрудниците му започват сериозно да си задават въпроса: «Коя част от материала е наука и коя не е?», и благодарение на него спекулативните, интуитивни глупости, неподкрепени от реални факти, биват изкоренявани методично от антропологията.

Всеки антрополог рано или късно стига до спекулативни тези за изучаваните от него култури. Те са част от очарованието, което привлича интереса му в тази област. Ала всеки антрополог е свикнал да запазва тезите за себе си, докато проучването на реалните факти и доказателства не го убеди, че знае за какво става дума.“

Много внушително, няма що! Първо говориш както ние искаме и чак тогава те изслушваме. Федър вече го беше изпитал.

Това винаги означаваше, че си се сблъскал с невидимата стена на предразсъдъците. Никой от другата страна няма намерение да те изслуша — не защото думите ти не са верни, а само защото си застанал от външната страна на стената. По-късно, когато узря идеята за Метафизиката на Качеството, Федър измисли име на стената, за да определи и изясни значението ѝ. Нарече я „културна имунна система“. Но сега разбираше само, че няма да успее с идеите си за индианците, докато не пробие стената. Ако не е признат, беше изключено да направи някакъв принос към антропологията единствено с

налудничави идеи. Най-разумно беше да предприеме внимателна атака срещу стената.

В караваната четеше все по-малко и все повече мислеше по проблема. Книгите, струпани навсякъде — по седалките, по пода и рафтовете, бяха безполезни. Мнозина антрополози изглеждаха умни, заинтересовани, човечни, но всички те действаха зад стената на антропологическата културна имунна система. Федър виждаше, че някои се мъчат да се измъкнат отвъд стената, зад нея обаче те не разполагаха с интелектуални средства, с които да се освободят.

Продължаваше да размишлява за стената и му се стори, че всички пътища зад нея водят към Франц Боас, който през 1899 година става първият професор по антропология в Колумбийския университет и оказва толкова голямо влияние върху нейното развитие, че и до днес антропологията в Щатите е в неговата сянка. Неговите ученици и духовни последователи са се прочули: Маргарет Мийд, Рут Бенедикт, Робърт Лоуи, Едуард Сапир, Алфред Крьобер, Пол Рейдин и други. Те са написали толкова богати антропологически трудове, че понякога наследството им погрешно се отъждествява с цялата културна антропология. Ключът към превземането на стената се криеше в преоценката на философските възгледи на самия Боас.

Боас е завършил математика и физика в Германия през деветнайсети век. Влиянието му се дължи не на разработката на конкретна антропологическа теория, а на утвърждаването на метод за антропологически проучвания. Методът заимствува принципите на „строгата“ наука, която Боас е изучавал.

Маргарет Мийд споделя: „Той бягаше от прибързаните обобщения като от чума и непрекъснато ни предупреждаваше да сме много внимателни.“ Обобщенията трябва да се основават на факти, единствено на факти.

„Несъмнено науката беше негова религия — обяснява Крьобер. — Ранните си убеждения наричаше материалистически. Науката не търпи нищо «субективно», трябва напълно да се изключат преценките на стойностите и по аналогия дори самите стойности като явление.“

На едно листче със заглавие „Голдшмит“ Федър преписа следния цитат: „Боас предаде на учениците си и на антропологията своя емпиризм, своето грижливо отношение към фактите с всички подробности и пълна документация. Този подход представлява толкова

съществен елемент от антропологичното мислене, че понятието «кабинетен антрополог» става хулително и след две поколения ние продължаваме да настояваме да се правят проучвания на място като предпоставка на претенциите за компетентност на антрополога.“

Когато изчете всичко за Боас, Федър вече бе уверен, че е открил източника на имунната система, на която се противопоставяше, същата имунна система, която така яростно бе отхвърлила възгледите на Дюзънбъри. Това беше класическата наука на деветнайсети век с нейното твърдение, че науката е само метод за определяне на истината, а не съвкупност от убеждения. Съществуваха много други антропологически школи освен тази на Боас, но Федър не откри нито една, която да му се противопоставя по въпроса за научната обективност.

Продължи да чете задълбочено — все повече си даваше сметка за отрицателните последици от прилагането на викторианската наука в културната антропология. Всъщност Боас бе пренесъл критериите на естествените науки в културната антропология, за да покаже не само че теориите на кабинетните антрополози не са подкрепени от науката, но и че всяка антропологическа теория не се подкрепя от науката, защото не може да се докаже със строгите методи на физиката, специалността на Боас. Ученият явно е вярвал, че някой ден от фактите ще се роди и такава теория, но почти цял век след неговите очаквания тя не се беше появила. Федър беше убеден, че това никога няма да стане. Културните модели не следват законите на физиката. Как от гледна точка на физичните закони ще докажеш, че в една култура съществува определена нагласа? Какво представлява нагласата от гледна точка на законите за взаимодействието между молекулите? Що е културна ценност? Как може да докажеш научно, че една култура има определени ценности?

Не можеш.

В науката няма ценности. Поне официално. Цялата антропология беше нагласена и подправена така, че никой да не е в състояние да докаже нищо от общ характер за никого. Каквото и да твърдиш, във всеки момент някой проклет глупак може да те обори, че твърдението ти не е научно.

Цялата съществуваща теория се отличаваше с яростни спорове за различия, които изобщо не бяха антропологически. Почти никога не

избухваха спорове за точността на наблюденията. Те се водеха за абстрактните значения. Сякаш всяко теоретично твърдение беше сигнал тутакси да започне разгорещена препирня за различията, която не можеше да се разреши с никаква антропологична информация.

Изобщо целият предмет приличаше на магистрала, която гъмжи от ядосани шофьори — те се ругаят и обвиняват един друг, че не умеят да карат, докато всъщност вината е в самата магистрала. Тя е построена като обективно научно изследване на човека, което следва законите на естествените науки. Проблемът обаче бе, че човекът не може да бъде обект на обективно научно изследване — от такива обекти се очаква да не се променят. Те трябва да следват законите на причинно-следствената връзка, та определена причина винаги да води до дадено следствие и така до безкрай. Но с хората не е така. Дори с диваците.

Резултатът беше теоретичен хаос.

На Федър му допаднаше едно описание, което бе прочел в книгата „Теорията в антропологията“ на Робърт Манърс и Дейвид Каплан от университета Брандийс. „Из цялата антропологическа литература — пишеха двамата автори — са пръснати многобройни догадки, прозрения, хипотези и обобщения. Те си остават разпокъсани, неразвити и несвързани помежду си, затова често се губят или забравят. Съществува тенденция всяко ново поколение антрополози да започва отначало.“

„Разработването на теорията на културната антропология вече прилича на нива, която преди да бъде разорана, трябва да се разчисти — продължаваха по-нататък авторите на книгата, — туземците от време на време се връщат към обраслите с храсталаци стари ниви, разчистват ги, изгарят растителността и ги обработват няколко години.“

Федър откриваше навсякъде следи от разчистването и изгарянето. Някои антрополози твърдяха, че културата е същност на антропологията. Други пък отричаха съществуването на културата. Трети казваха, че всичко се свежда до историята, четвърти настояваха, че най-важна е структурата. Според някои всичко е функция, според други — ценности. Имаше антрополози, които следваха научния пуризм на Боас и отричаха съществуването на ценности.

Федър мислено отбеляза идеята, че в антропологията няма ценности, като „мястото“. Именно там стената бе най-уязвима. Няколко ценности значи? Няколко Качество? От тази отправна точка можеше да предприеме нападението.

Очевидно мнозина се стремяха да се измъкнат от метафизичните кавги, като отхвърляха теорията изобщо и се споразумяваха дори да не говорят в стила на теоретичния редуционизъм примерно какво правят диваците като цяло. Ограничаваха се с описанията какво точно е вършел техният дивак в сряда. Това беше безопасно от научна гледна точка и — безполезно за науката.

Антропологът Маршал Салинс пише: „В тази област самият термин «всеобщ» има отрицателна конотация, защото предполага търсене на големи обобщения, каквито академичната, толкова придиричива американска антропология на двайсети век практически е обявила за ненаучни.“

Федър предполагаше, че чрез този метод антрополозите пазят „научната чистота“, но чистотата налага такива ограничения, че в действителност задушават изследванията. Ако не можеш да обобщаваш данните, за какво са ти те?

Наука без обобщения фактически не е наука. Представете ли си някой да заяви на Айнщайн: „Не можете да кажете « $E = mc^2$ »“. Прекалено общо е, намирисва на редуционизъм. Искаме само физични факти, никакви такива претенциозни теории.“ Чисти глупости. Но антрополозите твърдяха точно това.

Необобщени, данните са просто клюки. Федър четеше и се убеждаваше, че равнището на написаното не стига по-нависоко. Лавица след лавица се запълваха с прашни томове с описания на този или онзи дивак, ала както се убеждаваше Федър, антропологията, „науката за човека“, не успяваше да направлява човешката дейност във века на науката.

Пълна шашмалогия. Антрополозите се мъчеха да се изтеглят, като се дърпаха за собствените коси. Не е възможно кутия А да съдържа кутия Б, която на свой ред съдържа кутия А. Това е шашма. Но тук представяха „наука“, която съдържа „човека“, който съдържа „науката“, която съдържа „човека“, който съдържа „науката“, и така до безкрай.

Федър напусна планините край Боузман с кутии, пълни с листчета, с многобройни тетрадки, изписани с цитати, и с чувството, че не може да направи нищо в антропологията.

Една вечер долу в равнините, в затънтен мотел, когато нямаше нищо за четене, попадна на малък измачкан брой на списание „Янки“, прелисти го и спря на краткия очерк на Кати Слейтър Спенс със заглавие „В търсене на първоаприлския глупак“.

В него се разказваше за един вундеркинд с може би най-високата интелигентност в света, който не постига нищо в живота. „Роден на първи април 1898 година — пишеше в списанието, — Уилям Джеймс Сайдис още на петгодишна възраст знае пет езика и чете Платон в оригинал на древногръцки. Успешно се представя на приемните изпити в Харвард едва осемгодишен, но се налага да изчака три години, за да почне да следва. Въпреки всичко е най-младият випускник на Харвард, завършва с пълно отличие през 1914 година, когато е шестнайсетгодишен. За Сайдис се пише често в рубриката на Рипли «Невероятно, но факт» и името му се появява деветнайсет пъти на първа страница на «Ню Йорк Таймс»“.

„След като завършва Харвард обаче, «детето чудо» се задълбочава в собствените си неясни и привидно безсмислени интереси. Журналистите, които преди са го възхвалявали, сега се нахвърлят срещу него. Най-унищожителният пример е от «Ню Йоркър» през 1937 година. Озаглавена «Първоаприлски глупак», статията в списанието е изпълнена с подигравки за всичко — като се започне от хобитата на Сайдис и се завърши с външния му вид. Сайдис съди списанието за клевета и намеса в личния живот. Печели извънсъдебното уреждане на спора за клевета, Върховният съд на САЩ обаче отхвърля обвинението в намеса в личния му живот с едно забележително решение. «Статията е безмилостна в дисекцията на интимните подробности от личния живот на тъжителя» — постановява съдът, но продължава по-нататък, че Сайдис е «обществена фигура» и поради това не може да настоява за защита от проявения журналистически интерес, който продължава да го преследва до смъртта му през 1944 година. Некролозите го наричат «провала чудо»

и «изпепелен гений», който въпреки дарбите си не е постигнал нищо значително.

Дан Махони от Ипсуич, щата Масачузетс, се запознава с историята на Сайдис през 1976 година с огромно учудване. «Какво всъщност е правил и мислил той през цялото това време? — пита се Махони. — Вярно е, че е заемал нископлатени служби, но нали и Айнщайн разработва теорията за относителността като чиновник в патентно бюро. Имах чувството, че у Сайдис е имало нещо много повече, отколкото хората са подозирали.»

През последните десет години Махони се заема да изследва трудовете на Сайдис. На един пращен таван открива обемист ръкопис, озаглавен «Племената и щатите», където Сайдис убедително доказва, че политическата система на Нова Англия е дълбоко повлияна от демократичната федерация на индианците от племето пенакок.“

Федър потръпна при това изречение, но статията продължаваше:

„Когато Махони изпраща книгата на Сайдис «Одушевеното и неодушевеното» на друг гений особняк — Бъкминстър Фулър, Фулър я определя като «чудесна космологична творба», която най-неочаквано предсказва съществуването на черните дупки — още през 1925 година!

Махони открива научнофантастичен роман, икономически и политически трудове и осемдесет и девет статии за Бостън, които Сайдис е писал под псевдоним за един седмичен вестник. «Изумителното е, че може би сме се докоснали само до повърхността на творчеството на Сайдис — заявява Махони. — Така например намерихме една-единствена страница от ръкопис, наречен „Пътеките на мира“, а хора, които са го познавали, твърдят, че са виждали още много ръкописи. Мисля, че ни очакват още доста изненади, свързани с името на Сайдис.»“

Федър остави настрана списанието. Чувствуваше се така, сякаш някой бе разбил прозореца на мотела с камък. После още няколко пъти препрочете статията в унес, все повече изпадаше под нейното въздействие. Не мигна почти цяла нощ.

Излизаше, че още през трийсетте години Сайдис е утвърждавал същата теза за индианците. Мъчел се е да разкаже на хората най-важните неща за собствената им страна, но отплатата е била публично да го нарекат „глупак“ и да не публикуват нищо от произведенията му.

Изглежда, нямаше никакви шансове Федър да открие какво е казал Сайдис.

Опита се да се свърже с оня Махони, за когото ставаше дума в статията, но не успя, може би отчасти защото не се стара особено. Знаеше, че дори да се добере до материалите на Сайдис, няма да направи нещо голямо. Не че казаното не беше вярно. Проблемът беше, че то не интересуваше никого.

5.

Пак стана студено, Федър стана и хвърли още брикети в печката.

След потискащото преживяване в планините бе изпитал желание да се откаже от целия замисъл и да се насочи към нещо по-печелившо, но се оказа, че униинето му е само временно състояние, прелюдия към много по-всеобхватно и значително обяснение за индианците. Този път нямаше да съпоставя индианците и белите от гледната точка на бялата антропология. Щеше да сравни белите и тяхната антропология с индианците и „индианската антропология“ под ъгъл, за който още никой не беше чувал. Щеше да преодолее безизходицата, като разшири гледната точка.

Смяташе, че ключът се крие в ценностите. Те бяха най-слабото място в цялата стена на културния имунитет срещу новите идеи, която антрополозите бяха издигнали около себе си. Бяха длъжни да използват понятието „ценност“, но според науката на Боас ценности всъщност не съществуват.

А Федър познаваше ценностите. Преди да се качи в планината, беше написал цяла книга за тях. Качеството. Качеството бе ценност. Двете понятия означаваха едно и също. Не само че ценностите бяха най-уязвимото място в стената, Федър вероятно щеше да бъде най-силният, който атакува тази слаба точка.

За атаката най-неочаквано намери подкрепата на един от учениците на Боас — Алфред Крьобер, който заедно с харвардския професор по антропология Клайд Клъкхоун бе оглавил направлението, поставило си за цел да възстанови ценностите в антропологията. По друг повод Клъкхоун пише: „Ценностите предоставят единствената основа за напълно разбираемо осмисляне на културата, защото фактически тъканта на всички култури се определя главно от техните ценности. Това става очевидно веднага щом се опитаме да опишем културата без позоваване на ценностите. Описанието се превръща в безсмислена съвкупност от елементи, свързани помежду си единствено от това, че съществуват едновременно на едно и също място — съвкупност, която може да се подреди със същото основание

по азбучен ред или по всякакъв друг начин, подобно списък на дрехи, дадени за химическо чистене.“

Клъкхоун признаваше, че „е смайваща степеня, в която дори формалното споменаване на ценностите доскоро се избягваше, особено от антрополозите. Колебанието им може да се обясни с традицията на естествените науки, която за добро или за лошо преобладава в нашата наука.“ Но в „Културата: критичен преглед на понятията и определенията“ те твърдяха, че „културата трябва да включва откритото и системно изучаване на ценностите и ценностните системи, разглеждани като природните явления, които подлежат на наблюдение, описание и сравняване“.

Според тях отрицателното отношение към използването на ценностите се дължи на обективистични нагласи. Все същата обективност, помисли Фeдър, създава толкова неприятности на Дюзънбъри. „Именно заради субективната им страна на ценностите е наложено табу от страна на естествените науки, които ги смятат неподходящи за изследване — продължават Крьобер и Клъкхоун. — Вместо това (на ценностите) се отрежда място сред обособените интелектуални занимания, наречени «хуманитарни», които германците включват в «духовната наука». Ценностите са се смятали за вечни, защото са дадени от Бога, произтичат от божественото вдъхновение или най-малкото са разкривани от онази част от човешката душа, която се доближава до божественото, за разлика от тялото и останалите предмети в осезаемия свят. Една нова наука, която се бори да завоюва място и все още не излиза извън рамките на физиката, астрономията, анатомията и зачатъците на физиологията, каквато е западната наука само преди две столетия, може с радост да предостави отдалечената и изненадващо запазена територия на ценностите на философите и богословите, за да се ограничи с изследването на онова, което може да се разглежда механистично.“

Клъкхоун признава, че ценностите са дефинирани зле и са включени в многобройни противоречиви определения, но твърди, че конкретните изследвания не се нуждаят от словесни дефиниции. Според него независимо дали определението е подходящо или не, всички са единодушни по въпроса, какво представляват ценностите на практика. Той се опитва да реши проблема, като в книгата си „Проект за ценностите“ признава правото на всеки да определя ценностите

както пожелае, но такъв подход е недопустим за формалните обществени науки.

В „Проект за ценностите“ Клъкхоун говори за пет съседни култури от Югозападна Америка от гледна точка на това, как всяка от тях оценява съседите и чрез този метод им дава сполучливо описание. Но в други книги Федър откри, че ценностите, както всяко друго общо понятие в антропологията, са подложени на обичайните злостни нападки. Ето какво бяха сметнали за необходимо да напишат за ценностите социолозите Джудит Блейк и Кингсли Дейвис:

„Доколкото културните конфигурации, основните ценностни нагласи, преобладаващите нрави и тям подобни се възприемат като отправна точка и определящ фактор, те имат статут на неанализирани предположения. Самите въпроси, които биха ни позволили да разберем нормите, най-често не се задават и става много трудно, ако не и невъзможно да се осмислят някои факти за обществото.“

Нрави, определящи фактори, норми... ето как социолозите вместили в своя жаргон нещата, които подлагаха на нападки. Така разбираш, че си попаднал вътре в ограденото със стена пространство, помисли си Федър. Жаргонът. Откъснали са се от останалия свят и говорят на жаргон, разбираем единствено за самите тях.

„Нещо още по-лошо — пишеха по-нататък авторите, — обясненията, измамно лесни от гледна точка на нормите или ценностните нагласи, водят до пренебрегване на методологическите проблеми. По силата на присъщите им субективни емоции и морално естество нормите и особено ценностите най-трудно се установяват със сигурност. Те са ябълката на раздора и предметът на споровете... Изследователят... е склонен да обяснява известното с неизвестното, определеното с неопределеното. Той разкрива нормативните принципи толкова мъгляво, че те да са приложими във всякаква ситуация. Така например ако американците харчат много пари за алкохол, театър, кино, тютюн, козметика и бижута, обяснението е много просто — те изповядват идеологията на добре прекараното време. Ако, от друга страна, няма обществена близост между белите и негрите, то е поради ценностите на «расизма». Циничният критик би могъл да препоръча за удобство на

произволните тълкувания ценностите на «културата» винаги да се представят по двойки от противоположности.»

„Когато се формулират определения — твърдят Блейк и Дейвис, — за пореден път се доказва мъглявият характер на «ценностите». Ето например определението за «ценностна ориентация» в една книга от 437 страници на същата тема:

Ценностните ориентации са сложни, но ясно структурирани (йерархични) принципи, произтичащи от взаимодействието между три аналитично различни елемента на оценъчния процес — познавателния, афективния и директивния, — които подреждат и насочват безкрайния поток от човешки постъпки и мисли, съотнесени към решаването на «общочовешките проблеми.»

Горкият Клъкхоун, помисли Федър. Това е неговото определение. Беше невъзможно да пробие с него.

От нападките Федър изпита желанието да влезе вътре зад стената и да почне да спори. Твърдението, че ценностите са мъгляви и затова не бива да се използват при първична класификация, е невярно. Няма нищо мъгляво в преценките от гледна точка на ценностите. Когато гласоподавателят се приближава до изборната урна, той преценява според своите ценности. Какво мъгляво има тук? И изборите не са ли проява на култура? Кое им е мъглявото на нюйоркските фондови борси? Те не се ли занимават с ценности? Ами държавната хазна? Има ли на света нещо по-конкретно от данъчното управление? Както непрекъснато повтаряше Клъкхоун, ценностите никак не са мъгляви, когато се разглеждат от гледна точка на практиката. Те стават мъгляви само когато се съобразяваш с мнението на другите, за да се опиташ да ги вместиш в жаргона на антропологията.

Реакцията срещу „ценностите“ на Крьобер и Клъкхоун ясно показваше какво точно е възпярло Федър да не навлиза в тази област. В нея неизбежно стигаш до задънена улица, защото на всяка крачка трябва да оспорваш използваните основни понятия. И бездруго е доста трудно да се говори за индианците — в края на всяко изречение неизбежно стигаш до някой метафизичен спор, който е трябвало да се реши *преди* създаването на антропологията, а не след това.

Точно тук беше проблемът. Цялата културна антропология приличаше на къща, построена върху подвижни интелектуални пясъци. Опитах ли се да направя надстройка от данни с някаква

теоретична тежест, цялата конструкция потъва и се разпада. Предметът, който иначе би могъл да се нареди сред най-полезните и продуктивни науки, беше западнал не защото хората, които се занимаваха с него, не струваха или темите бяха незначителни, а поради структурата на научните принципи, която не представлява издръжлива основа.

Едно беше ясно — ако Федър искаше да направи нещо в антропологията, трябваше да се насочи не към самата антропология, а към общите предположения, върху които се градеше тя. За да я изведе от задънената улица, трябваше не да се опитва да създаде нова антропологична теоретична структура, а да намери здрави основи за конструкцията. Именно този извод го отпрати към центъра на онзи клон от философията, известен като „метафизика“. Метафизиката му предлагаше разширената гледна точка за съпоставяне на белите и тяхната антропология с индианците и „индианската антропология“, без той да прибъгва до покварения, обграден със стена жаргон на бялата антропология.

Ох! Ама че работа! Не бе сигурен дали е лъжица за неговата уста. Щеше да запълни цяла лавица с книги. Цял коридор с лавици! Но колкото повече размишляваше, толкова повече се убеждаваше, че освен метафизиката единствената алтернатива е да се откаже.

Все пак изпитваше и някакво облекчение. Метафизиката го беше заинтригувала най-силно, докато следваше философия в Съединените щати и по-късно, като специализант в Индия. Сякаш излизаше на свобода след безкрайните лабиринти и мрежи на непознатата антропология. Най-накрая се озова в собствени води.

Аристотел нарича метафизиката „първата философия“, Тя е съвкупност от най-общите съждения на йерархично подредената мисъл. На едно листче Федър бе преписал определението, че метафизиката е „дял от философията, който се занимава с характера и структурата на действителността“. Тя задава въпроси от рода на: „Реални или измислени са предметите, които възприемаме? Съществува ли външният свят отделно от нашето съзнание? Може ли действителността да се сведе до една-единствена основна субстанция? И ако отговорът е утвърдителен, каква е нейната същност — духовна или материална? Познаваема ли е Вселената, или е неразбираема и хаотична?“

От водещото положение на метафизиката човек би могъл да заключи, че всеки признава нейното съществуване и значение, но всъщност не е така. Макар още в древна Гърция да е заемала централно място във философията, метафизиката не е общопризнат дял от познанието.

Противниците ѝ се разделят на два вида. Първият включва философите на науката, особено групата, наречена „логически позитивисти“, които твърдят, че единствено естествените науки могат с пълно основание да изследват характера на действителността и че метафизиката е просто сбор от недоказуеми твърдения без никаква стойност за научното наблюдение на действителността. За истинното разбиране на действителността метафизиката според тях е прекалено „мистична“. Очевидно към тази група спада Франц Боас, а заради него — и цялата съвременна американска антропология.

Във втората група противници на метафизиката са мистиците. Понятието „мистично“ понякога се смесва с „окултно“ или „свръхестествено“, с магьосниците и вещиците, но смисълът му във философията е друг. Някои от най-почитаните философи са били мистици: Плотин, Сведенборг, Лойола, Шанкарачария и още много други. Всички те споделят убеждението, че същностният характер на действителността е извън езика, че езикът разчленява нещата, докато действителността по природа е неделима. Според дзен-будизма, който е мистична религия, илюзията за разчлененост може да бъде преодоляна чрез медитация. Местната американска църква вярва, че кактусът пейоте предизвиква мистично разбиране у хора, които иначе му се съпротивляват, разбиране, постигано от индианците чрез Търсенията на Прозрение в миналото. Според Дюзънбъри този мистицизъм е абсолютният център на традиционния бит на индианците и както е изтъквал Боас, се намира абсолютно извън сферата на позитивистичната наука и придържащата се към нея антропология.

Исторически мистиците са смятали, че метафизиката е прекалено „научна“, за да обясни истинската същност на действителността. Метафизиката не е действителност. Метафизиката дава имена на действителността. Метафизиката е ресторант, където ти връчват лист с меню от трийсет хиляди страници, но не ти сервират храна.

Федър реши, че отхвърлянето на метафизиката *както* от мистицизма, *така и* от науката поради съвършено противоположни причини е добро предзнаменование за неговата Метафизика на Качеството. Излизаше, че ако наистина съществува мост между двете, между разбирането на индианците и разбирането на антрополозите, този мост се намира именно в метафизиката.

Според него от двата вида враждебност към метафизиката по-страшна бе враждебността на мистиците. Те ще ви уверят, че щом отворите вратата на метафизиката, трябва да се простите с всяко истинно разбиране на действителността. Мисълта не е път към действителността. Тя издига пречки по този път, защото опитаеш ли се да използваш мисълта в подхода си към нещо, възникнало преди нея, разсъжденията не те доближават към него. Те те *отдалечават*. Да дадеш определение на нещо означава да го подчиниш на плетеница взаимовръзки, плод на твоя разум. А сториш ли го, разрушаваш истинното разбиране.

Ключовата реалност на мистицизма, реалността, която Федър бе нарекъл в първата си книга „Качество“, не е метафизична шахматна фигура. Не е нужно да даваш определение на Качеството. Ти го разбираш без определения, още преди да си ги дал. Качеството е непосредствено изживяване, независимо от мисловните абстракции, и е възникнало пред тях.

Качеството е неделимо, неопределимо и непознаваемо в смисъл, че не съществуват познаващ субект и познаван обект, но за метафизиката не може да се твърди същото. Тя задължително трябва да бъде делима, определима и познаваема, иначе изобщо няма да съществува. Тъй като метафизиката е по същество вид диалектическо определение, изразът „Метафизика на Качеството“ е противоречие на термините, логически абсурд.

Положението напомняше математическата дефиниция на случайния, свободен достъп. Колкото повече се мъчи човек да каже какво е случайността, толкова по-малко случайна става тя. Същото може да се каже и за понятията „нула“ или „пространство“. Днес те нямат почти нищо общо с „нищото“. Нулата и пространството са сложни взаимовръзки на „нещото“. Ако Федър кажеше нещо за научния характер на мистичното разбиране, науката би могла да извлече полза, но истинското мистично разбиране щеше най-малкото

да пострада. Ако наистина желаше да направи услуга на Качеството, трябваше да го остави на мира.

Задачата на Федър ставаше непосилна — нали самият той бе настоял в книгата си, че Качеството не се поддава на определяне. И все пак сега бе на път да го дефинира. Не беше ли това своеобразно поражение? Мисълта му се връщаше към този въпрос стотици пъти.

Част от него нашепваше: „Не го прави! Само ще си навлечеш беля. Само ще нахвърляш хиляди тъпи доводи за нещо, което е било съвършено ясно още преди да се обадиш. Ще си спечелиш десет хиляди противници и нула приятели, защото щом отвориш уста да кажеш нещичко за същността на действителността, върху тебе тутакси ще се нахвърлят безброй врагове, вече заявили, че действителността е нещо друго.“

Лошото беше, че само една част от него говореше така. Другата обаче настояваше: „А, направи го въпреки всичко. Интересно е.“ Разумът му не обичаше неопределените неща, да му кажеш да не дефинира Качеството беше все едно да посъветваш някой дебелак да стои по-надалече от хладилника или алкохолик да не стъпва в кръчма. Разумът е привличан неудържимо от самия процес на определяне на Качеството. Преживяването е вълнуващо, въпреки че след него остава някаква мътилка като след препушване или проточил се купон. Или Лайла снощи. Няма вечна красота, както и вечна радост. Как бихме могли да го наречем? Израждане, предположи Федър. В строго мистичен смисъл писането на метафизика е изродена дейност.

Но според него на всичко това можеше да се отговори, че безпощадното, доктринерско избягване на изродеността също е изроденост, макар и от друг вид. От нея са направени фанатиците. Веднъж разкрита, чистотата престава да бъде чистота. Възраженията срещу замърсяването са *форма* на замърсяване. Единственият човек, който не замърсява мистичната действителност на света със строго установени от метафизиката значения, е нероденият, за чието раждане още никой не е помислил. Ние, останалите, трябва да се примирим, че сме по-малко чисти. Да се напиеш, да имаш вземане-даване със случайни жени от кръчмата и да пишеш метафизика е част от живота.

Федър нямаше какво друго да добави за възраженията на мистиците срещу Метафизиката на Качеството. После се замисли за аргументите на логическия позитивизъм.

Позитивизмът е философия, която приема науката за единствен източник на познание. Той прави строго разграничение между факт и ценност и се отнася враждебно към религията и традиционната метафизика. Позитивизмът води началото си от емпиризма — от идеята, че цялото познание трябва да идва от опита, и се отнася с подозрение към всяка мисъл, дори към научните твърдения, ако те не могат да се сведат до прякото наблюдение. От позитивистична гледна точка философията се ограничава с анализа на научния език.

Федър бе слушал курс по символна логика, воден от Херберт Файгъл — член на прочутия Виенски кръжок на логическия позитивизъм, и помнеше, че се е въодушевявал от възможностите на логиката да пренася математическата точност в решаването на проблемите на философията и в други области. Но дори твърдението, че метафизиката е безсмислена, му се струваше погрешно. Ако си част от един логичен, свързан мисловен свят, не можеш да избегнеш метафизиката. Според Федър критериите на логическия позитивизъм за „смысленост“ бяха чиста метафизика.

Това обаче не беше важно. Метафизиката на Качеството не само че *издържа* проверката на логическия позитивизъм за смысленост, нещо повече, на този изпит тя получава само отлични бележки. Метафизиката на Качеството *изразява по нов начин* емпиричната основа на логическия позитивизъм — по-точно, по-изчерпателно, по-убедително от когато и да било. Според нея ценностите не са извън опита, с който се ограничава логическият позитивизъм. Те са *същността* на опита. Всъщност ценностите са *по-емпирични* от субектите или обектите.

Независимо от философските си възгледи всеки, който седне на гореща печка, ще потвърди без никакви интелектуални спорове, че се намира в положение с крайно лошо качество, че *ценността* на затруднението му е с отрицателна стойност. Лошото качество не е мъглява, объркана, скрито религиозна, метафизична абстракция. То е *преживяване*. А не преценка за преживяването. Нито описание на преживяването. Самата ценност е преживяване. И като такава е напълно предсказуема. Подлежи на проверка от всеки, който би пожелал да си направи труда. Тя може да се възпроизведе. Сред всички останали преживявания е най-недвусмыслена, най-трудно може да се събърка. По-късно човекът може да измисли някакви клетви, за да

описе отрицателната ценност, но тя винаги е първична, клетвите идват след нея. Без първичната лоша оценка вторичните клетви никога няма да се появят на бял свят.

Наблягаме така много на това, защото точно тук сме наследили културно бяло петно. Нашата култура ни втълпява, че горещата печка е пряк причинител на клетвите. Втълпява ни, че отрицателните ценности са качество на човека, който изрича клетвите.

Не е така. Ценността се намира *между* печката и клетвите. *Между* субекта и обекта. Ценността е по-непосредствена, възприема се по-пряко, отколкото „аз“-а или „предмета“, на който по-късно ще бъде приписана. Ценността е по-реална от печката. Все още не е съвсем сигурно дали причина за лошото качество е печката или може би нещо друго. Съвсем сигурно е обаче лошото качество. То е първичната емпирична действителност, от която по-късно умът ни съгражда такива неща като печките, горещината, клетвите или „аз“-овете.

Изясним ли тази първична взаимовръзка, огромно количество загадки намират своето решение. Емпириците смятат ценностите за толкова объркани, защото вечно се мъчат да ги припишат на субектите или обектите. Така не бива. Всичко се обърква, понеже ценностите не принадлежат нито към едната, нито към другата група. Те са самостоятелна категория.

Метафизиката на Качеството би трябвало да се заеме с категорията Качеството и да покаже, че тя обхваща и субектите, и обектите. Тя би трябвало да разкрие как нещата се подреждат много по-стройно — *несравнимо* по-стройно, ако възприемем изходното положение, че Качеството е първичната емпирична действителност на този свят...

... но да се разкрие това беше, разбира се, извънредно голяма задача...

... Федър дочу странен шум, съвсем различен от звуците на яхтите, с които бе свикнал. Ослуша се и разбра, че той идва от предната кабина. От Лайла. Тя хъркаше. Чу я да промърморва нещо. После пак притихна...

След малко долови пърпоренето на приближаваща се моторница. Вероятно беше подранил рибар, тръгнал надолу по реката. Скоро цялата кабина леко се разлюля, лампата също се полюшна от вълните след моторницата. После звукът заглъхна и отново настъпи тишина...

... Дали ще може пак да заспи? Припомни си времената, когато беше „нощна птица“ — лягаше си в три-четири сутринта и се будеше около обяд. Тогава му се струваше, че не може да се случи нищо значително в часовете между зазоряването и късния следобед, и затова ги избягваше с всички сили. Сега беше точно обратното. Трябваше да е на крак с изгрева, иначе нещо му липсваше. Нямахте никакво значение, че не върши нищо.

Събра листчетата за Дюзънбъри, сложи ги в кутията, откъдето ги бе извадил, стана и пъкна кутията обратно на мястото ѝ в кабината за управление. Пролуките над главата му просветваха.

Видя, че е облачно. Можеше да се изясни. Отсреща сградите на пристанището бяха сиви. По някои дървета още имаше тук-таме листа, но те бяха кафяви и щяха де паднат всеки миг. Октомврийски цветове.

Бутна капака и подаде глава.

Навън беше студено, но не както преди. Лек ветрец гонеше вълнички към кърмата на яхтата и Федър почувствува полъха му върху лицето си.

6.

Ричард Райгъл се събуди и погледна ръчния си часовник. Вече беше осем без четвърт. Чувствуваше се уморен и раздразнен. Почти не мигна, откакто оня глупав писател и Лайла Блуит се спънаха на неговата палуба.

Цяла нощ от вълните след минаващите лодки съседната яхта на писателя блъскаше неговата към дока и обратно като пулманов вагон в железниците. А той не можеше да направи нищо.

А, можеше да стане и да оправи въжетата на писателя. Но не му беше работа.

Най-много се ядосваше, че дори не е *разрешил* на писателя да привърже яхтата си към неговата. В Осуего му бе позволил да го направи заради извънредната ситуация и очевидно писателят го беше сметнал за пожизнена привилегия.

Сега беше невъзможно да заспи. Трябваше да се възползува. Бил също трябваше да стане. Чакаше ги много работа.

Ричард Райгъл отиде в кабината в предната част, намери Капела с възглавница върху главата и я дръпна.

— Ставай, Бил! — каза му той.

Капела отвори очи, погледна го сепнато и бързо се изправи.

— Днес ни чака много работа — повтори Райгъл.

Капела се прозя и погледна часовника си.

— Казаха, че ще ни вземат в девет да изправим мачтата.

— Трябва да сме готови да почнем по-рано.

Райгъл отиде в своята каюта при кърмата, свали пижамата си, внимателно я сгъна и я сложи в чекмеджето. Оставаше им само една седмица и щяха да се прибират. Можеше да прехвърли на Саймънсън делата в съда, но с малко повече късмет и ако пак не се забавеха, щеше да се върне навреме... Каква скапана отпуска.

— Ами съседът? — долетя гласът на Капела.

— Имаш предвид Великия писател ли? — отвърна Райгъл. — Мисля, че той няма да стане рано.

— Защо? — учуди се Капела.

— Не го ли чу снощи?

— Не.

— Явно си спал като заклан... Ами да! Беше отпред. Той падна над моята каюта.

— Падна ли?

— Да, той и жената, с която танцуваше, се спънаха на палубата и очевидно паднаха. Не исках да се забърквам, затова не излязох. Каква олелия вдигнаха!

В предната част на яхтата Ричард Райгъл сложи леген с топла вода да измие лицето си и да се обръсне. Оттам проговори на висок глас:

— Трябва да се отървем от неговата яхта, за да тръгнем. Я иди да го събудиш.

— Да го събудя ли? — повтори Капела.

— Да — потвърди Ричард Райгъл. — Едва ли е бил в състояние да навие будилника. — После добави по-меко: — В какво ли състояние е бил, за да се хване с такава като нея!

От горещата вода се вдигаше пара, но сега това не му доставяше удоволствие. Преди две години би дал да му отрежат ръка и крак, за да му сложат инсталация за топла вода. Цяло лято трябваше да чака за нея. Сега продаваше яхтата. Всичко се променя. Нищо вече не е предсказуемо.

Райгъл енергично насапуниса гъбата и натри лицето си. Защо ли уважаваните читатели на Великия писател не можеха да видят как той снощи танцува с Лайла? Всъщност сигурно щеше да им е все едно. Уважаваните *от него* читатели вероятно смятат пиянството и разврата за форма на „Качеството“.

Беше интересно да се вгледа отблизо в човек като него. В Осуего му се стори много затворен. Отдалеч такива хора изглеждат добре, но разгледаш ли ги отблизо, лъсват всички пукнатини и петна. Не беше затворен. Беше просто недодялан.

Предната вечер беше много показателна. След като изслуша безкрайните приказки на писателя на явно любимата му тема за „нищото“, Райгъл се помъчи да ги допълни с една рибарска история. Великият писател дори не благоволи да го чуе. Райгъл се опита да го предупреди да не отплава надалече сам — пак не се вслуша. И накрая го предупреди за Лайла, но той най-спокойно я покани на масата им.

Грубиян. А най-нетърпимото бе, че не го правеше нарочно. Просто такъв си му беше стилът... Почти винаги изглеждаше толкова наивен и все пак в него имаше нещо... умно, което вбесяваше. Не биваше да му позволява така да го ядосва. Всъщност какво толкова... Ако не внимаваше, щеше да се пореже с бръснача.

Разбира се, такива хора се срещаха под път и над път, но непоносимото беше, че този човек се представяше за специалист по „Качеството“, и то с главно „К“. И номерът му *минаваше!* Беше като нахален адвокат, който убеждава съдебните заседатели в своята версия по дело за пътнотранспортно произшествие. Спечелиш ли ги веднъж емоционално на своя страна, спечелил си и делото.

Ричард Райгъл изпразни легена, старателно го изплакна, после сгъна хавлиената кърпа и я остави на полицата да съхне.

Обади се Капела:

— Ако ще го будя, какво да му кажа за яхтата?

Райгъл се замисли за миг.

— Май е по-добре аз да разговарям с него.

Щеше да прояви тактичност. Възнамеряваше да го покани на закуска, докато писателят измърмори някакъв отказ, щеше да се разсъни и да разбере, че трябва да дръпне яхтата си.

Измит и избръснат, Ричард Райгъл се почувствува малко по-добре. Разгледа се в огледалото, докато пригладжаше косата си, после пробва вратовръзка. Стоеше му неуместно. Приличаше на Кари Грант, не вървеше да се облича прекалено официално, особено на такова място. Махна вратовръзката, разкопча яката и лекичко я разтвори. Много по-добре.

Качи се на палубата и огледа пристанището. За да стъпи на сушата, трябваше да мине по дъските, прехвърлени напречно върху изгнилите трупи и старите лодки. Щеше да е голям късмет, ако не си счупеше врата. Сигурно щеше да изгуби цял ден.

Ричард Райгъл се обърна и с изненада видя, че го наблюдават. Самият Велик писател стоеше в кабината за управление на съседната яхта.

— Здравей! — поздрави го високо Ричард Райгъл.

— Здравсти.

Лицето на съседа изглеждаше безизразно. Беше облечен в същата синя памучна риза, както вчера, със същото леке над единия джоб.

— Не очаквах да си буден толкова рано — каза Ричард Райгъл.

— Ако искаш да откараш яхтата си при дока с крана, веднага ще дръпна моята — последва отговорът на писателя.

Сигурно четете мисли, реши Райгъл и произнесе гласно:

— Може да има друга яхта на дока.

— Няма, аз проверих.

Беше в забележително добра форма след снощното изпълнение. То оставаше да не е, помисли Райгъл.

— Още е много рано — каза той. — Сигурно някой се е записал преди мен. Искаш ли да закусваме?

В същия момент се сети, че вече няма нужда да кани писателя на закуска, но беше късно.

— Звучи добре — отговори писателят. — Чакай да видя дали ще мога да събудя Лайла.

— Какво? — сепна се Ричард Райгъл. — А не, не. Нека се наспи жената. Ела само ти.

— Защо? — попита Писателят.

Ама че е недодялан. Отлично знаеше отговора.

— Защото без съмнение се виждаме за последен път — усмихна се Райгъл — и предпочитам да си побъбрим сами.

На палубата се появи Капела, тримата минаха един зад друг по дъските до брега.

Вътре в ресторанта Капела каза:

— Не е за вярване, че сме в същия ресторант.

Райгъл забеляза замлъкналия мюзикбокс в ъгъла.

— Бъди благодарен за дребните радости.

Менюто за закуска беше написано на черна дъска пред огледалото на бара. Някаква възрастна жена разговаряше през бара с трима работници, които се хранеха на масата до тях. Сигурно бе жената на снощния барман, помисли Райгъл.

Писателят бе изпаднал в обичайното си безразличие. Видимо бе разсеян, гледаше през прозореца към разбитите лодки и доковете, откъдето бяха дошли. Сигурно искаше да зърне Лайла.

— Къде си се научил да танцуваш така? — попита го Капела. — Направо ни шашна.

Разсеяното изражение на писателя изчезна.

— Защо? Гледаше ли?

— Всички гледаха — обади се Ричард Райгъл.

— Не — засмя се писателят, — не умея да танцувам.

Той изгледа въпросително и двамата.

— Много си скромен — усмихна се Райгъл. — Изуми всички... особено дамата.

Писателят им хвърли изпълнен с подозрение поглед.

— Ей, шегувате се.

— Може би си пийнал повече и не помниш.

Капела се изсмя, а писателят възкликна:

— Аз не бях толкова пиян.

— Не, *не* беше — увери го Райгъл. — Затова успя така тихо да минеш на пръсти по моята палуба в два часа.

— Извинявай — каза писателят. — Тя изпусна куфара си.

Райгъл и Капела се спогледаха.

— Куфара! — повтори Капела.

— Да — отговори писателят. — Изнесе се от яхтата, с която е пристигнала, и ще дойде с мен до Манхатън при някакви приятели.

— Я виж ти! — каза Капела и намигна на Райгъл. — Само един танц с него и вече си събират куфарите. — После се обърна към Райгъл: — Да знаех само тайната! Как, смяташ, го прави?

Ричард Райгъл се намръщи и отмести поглед. Не му допаднаше посоката на разговора. Зачуди се кога най-накрая старата жена ще дойде да вземе поръчката им. Махна ѝ да се приближи.

Жената застана до масата, той си поръча шунка с яйца, препечени филийки и портокалов сок. Останалите също поръчаха.

Докато чакаха, Райгъл каза, че приливът ще се обърне към десет часа. Посъветва писателя да изчака до девет, последния час на прилива, после колкото е възможно по-бързо да тръгне с отлива и да стигне максимално далече, преди пак да се е обърнала посоката, да акостира за през нощта и да изчака отлива към Манхатън на следващия ден. Писателят му благодари за информацията.

Почти не проговориха, докато се хранеха. Райгъл се чувствуваше неловко, притиснат до стената от този човек. У него имаше нещо, което пречеше да му говориш, не оставяше място да му кажеш каквото и да било. Сякаш живееше в друг свят и сладкодумно приказваше за Качеството.

Приключиха със закуската и Ричард Райгъл се обърна към писателя. Не му беше приятно да подхваща подобен разговор, но се чувствуваше длъжен да му каже.

— Не е моя работа с кого се събираш — почна той, — но ми се стори, че снощи изобщо не ми обърна внимание. Длъжен съм обаче да те предупредя за последен път да свалиш Лайла от яхтата си.

Писателят изглеждаше учуден.

— Нали каза, че ми трябвал екипаж.

— Но не и *тя*!

— Какво ѝ е на нея?

Ето пак.

— Е, не си *чак толкова* наивен — рече Райгъл.

Писателят промърмори почти на себе си:

— Лайла може да се окаже по-святна, отколкото изглежда.

— Не — възрази Ричард Райгъл, — *тя* е много *по-лоша*, отколкото изглежда.

Писателят погледна усмихнатия Капела и присви очи към Райгъл.

— Защо смяташ така?

За миг Ричард Райгъл се втренчи в лицето му. Писателят *наистина* беше наивен.

— Познавам Лайла Блуит от много отдавна — проговори той. — Защо просто не ми повярваш?

— Коя е *тя*?

— *Тя* е един много нещастен човек от много лошо качество — отговори Райгъл.

При думата „качество“ писателят рязко вдигна очи, сякаш му бе отправено предизвикателство. Всъщност си беше точно така.

Отмести поглед.

— Как си изкарва хляба? — попита той, за да избегне предизвикателството.

Ричард Райгъл срещна погледа на Капела и не можа да сдържи усмивката си.

— Среща се с хора като тебе, мой човек. Не са ли ти казвали, че има и такива?

Още едно предизвикателство. Писателят видимо напрегна мисълта си.

Райгъл не знаеше дали да продължава по-нататък. Всъщност нямаше смисъл. Но самодоволството на писателя, особено след снощното преживяване, го караше да не спира. Сетне все пак се отказа.

— Ако ти трябва екипаж — рече Райгъл, — защо не изчакаш няколко дни в Манхатън, Бил ще се освободи. Струва ми се, че той знае повече от вас двамата, взети заедно.

Бил кимна усмихнат.

Заприказва за пътуването до Манхатън. Маршрутът бил без отклонения. Не било зле предварително да се обадят в яхтклуба на Седемдесет и девета улица, защото дори по това време на годината трябвало да се Направи резервация на пристана. Едно октомврийско пътуване с яхтата до Чезапийк щяло много да му хареса, продължи Райгъл. Но, разбира се, нямало да му остане време.

Писателят изведнъж го прекъсна.

— Ти май не се чуваш какви ги приказваш. Откъде знаеш?

— *Кое?* — попита Райгъл.

— За Лайла.

— От един много близък приятел, на когото водих бракоразводното дело — отвърна Райгъл.

В паметта му изплува образът на Лайла, хванала под ръка Джим, когато влязоха в неговата кантора. Горкият Джим, помисли той.

— Твоята приятелка Лайла направо му съсипа живота! — После Райгъл добави: — Беше къде-къде по-привлекателна от сега. Много бързо се съсипва.

— Никога не си ми казвал — обади се Капела.

— Въпросът е личен — отвърна Капела. — Няма да споменавам името му, Бил, иначе ще се сетиш за кого говоря.

Райгъл се обърна със сериозно изражение към писателя.

— Никога не си виждал толкова тъжен и изоставен човек. Изгуби жена си, децата си, повечето приятели, репутацията му се провали. Наложил се да напусне банката, където го чакаше многообещаваща кариера — всъщност готвеха го за вицепрезидент. В края на краищата трябваше да си смени работата. Но като познавам президента на банката, страхувам се, че го е вписал в документите му, и Джим ще трябва да се прости с кариерата си. Нито един управителен съвет няма да го издигне на длъжността, която заслужава.

— Много лошо наистина — каза писателят и сведе очи.

— Нямахме как — продължи Ричард Райгъл, — кой ще повери милиони долари на човек, който не се владее достатъчно, за да се опази от една нищо и никаква кръчмарска курва.

Ново предизвикателство. Този път изражението на писателя стана по-сурово. Изглежда, щеше да го преглътне.

— Кой беше виновен? — заинтересува се той.

— За кое? — попита Ричард Райгъл.

— Лайла ли беше виновна за нещастieto на твоя приятел или жена му, или така наречените му приятели и началниците в банката? Кой всъщност?

— Не те разбирам — каза Ричард Райгъл.

— *Нейната* любов ли беше виновна или *тяхната* омраза?

— Не бих го нарекъл *любов*.

— А би ли нарекъл *тяхното омраза*? Какво точно е направил той на тях, за да го намразят?

— Е, сега вече не си наивен — отговори Ричард Райгъл, — сега нарочно се правиш на глупак. Да не искаш да ми кажеш, че жена му *не е имала право* да се ядоса?

Писателят се замисли, после рече:

— Не зная, но нещо в тази история не пасва.

— Прав си — съгласи се Ричард Райгъл.

— Винаги нещо не пасва, логично погледнато — продължи писателят. — Как е възможно една любов, която не наранява никого, да е толкова лоша?... Помисли. Кой е бил наранен?

Ричард Райгъл помълча, преди да възрази:

— То не беше любов. Лайла Блуит не знае какво е да обичаш. Беше измама. — Гневът му растеше: — Толкова пъти съм чувал думата „любов“ от устата на хора, които нямат понятие какво означава тя.

Още помнеше жената на Джим в кантората. Беше закрила очи с ръце и се мъчеше отчаяно да говори със спокоен глас. *Ето това* беше любов.

— Нека използваме друга дума, „чест“ — каза Райгъл. — Човекът, за когото говорим, опозори честта на жена си, честта на децата си, на всички, които му имаха доверие, включително и на себе си. Хората простиха слабостта му, но загубиха уважението си към него и това сложи край на възможностите да заема отговорна длъжност.

— Но Лайла не е проявила слабост. Тя е знаела какво прави. Писателят го гледаше втренчено, сякаш изумено.

— Не зная подробности от семейния ти живот, мой човек, но те предупреждавам, че ако не внимаваш, покрай нея ще ти се случи същото. — Помисли малко и добави: — Ако вече не се е случило.

Райгъл погледна писателя, за да види ефекта от думите си. Нямаше никаква промяна в изражението му. Явно нищо не можеше да пробие дебелията броня.

— Но кого е наранила тя? — попита Капела.

Райгъл изгледа Бил смаяно. И той ли? Смяташе Капела за разумен. Такива бяха времената.

— Все още някои от нас — обърна се той пак към писателя — не възприемат хедонистичната ти философия на „Качеството“.

— Само зададох въпрос — каза писателят.

— Но този въпрос изразява определена позиция — отвърна Ричард Райгъл, — а точно тази позиция е отвратителна за някои хора, включително и за мен.

— Все още не разбирам защо.

Божичко, беше нетърпим.

— Добре, ще ти кажа защо. Ще ме изслушаш ли?

— Естествено.

— Не, *сериозно*?

Писателят не отвърна.

— В книгата си казваш, че всеки знае и е съгласен с това, какво представлява „Качеството“. Но всъщност не си прав! Отказваш да дадеш определение на „Качеството“ и така предотвратяваш всякакви спорове по темата. Твърдиш, че „диалектиците“, които я дискутират, са мошеници. Предполагам, че тук включваш и адвокатите. Много хубаво. Внимателно връзваш ръцете и краката на критиците си, за да не ти се противопоставят, хвърляш кал по репутацията им и после казваш: „Добре, хайде излезте да се бием.“ Много смело. Много смело, няма що!

— Може ли да изляза да се бия? — попита писателят. — Точните ми думи са, че *няма* единодушно мнение що е Качество, но несъгласието се отнася само до предметите, на които според различните хора то е присъщо.

— И каква е разликата?

— Качеството, по което има единомушие, е първоизточник на всичко. Предметите, за които хората спорят, са преходни.

О, Господи, какъв *умен разговор*, помисли Ричард Райгъл.

— Какъв „първоизточник на всичко“? Мнозина от нас преживяват и без този първоизточник, изглежда, за него можеш да говориш само ти. Повечето хора предпочитат да се придържат към добрите старомодни преходни предмети. Впрочем как поддържах връзка с прекрасния „първоизточник на всичко“? Да не би да имаш специално радио? А? Как се свързвах?

Писателят не каза нищо.

— Чакам да чуя — настоя Ричард Райгъл. — Как поддържах връзка с Качеството?

Писателят продължаваше да мълчи.

Ричард Райгъл усети внезапно облекчение. Почувствува се много по-добре, отколкото цялата сутрин. Най-накрая бе успял да му каже нещо.

— Има отговори — най-после продума писателят, — но не смятам тази сутрин да ги споделям с теб.

Нямаше да се отърве така леко.

— Тогава да ти задам един по-лесен въпрос — каза Ричард Райгъл. — Нали поддържах връзка с „първоизточника на всичко“?

— Да — потвърди писателят. — Ти също, но просто не го осъзнаваш.

— Е, *старая се*, но ще трябва мъничко да ми помогнеш. Нали освен другото „първоизточникът на всичко“ ти казва кое е добро и кое — лошо. Така ли е?

— Да — отвърна писателят.

— Добре, дотук говорим доста общо, сега имам един конкретен въпрос: този първоизточник на всичко, създателят на Небето и Земята, предаде ли ти по радиото нощес в два часа, че жената, с която двамата се спъвате по моята палуба, е Ангел на Качеството?

— *Какво?* — попита писателят.

— Ще повторя — рече Ричард Райгъл. — Каза ли ти Бог, че госпожица Лайла М. Блуит от Рочестър, щата Ню Йорк, с която се спънахте на моята палуба в два часа през нощта, е *Качеството*?

— Какъв Бог?

— *Остави Бога. Ти убеден ли си, че госпожица Лайла М. Блуит е Жена с Качество?*

— Да.

Ричард Райгъл млъкна. Не бе очаквал *такъв* отговор.

Възможно ли бе Великият писател да е наистина толкова глупав?... Може би криеше нещо... Ричард Райгъл изчака, но не последва нищо повече.

— Е — каза той след дълга пауза, — Великият първоизточник на Всичко май ни готви изненади тия дни. — Наведе се и тържествено се обърна към Великия писател: — Много те моля в бъдеще да обмислиш дали „Великият първоизточник на всичко“, който разговаря само с тебе, но не и с мен, не е, както много други твои идеи, само плод на богатото ти въображение, фантазия, която ти позволява да оправдаеш всяко свое действие като дадено от Бога. Неопределеното „Качество“ ми се вижда много опасна стока. От него са направени глупаците и фанатиците.

Изчака да види няма ли писателят да се изуми, да запремига, да пребледнее, да се вбеси, да излезе или да даде някакъв признак на поражение, но той сякаш само потъна в обичайната си отчужденост.

Наистина не играе, помисли Ричард Райгъл. Нищо. Цялата му защита на „Качеството“ пропадна.

Чак когато възрастната жена дойде да прибере чиниите, писателят попита:

— *Успяваш ли да се справяш без Качеството?*

Не може да се защити, реши Ричард Райгъл, и сега иска да подложи мен на кръстосан разпит. Погледна часовника си. Имаше достатъчно време.

— Не, не напълно — отговори Райгъл.

— Как тогава го дефинираш?

Ричард Райгъл се намести на стола.

— Първо, не съществува качество, откъснато от преживяното. Толкова години съм се справял без него, сигурен съм, че ще продължа все така без никакви проблеми.

— Не съм казвал, че качеството е откъснато от преживяното — прекъсна го писателят.

— Нали поиска да дам определение на качеството — ядоса се Ричард Райгъл — и аз почнах. Защо не ме оставиш да се доизкажа?

— Добре.

— Според мен качеството винаги е свързано с възприемането на конкретни неща, но ако ме питаш кои от тях притежават качество и кои не, ще се затрудня да отговоря, без да изброявам. Бих казал обаче най-общо и с много уговорки, че качество има в ценностите, които съм усвоил още в детството, с които съм израсъл, използвавал съм цял живот и винаги съм одобрявал. Същите ценности споделят личните ми приятели, семейството, колегите юристи и други познати. Понеже вярваме в общи ценности, ние сме в състояние да бъдем морални един към друг. В юридическата практика — продължи той — се сблъскваме с немалко хора, които не споделят традиционните морални ценности, но усещат кое е добро и кое лошо по пътя на самостоятелната преценка. Звучи ли ти познато?

Писателят кимна. Така де! Едва ли можеше да направи друго.

— Е, измислили сме име за такива хора — каза Райгъл. — Наричаме ги престъпници.

Писателят го погледна така, сякаш искаше пак да го прекъсне, но Райгъл с жест го накара да замълчи.

— Можеш да възразиш както мнозина, че ценностите на обществото и произтичащите от тях закони са изцяло погрешни. Не е изключено. Законите на страната ти гарантират правото да поддържаш подобно мнение. Нещо повече, законът ти дава политически и съдебни средства за промяна на „лошите“ закони на обществото. Но докато тези средства съществуват и законите остават непроменени, ти, Лайла или който да било нямате право да постъпвате както ви харесва, без да се съобразявате с останалите, и да решавате кое притежава „Качество“ и кое не. Вие сте морално и правно *задължени* да се подчинявате на същите правила, както всички други. Едно от нещата, които най-много ме ядосаха в книгата ти — не спираше Райгъл, — е появата ѝ точно в момент, когато толкова много млади хора из цялата страна поставят себе си над закона с престъпни деяния — фалшификатори, подпалвачи, политически предатели, революционери и дори *убийци* — и се оправдават, че единствени те виждат дадената от Бога истина, за която останалите са слепи. Посветил си цели глави на начините за запазване на основната форма на мотоциклета, а не казваш нито дума как да се запази основната форма на обществото. Сигурно книгата ти е имала голям успех сред някои радикали и култови групи, които търсят

точно такива неща. Те търсят всякакви оправдания за безотговорните си постъпки. И ти ги подкрепяш. Насърчаваш ги. — Гласът му ставаше все по-гневен. — Не се съмнявам, че намеренията ти са били добри, но въпреки всичко си вършил работата на сатаната.

Той се облегна назад. Писателят изглеждаше изумен. Добре. Капела също изглеждаше сериозен. Хубаво. Бил беше свястно момче. Онези радикално настроени интелектуалци понякога завладяват хората на неговата възраст и им пълнят главите с приумиците си, а те вярват, защото не са достатъчно зрели да преценят какво всъщност представлява светът. Но за Бил Капела Райгъл хранеше надежди.

— Не съм вършил работата на сатаната — възпротиви се писателят.

— Стараеш се да правиш онова, което притежава „качество“, нали?

— Да — потвърди писателят.

— Ето виждаш ли какво става, когато се забъркваш с думи, които звучат чудесно, но никой не може да определи? Затова *имаме* закони — да определят що е качество. Дефинициите може да не са достатъчно съвършени за твоя вкус, но те уверявам, че с тях е много по-добре, отколкото да оставиш всеки да прави каквото му хрумне. Всички знаем до какво води другото.

Писателят изглеждаше объркан, Капела — слисан. Ричард Райгъл беше доволен. Най-накрая успя да изложи тезата си, а това винаги му доставяше удоволствие, дори да не получаваше хонорар. Точно за това го биваше. Може би трябваше да напише книга за качеството и да обясни какво *всъщност* представлява то.

— Я ми кажи — настоя той, — наистина ли искрено вярваш, че Лайла Блуит притежава качество?

Писателят дълго мисли, после каза:

— Да.

— А защо просто не се помъчиш да ни обясниш откъде ти хрумна, че Лайла притежава качество. Можеш ли?

— Не, едва ли.

— Защо?

— Прекалено трудно е.

Ричард Райгъл не очакваше такъв отговор. Разбра, че е време да прекрати разговора и да тръгне.

— Добре — изрече той с примирителен тон, — сигурно има нещо, което не разбирам.

— Така ми се струва — съгласи се писателят.

Гласът му беше като на болен. Много дълго бе плавал сам. Ричард Райгъл пак погледна часовника си. Беше време да тръгват.

— Едно последно нещо — каза той, — надявам се да го приемеш като повод за размисъл, не като лична обида. Снощи, а и в Осуего забелязах, че си един от най-саможивите хора, които съм срещал. Мен ако питаш, ще си останеш такъв, освен ако не намериш някакъв начин да разбереш ценностите на окръжаващите и не се приобщиш към тях. Другите хора също имат значение. Трябва да го разбереш.

— Разбирам го... — започна писателят, но на Райгъл му стана ясно, че не е така.

— Трябва да вървим — обърна се той към Капела и стана от масата. Приближи до бара, плати сметката и настигна писателя на вратата. — Изненадан съм, че сега ме изслуша — каза Ричард Райгъл, докато се връщаха при яхтите. — Не мислех, че си способен на такова нещо.

Когато яхтите се появиха пред погледите им, те видяха, че Лайла е застанала на палубата. Тя им помахала. Тримата отвърнаха на поздрава.

7.

В Кингстън яхтата на Федър приличаше на привързан с въже дом със съседни — дока и пристанището. Но тук на открито, в реката „съседите“ бяха изчезнали и домът под палубата не беше нищо повече от склад, където най-важното бе предметите да не се разместват и чупят, когато яхтата се накланяше под напора на вятъра. Сега на палубата вниманието на Федър бе погълнато от формата на платната, посоката на вятъра, течението на реката, сгънатата до него карта с обозначения на извивките, фаровете и поредицата червени и зелени шамандури по маршрута към океана. Реката изглеждаше кафява от наносите, в нея плаваха множество отломки, ала той можеше да ги избегне. Духаше приятен бриз, но поривите и отклоненията в посоката му вероятно се дължаха на контура на речната долина.

Федър се чувствуваше потиснат. Райгъл наистина го беше поставил натясно. Сигурно някой ден щеше да стане достатъчно дебелокож, за да не се трогва от такива като него, но все още не беше така. Беше си внушил, че яхтата осигурява уединение, мир и спокойствие и мислите могат да текат свободно, без някой да ги прекъсва. Оказа се, че е сбъркал. Поела на път, яхтата означаваше низ от непрекъснати опасности, които не ти оставят време да мислиш за нищо друго освен за *моментните* потребности. А яхтата на котва до кея представляваше магнит, който неудържимо привлича за разговор всеки случаен минавач.

Беше се примирил и когато се запозна с Райгъл, реши, че той е само един от стотиците срещнати по време на пътуването, които днес са тук, утре ги няма. Лайла принадлежеше към същата категория... много можеше да се говори за скитническия живот, където човек никога не знае с кого ще се сблъска или с кого ще спи следващата нощ.

Най-много го потискаше глупавият начин, по който бе допуснал Райгъл да го нападне. Сигурно го покани на закуска, колкото да произнесе малката си проповед. Сега Федър дни наред щеше да размишлява, да си повтаря всичко казано, да възстановява разговора

дума по дума, да измисля безупречни отговори, които е можело да каже.

Отсреща приближаваше катерче. При разминаването кърмчията му помахаше отвътре, Федър отвърна на поздрава.

Времето се оказа по-хубаво, отколкото очакваше. Вчерашният остър северняк затихваше. Може би щеше да задуха топъл югозападен вятър и да донесе хубаво време няколко дни. Тук реката се разширяваше и течението щеше да го носи почти през целия ден. Денят щеше да е приятен, ако не беше сутрешната случка.

Федър остана с чувство на огромно объркване и умора, все едно, че се връщаше в изходните позиции — в такива случаи си мислиш, че си постигнал голям напредък, и изведнъж някой ти задава въпрос, който те връща там, откъдето си тръгнал. Даже не му се мислеше за случката.

Има най-различни хора, които като Райгъл създават проблеми, помисли той, но най-неприятни са онези, които се пишат моралисти. За тях нравствеността е безплатна. Преливат от идеи как другите да станат по-добри, без това да струва на тях самите каквото и да било. Има и егоистичен елемент. Прибягват до нравствеността, за да накарат останалите да изпитват чувство на малоценност, а те да се правят на велики. Няма значение какъв е нравственият им кодекс — религиозен, политически, расистки, капиталистически, феминистки, хипарски — те остават неизменни. Нравствените кодекси се променят, но подлостта и егоизмът са неизменни.

Най-лошото беше, че подлостта сама по себе си не обясняваше изцяло тазсутрешната случка. Имаше и още нещо. Защо *Райгъл* се беше загрижил за морала *толкова рано* сутринта? Не звучеше убедително... Поне за адвокат яхтмен като него. Нито пък за дваисети век. Някой адвокат от църковното настоятелство би могъл да говори така през осемдесетте години на миналия век, но не и сега. Приказките на Райгъл за свещения дълг, дома и семейството бяха излезли от мода преди петдесет години. Ала не това вбесяваше Райгъл. За кой дявол човек като него е тръгнал да чете лекции за морала... в осем часа сутринта, моля ви се... по време на *отпуската* си.

Дори не беше неделя.

Много странно...

Вбесяваше го нещо друго. Райгъл се мъчеше да хване Федър в стария капан на сексуалния морал. Ако Федър кажеше, че Лайла притежава Качество, щеше да излезе, че сексът е Качество, а не беше така. Но кажеше ли, че Лайла не притежава Качество, щеше да последва въпросът: „Тогава защо спа с нея?“ Старият като света капан на вината. Ако не си падаш по Лайла, ти си превзет лицемер. Ако пък си падаш, значи си дърт мръсник. Каквото и да направиш, все си виновен и трябва да се засрамиш. Капанът съществува най-малко още от Райската градина.

По склона отгатък скалата над водата се виждаше широка морава, която стигаше до горичка, отчасти прикрила голяма къща във викториански стил от края на миналия век. Моравата пак изглеждаше запустяла, необитавана, същата, както я бе видял вчера. По нея не играеха деца или животни.

Отново му направи впечатление, че старата долина на река Хъдзън прилича много на пейзажите, рисувани по тези места преди повече от сто години. Бреговете бяха стръмни, обрасли с гъсти гори и придаваха на реката тих и спокоен вид. На пръв поглед нищо не се беше променило от дълго време. Още откакто навлезе в системата от канали на езерото Ери, Федър забеляза как всичко наоколо изглежда по-старо и по-уморено. Сега усещането беше още по-силно.

Преди стотици години тези стари водни пътища са били единствените маршрути за пътуване из континента. Отначало Федър се чудеше защо яхтата му винаги спира в най-старата част на всеки град, където пристигне, после разбра, че градът е бил построен именно защото там са спирали малките плавателни съдове.

Сега в някогашните оживени и важни пристанища по реките и езерата се долавяше тъга. Преди да се наложат железниците, река Хъдзън и системата от канали на езерото Ери са били основните водни пътища към Големите езера и Запада. Сега обаче по реката не минаваше почти нищо, само от време на време по някой шлеп с петрол. Тя бе почти изоставена.

Дойдеше ли в източните щати, винаги го обземаше потиснатост, но старостта и запустялостта не бяха единствените причини. Федър бе роден в Средния запад и споделяше предразсъдъците на хората от своя край спрямо източната част на страната. Не му харесваше тукашното подчертано разслоение. Богатите тук изглеждаха по-богати, а бедните

— по-бедни. И още по-лошо, всички се държаха така, сякаш това е в реда на нещата. Бяха се примирили. Нямаше никакви признаци, че нещо ще се промени.

В щат като Минесота или Уискънсин човек може да е беден и пак да запази достойнство, ако се труди усилено, живее сравнително чисто и мисли за бъдещето. Докато тук, в Ню Йорк, когато си беден, ти си беден и толкова. Това значи, че си никой. Наистина никой. Ако пък си богат, наистина си някой. Това като че обясняваше деветдесет и пет на сто от всичко, което се случваше в тази част от страната.

Може би го забелязваше, защото мислеше за индианците. Някои разлики са просто между града и селото, а Изтокът е предимно градски. Но други различия отразяват също европейските ценности. Всеки път, когато идваше насам, Федър усещаше как хората стават по-официални, по-затворени и... *хитри*. Използвачи. Европейци. И освен това дребнави и стиснати.

Там, на Запад, индианците се шегуват, че вождът е най-бедният човек в племето. Всеки изпаднал в нужда се обръща към него и според индианския нравствен кодекс — „щедростта на граничните територии“, вождът е длъжен да помогне. Федър не смяташе, че по реката съществува нещо подобно. Представяше си как непознат моряк спира край голяма къща в стил Астор и казва: „Видях, че свети, и реших да се отбия просто да поздравя.“ Икономът нямаше да го пусне вътре. Щяха да се ужасят от нахалството му. А на Запад сигурно биха се почувствували задължени да го поканят да влезе.

Тук нещата вървяха от зле по-зле. Богатите ставаха все по-безочливи, бедните — все по-мръсни, докато най-накрая се стигнеше до Ню Йорк. Побъркани бездомници киснеха над решетките на отдушниците и в същото време милиардери с техните придружители ги подминаваха, за да се качат в лимузините си. И всички сякаш приемаха положението за нормално.

Странното е, че именно в тази долина е най-лошо. Оттатък във Върмонт или Масачузетс не бие толкова на очи. Федър не знаеше как да си го обясни. Сигурно имаше някакви исторически причини.

Нова Англия е заселена с емигранти по съвсем различен начин. Ето обяснението. Някога Нова Англия е била едно голямо семейство само от бели, англосаксонци, протестанти, докато в долината никой не се е задържал за дълго. Холандци, англичани, французи, германци,

ирландци — често враждуващи помежду си. Затова още от самото начало се е наложила агресивна, експлоататорска атмосфера. Може би в Нова Англия класовите различия и експлоатацията са били същите, може да са били дори още по-големи, но са ги притъпявали, за да запазят семейството. Тук с тях открито са парадирани. Точно това представляваха „дворците по Хъдзън“ — открито перчене с богатството.

Струваше му се, че част от сутрешната „нравственост“ на Райгъл също произтича от духа на източните щати.

... Не, не. Имаше нещо друго. Ако беше истински човек от източните щати, той щеше просто да премълчи и да се отдръпне. Защо му трябваше да се забърква? Нямаше никаква нужда. Но той беше ядосан.

... Сигурно имаше някаква връзка с известността.

Щом станеш известен, на някои хора им доставя удоволствие да ти се нахвърлят и ти не можеш да направиш почти нищо. Цяло лято Федър не го беше преживявал — някой изведнъж да скача срещу теб ни в клин, ни в ръкав, само защото смята, че си знаменитост. Вероятно това беше обяснението. В миналото му се бе случвало обикновено по приеми, когато хората са пийнали малко повечко. Но никога на закуска.

Най-често човек застава нащрек, когато почнат да го обсипват с похвали. Тогава става ясно, че хората са си изградили някакъв фалшив образ. Така беше и с Райгъл в Осуего, но то се случи толкова отдавна, че Федър го беше забравил.

Въпросът с известността също представляваше отделно явление, свързано с индианско-европейския конфликт на ценностите. Беше типично американско — в един миг да направиш от някого знаменитост, да го отрупаш с похвали и богатство и тогава, щом най-накрая той повярва в достойнствата си, да се помъчиш да го унищожиш. Първо му се кланяш доземи, после го хващаш за гърлото. Според Федър причината се криеше в обстоятелството, че в Америка човек трябва да отговаря и на европейското изискване за социално превъзходство, и на индианското изискване за социално равенство. Няма значение, че двете цели си противоречат.

Ето как се стига до напрежението, напрежението на ръководителите в деловите кръгове — най-спокойните, усмихнати и предразполагащи хора в света, които същевременно се съсипват да победят конкуренцията и да вървят напред. Всеки иска децата му да бъдат отличниците на випуска, но никой не бива да е по-добър от останалите. Най-слабият ученик в класа се измъчва от чувство на вина, мрази се и си мисли: „Не е честно! Всички са равни!“ После знаменитостта, Джон Ленън, пристъпва да му даде автограф. Това е краят на знаменитостта, на Джон Ленън.

Призрачно. Докато си знаменитост, не забелязваш колко призрачно е всичко. Обичат те, защото си това, което искат да бъдеш, но те мразят, защото си това, което те не са. Винаги съществува подобно двойствено отношение към знаменитостта, никога не е ясно какво те чака в следващия миг. Така се получи и с Райгъл. Първо се усмихваше, защото си въобразяваше, че говори с някоя важна клечка, и това задоволяваше европейските му нагласи, но сега е бесен, защото смята, че важната клечка се държи надутото или нещо такова.

Някогашните индианци са знаели как да се справят. Просто са се освобождавали от всичко, което някой би пожелал. Не са притежавали нищо, обличали се в дрипи, поне някои от тях. Не са се самоизтъкали, отстъпвали са и са оставяли аристократите, егалитаристите, подмазвачите и убийците да ги смятат за нищожества. Така са се усъвършенствували, без да изпитват тъгата на знаменитостта.

Яхтата беше подходяща за целта. Когато се движиш по старите, изоставени водни пътища, можеш да общуваш с хората непосредствено, без да се намесва въпросът за известността. Райгъл беше чиста случайност.

От кабината долетя някакъв шум. Федър помисли, че нещо е паднало. После се сети за пътничката. Сигурно се обличаше или нещо подобно.

— На тази яхта няма нищо за *ядене* — дочу гласа на Лайла.

— Тук долу има нещичко — отговори той.

— Не, няма.

В отвора на люка се появи лицето ѝ. Беше войнствено настроена. По-добре да не ѝ признава, че вече е закусвал.

Тя изглеждаше различно. По-зле. Не беше сресана. Очите ѝ бяха зачервени и подпухнали. Изглеждаше много по-стара от снощи.

— Не си търсила както трябва — каза Федър. — Погледни в хладилния шкаф.

— Той пък къде е?

— Големия дървен капак с халката там, до стълба.

Лицето ѝ пак изчезна, отдолу се чу как тя тършува.

— Май има нещо на дъното — извика Лайла. — Три месни консерви и буркан фъстъчено масло. Бурканът е почти празен... Това е всичко. Няма яйца, няма бекон, няма нищо...

— Е, в момента плаваме — обясни Федър. — Трябва да използваме попятното течение, иначе ще изгубим цял ден. Довечера ще хапнем добре.

— Довечера ли?

— Да — потвърди той.

Долови мърморенето ѝ: „Фъстъчено масло и солено месо... Толкова ли нямаш нищо?... А, ето, половин шоколад.“ После изпъшка: „Уф!“

— Какво има?

— Развален е. Има вкус на гранясало... Ами кафе? Имаш ли кафе? — Гласът ѝ звучеше умолително.

— Да. Ела тук горе и поеми руля, а аз ще направя кафе.

Докато тя се измъкваше от люка, Федър забеляза, че е облечена с бяла, плътно прилепнала тениска с едри червени букви „ЛЮБОВ“.

Лайла улови погледа му и каза:

— Пак летни дрехи. Времето е доста хубаво.

— Сигурен съм, че вчера изобщо не си очаквала да се оправи.

— Никога не знаей какво ще се случи по-нататък — отговори тя. — Мислех, че ще закувам.

Седна срещу него. Буквите „ЛЮБОВ“ предизвикателно се разместиха в различни посоки.

— Знаеш ли как се управлява яхта? — попита той.

— Разбира се.

— Тогава се придържай вдясно от онази червена шамандура.

Посочи я, за да е сигурен, че Лайла няма да сбърка. После се изправи, прекрачи ръба на люка и слезе долу в кабината.

Започна да рови из кутиите за храна, но след малко се убеди, че тя е права, наистина в яхтата *нямаше* нищо за ядене. Не допускаше, че запасите са привършили. Намери кутия солени бисквити, пълна до една трета.

— Искаш ли солени бисквити и кафе? — извика той.

Никакъв отговор.

Пак опита.

— С фъстъчено масло... нещо като „континентална закуска“.

След малко чу гласа ѝ.

— Добре.

Федър разхлаби придържащите пръстени на печката, за да я изравни, после взе от полицата пропанова запалка, да затопли керосиновата горелка на печката.

Горелката му създаваше много неприятности. Имаше крехки месингови вентили на дръжки с размер на брава, което означаваше, че едно нормално завъртане поврежда целия механизъм.

— Кога ще стигнем някъде? — попита Лайла.

— Не можем да спрем. Обясних ти вече. Ако спрем, ще излезем от течението и ще се въртим около Уест Пойнт.

Не беше сигурен дали ѝ е ясно, че течението на реката се обръща два пъти дневно.

— Райгъл казва, че имало пристан при Найак — добави той, — а оттам лесно се стигало до Манхатън. Искам последната отсечка да е къса... Да оставя известен резерв... Нямам представа как е нататък.

С клечка кибрит запали пропановата запалка и насочи пламъка странично към горелката, та да я затопли и керосинът да започне да се изпарява. Тези печки не работеха с течен керосин, само с газ.

— Ричард ще бъде ли там? — попита Лайла.

— Къде?

— Където ще спрем.

— Съмнявам се — отвърна Федър. — Всъщност сигурен съм, че няма да бъде там.

Горелката се нажежи до червено от пропановата запалка, Федър завъртя скърцащата ръчка. Появи се горещ син пламък. Той затвори запалката и я остави на полицата, така че нагорещеният край да не докосва нищо. Напълни чайника на кухненската мивка и го сложи над горелката.

— Откога го познаваш? — заинтересува се Лайла.

— Кого?

— Ричард.

— Отдавна.

— Защо говориш така?

— Не искам да се преструвам — отвърна Федър.

— Ти си самотник, нали? — каза Лайла. — Като мен.

Той се изкачи до половината на стълбата да види дали Лайла се придържа към курса. Всичко беше наред.

— Сигурно е приятно да си имаш такава яхта — каза тя. — Никой не ти нарежда какво да правиш. Просто си пътуваш.

— Да.

За пръв път я виждаше да се усмихва.

— Съжалявам за закуската — каза той. — Бяхме спрели на работен док. Бяхме точно до крана. Трябваше да тръгнем, да не би да решат да го пуснат.

Кафето стана готово, той го изнесе горе, седна срещу Лайла и пое лоста на кормилото.

— Тук е хубаво — отбеляза Лайла. — Последната яхта, с която пътувах, беше претърпана. Всички си пречеха.

— Тук няма такъв проблем — увери я Федър.

— Винаги ли плаваш сам?

— Понякога сам, понякога с приятели.

— Женен си, нали?

— Разделени сме.

— Знаех си — каза Лайла. — И то отскоро.

— Откъде знаеш?

— Защото на яхтата ти няма нищо за ядене. Истинските ергени винаги си готвят. Те не държат само месни консерви в хладилния шкаф.

— Като стигнем до Найак, ще изядем най-големите пържоли в града.

— Къде е Найак?

— Съвсем близо до Манхатън, от страната на Ню Джързи. Оттам остават само няколко мили.

— Добре.

— Имаш ли много познати в Ню Йорк?

— Да — отвърна тя, — много.

— Живяла ли си там?

— Да.

— И с какво се занимаваше?

Тя му хвърли бърз поглед.

— Работех.

— Къде?

— На най-различни места.

— Какви по-точно?

— Като секретарка.

— Аха.

Отговорът ѝ изчерпваше темата. Не му се слушаше как е пишела на машина.

Помъчи се да се сети за нещо друго. Не го биваше за празни приказки. Открай време. Защо Дюзънбъри не беше тук! Пак се получаваше като в резервата.

— Харесва ли ти Ню Йорк? — попита Федър.

— Да.

— Защо?

— Хората са много дружелюбни.

Дали не го вземаше на подбив? Не, лицето ѝ не издаваше нищо подобно. Беше безизразно. Сякаш никога не бе стъпвала в Ню Йорк.

— Къде живееше? — заинтересува се той.

— В западната част, след Четирийсета улица.

Федър я изчака да продължи, но тя не добави нищо. Очевидно беше приключила. Ама че бърбрица! *По-зле* от индианците.

Каква промяна от снощи! Озарението беше изчезнало. Само едно безизразно лице с поглед, втренчен напред, без да е насочен към нищо конкретно.

Загледа се в нея.

Все пак лицето ѝ не беше зло. Не беше от лошо качество. Човек можеше дори да го намери за хубаво, ако поискаше.

Главата ѝ е широка, помисли той. Специалистът по физическа антропология би я нарекъл „брахицефален тип“. Вероятно саксонска глава, ако се съди по името ѝ. Глава на обикновен простосмъртен от неблагоприятно потекло, на средновековен йомен, на човек, който се бие със сопа, готов да се нацупи. Но не и на злобен човек.

Очите ѝ някак не подхождаха. Лицето, тялото, говорът и постъпките ѝ издаваха твърдост и готовност на всичко, но очите ѝ с открития поглед бяха съвсем различни, като на уплашено дете, което поглежда нагоре от дъното на кладенец. Изобщо не подхождаха.

Долината беше красива, великолепна, денят бе прекрасен, а Лайла дори не ги забелязваше. Федър се чудеше защо изобщо е тръгнала да пътува по реката. Предполагаше, че раздялата с хората от предишната яхта я потиска, но не желаше да подпитва.

— Разбираш ли се с Ричард Райгъл?

Лайла сякаш се сепна.

— Откъде реши, че не се разбирам с него? — попита тя.

— Снощи, като влезе в кръчмата, той ти каза да затвориш вратата, помниш ли? Ти я тръшна и му извика: „Така става ли?“ Останах с впечатлението, че се познавате и сте сърдити.

— Познавам го — каза Лайла. — Имаме някои общи познати.

— А защо ти беше толкова ядосан?

— Не ми е бил ядосан. Той така си говори.

— Защо?

— Не зная — каза Лайла и след дълго мълчание добави: — Той е на настроения. В един момент е приятелски разположен, в следващия миг се държи иначе. Просто си е такъв.

Щом знае толкова за него, значи го познава *много* добре, помисли Федър. Очевидно тя не споделяше всичко, но казаното звучеше правдоподобно. То обясняваше сутрешните нападки на Райгъл по неочакван за Федър начин. Райгъл беше просто opak и особняк и нападнаше хората без *никакво* обяснение.

Все пак нещо му подсказваше да не приема и това обяснение. Имаше и по-добър вариант. Само че още не го беше чул. Казаното не обясняваше защо Райгъл се нахвърля срещу нея, а тя явно го защитава. Обикновено когато един човек мрази друг, чувството е взаимно.

— Как се отнасят към Райгъл в Рочестър? — попита Федър.

— Какво имаш предвид?

— Хората харесват ли го?

— Да, популярен е — отговори Лайла.

— Въпреки че е на настроения и се нахвърля на хора, които не са му сторили нищо?

Лайла се намръщи.

— Можеш ли да твърдиш, че той е много „морален“ човек? — продължаваше Федър.

— Не, не бих казала — отвърна Лайла. — Както всички останали. — Тя видимо се ядоса. — Защо ми задаваш всички тези въпроси? Питай *него*! Нали е *твой* приятел?

Федър обясни:

— Държа се ужасно раздразнително, морализаторски и проповеднически сутринта и си помислих, че след като го познаваш толкова добре, можеш да ми кажеш защо.

— Ричард?

— Май не одобрява, че бях с теб снощи.

— Кога си разговарял с него?

— Тази сутрин. Говорихме, преди да тръгнем с яхтата.

— Не е негова работа какво правя — заяви Лайла.

— Тогава защо вдигна толкова шум?

— Обясних ти вече, такъв си е. На настроения. Освен това обича да съветва хората как да постъпват.

— Но ти каза, че не е особено морален. Откъде-накъде ще държи на нравствеността?

— Не знам. Наследил го е от майка си. Във всяко отношение е като майка си. Даже понякога говори като нея. Но не го прави нарочно. Просто е на настроения.

— Ами какво...

В сините очи на Лайла проблесна гневно пламъче.

— Какво толкова си заразпитвал за него? — разсърди се тя. — Като че ли искаш да му направиш нещо. Не ми харесват въпросите ти. Не желая да ги слушам. Мислех си, че ти е приятел.

Стисна челюсти и лицевите ѝ мускули се напрегнаха. Извърна лице и се загледа надолу към фалшборда във водата.

На брега мина влак, вероятно поел за Олбъни. Изтреця и изчезна в северна посока. Федър не знаеше, че оттам минава железница.

Какво още не беше забелязал? Имаше чувството, че много неща. „Тайни“ — бе казал Райгъл. Забранени неща. Оттук започваше Атлантическото крайбрежие — цяла нова култура.

Федър видя още една къща като предишната. Тази беше от сив камък, толкова мрачна и потискаща, че приличаше на декор за голяма

историческа трагедия. Поредният тузар от източните щати, помисли Федър. Или негови наследници... или може би техните кредитори.

Разгледа къщата. Тя се издигаше над огромна морава. Всичко беше подредено. Листата бяха събрани с гребло, тревата бе окосена. Дори дърветата бяха внимателно посадени на достатъчно разстояние едно от друго и грижливо подкастрирани. Личеше ръката на послушен градинар, търпеливо посветил на работата целия си живот.

Лайла се изправи и каза, че иска да се измие. Изглеждаше ядосана, но Федър не знаеше как да постъпи. Обясни и как да изпомпа вода за миене, тя взе празната кутия от солените бисквити и чашата и пристъпи в люка.

На половината път по стълбата надолу се обърна към него и каза:
— Дай чашата, ще я измия.

Никакъв израз. Той ѝ подаде чашата и тя изчезна.

Непрекъснато обръщаше поглед към издигащата се над дърветата къща, докато яхтата се отдалечаваше. Беше огромна, сива, овехтяла и някак страшна. Явно са знаели как да въздействуват на духа.

Взе бинокъла, за да я разгледа по-отблизо. В малката дъбова горичка до брега нямаше никого, но се виждаха боядисани в бяло столове около бяла маса. От извитите форми заключи, че са направени от ковано желязо. Нещо в тях предаваше атмосферата на цялото място. Крехки, студени и неудобни. Точно такъв беше викторианският дух — цяло светоусещане. Наричаха го „Качество“. Европейско качество. Изпълнено със съзнание за общественото положение и протокола.

Усещането беше същото както при проповедта на Райгъл тази сутрин. Общественият модел, породил лекцията за нравствеността и създал тези къщи, беше един и същ. Той беше характерен не само за източните щати, беше викториански. Федър не бе обръщал особено внимание на този фактор, но нямаше никакво съмнение, че се проявява в къщите, в моравите и мебелите от ковано желязо.

Сети се за една преподавателка от последния курс, професор Алис Тайлър с побелелите коси. В началото на първата си лекция за викторианците тя заяви: „Направо ненавиждам да преподавам този

период от американската история.“ Когато я запитаха защо, отвърна: „Толкова е потискащ!“

Викторианците в Америка, обясни тя, са били новобогаташи, които нямали представа какво да правят с внезапното си богатство и благоденствие. Най-потискаща била грозната им недодяланост — недодялаността на човек, прекрачил собствения си кодекс за самоконтрол.

Те не знаели как да се отнасят към парите. Това бил техният проблем. Дължал се отчасти на новата промишлена революция след Гражданската война. Тогава хората трупали състояния от стомана, дървесина, добитък, машини, железници и земя. Накъдето и да се обърнел човек, нововъведенията създавали богатства направо от нищо. От Европа прииждала евтина работна ръка. Немало данък върху общия доход или социални закони, които да налагат реална подялба на богатствата.

След като залагали живота си, за да спечелят, викторианците нямали никакво желание да се разделят с натрупаните богатства. И така всичко се заплело.

Подходяща дума, „заплитам се“. Свивам се вътре в себе си като извивките на дърворезбите и пъстрите десени на платовете им. Викторианците с бради. Викторианките с дълги рокли със сложни кройки. Федър си представяше как се разхождат между дърветата. Сковани, строги. Чиста поза.

Спомняше си възрастните викторианци, които бяха толкова мили с него като дете. От доброто им отношение обаче заставахе нащрек. Мъчеха се да го направят по-добър. Смятаха, че той ще има полза от вниманието им. Викторианците винаги се възприемаха много сериозно, а най-сериозно гледаха на нравствения си кодекс, или „добродетелите“, както обичаха да се изразяват. Викторианците аристократи *знаеха* какво представлява качеството и го определяха много внимателно за хората, които не са имали късмета да получат тяхното възпитание.

Федър си представи как стоят зад рамото на Райгъл на тазсутрешната закуска и одобрително кимат на всяка негова дума. Нищо чудно. Превъзходството, което излъчваше Райгъл тази сутрин, беше-точно позата на техните преструвки.

Можеш да я възпроизведеш съвършено точно, ако си представиш, че си крал на някоя европейска държава, за предпочитане Англия или Германия. Поданиците ти са предани и възискателни. Трябва да проявяваш уважение към собственото си „положение в живота“. Публичната изява на личните чувства е недопустима. Целият смисъл на викторианския живот е да уловиш и поддържаш тази поза.

Измъчените деца на викторианците често наричали морала им „пуритански“, но това е чиста клевета срещу пуританите. Пуританите никога не са били такива натруфени, лицемерни, издокарани пауни като викторианците. Нравственият кодекс на пуританите е бил прост, безизкусен като къщите и дрехите им. И в него се таи известна красота, защото поне в ранния си период пуританите наистина са му вярвали.

Викторианците са черпели нравствено вдъхновение не от пуританите, а от тогавашна Европа. Въобразявали са си, че следват най-строгите английски нравствени норми, но Шекспир не би признал английския морал, към който са се обръщали. Както и самата кралица Виктория, той е бил по-скоро в германската романтична традиция, отколкото английски.

Самодоволното позьорство е същността на стила им. Ето какво всъщност представляваха къщите им — пози, с техните кулички, безвкусни украшения и ковано желязо. По същия начин са се отнасяли към тялото си — труфели са го с турнюри и корсети. Така са гледали на целия си социален и психичен живот с невъзможното благоприличие на обноските, говора, стойките и сексуалната потиснатост. Това е прекрасно доловено в картините им — безизразни, безмозъчни дами с бледа кожа, седнали около древногръцки колони, с набрани древногръцки туники, съвършени форми и осанки, може би ако не се брой подаващата се гърда, която сякаш никой не забелязва заради тяхната възвишеност и чистота.

И всичко това са наричали „качество“.

За тях позата *наистина* е представлявала качество. Качеството е било общественият корсет, кованото желязо. „Качество“ на обноските, егоизма и потиснатото човешко благоприличие. Когато викторианците са проявявали своята нравственост, не е имало и помен от доброта. Те са одобрявали всичко, което е било на мода в обществото, и са потъпквали или пренебрегвали останалото.

Периодът е завършил, когато, вече дали веднъж завинаги определения на „Истината“, „Добродетелта“ и „Качеството“, викторианците и техните наследници, едуардианците, са изпратили в името на тези идеали цяло поколение деца в окопите на Първата световна война. Войната е била естествена последица от викторианския нравствен егоизъм. След края ѝ оцелелите деца се превивали от смях на комедиите на Чарли Чаплин за възрастните хора с копиринени шапки, прекалено много дрехи и вирнати носове. Младежите през двайсетте години четели Хемингуей, Дос Пасос и Фицджералд, пиели контрабанден джин, по цяла нощ танцували танго, карали бързи коли, любели се тайно, наричали себе си „изгубеното поколение“ и не искали нищо да им напомня пак за викторианския морал.

Ковано желязо. Не се огъва при удар с чук. Само се разпада на грозни, груби парчета. Интелектуалните обществени реформи на двайсети век са довели до разпадането на викторианците. От тях са останали единствено грозни парчета от кованото желязо на начина им на живот, които се появяват на най-неочаквани места, като например къщите или приказките на Райгъл сутринта.

Вместо да усъвършенствуват веднъж завинаги света с превзетия си нравствен кодекс, викторианците са направили точно обратното — оставили са след себе си нравствен вакуум, в който продължаваме да живеем и днес. Включително Райгъл. Когато Райгъл започва на закуска своята проповед за нравствеността, той просто си придава важност. Не знае какво говори. Само се стареа да подражава на викторианците, защото си въобразява, че звучи добре.

Федър каза на Райгъл, че не може да отговори на въпроса му, защото е прекалено трудно, това обаче не означаваше, че е невъзможно. Беше възможно, но не с преки отговори. Умните, съкрушителни отговори трябва да идват от културата, сред която живееш, а културата, сред която живеем, не дава лесни отговори на Райгъл. За да му отговориш, трябва да изминеш целия път назад до изначалните значения на понятието „нравственост“, но в нашата култура няма такива значения. Съществуват само стари, традиционни социални и религиозни значения без никаква истинска интелектуална основа. Те са само традиции.

Затова Федър изпитваше чувство на отегчение. Дългият път до самото начало. Ето какво трябваше да измине.

Защото Качеството е нравственост. Няма никакво съмнение. Двете понятия са *тъждествени*. И ако Качеството е първичната действителност в есета, тогава излиза, че нравствеността също е първична реалност. Светът представлява преди всичко нравствен ред. Но нито Райгъл, нито престорените викторианци не са се замисляли или чували за него дори и в най-необузданите си мечти.

8.

Идеята, че светът се състои единствено от нравствени ценности, на пръв поглед звучи невероятно. Предполага се, че само предметите са реални. „Качеството“ се възприема само като смътна периферна дума, която ни казва какво мислим за предметите. Представата, че Качеството би могло да създава предмети, изглежда напълно погрешна. Ние обаче възприемаме субектите и обектите като действителност по същата причина, поради която виждаме света изправен, въпреки че нашите очни лещи го представят на мозъка ни преобърнат. Когато свикнем с определен модел на тълкуване, забравяме, че самият модел съществува.

Федър си спомни, че е чел за експеримент със специални очила, с които всичко се вижда преобърнато. Скоро участниците в експеримента се приспособили и почнали пак да виждат света „нормално“. След няколко седмици махнали очилата и известно време виждали нещата преобърнати, докато не усвоили отново зрителното възприятие, което преди приемали за даденост.

Същото се отнася за субектите и обектите. Културата, сред която живеем, ни връчва интелектуални очила, с които да тълкуваме преживяното. В тях е вградена представата за първичността на субектите и обектите. Ако някой вижда нещата през малко по-различни очила или, не дай Боже, свали очилата, останалите, които продължават да гледат през тях, проявяват естествената склонност да смятат изказванията му за странни, ако не и за ненормални.

Но Федър не е такъв. Идеята, че ценностите създават предметите, става все по-малко странна, когато свикнеш с нея. От друга страна, съвременната физика започва да изглежда все по-странна, ако се задълбочиш в нея, и съществуват всички признаци, че странността ѝ ще нараства. И в двата случая обаче странността не е критерий за истинност. По думите на Айнщайн здравият разум, тоест нестранността, не е нищо друго освен куп предразсъдъци, натрупани преди осемнайсетгодишна възраст. Критерии за истинността са логичната последователност, съответствието с опита и пестеливите

обяснения. Метафизиката на Качеството отговаря на всички тези изисквания.

Метафизиката на Качеството поддържа това, което се нарича „емпиризъм“. Според нея сериозното човешко познание произтича от възприятията или от размисъла върху полученото чрез тях. Повечето емпирици отричат истинността на познанието, придобито чрез въображението, властта, традицията или чисто теоретичните разсъждения. Според тях области като изкуството, нравствеността, религията и метафизиката не могат да бъдат подложени на проверка за истинност. Метафизиката на Качеството се отличава в това отношение, защото твърди, че ценностите на изкуството и нравствеността и дори религиозният мистицизъм могат да се проверят и в миналото са изключвани поради метафизични, а не емпирични причини. Изключвани са заради метафизичното твърдение, че цялата Вселена се състои от субекти и обекти и че всяко нещо, което не може да се определи като субект или обект, не съществува реално. Това твърдение не се подкрепя от никакви емпирични доказателства. То е само предположение.

То е предположение, което рязко противоречи на всекидневния опит. Отрицателната ценност, която извличаме, ако седнем върху гореща печка, очевидно е опит, въпреки че не е обект и дори не е субективна. Първо се появява отрицателната ценност и чак после възникват субективните разсъждения, в които се включват такива неща като печката, горещината и болката. Ценността е онази действителност, която поражда мислите.

Във физиката съществува принцип, че ако едно тяло не може да се разграничи от останалите, то не съществува. Към него Метафизиката на Качеството добавя още един: ако един предмет не притежава ценност, той не може да бъде разграничен от останалите. Когато свържем двата принципа, стигаме до извода, че *не съществуват предмети, които не притежават ценност*. Не предметът е създал ценността. Ценността е създала предмета. Стига да проумеем, че ценността е опора на опита, емпириците няма да имат проблеми. Така просто се формулира по нов начин убеждението им, че опитът е отправната точка на всичко съществуващо. Проблем възниква единствено при субектно-обектната метафизика, която нарича себе си „емпиризъм“.

Оттук може да се заключи, че целта на Метафизиката на Качеството е да разруши всяка субектност и предметност, но това не е вярно. За разлика от метафизиката на субектите и обектите Метафизиката на Качеството не твърди, че съществува една-единствена изключителна истина. Ако твърдим, че единствени субектите и обектите съставят действителността, тогава е възможно само едно тълкуване на нещата — онова, което отговаря на „обективния“ свят, а всички останали тълкувания са нереални. Но ако възприемем, че действителността в крайна сметка е Качество или съвършенство, тогава се допуска съществуването на повече от една истина. И вече не търсим абсолютната „Истина“. Вместо нея търсим най-качественото разумно обяснение на нещата със съзнанието, че ако миналото изобщо може да служи за ориентир към бъдещето, обяснението трябва да се приема като временно — като полезно само докато не се появи нещо по-добро. Оттам реалностите на ума могат да се разглеждат също както картините в художествената галерия — без да полагаме усилия да разкриваме коя е „действителната“ картина, а като им се наслаждаваме и запазваме ценните. Съществуват редица множества от реалности на ума, някои от тях възприемаме като по-качествени от другите, но това отношение се дължи отчасти на нашата история и сегашни ценностни модели.

Можем да използваме и друго сравнение — ако кажем, че Метафизиката на Качеството е невярна, а субектно-обектната метафизика е вярна, е все едно да твърдим, че правоъгълната координатна система е правилна, а полярната — погрешна. Една карта със Северния полюс в средата отначало ни обърква, но тя е също толкова точна, колкото и картата на Меркатор. В Арктика е невъзможно да се използва друга карта. Двете проекции не са нищо друго освен интелектуални модели за тълкуване на действителността и можем да твърдим единствено, че при определени обстоятелства правоъгълната координатна система позволява по-лесно, по-опростено тълкуване.

Метафизиката на Качеството осигурява по-добри координати за тълкуване на света, отколкото субектно-обектната метафизика, защото е по-широкообхватна. Тя обяснява повече за света, и то по-добре. Метафизиката на Качеството може да даде прекрасно обяснение на субектно-обектните отношения, но, както Федър се бе убедил от

антропологията, субектно-обектната метафизика не е в състояние да обясни по никакъв начин ценностите. Помъчи ли се да даде обяснение на ценностите, тя се превръща в объркан и неубедителен психологически брътвеж.

Години наред са ни внушавали, че ценностите би трябвало да възникват от някакво място в „низшите“ мозъчни центрове. Мястото така и не е ясно определено. Механизмът на задържане на ценностите е напълно непознат. Никой досега не е успял да увеличи броя на ценностите на отделния човек, като допълни още една на въпросното място, или да наблюдава изменения в това място в резултат на промяна в ценностите. Няма доказателства, че ако тази част от мозъка се подложи на упойка или лоботомия, пациентът ще стане по-добър учен, защото съжденията му ще се „обезценностят“. Въпреки всичко ни внушават, че ценностите се намират именно там, защото иначе къде биха могли да бъдат?

Който познава историята на науката, вече усеща дъха на флогистона и мекия отблясък на лъчистия етер — други две дедуктивно формулирани научни понятия, които никога не са откривани под микроскоп или някъде другаде. Когато дедуктивните понятия се споменават години наред, но никой не може да ги открие, става ясно, че заключенията са изведени от погрешни изходни положения, че теорията, послужила за основа на дедукцията, е невярна в самата си същност. Това е истинската причина, поради която емпириците в миналото са избягвали ценностите — не защото ценностите не са част от преживяванията, а защото при опитите да се вместят в онзи абсурден мозъчен център у теб се поражда мрачното чувство, че някъде още в началото на пътя си тръгнал в погрешна посока, и ти иде просто да зарежеш всичко и да се съсредоточиш върху нещо по-перспективно.

Проблемът с описанието на ценностите от веществена гледна точка е фактически проблемът с малката кутия, в която се мъчим да напъхаме по-голямата. Ценностите не са подвид на веществото. Веществото е подвид на ценностите. Ако обърнем посоката, ако от по-малкото преминем към по-голямото и определим веществото от ценностна гледна точка, загадката изчезва — веществото е „постоянен модел на неорганични ценности“. Проблемът престава да съществува. Предметният свят се обединява със света на ценностите.

За Федър неспособността на традиционната субектно-обектна метафизика да изясни ценностите беше пример за „птичечовка“. Първите зоолози класифицирали животните, които кърмят малките си, в групата на бозайниците, а онези, които снасят яйца — в групата на влечугите. По-късно в Австралия било открито животно с патешка човка, откъдето дошло и името му. То снася яйца като истинско влечуго, но след излюпването кърми малките като истински бозайник.

Откритието предизвикало сензация. „Каква енигма! — възкликнали. — Каква загадка! Какво чудо на природата!“ Когато в края на осемнайсети век първите препарирани екземпляри стигнали от Австралия в Англия, били сметнати за фалшификати, съшити от различни животни. Дори и днес в природонаучните списания се появяват статии, които продължават да задават въпроса: „Защо съществува този природен парадокс?“

Отговорът е: парадокс не съществува. Птичечовката не прави нищо парадоксално. Тя няма никакви проблеми. Птичечовките са снасяли яйца и са кърмели малките си милиони години преди да се появят зоолозите и да ги поставят извън законите си. Загадката, енигмата всъщност е другаде — как зрели, обективни, квалифицирани учени могат да прехвърлят гафа си върху бедната, невинна птичечовка.

За да прикрият проблема, зоолозите прибегнали до кърпене. Измислили нов разред, еднопроходни, който включва птичечовката, ехидната и край. Като нация, която се състои от две народности.

В субектно-обектната класификация на света Качеството е в положението на птичечовката. Специалистите не могат да го класифицират и затова обявяват, че в него има нещо нередно. Качеството не е единствената птичечовка. Субектно-обектната метафизика гъмжи от огромни, властни, чудовищни птичечовки. Проблемите на отношението между свободната воля и детерминизма, между съзнанието и материята, на прекъснатостта на материята на податомно равнище, на привидната безсмисленост на Вселената и на живота в нея са все чудовищни птичечовки, създадени от субектно-обектната метафизика. В случаите, когато западната философия се насочва към субектно-обектната метафизика, тя може да бъде определена почти като „анатомия на птичечовката“. Съществата,

превърнали се в неизменна част от философския пейзаж, изчезват като с вълшебна пръчица, когато правилно се приложи Метафизиката на Качеството.

Светът ни се представя като безкраен низ от плочки за пъзел, за които предпочитаме да смятаме, че пасват помежду си, но всъщност се заблуждаваме. Винаги се появяват плочки като птичечовката, които не пасват — можем да ги пренебрегнем, да дадем някое глупаво обяснение за тях или да разрушим целия изграден до момента пъзел и да почнем отначало, за да включим повече плочки. Ако разбием цялата безформена, зле свързана структура на субектно-обектно обяснената Вселена и я изградим отново според метафизиката, ориентирана към ценностите, всички сиротни плочки ще намерят точното си място както никога досега.

Метафизиката на Качеството се занимава не само с „птичечовката на ценностите“: не по-малко значение има още една, птичечовката на „научната действителност“ — извънредно голямо чудовище, което отдавна плаши мнозина. Разкрито е преди един век от математика и астронома Анри Поанкаре, който пита: „Защо действителността е най-приемлива за науката, която е неразбираема за децата?“

Трябва ли действителността да е разбираема само за шепа водещи физици в света? Би следвало поне повечето хора да я разбират. Трябва ли действителността да се изразява само чрез символи, които, за да се използват, изискват университетски познания по математика? Трябва ли с годините тя да се променя при възникването на нови научни теории? Трябва ли различните школи във физиката да се карат за нея години наред, без да стигнат до окончателно решение в полза на едната или другата страна? И ако е така, доколко е справедливо хората да бъдат осъждани на доживотно лишаване от свобода в психиатрични заведения без съд, без съдебни заседатели, без право на освобождаване под гаранция само защото „не разбират действителността“? Приложим ли е този критерий, няма ли да останат на свобода само няколкото най-изтъкнати физици в света? Кой е луд и кой нормален?

Птичечовката на „научната действителност“ изчезва при ориентираната към ценностите Метафизика на Качеството.

Действителността, която е ценност, е разбираема и за невръстните деца. Тя е всеобщото начало на придобиването на опит, с което всеки един от нас се сблъсква постоянно. В рамките на Метафизиката на Качеството науката е съвкупност от статични модели на ума за описване на действителността, но те *не* са самата описвана действителност.

Третата основна птичечовка, към която се обръща Метафизиката на Качеството, е „птичечовката на причинността“. От векове се твърди, че от емпирична гледна точка причинност не съществува. Тя не може да се види, да се докосне, да се чуе или да се усети. Не може да се преживее по никакъв начин. Тази птичечовка никак не е маловажна от философска или научна гледна точка. Случвало се е да се превръща в истинска бариера. За хартията, изписана само по този метафизичен проблем, сигурно са изсечени цели гори.

В Метафизиката на Качеството „причинността“ е метафизично понятие, което може да се замени с „ценност“. Да кажеш, че „А причинява Б“, е равносилно на „Б *цени* предпоставка А“. Разликата е само в думите. Вместо израза „магнитът *кара* железните стружки да се движат към него“ можем да използваме формулировката „железните стружки *ценят* движението към магнита“. От научна гледна точка двете съждения са еднакво верни. Може да звучат малко необичайно, но това е въпрос на езикови навици, не на науката. Езикът, с който описваме данните, се променя, докато самите научни данни остават непроменени. Същото важеше за всяко друго научно съждение, за което Федър се сецаше. „А причинява Б“ винаги може да се замени с „Б *цени* предпоставка А“, без това да доведе до промяна на научните данни. Понятието „причина“ може изцяло да се изхвърли от научните описания на Вселената, без да пострадат точността или пълнотата на описанието.

Единствената разлика между причинността и ценността се състои в това, че думата „причина“ предполага абсолютна сигурност, докато подтекстът на „ценност“ насочва към предпочитанията. Според класическата наука светът е подчинен на абсолютно сигурни закони и затова при нея по-подходяща е думата „причина“. Но в съвременната квантова физика всичко е по-различно. Частиците „предпочитат“ да

действуват така, както всъщност действуват. Нито една частица не е обвързана с предсказуема линия на поведение. Привидната абсолютна причина фактически се оказва много последователен модел на предпочитания. Затова ако изхвърлим от езика думата „причина“ и я заменим с „ценност“, ние не само заместваем едно емпирично безсмислено понятие със съдържателно — ние въвеждаме понятие, което е по-подходящо за действителните наблюдения.

Следващата победена птичечовка е „веществото“. Също както „причинността“, понятието „вещество“ е производно и не е почерпано от непосредствения опит. Никой никога не е виждал и няма да види веществото. Хората виждат само данни. Предполага се, че данните се свързват в устойчиви модели поради вътрешно присъщото им „вещество“. Но както Джон Лок изтъква още през седемнайсети век, ако се запитаем какво представлява веществото, като се абстрахираме от всички негови свойства, ще се окаже, че не можем да си представим нищо. Данните от квантовата физика показват, че така наречените „елементарни“ частици не отговарят на определението за вещество. Свойствата се появяват, изчезват, пак възникват и се губят на малки снопчета, наречени „кванти“. Снопчетата не съществуват непрекъснато във времето, а една от най-съществените особености на „веществото“ е неговата *непрекъснатост* във времето. Тъй като квантовите снопчета не са вещество, тъй като е общоприето научното предположение, че елементарните частици изграждат всичко съществуващо, излиза, че никъде в света няма и никога не е имало вещество. Цялата концепция е огромна метафизична илюзия. В първата си книга Федър се беше опълчил срещу фокусника Аристотел, който е измислил понятието и оттам е почнало всичко.

Но щом няма вещество, трябва да зададем въпроса, защо всичко не е хаотично. Защо възприятията ни *се държат* така, сякаш има нещо вътрешно присъщо? Когато вземем в ръка чаша вода, защо свойствата на тази чаша не се разлетяват във всички посоки? Какво ги задържа, ако не това, което се нарича „вещество“? Ето въпроса, породил първоначалната концепция за веществото.

Метафизиката на Качеството му отговаря както на „птичечовката на причинността“. Просто зачеркваем думата „вещество“ и навсякъде

я заменяме с „постоянен неорганичен ценностен модел“. Разликата пак е само езикова. В лабораторията няма абсолютно никакво значение кое понятие използваме. Нито един уред не променя показанията си. Наблюдаваните лабораторни данни остават непроменени.

Най-голямата полза от замяната на „причинност“ и „вещество“ с „ценност“ е, че тя ни позволява да обединим науката физика с други области на човешкия опит, за които традиционно се смята, че остават извън ползрението на научната мисъл. Федър разбираше, че „ценността“, която задвижва елементарните частици, не е тъждествена с „ценността“, която хората придават на една картина. Той обаче осъзнаваше, че двете са братовчедки и взаимоотношенията им могат да се определят с голяма точност. Веднъж формулираме ли определението, започва огромно по мащаби сливане между хуманитарните и точните науки и птичечовките започват да отпаднат със стотици. С хиляди.

Федър с радост забеляза, че една от първите покосени птичечовки е тази, от която всъщност всичко е започнало — „теорията на антропологията“. Ако науката е изследване на веществата и връзката между тях, значи областта на културната антропология е научен абсурд. От гледна точка на веществото култура не съществува. Тя няма маса, няма енергия. Не е измислен лабораторен уред, който да различи културата от некултурата.

Но в случай че науката е изследване на постоянните ценностни модели, културната антропология заема пълноправно място в науката. Културата може да бъде определена като система от обществени ценностни модели. По думите на антрополога Клъкхоун, автор на „Проект за ценностите“, ценностните модели са същността на антропологическите проучвания.

Огромната грешка на Клъкхоун се състоеше в опита му да дефинира ценностите. Той допускаше, че субектно-обектното възприемане на света позволява да се даде подобно определение. Не че наблюденията му не бяха точни. Тезата му рухваше, защото той не разграничаваше ориентираните към веществото метафизични предположения на антропологията от собствените си наблюдения. Стореше ли го, антропологията щеше да се измъкне от подвижните пясъци на метафизиката и най-накрая да стъпи на твърда почва.

Федър все повече се убеждаваше, че ориентираната към Качеството карта на Вселената дава кристално ясни обяснения там, където досега е имало само мъгла. В изкуствата, които се занимават главно с ценности, това можеше да се очаква. Изненадата обаче се появяваше в областите, за които се предполага, че нямат почти нищо общо с ценностите. Математиката, физиката, биологията, историята, правото — всички те имаха вградени ценностни основи, които сега попадаха под наблюдение и се разкриваха много любопитни неща.

Често пъти, щом бъде заловен някой крадец, започва да се разплита цяла верига от престъпления.

9.

Във всяка йерархична метафизична класификация най-важното разграничение е първото, защото именно това стъпало определя всичко останало под него. Ако то е несполучливо, никога няма да изградиш около него наистина добра система на класификация.

В книгата си Федър се бе опитал да спаси Качеството от метафизиката, като отказа да го дефинира и го постави извън шахматната дъска на диалектиката. Всичко неопределено остава извън метафизиката, защото тя работи само с определени понятия. Ако не можеш да го дефинираш, няма как да спориш за него. Федър показа, че макар и да не може да се даде определение на Качеството, все пак трябва да се признае неговото съществуване, понеже светът, откъдето ценностите са изтръгнати, става неузнаваем.

Но си даваше сметка, че рано или късно ще спре да се оплаква колко лоша е субектно-обектната метафизика и за разнообразие ще каже нещо положително. Рано или късно щеше да се наложи да измисли начин за подразделяне на Качеството, който да превъзхожда разграничението между субекти и обекти. Трябваше или да го направи, или веднъж завинаги да се откаже от метафизиката. Нямахше нищо лошо в това даzakлеймяваш лошата метафизика на другите, но не можеш да я замениш с метафизика, състояща се от една-единствена дума.

Ала със самото използване на понятието „Качество“ той вече бе нарушил нищото на мистичната действителност. Употребата на понятието „Качество“ сама по себе си поражда многобройни въпроси, които нямат нищо общо с мистичната действителност, и ги оставя без отговор. Дори името „Качество“ е вид определение, защото се стреми да свърже мистичната действителност с някои установени и ограничени разбирания. Федър вече си беше създал неприятности. Наистина ли мистичната действителност на Вселената е по-иманентна в най-скъпите парчета месо в магазина? Нали те са „първокачествени“? Или месарят използва понятието неправилно? Федър нямаше отговори.

... Същият проблем се появи тази сутрин с Райгъл. Федър нямаше отговори. Ако човек изобщо ще обсъжда Качеството, трябва да е подготвен да отговаря на хора като Райгъл. Трябва да разполага с предварително подготвена Метафизика на Качеството, която да им изстрелва в лицето като катехизис. Федър нямаше Катехизис на Качеството и затова получи ударите.

Всъщност пред него не стоеше въпросът, трябва ли да има метафизика на Качеството или не. Метафизика на Качеството вече съществува. Субектно-обектната метафизика по същество е метафизика, където Качеството — първият отрязък от неразграничения опит — се подразделя на субекти и обекти. След този разрез целият човешки опит би трябвало да се вписва в едно от двете квадратчета. Лошото е, че не е така. Федър беше убеден, че над тях стои още едно метафизично квадратче, самото Качество. Оттам можеше да тръгне по многобройни пътища за разделяне на Качеството. Разделението на субекти и обекти бе само един от тях.

Въпросът бе кой от всичките пътища е най-добър?

През вековете различните метафизични начини за разчленяване на действителността са оформили конструкция, която напомня наръчник за шахматни дебюти. Ако кажем, че светът е „един“, някой може да попита: „Тогава защо прилича на повече от един?“ Отговорим ли, че това се дължи на погрешно възприятие, следващият въпрос може да бъде: „Откъде знаете кое възприятие е погрешно и кое вярно?“ Трябва да отговорим и на *този* въпрос и така нататък.

Опитите да се създаде съвършена метафизика приличат на опитите да се създаде съвършена шахматна стратегия, с която да печелиш всички партии. Това е непостижимо. Надхвърля човешките възможности. Независимо от позицията, която заемаш по даден метафизичен въпрос, все някой ще почне да задава нови въпроси, които водят до нови позиции, пораждащи още въпроси в безкрайния интелектуален шахмат. Играта би трябвало да спре, когато се постигне съгласие, че конкретната насока на разсъждение е нелогична. Положението може да се сравни с мат. Но противоречивите позиции съществуват от векове и още не е постигнато съгласие за такъв мат.

Федър беше пропилял доста време да следва пътища, които по-късно се оказваха негодни. Особено много време бе посветил на опитите да очертае първата разграничителна линия между

класическото и романтичното начало на Вселената, за които говореше в първата си книга. Там целта му беше да покаже как Качеството може да обедини двете начала. Но обстоятелството, че Качеството е най-добрият начин за обединяването им, съвсем не гарантираше, че обратното също е вярно, тоест че разграничението между класическо и романтично е най-добрият начин за разделяне на Качеството. Не беше. Така например мистицизмът на американските индианци е същата птичечовка в света, разделен на класически и романтични модели, както и при класификацията на субекти и обекти. Когато американският индианец се уедини и се отдаде на пости, за да постигне прозрение, той не търси романтично разбиране на привидната красота на света. Нито пък прозрение за класическата форма на света, плод на разума. Тук има нещо друго. Тъй като цялата му метафизика беше започнала с опита да обясни индианския мистицизъм, Федър накрая се отказа от разграничаването между класическо и романтично като първична класификация в Метафизиката на Качеството. В края на краищата възприе едно разграничение, което всъщност не избра съзнателно. По-скоро то избра *него*. Четеше „Модели на културата“ от Рут Бенедикт, без да търси нещо конкретно, когато попадна на сравнително маловажен епизод. Седмици наред не можеше да се отърси от него. Той непрекъснато му беше в главата.

Беше случка с нравствен конфликт. В нея се разказваше за индианец от племето пуебло, живял в Зуни, Ню Мексико, през деветнайсети век. Както коаните в дзен (първоначалното значение на „коан“ също е „случка“), епизодът предлагаше не един-единствен верен отговор, а няколко възможни значения, които въвличаха Федър все по-надълбоко в описаната нравствена ситуация.

Бенедикт пишеше: „Повечето етнолози... са се срещали с хора, които са отритнати с презрение от обществото и към които други култури биха се отнесли различно...“

Такъв човек често решава най-успешно дилемата си, когато приложи насилие към най-силните си естествени пориви и приеме зачитаната от културата роля. Ако му е необходимо обществено признание, обикновено това е единствено възможното решение.“

Според авторката човекът, за когото се разказва в историята, бил една от най-ярките личности в Зуни.

„В общество, което изпитва пълно недоверие към авторитетите от всякакъв род, той притежавал вроден личен магнетизъм, който го откроявал във всяка група. В общество, което се прекланя пред умереността и най-лесните начини за постигане на целта, той бил буен и понякога действувал със сила. В общество, което възхвалява отстъпчивия човек, склонен «да побъбри» дружелюбно, той бил надменен и сдържан. Единствената реакция на Зуни срещу такива личности е да ги нарече «вещици». За него се говорело, че надничал през прозорците отвън — сигурен белег на вещиците и вещерите. Във всеки случай веднъж се напил и се похвалил, че не могат да го убият. Завели го пред военните жреци, които го обесили на палците на ръцете за напречните греди, докато не признае, че е вещер. Така постъпват обикновено с човек, обвинен в магьосничество. Но той проводил пратеник до държавните войски. Когато дошли, раменете му били осакатени за цял живот и представителят на закона нямал друг избор, освен да прати в затвора жреците, виновни за нанесената телесна повреда. Единият от тях бил може би най-уважаваният и виден човек в новата история на Зуни, но когато излязъл от щатския затвор, не се върнал към жречеството. Смятал властта си за прекършена. Отмъщението било може би уникално в историята на Зуни. Разбира се, то включва предизвикателство към жреците, на които вещерът открито се противопоставя с постъпката си.

През следващите четирийсет години обаче животът му не протекъл, както бихме могли да очакваме. На вещиците и вещерите не се забранява да участвуват в култови групи само защото са били заклеймени, а пътят към признанието минавал именно през подобни дейности. Той притежавал забележителна словесна памет и приятен, напевен глас. Научил невероятно количество митове, езотерични обреди, култови песни. Преди смъртта си продиктувал стотици страници предания и обредни стихове, а песните си смятал за много повече на брой. Станал незаменим участник в обредите и преди да умре, се издигнал до управник на Зуни. Вродените му особености го хвърлили в непримирим конфликт с обществото и той решил дилемата, като използвал случайния си талант. Както можем да предположим, не бил щастлив. Като управник на Зуни, като високопоставен член на култови групи и виден човек в

обществото бил обзет от натрапчиви мисли за смъртта. Чувствувал се излъган сред останалото сравнително щастливо население.

Лесно можем да си представим как би живял сред индианците от равнините, при които всяка институция подкрепя вродените заложби на човека. Личната власт, буйният характер, сдържаността му щяха да бъдат много ценени в избраното от него поприще. *Нещастieto, негов вечен спътник като преуспял жрец и управник на Зуни, никога не би го сполетяло като вожд на шайените. То е било функция не на вродените му заложби, а на културните норми, които не позволявали да даде израз на характера си.*“

Когато прочете за пръв път откъса, Федър изпита необичайно чувство — сякаш бе минал пред странно огледало и изведнъж бе съгледал отражението на човек, когото изобщо не е очаквал да види. Същото чувство както при обряда с кактуса пейоте. Индианецът от Зуни не беше непременно непознат.

Не ставаше дума за случаен инцидент в племето. Историята имаше всеобщо значение. Можеше да се случи на всекиго. Няма човек на този свят, който по един или друг начин да не е попадал в положението на „вещера“. Само обстоятелствата при него са били толкова екзотични и крайни, че същността направо бие на очи.

Разказваше се за борбата между доброто и злото, но историята пораждаше коана: „Кое какво е?“ Добър ли е бил човекът, или е бил и лош?

При първо четене той може да изглежда образец за доброта — самотен, добродетелен човек, заобиколен от зли палачи, но тълкуването е прекалено лесно. Обстоятелствата в случката му противоречаха. Един от мъчителите му е бил „може би най-уважаваният и виден човек в историята на Зуни“. Щом е бил толкова лош, защо са го уважавали? Или цялата култура на Зуни е олицетворение на злото? Немислимо. Имаше още нещо.

Федър разбираше, че въпросът отпада поради значението на думата „вещер“. Думата беше достатъчна, за да се отправи обвинение срещу жреците, защото човек, който нарича някого „вещер“ или „вещица“, очевидно е фанатизиран палач. Но дали наистина са го наричали така? „Вещица“ означава друидска жрица, която легендата е свела до представата за старица с островърха черна шапка, яхнала метла на фона на луната на Все светии. *Така ли са го наричали?*

Федър възстанови наум епизода в стила на коаните и заключи, че Бенедикт я тълкува изопачено. Тя търсеше случки в подкрепа на тезата си, че различните култури възпитават различни черти на характера, което е важно и несъмнено вярно. Но този човек не само не се е вписвал в културата си. Имаше нещо по-съществено.

„Не се вписвам“ е един от изразите, които привидно обясняват нещата, но всъщност не е така. „Не се вписвам“ показва само, че нещо *не* е обяснено. Щом не се е вписвал, защо не си е тръгнал? Кое го е убедило да остане? Със сигурност не страхът. И защо гражданите на Зуни са променили мнението си и са направили бившия „вещер“ управник? Няма никакви данни, че те или той са се променили. По думите на авторката „използувал случайния си талант“, за да задоволи потребността си от обществено признание. Вероятно е така, но и при Зуни, и другаде приятният напевен глас и потребността от обществено признание не могат да превърнат в управник човек, който „не се вписва“ и е изтезаван.

Как го е постигнал? Каква е била неговата „мощ“? Как така индианците от племето пуебло с култура, развивана десет хиляди години, ще се примирят с един пияница, надничашц през прозорците?

Федър се съмняваше, че е така. Смяташе, че по-подходящото име би било „магьосник“, „шаман“ или „брухо“ — широко използвана в областта испанска дума, която обозначава доста различен тип човек. *Брухо* не е полумитичният, полукомичен герой, яхнал метла, а реален човек с претенции за религиозна власт извън и понякога против местната църква.

В епизода не се разказваше за жреци, които преследват невинен човек. Съществуваха много по-дълбок сблъсък между жречеството и един шаман. Откъс от антрополога Е.А.Хьобел потвърди предположението на Федър:

„Въпреки че в редица първобитни култури съществува общоприето разграничаване между функциите на жреците и шаманите, в по-развитите култури, където култовете се превръщат в добре организирани църкви, жречеството повежда безмилостна война срещу шаманите... Жреците работят в строго установена йерархия в рамките на неизменните традиции. Властта им произтича от самата организация и се изразява чрез нея. Те представляват религиозна бюрокрация.

Шаманите, от друга страна, са яростни индивидуалисти. Всеки работи сам за себе си, извън дисциплината на бюрократичния контрол. Следователно шаманът е заплаха за реда в организираната църква. От гледна точка на жреците шаманите са техни вероятни конкуренти. Жана д'Арк е шаманка, защото общува пряко с Божиите ангели. Тя твърдо отказва да се отрече и да се признае за заблудена, мъченичеството ѝ е предопределено от църковните деятели. Борбата между шамана и жреца може да се превърне в борба на живот и смърт.“

Седмици наред Федър се връщаше към тези въпроси, докато не прозря: ключът се крие в изказването на жреца, че „властта му е прекършена“. Случило се е нещо много сериозно. Жрецът е отказал да се върне към жречеството след излизането си от затвора. Случилото се е имало огромно значение.

Федър стигна до извода, че се е провела ожесточена битка за умовете и душите на хората в Зуни. Жреците са обявили, че те са добрите, а брухо е лошият. Брухо е обявил себе си за добър, а жреците за лоши. В последвалите драматични събития *брухо е спечелил!*

Федър заподозря, че Бенедикт е пропуснала този момент, защото се е придържала към „обективността“ на науката на Боас. Насочила се е само към онези страни от културата на Зуни, които нямат нищо общо с белия наблюдател.

Ето защо *брухо* е анализиран само от гледна точка на взаимоотношенията му вътре в неговата култура, въпреки че според авторката е поддържал тесни връзки с белите. Повикал е не друг, а бял човек да му помогне и да го спаси. Вероятно на бели антрополози е диктувал всички свои песни и предания и чрез тях е станал известен в книгите, за които хората от неговото племе не може да не са знаели.

Федър заключи, че тъкмо затова хората в Зуни са направили брухо управник. Брухо е доказал, че може с лекота да излезе на глава с племето, което пък лесно може да се справи с тях. Станал е управник на Зуни само заради приятния си напевен глас. Притежавал е и политическо влияние.

Понякога виждаме проблемите на собственото си общество по-ясно, ако ги разгледаме в екзотичен контекст както при онзи *брухо* в Зуни. Ето голямото удовлетворение от *антропологическите*

изследвания. Докато размишляваше за контекста, Федър разбра, че става дума за два вида добро и зло.

Племенните ценности, довели до заклеяването на *брухо* и наказанието му, са един вид добро, за което Федър измисли понятието „статично добро“. Всяка култура си има свой модел за статично добро, произтичащ от установените закони, традиции и ценности, залегнали в основата му. Моделът на статичното добро е основната структура на самата култура и я предопределя. От статична гледна точка *брухо* явно е бил много лош, за да се опълчи срещу утвърдената власт в племето. Ами ако всички направят същото? Цялата култура на Зуни, след хиляди години непрекъснатата борба за оцеляване, би се разпаднала.

Но освен това извън всяка култура има *Динамично* добро, което не се побира в нито една система от основни положения, а трябва постоянно да бъде преоткривано в хода на културното развитие. Доброто и злото не са само въпрос на племенни обичаи. Иначе промените в племето биха били невъзможни, защото обичай не може да промени друг обичай. Трябва да съществува друг източник на добро и зло извън племенните обичаи, който да поражда промените в племето.

Брухо едва ли би могъл да отговори на въпроса, от какви етични принципи се ръководи. Изобщо не би разбрал за какво го питате. Той се е ръководил от някакво смътно усещане, че „така е по-добре“, което не би могъл да определи и при най-добро желание. Военните жреци вероятно са смятали, че е егоист, който се мъчи да спечели общественото признание, като отхвърля племенната власт. По-късно обаче се е оказало, че не е точно така. Ако е бил чак такъв егоист, той не би останал в племето и не би помогнал за оцеляването му.

Ценностите на *брухо* поне частично са влезли в конфликт с племето, защото за разлика от останалите той се е научил да цени някои от особеностите на новите съседи. *Брухо* е бил предтеча на дълбока културна промяна. Племето може да промени ценностите си само когато промените засягат хората един по един, и все някой трябва да е пръв. Първият очевидно ще влезе в конфликт с всички останали. На него не му се е налагало да се променя в съответствие с културата, защото самата култура се е променяла в съответствие с него. Затова се е откरोил като водач. Сигурно не е казвал на никого да направи това или онова, важното е, че е бил верен на себе си. Вероятно цял живот е

смятал, че борбата му е лична. Но тъй като културата се е променяла, мнозина са сметнали, че постъпките на *брухо* са от по-високо Качество, отколкото постъпките на старите жреци, и са се стараели да го следват. В Динамичен смисъл *брухо* е бил добър, защото преди всички други в племето е съзрял нов източник на добро и зло. Несъмнено през целия си живот е положил много усилия да предотврати сблъсъка на културите, който би бил пагубен за хората от Зуни.

Каквито и да са били особеностите на характера му, които са го направили бунтар в племето, в никакъв случай не може да се каже, че този човек „не се е вписвал“. Той е бил неотменна *част* от културата на Зуни. След изолацията в пещерните жилища племето векове наред се е развивало. Сега то навлизаше в сътрудничество с белите и се подчиняваше на техните закони. *Брухо* е действителен катализатор в социалната еволюция на племето, личните му конфликти са част от културния растеж на племето.

Федър вярваше, че видяна от този ъгъл, историята на стария индианец от племето пуебло придобива дълбок и всеобхватен смисъл и оправдава породения от нея драматизъм. След дълги месеци на размишление Федър спечели две понятия: Динамично добро и статично добро, които се превърнаха в основен вододел в оформящата се Метафизика на Качеството.

Звучеше правилно. Действителността се дели не на субекти и обекти, а на статично и Динамично. Когато А.Н. Уайтхед пише, че „човечеството е тласкано напред от смътните си опасения за неща, които са прекалено мъгляви за съществуващия език“, той всъщност говори за Динамичното Качество. Динамичното Качество е предмисловното острие на действителността, източникът на всички неща — съвършено прост и винаги нов. То е нравственият двигател на *брухо* в Зуни. В него няма установен модел на стимули и наказания. За единствено добро то признава свободата, единственото зло е самото статично качество — всеки модел на едностранно установени ценности, който се мъчи да ограничи и задуши бликащата свободна сила на живота.

Зад Динамичното Качество изниква статичното, нравствената сила на жреците. Статичното качество е старо и сложно. Винаги съдържа спомени. Доброто е съобразяване с установения модел на

ценностите и техните носители. Справедливостта и законът са тъждествени. Статичната нравственост гъмжи от герои и злодеи, любов и омраза, моркови и тояги. Ценностите ѝ не се променят сами. Те повтарят едно и също години наред, стига Динамичното Качество да не ги промени. Понякога говорят шумно, друг път шепнат тихичко, но посланието остава неизменно.

През следващите няколко месеца на размишления Федър се опитваше да изведе разграничението между статично и Динамично от нравствения конфликт в Зуни и да го пренесе в други, привидно несвързани области. Отрицателното естетическо качество на горе щата печка от предишния пример получаваше допълнителен смисъл при разделянето на Качеството на статично и Динамично. Когато седналият върху печката открие колко ниско е Качеството на положението, в което е изпаднал, първоначалното му преживяване е преди всичко Динамично. Той не си казва: „Печката е гореща“, за да вземе после разумното решение да слезе. „Смътното възприемане на неизвестното“ го кара да се отдръпне Динамично. Чак след това човекът изгражда статични мисловни модели, за да си обясни случилото се.

Според субектно-обектната метафизика подобни Динамични действия без мисъл са редки и когато е възможно, тя ги пренебрегва. Но мистичното опознаване върви в обратна посока, то се стреми да се придържа към Динамичната страна на преживяванията, както положителни, така и отрицателни, дори към Динамичната първоначална мисъл. Според Федър от двата вида учени — тези, които изучават само субектно-обектната наука, и тези, които се занимават единствено със съзерцателен мистицизъм — първи от печката ще скочат учените мистици. Целта на мистичната медитация е не да се разграничиш от преживяването, а да се слееш с него, като премахнеш остарелите, объркващи, статични мисловни връзки с миналото.

В субектно-обектната метафизика нравствеността и изкуството са отделни светове — нравствеността се насочва към качеството на субекта, а изкуството — към качеството на обекта. В Метафизиката на Качеството обаче подобно разграничение не съществува. Те са едно и също и стават много по-разбираеми, когато се откажем веднъж завинаги да се позоваваме на субективното и обективното и ги заменим с разграничението между статично и Динамично.

Федър намери пример и в областта на музиката. Да си представим, че вървим по улицата и минаваме, да речем, покрай кола, където е пуснато радиото и се чува музика. Никога не сме чували мелодията, но тя е толкова прекрасна, че се заковаваме на място. Изслушваме я докрай. Дни наред си спомняме как точно е изглеждала улицата, когато сме чули мелодията. Спомняме си какво е имало на витрината, пред която сме спрели. Спомняме си цветовете на паркираните наоколо коли, облаците в небето над отсрещните сгради. Всичко изплува в паметта много *ярко*, мислим за пуснатата по радиото песен и чакаме да я чуем пак. Ако е хубава, непременно ще я чуем, защото и други са слушали радио, изпитали са същите чувства и песента ще стане популярна.

Един ден отново я пускат по радиото, изпитваме същите чувства, чуваме заглавието ѝ, хукваме към най-близкия магазин за плочи, купуваме я и нямаме търпение да се върнем у дома и да я пуснем.

Прибираме се. Пускаме я. Наистина е хубава. Не че преобразява стаята, но е хубава. Пак я пускаме. Наистина е хубава. Пускаме я трети път. Продължава да е хубава, ала вече не сме толкова уверени, че ни се иска да я чуем още веднъж. Все пак я пускаме отначало. Добра е, но определено не ни се слуша повече. Прибираме плочата.

На следващия ден пак я пускаме, не е лоша, но нещо липсва. Харесва ни и твърдим, че винаги ще ни харесва. Отново слагаме плочата. Да, разбира се, че е хубава. Но я прибираме и само от време на време я пускаме на приятел. След месеци и дори може би години пак я изваждаме като спомен за нещо, което някога ни е подлудявало.

Какво се е случило? Можем да кажем, че песента ни е омръзнала, но какво значи това? Загубила ли е качеството си? Ако отговорът е положителен, защо тогава продължаваме да твърдим, че е хубава? Песента или е хубава, или не е. Ако е хубава, защо не я пускаме? Ако не е, защо казваме на приятелите си, че е хубава?

Замислим ли се, ще разберем, че разграничението между Динамично Качество и статично качество в нравствеността съществува и в изкуството. Първоначалното добро, това, заради което купуваме плочата, е Динамичното Качество. То идва като изненада. Плочата за миг отслабва нашите статични модели и ни озарява нахлуващото Динамично Качество — свободно, без статични форми. Второто добро, това, заради което препоръчваме плочата на приятели

дори след като възторгът ни е охладен, е статично качество. Обикновено се проявява статичното качество.

Скоро след това Федър попадна на още един пример, който не се отнасяше нито до изкуството, нито до нравствеността, но имаше косвена връзка с мистичната действителност.

Беше есе от Уокър Пърси, озаглавено „Факторът Делта“. В него се задаваше следният въпрос:

„Защо човек е склонен да се чувства зле в добра среда, примерно някоя обикновена сряда следобед в крайградските квартали на Шорт Хилс, щата Ню Джързи? Защо същият човек може да се чувства добре в много лоша среда, да речем в стар хотел в Кий Ларго по време на ураган... Защо човекът в удобния влак от Ларчмънт до Ню Йорк, чиито потребности и нагони са задоволени, човекът с хубав дом, любяща съпруга и добро семейство, с хубава работа и небивали досега «възможности за културни развлечения и отдих» често се чувства зле, без да знае защо?

Защо, ако същият човек получи сърдечен пристъп и го свалят от влака в Ню Рошел, а после, когато дойде в съзнание и види, че е на непознато място, и за пръв път от много години, може би за пръв път в живота си, усеща, че открива себе си, и се заглежда в собствената ръка с изумление и възторг?“

Въпросите са мъчителни, но на тях можем да отговорим, ако приложим Качеството, разделено на Динамични и статични съставки. Домът в богатия Шорт Хилс, щата Ню Джързи, някоя обикновена сряда следобед е изпълнен със статични модели. Ураганът в Кий Ларго обещава Динамично облекчение от тях. Всички статични модели на човека, получил сърдечен пристъп и свален от влака в Ню Рошел, са разбити, той не може да ги намери и в този миг пред него се разкрива единствено Динамичното Качество. Ето защо разглежда ръката си с изумление и възторг.

Федър разбираше, че не само човекът, върнал се в съзнание след сърдечен пристъп, но и новороденото разглежда ръката си с мистично изумление и възторг. Припомни си думите на Поанкаре за детето, което изобщо не проумява действителността на обективната наука, но е съвсем наясно с действителността на ценностите. Когато я разделим

на статични и Динамични области, голяма част от неизяснените досега страни на израстването на детето намират своето обяснение.

Можем да си представим как плодът в утробата започва да осъзнава простите явления като натиск и звук, а след раждането усвоява по-сложните — светлина, топлина, глад. Ние знаем, че тези явления са натиск, звук, светлина, топлина, глад и така нататък, новороденото обаче не знае. Можем да ги наречем „дразнителни“, ала бебето не ги разпознава като такива. От гледна точка на новороденото непознатото привлича вниманието му. Обобщено, непознатото или „смътното опасение“, както го нарича Уайтхед, е Динамично Качество. На неколкomesечна възраст бебето изучава ръката си или дрънкалката, без да знае, че това е ръка или дрънкалка. Изумлението и възторгът му са същите както при музиката или сърдечния пристъп от предишните примери.

Ако новороденото пренебрегне силата на Динамичното Качество, може да се допусне, че то ще изостане в умственото си развитие, но ако нормално насочва вниманието си към Динамичното Качество, скоро ще почне да забелязва различията, после взаимовръзките между различията и повтарящите се модели на взаимовръзка. Ала чак на неколкomesечна възраст новороденото започва наистина да разбира извънредно сложната взаимовръзка между възприятията, границите и желанията, наречена *предмет*, и вече е в състояние да посегне към него. Предметът не е първично преживяване. Той е сложен модел на статични ценности, *извлечени* от първичното преживяване.

След като осъзнае сложния ценностен модел, наречен „предмет“, и проумее как той действа, новороденото бързо развива умения и скорост, за да преодолее сякаш с един-единствен скок породилата го дедуктивна верига. По същия начин се научаваме да караме кола. Отначало процесът е много бавен, вървим по пътя на пробата и грешката, изучаваме кое какво причинява. Но съвсем скоро почваме да действаме толкова бързо, че дори не се замисляме. Същото важи за предметите. Използуваме тези сложни модели, както управляваме кола, без да се замисляме. Едва когато двигателят се повреди или „предметът“ се окаже илюзия, принудително осъзнаваме дедуктивния процес. Ето защо смятаме субектите и обектите за първични. Не помним онзи период от живота си, когато не са били такива.

По такъв начин статичните ценностни модели се превръщат във вселена от различни неща. Елементарното статично разграничаване между множества като „преди“ и „след“ или „подобно“ и „различно“ се разраства в невероятно сложни познавателни модели, които се предават от поколение на поколение като митос, като културата, сред която живеем.

Ето защо според Федър малките деца по-бързо от възрастните възприемат Динамичното Качество, ето защо начинаещите обикновено са по-бързи от специалистите, ето защо първобитните народи понякога са по-бързи от „напредналите“ култури. Американските индианци извънредно умело се придържат към вечно изменящия се център на нещата. Именно затова говорят и действуват без излишни украшения, които нарушават мистичното им единство. Отколешен център на живота им са почти единствено движението, действието и говоренето в съответствие с Великия Дух.

Индианското понятие „манито“ често е равнозначно на „Бог“ според белите, които обикновено са убедени, че всички религии са теистични, и според самите индианци, които не са особено придиричиви към словесния изказ. Но както Дейвид Манделбаум отбелязва в книгата си „Претопяването на равнините“, „понятието «манито» се отнася главно до Висшето същество, но се използва и в редица други случаи. С него се обозначават проявите на умение, късмет, благодат, съдба и всяко чудодейно събитие. В него се включват всички явления, които излизат извън рамките на всекидневието.“

С други думи, „Динамично Качество“.

След като установи, че светът се дели главно на статично и Динамично Качество, Федър почувствува, че една от целите е постигната. Първата класификация в Метафизиката на Качеството вече покриваше спектъра на опита от първобитния мистицизъм до квантовата механика. Сега оставаше Федър да запълни празните колкото е възможно по-внимателно и методично.

В миналото покрай радикалните си увлечения Федър размишляваше само за Динамичното Качество и пренебрегваше статичните модели. Винаги досега бе смятал, че те са мъртви. В тях няма любов. Не обещават нищо. Да им се подчиниш, означава да се подчиниш на смъртта, защото в неизменното няма живот. Сега обаче започваше да разбира, че крайността отслабва неговата теза. Животът

не може да съществува само с Динамично Качество. То не е трайно. Да се придържаш единствено към Динамичното Качество без статичните модели, е все едно да се придържаш към хаоса. Федър осъзна, че може да научи много за Динамичното Качество, ако изследва какво всъщност то не е, вместо да прави безплодни опити да определи какво е. Статичните модели на качеството са мъртви, когато са единствени, когато изискват сляпо послушание и потискат Динамичната промяна. Въпреки всичко те са необходимата заздравяваща сила, която предпазва Динамичния напредък от израждане. Макар и Динамичното Качество — Качеството на свободата, да създава света, в който живеем, моделите на статичното качество, качеството на реда, съхраняват този свят. Нито статичното, нито Динамичното Качество могат да оцелеят сами по себе си.

Ако приложим тази концепция към случая с онзи брухо в Зуни, истинността ѝ става очевидна. Динамичният брухо и статичните жреци, неговите мъчители, на пръв поглед изглеждат смъртни врагове, но всъщност те не могат един без друг. Трябва да съществуват и двата типа хора. Ако повечето жители на Зуни започнат да се напиват, да се хвалят и да надничат през прозорците, отколешният им начин на живот не би могъл да се запази. Но без диви, заклеймени бунтари като брухо, готови да прегърнат всяка нова идея отвън и да я внесат в обществото, Зуни би бил прекалено закостенял, за да оцелее. За да се развива животът, е необходимо напрежение между двете сили.

Според Федър красотата на стария индианец бе в това, че той бе прозрял истината. Индианецът не се е стремял да разруши всичко около себе си и гордо да се оттегли на фона на залеза с моралната си победа. Така старите жречески навици биха се възвърнали и цялото му страдание би отишло напусто. Индианецът е постъпил иначе. Той е останал в Зуни до края на живота си, превърнал се е в част от статичния модел на племето и е доживял да види своите реформи включени в развиващата се племенна култура.

Отначало бавно, а после с все по-ясно съзнание, че върви в правилна посока, Федър отклони вниманието си от по-нататъшните обяснения на Динамичното Качество и се насочи към самите статични модели.

10.

Лайла седеше на койката и мислеше за лошия вкус, останал ѝ от кафето. Не беше както трябва. Водата имаше вкус на гума. Тя също беше неприятна. Но беше и от кафето.

Лайла не се чувствуваше добре. Още я болеше глава. От снощи. Колко ли е похарчила, зачуди се тя. Оставаха ѝ малко пари. После си спомни: *той* плати по-голямата част от сметката... Главата я болеше ужасно.

Божичко, колко беше гладна. Поне щеше да го накара довечера да ѝ поръча голяма пържола... с гъби... и лук... Ох, едва *издържаше!*

Пак се промени всичко. Вчера пътуваше към Флорида на борда на „Карма“. Сега беше на *тази* яхта. Животът ѝ наистина ставаше все по-лош. Знаеше си. Преди поне се стараеше що-годе да планира нещата. Сега всичко се случваше, без да е запланувано.

Замисли се къде ли е сега „Карма“. С Джордж и Деби. Той вероятно още беше с нея! Дано *и двамата* се удавят! Лайла дори не си поиска парите. Знаеше, че няма да ѝ ги върнат.

Все пак трябваше да ги поиска. Наистина ѝ трябваха пари. Пак изпитваше познатото чувство. То вещаеше неприятности. Ядосаше ли се, винаги си навличаше неприятности. Ако не се бе вбесила на Джордж и Деби, сега щеше да е на „Карма“. Можеше да си възвърне Джордж. Беше глупаво да му се ядосва. Само усложняваше още повече нещата.

Сега пък беше ядосана на новия Капитан. Напоследък беше ядосана на всички. И защо? Нищо не ѝ беше направил човекът. Просто си беше глупак, нищо повече. Всички тези тъпи въпроси за Ричард. Лайла се чудеше какво общо може да има Ричард с него. Вероятно бяха случайни познати, а тя беше решила, че са приятели.

Може би Ричард щеше да е в Ню Йорк, когато пристигнат там.

Във всеки случай засега трябваше да остане при Капитана. Поне до Ню Йорк или където щяха да прекарат вечерта. Дотогава все щеше да го изтърпи.

Можеше да ѝ потрябва при пристигането в Ню Йорк.

Известно време го наблюдава през горния край на стълбата. Приличаше ѝ на учител, от ония, които никак не я обичаха. И все ѝ се ядосваха, че не е постъпила както трябва. Стори ѝ се, че ѝ се муси от доста дълго.

Лайла трябваше да преодолее лошите чувства. Знаеше какво ще последва в противен случай. Длъжна беше да се опита да се качи горе още веднъж. Не беше задължително да го гледа. Можеше просто да си седи там.

Погледа още малко Капитана, после се овладя, насили се да се усмихне, качи се по стълбата на палубата и пак седна.

Ето, не беше чак толкова трудно.

Беше донесла със себе си пуловер и отиде да го облече.

— Става студено — обясни тя.

— Имаме късмет, че не е чак толкова студено — каза Капитанът.
— По това време на годината не можем да се надяваме на нещо по-добро. От вятъра е — добави той. — Внимавай с гика. В такива речни долини ветровете са много променливи.

— Къде сме? — попита тя.

— На юг от Пофкийпси. Пейзажът става промишлен. Отпред се виждат планини.

— Гледах тебе — каза Лайла.

— Кога?

— Ей сега.

— Аха.

— Много се мръщиш. Много си говориш сам. Също като Морис.

— Кой е Морис?

— Един приятел. Може да седи с часове, без да продума, аз си мисля, че ми е много сърдит, а той изобщо да не ми се сърди. Има такива мъже. Просто си мисли за нещо друго.

— Аз съм същият.

След малко тя забеляза, че във водата плават всякакви предмети — клони, нещо като трева, всички обвити с пяна.

— Какво е това във водата? — попита Лайла.

— От урагана е. От време на време се натъкваме на дебел слой, после изтънява.

— Изглежда отвратително.

— Говориха за това още в Касълтън — добави той. — Казаха, че всичко се спуска по реката. Дървета, боклукчийски кофи, стари пейки. Повечето едва се подават от водата... Една от причините да използвам платната е за да не се ударим в нещо с витлото. — Той посочи напред. — Когато стигнем до планината ей там, вятърът сигурно ще почне да прави номера. Ще трябва да спуснем платната и да включим двигателя.

Реката сякаш се врязваше в планините там, накъдето сочеше Федър.

— Завоят се казва „Крайт на света“ — поясни той.

След няколко минути Лайла забеляза, че далеч пред тях, до един клон или нещо друго, щръкнало над водата, като че някакво животно плава с краката нагоре.

Приблжиха се и тя видя, че е куче. Беше подуто, обърнато на една страна, два от краката му стърчаха във въздуха.

Лайла не каза нищо.

Капитанът също.

После, след като го подминаха, тя долови миризмата, разбра, че и той я е усетил.

— Реките са като канализационни тръби — обади се Капитанът. — Влачат всички боклуци и отрови към морето.

— Какви отрови?

— Соли и химикали. Ако се напоява без отводняване, земята се пълни с отрови и умира. Нищо не расте на нея. Реките поддържат земята чиста и свежа. С всички тези боклуци пътуваме по един и същ маршрут.

— Накъде? Какво искаш да кажеш?

— Към океана.

— Аа... Ама ние отиваме само до Ню Йорк — каза Лайла.

Капитанът не отговори.

— Кога ще пристигнем? — попита тя.

— Утре, ако всичко върви както трябва. Бързаш ли?

— Не.

На Лайла изобщо не ѝ се налагаше да ходи там. Не познаваше никого, при когото да остане, с изключение на Джейми и някои други, но беше много отдавна и може би всички се бяха пръснали.

— Там ли ще е купувачът? — попита тя.

— Какъв купувач?

— За яхтата ти.

— А, не. Аз отивам във Флорида.

Флорида ли?, учуди се Лайла и рече на глас:

— Май каза, че ще продадеш яхтата си в Ню Йорк.

— Не съм ти го казвал.

— Така каза снощи.

— Не аз — поправи я Капитанът. — Райгъл. Аз отивам във Флорида. Сигурно не си чула добре.

— Ох — въздъхна Лайла, — мислех, че *Ричард* отива във Флорида.

— Не... Искам до края на месеца да стигна на юг от нос Хатерас — обясни Капитанът, — но всичко ме бави. Точно сега са есенните бури, могат да ме спрат с дни.

Флорида, замисли се Лайла. Във Флорида светлината винаги е златистооранжева и всичко изглежда различно. Дори светлината върху пясъка е друга във Флорида. Спомни си плажа във Форт Лодърдейл, палмите, топлия пясък под хавлиената кърпа, горещите слънчеви лъчи върху гърба си. Беше толкова хубаво.

— Съвсем сам ли ще ходиш? — попита тя.

— Разбира се.

— Без храна?

— Ще намеря.

Във Флорида има каква ли не храна, от хубава по-хубава. Чудесни дарове на морето — миди, скариди, риба. Дояде ѝ се. Ох, не биваше да *мисли* за това!

— Трябва ти готвач — заяви Лайла. — Ти не готвиш. Трябва ти някой, който да върши тази работа.

— Справям се — отвърна той.

Веднъж през нощта бе отишла за скариди под един мост с фенери. После пригответе скаридите, отнесоха ги на плажа, пиха студена бира — скаридите бяха повече, отколкото можеха да изядат. Ах, бяха прекрасни. Спомняше си колко нежен и топъл бе тогава вятърът, бяха преяли, излежаваха се под палмите, пиеха ром с кока-кола, разговаряха, любиха се цяла нощ, докато слънцето не се показа над океана. Къде ли бяха сега онези момчета? Сигурно никога повече нямаше да ги види.

И яхтите, помисли тя, навсякъде имаше яхти.

— Колко време ще пътуваш? — попита Лайла.

— Дълго. Месец може би.

— Доста... Откога пътуваш така?

— От единайсети август.

— Пенсионер ли си?

— Писател — отговори той.

— За какво пишеш?

— Предимно за пътешествия. Ходя по разни места, гледам, мисля за видяното и после пиша за него. Много писатели го правят.

— Значи ще пишеш за това, което виждаме в момента?

— Разбира се.

— Кой ще седне да пише за такова нещо! Не се случва нищо.

— Винаги се случва нещо — възрази той. — Когато казваш: „Не се случва нищо“, всъщност казваш, че не се случва нищо, което да се вписва в клишетата за това, какво се нарича „нещо“.

— Моля?

— Трудно е да се обясни. Точно в момента се случва нещо, ти обаче смяташ, че не е важно, защото не си го видяла на филм. Но ако изгледаш три филма за хора, които плават по река Хъдсън, и може би документален телевизионен филм за Уошингтън Ървинг и историята на реката и *чак тогава* тръгнеш на същото пътешествие, ще си кажеш: „Братче, това вече е нещо“, защото видяното отговаря на мислената картина, която вече се е загнездила в ума ти.

Лайла не разбираше за какво са всички тези приказки. Той говореше, сякаш беше сигурен, че е много умен.

Дълго го гледа и се колеба дали да каже нещо, но после си замълча. Наблюдаваше как водата минава под лакътя ѝ.

След малко попита:

— Искаш ли да хапнеш наистина хубаво довечера?

— Разбира се.

— Аз ще направя вечерята.

— Ти?

— Ще донесем пържолите и ще видиш как ще ги приготвя.
Съгласен?

— Не е необходимо — каза той.

— Не, няма нищо. Мога да готвя. Направо обожавам готвенето. То е едно от любимите ми занимания.

Погледна ризата му. Над джоба отпред имаше голямо леке от храна. Зачуди се откога ли носи ризата. Дни наред не я беше сменял.

— В Ню Йорк ще занеса ризата на химическо — каза Лайла.

Федър се поусмихна.

Тя пак се замисли за Флорида.

После отново се обърна към него:

— Искаш ли да видиш нещо истински красиво?

— Какво? — попита Капитанът.

— Ще ти покажа.

Тя слезе долу, взе куфара, сложи го на койката и го отвори. В единия от джобовете в ъгъла имаше няколко вестника, прихванати с червена панделка. Лайла ги развърза и извади цветна дипляна с надпис „КРАЛИЦАТА НА ДЖУНГЛИТЕ“ с едри червени букви най-отгоре. Отдолу се виждаше снимката на най-красивия кораб в света. Лайла разпростря снимката и внимателно оправи подгънало се ъгълче.

Занесе я горе на палубата, седна до Капитана и му я показа. Стискаше я здраво, да не я отнесе вятърът.

— На този кораб бях във Форт Лодърдейл, Флорида, преди три години — обясни Лайла. — С една приятелка. Виждаш ли знака „X“? Там седяхме.

Корабът приличаше на огромна, красива сватбена торта на два етажа, покрита с ефектна глазура. Отпред се вееше щатското знаме на Флорида. Лайла знаеше всичко за кораба. Защото е била на него. Много пъти. Небето беше розово-синьо, вятърът носеше големи кълбести облаци. Корабът отплавал точно преди залез, тогава небето изглеждало така. Бризът шумолял във всички знамена. Бил попътен. Наоколо се виждаха тъмнозелени кокосови палми, огънати от попътния вятър, водата край кораба проблясваше в розово и синьо от залеза, от бриза се бяха образували вълнички. Точно така било в действителност. Снимката изглеждаше толкова истинска, че на човек му идеше да пъхне пръст в нея и да провери дали водата е топла.

Капитанът взе дипляната с едната ръка, с другата продължаваше да управлява яхтата. Загледа се в нея, Лайла разбра, че той чете текста отдолу. Знаеше го наизуст:

СВЕТОВНОИЗВЕСТНАТА ОРИГИНАЛНА «КРАЛИЦА НА ДЖУНГЛИТЕ»

Вечерта, призната от всички за най-прекрасна във Флорида Елате на борда на новия ни пътнически кораб с 550 места. Скара и скариди. Отплаване в 19 часа. Сервира се алкохол. Направете резервации във вашия хотел или мотел или телефонирайте“

Изречението му остана непроменено. Присви очи като лекар по време на преглед. После се намръщи и попита:

— Познаваш ли собствениците или някой друг?

— Не — каза Лайла. — Просто преди няколко години пътувахме с този кораб.

— Това е кораб с твърда тарифа.

— Какво значи „кораб с твърда тарифа“?

— Когато за плаването всеки пътник плаща една и съща цена.

— Разбира се — отговори Лайла, без да проумява защо той се мръщи, — но цената не е висока. Отвори да видиш.

Капитанът разгърна дипляната, вътре имаше голяма фотография на „Кралицата на джунглите“.

— Защо е толкова важно за теб? — попита той.

— Не зная — каза Лайла и погледна към него да провери дали я слуша. — Помня толкова много светове. Не съм сигурна какво точно искам да кажа... но има много светове, аз само ги докосвам, влизам в тях за миг и после пак ги напускам... Примерно къщата на дядо, където си играех. Или кучето, което имах... ей такива неща. Всъщност те не значат нищо за никого, освен когато от време на време можеш да ги споделиш.

Капитанът погледна дипляната и се зачете: „Над трийсетгодишна традиция в Лодърдейл... Вечерята с шведска маса, представлението на водевил и пеенето са я превърнали в една от забележителностите на Форт Лодърдейл. Нищо не може да се сравни с нея...“

— Какво пеене? — вдигна очи Капитанът.

— Беше ми любимка — каза Лайла.

— Коя?

— Запевачката. Можеше да ми е сестра. *Жалко, че не ми е сестра.* Отначало всички бяхме толкова преяли, че не ни се пееше, но запеващата ни увлече. Изобщо не си приличаме — продължи Лайла. — Тя имаше тъмна коса, разкошна тъмна коса, красива фигура и притежаваше „магнетизъм“, както казват хората. Нали разбираш? Харесваше всички присъстващи и те я харесвах. Не се държеше високомерно... Пред нас седеше един възрастен мъж и мълчеше... точно като тебе... — Лайла наблюдаваше Капитана. — Но тя седна до него, сложи ръка през рамото му и запя „Прегърни ме, любими“. Скоро той не можа да сдържи смеха си. Тя не оставяше никой да седи така, сякаш е съвсем сам. Явно беше много умна. Искам да кажа, че много бързо схващаше какво става. Един мъж се опита да я сграбчи, но тя само му се усмихна мило, сякаш ѝ беше подал десет долара или нещо такова. Каза му: „Запази това за жена си, миличък“, всички се засмяха. На него също му хареса. Тя знаеше как да се погрижи за себе си. Изпя „О, голяма красива кукло“ и „Да, сър, това е моята любима“, и „Няма по-прекрасно място от Каролина“, и още много песни. Жалко, че не запомних всички. През цялото време корабът плаваше надолу по реката между палмите в мрака, беше толкова красиво. После жената запя „Блести, жътвена месечина“, корабът направи завой, палмите се разтвориха и ето ти! Месечина. Всички ахнаха. Разбираш ли, тя беше *предвидила* да изпее точно тази песен на завоя.

— Уф! — Капитанът изглеждаше ядосан.

— Какво има?

— Прекалено е.

— *Кое* е прекалено? — изненада се Лайла.

— Всичко е статично.

— *Това* пък какво е?

— Само клишета, едно след друго!

Той посочи снимката на „Кралицата на джунглите“.

— Погледни комините отгоре. Те са за параход, а това изобщо не е параход.

— Сложили са ги, защото стоят красиво.

— *Не* стоят красиво. Красивият кораб не се нуждае от финтифлюшки и фалшиви комини.

Лайла си взе дипляната.

— Корабът е много красив — настоя тя.

Капитанът поклати глава.

— Няма красота в нещата, които се мъчат да приличат на нещо друго.

Той самият е нещо друго, помисли Лайла.

— Красота има в нещата такива, каквито са — каза Капитанът.

— Сигурно няма нищо оригинално на кораба.

— Защо трябва да има?

— Това е *театър. Имитация.*

— И какво от това? Стига хората да го харесват.

Той нямаше отговор.

— Дисниленд също е измислен — каза Лайла. — Сигурно и той не ти харесва?

— Не.

— Ами киното? Телевизията? И те са измислени, а?

— Зависи какво правят — отвърна Капитанът.

— Сигурно много се харесваш.

Лайла сгъна внимателно дипляната. Спорът очевидно ядосваше Капитана. Не му се спореше с никого.

— Щом е посетен от три милиона души — каза той, — на него сигурно има нещо хубаво. — Тръсна глава. — И все пак всичко това е проституция.

— *Проституция* ли?

— Да. Вземаш парите на клиента, даваш му точно това, което иска, и го оставяш по-беден, отколкото е бил в началото. Ето какво е правила певицата с нейните песни. Можела е да изпее нещо оригинално и да обогати пътниците, но не е искала да го направи, защото една съвършено непозната песен може да не им допадне, не е изключено да престанат да ѝ обръщат внимание или да я освиркат, тя да изгуби работата си и да не получава повече пари. Певицата го е знаела и затова не е изпяла нищо свое, нали така? Само е подражавала на човек, за когото със сигурност е знаела, че се харесва, а клиентите са я приемали. Ето защо е уличница. *Плащали* са ѝ да имитира някого, с когото биха се любили.

„Внимавай, Лайла“ — помисли тя. Наистина се ядосваше. Тя беше каквато си е! Той се преструваше! Откъде знаеше каква е била? Дори не е стъпвал там.

— Хората трябва да са такива, каквито са — продължи Федър. —
Не фалшиви певци на фалшив кораб.

Дръж се, Лайла.

Тя лекичко се усмихна и каза:

— Стана ми студено.

Бавно се изправи и пак изчезна долу в кабината.

Там издиша шумно.

Господи, той я вбесяваше!

Майчице!

Комин. Голям, фуклив комин, ето какво представляваше. Ами да! Голям, лицемерен *комин*. Точно такъв е. Въобразява си, че е страшно умен. Изписано е на лицето му. Ама не е умен. *Тъп* е. Не знае *нищо*. Не знае дори какво е „уличница“. Не знае колко е тъп.

Лайла пак отвори куфара, грижливо сгъна дипляната, завърза я заедно с останалите неща с червената панделка, сложи ги отделно от другия багаж, затвори куфара и го заключи.

Дръж се, Лайла. Никога не се сърди така на хората, помисли тя. Не допускай да се вбесиш. Те точно това целят.

Ръцете й трепереха.

Ох-ох.

Знаеше какво означава това.

Измъкна чантичката си изпод койката, отвори я, взе флакона, намери пластмасова чаша до мивката, изпомпа в нея малко вода и глътна хапчетата. Трябваше да ги вземе бързо, иначе не действуваха. Цяла сутрин усещаше, че вълната идва. Прекалено дълго препускаше пред нея. Трябваше си го изкара на Капитана. Тогава това нямаше да се случи.

Комин! Гледаше снимката, сякаш беше мравка или нещо от този род. Така постъпват комини като него. Само за да покажат колко са умни. Тя знаеше *що за стока са*. Започнеш ли да се държиш добре с тях, веднага ти се нахвърлят. Такива като него обичат едно-единствено нещо — да се слушат как бълват пушек.

Е, няма как, реши Лайла. Нямаше какво повече да прави на тази яхта, докато не стигнат в Ню Йорк. А там — дим да я няма.

Изведнъж й стана студено. Винаги се получаваше така, когато ръцете й се разтреперваха. Надяваше се хапчетата да подействуват навреме. Невинаги успяваха. Тя пак отключи куфара, извади още един

пуловер, облече го върху другия, затвори куфара, заключи го и го сложи на полицата горе.

Веднъж да заживее пак на сушата, помисли си Лайла. Моряшкият живот ѝ беше омръзнал. Не си го представяше такъв. Все така се получаваше. Не че ѝ се налагаше да изтърпи Капитана още една нощ, но не ѝ се харчеха пари за автобус.

На полицата зад койката имаше радио. Лайла го включи и се опита да увеличи звука. Не ставаше. Завъртя всички копчета напред и назад, нито едно от тях не работеше. После намери превключвателя и дочу статичен шум. Радиото заработи.

Имаше много станции. Един от говорителите каза нещо за Манхатън.

Лайла послуша малко. Вече бяха наблизо. Една от станциите излъчваше нежна, мечтателна музика, на каквата всеки би танцувал.

Единственото нещо, което ѝ се искаше в момента, беше веднъж да стигнат в Ню Йорк. Четири години ли минаха оттогава? Не, *нет!* Цели пет години. Кога минаха толкова бързо?

Беше изключено Джейми да е там. Само да го види отново каквото беше едно време, както ѝ се усмихваше, когато му беше хубаво. Нищо друго не искаше. А, и малко пари.

Трудно щеше да го намери. Лайла трябваше да поразпита наоколо. Майнди сигурно знаеше къде е. Но и тя вероятно беше изчезнала. Никой не се задържаше дълго на едно и също място. Щеше да намери някой познат.

Замисли се как ли изглежда сега старото място. От време на време пускаха по някое старо бавно парче като сегашното и Джейми бавно я понасяше в танц. Само как я прегръщаше. Как я докосваше и завърташе. Всичко изплува с музиката. Тогава Лайла беше истинска принцеса, но не го осъзнаваше.

— Лайла — сякаш чуваше гласа му, — нещо си се замислила. *Личи ти. Какво има?*

След малко тя му казваше, а той винаги я изслушваше, без да спори с нея, все едно какво му говореше. Беше лудост да го напусне. Не биваше да си тръгва никога.

Беше ѝ студено даже с двата пуловера. Трябваше ѝ одеяло. Спомни си, че беше завита, като се събуди снощи, но сега одеялото не

се виждаше. Изправи се, отиде в предната част на яхтата, смъкна одеялото от леглото и го отнесе обратно в голямата кабина.

Ръцете ѝ се разтреперваха все повече. Винаги се получаваше така, когато се ядосаше. Нищо не можеше да направи. Трябваше да се разкрещи на Капитана, но сега вече беше късно. Ако изкрещеше, ако удареше някого или дори само ако наругаеше, вълната понякога спираше.

Изключи радиото.

Заслуша се във вятъра отгоре и във водата, която се плискаше в корпуса на яхтата. Съвсем тихичко. Съвсем различно от „Карма“.

Чудеше се какво ще прави в Манхатън. За да изкара пари. Сигурно щеше да стане сервитьорка. Вече не я биваше за нищо друго. Щеше да си намери някого. Винаги успяваше. Съжаляваше, че Капитанът е такъв, иначе щяха да отплават заедно до Флорида. Но той беше тъп комин. Напомняше ѝ за Сидни. Сидни беше от хората, за които от самото начало е ясно, че ще станат лекари, адвокати или нещо подобно. Винаги беше любезен, но с него не можеше да се разговаря. Гледаше на другите отвисоко и си въобразяваше, че те не забелязват.

Точно на този тип хора майка ѝ винаги я съветваше да обръща внимание. Капитанът имаше същото изражение — сякаш все мислеше за нещо. Някой ѝ беше казал, че сега Сидни бил педиатър, изкарвал луди пари и имал четири деца. „Виждаш ли!“ — би ахнала майка ѝ.

О, Боже, не и *тя*. Защо майка ѝ все се появяваше, когато ръцете и започваха да треперят? Мъжете, които майка ѝ харесваше, винаги бяха богати. Като този Капитан. Или Сидни. Те са истинските уличници. Жените, които се омъжват по сметка. Не би трябвало да мисли така за майка си. Не би трябвало да мисли за нея изобщо.

Идваше. Вълната идваше. Хапчетата нямаше да я спрат.

Все пак Капитанът не беше Сидни. Беше донякъде различен. Наистина си бе особен, сякаш знаеше нещо, което не споделяше.

Лайла си спомни, че когато снощи танцуваха, отначало ѝ се стори съвсем обикновен, но после все повече заприличваше на някой друг. Олекна, сякаш стана безтегловен.

Той *знаеше* нещо. Лайла съжаляваше, че не помни думите му. Говореше ѝ за индианци, после за доброто и злото.

Защо говореше така?

Имаше нещо друго. Нещо, свързано с къщата на дядо ѝ.

Помъчи се да си спомни.

Дядо ѝ винаги говореше за доброто и злото. Беше проповедник.

Имаше нещо общо с Капитана. Начинът, по който той погледна мъртвото куче и не каза нищо. Не, всъщност каза! Промърмори, че всички отиват там, където и кучето!

Сега Лайла се сети — върху стената на дневната в къщата на дядо ѝ висеше голяма картина с изправен в лодка мъж, поел към някакъв остров през реката. Отдолу пишеше нещо на немски. Дядо ѝ казваше, че надписът означава „Островът на мъртвите“. После дядо ѝ почина и тя си представяше, че е заминал на същия остров. Там беше и Лъки. Лъки го е срещнал, когато е пристигнал там.

Винаги ѝ говореше за доброто и злото и как тя ще отиде в ада заради греховете си, ако не е добра. Лодкарят отвеждаше хората през реката към острова, защото са били грешници.

Лъки, нейното черно-бяло куче. Много приличаше на удавеното куче днес, с два крака, щръкнали във въздуха.

Защо си го спомни точно сега? Картината изгоря в пожар с цялата къща на дядо ѝ. За това Бог изгори къщата. За да го прати в ада. Всичко се смесваше.

Всичко е безсмислено, реши Лайла. Винаги е било така, но сега ставаше още по-лошо.

Чудеше се кой е той. Всичко беше като в сън. Сякаш тя не принадлежеше на това място. С нея сигурно ставаше нещо лошо. Никой обаче не можеше да каже какво.

Заслуша се във вятъра. Засилваше се. Яхтата се накланяше все повече на една страна. Защо реката беше толкова празна? Защо беше толкова самотна? Нали уж приближаваха Ню Йорк? Къде бяха останалите лодки?

Защо вятърът се засилваше?

Хората на брега. Звук не проронваха, когато яхтата минаваше покрай тях. Като че ли изобщо не я виждаха.

Внезапен порив на вятъра удари яхтата и тя се люшна на една страна. Лайла се задържа, погледна през люка и видя Капитана. Не забелязваше, че тя го наблюдава, лицето му беше тъжно и сериозно като на погребение. Сякаш носеше ковчег. Нещо не беше наред.

Приближаваше се нещо ужасно. Щеше да се случи нещо. Не можеше да продължава така. Лайла го усещаше с всяка клетка.

Идваше. Гледката на кучето във водата.

Толкова приличаше на *Лъки*. Защо се връщаше сега?

Сети се! Отиваха на онова място в планината! Как каза Капитанът, че е името му? „*Крайт на света*“! Какво искаше да каже?

Какво искаше да **КАЖЕ**!!

Лайла седна на койката. Придърпа одеялото към лицето си и се заслуша. Чуваше само виенето на вятъра и плясъка на водата отстрани на яхтата.

Изведнъж се чу страховито **RRRRRRRRR!!...**

Тя запищя!

11.

Федър пак увеличи оборотите на двигателя. После насочи яхтата срещу виещия вятър, който подхвана платното, и то заплющя като камшик. Федър се спусна да освободи фала. Смъкна платното колкото е възможно по-бързо, сви го с един замах и се върна при румпела, преди яхтата да се е отклонила.

Ужасен вятър. Направо щорм. Не го бяха предупредили в Касълтън. Уф!

Водата шупна от белите вълнички и пяната. Трябваше да забележи по-рано. Но не обърна внимание.

Разхлаби кнехта, свали гика и пак седна.

Вече със свалено платно и включен двигател положението изглеждаше овладяно. Вдясно пред него се издигаше планината Сторм Кинг, а отляво — Брейкнек Ридж. Още по-нагоре се намираха Уест Пойнт и острият завой на реката, наречен „Крайт на света“. Вятърът очевидно се извиваше между планините като през фуния.

След малко забеляза, че вятърът не се засилва. Само запазваше умерена щормова сила.

Федър беше купил яхтата с илюзията, че само ще седи под платната и ще се наслаждава на гледката. През цялото време обаче не беше имал и пет минути да поседи спокойно и да не мисли за нищо.

Видя, че е свил платното твърде небрежно и има опасност вятърът да го разгъне. Привърза румпела, пак отиде напред и този път внимателно прибра и завърза платното.

Запита се защо Лайла се мотае долу и не реагира на промяната във времето. Сигурно можеше да я накара да подържи руля, докато той оправя платното, но нещо му подсказваше, че ще е по-лесно да се справи сам. Лайла не беше от хората изпълнители, каквито се искат за такава работа.

Отпред течението на реката беше променило посоката си и бе вдигнало вълни. Водата изглеждаше разгневена от принудителната промяна. След малко закипя и се завихри. Федър насочи яхтата встрани от водовъртежите.

Не успя да каже на Лайла нищо подходящо. Нямахме смисъл да нажежава повече обстановката. Тя живееше в друг свят. Наистина. А в него той не можеше да навлезе, като му наложи чужди модели.

Беше ѝ казал ценни неща за кораба, стига да го беше слушала. Но тя не го слушаше. Не беше от хората, които умеят да изслушват. Притежаваше твърдо установени статични ценностни модели и всеки опит за оспорване я вбесяваше, тя се заинатяваше и толкоз. Беше му дошло до гуша от такива като нея. Цял живот се бореше с тях.

При южния подход към военната академия вятърът се успокои и се превърна в умерен бриз. Яхтата премина под високите като в замък стени. Федър понечи да повика Лайла и тя да погледне, но се отказа. Нямахме да ѝ е интересно.

След малко академията се изгуби от поглед и вятърът пак се засили до попътен бриз. Федър реши да не вдига платното. Денят преваляше. Той се чувствуваше уморен. Можеше да продължи на включен двигател.

Не му се ходеше никъде довечера. Искаше му се само да се наспи.

Притежава ли Лайла Качество? Ето го пак вбесяващия въпрос на Райгъл. Нямахме да остави на мира Федър, докато той не намери отговора. Така беше устроен умът му. Защо изобщо каза „да“? Лайла сякаш бе изпълнена с решителност да докаже правотата на Райгъл. Той не биваше да ѝ отговаря.

Притежава ли кучето частица от природата на Буда? Въпросът е същият. Съвсем същият.

Може да бъде прехвърлен в дзен-стиховете на Мъмон:

Притежава ли Лайла Качество?

Ето най-важния въпрос.

Но ако отговориш с „да“ или „не“, губиш собственото си Качество.

Съвършено транспониране. Точно това се беше случило. Федър отговори с „да“. Сам си беше виновен. Беше допуснал да изпадне в положение да „сравнява и избира“, каквото дзен избягва, и бе попаднал в безизходица.

... Не че не можеше да се отговори на въпроса. Можеше, но отговорът продължаваше безкрайно и никога не беше изчерпателен.

... Не Лайла притежава качество, Качеството притежава Лайла. Никой и нищо не може да притежава Качество. Да притежаваш нещо, значи да го имаш, да го имаш, значи да господствуваш над него. Нищо не може да господствува над Качеството. Ако изобщо има притежание и господство, то тогава Качеството притежава Лайла и господствува над нея. То я е създало. Лайла е сплав от променящите се статични модели на все същото Качество. В нея няма нищо повече. Думите, които тя използва, мислите, които ѝ минават през ума, ценностите, към които се придържа, са крайният продукт от трите и половина милиарда години история на света.

Тя е като джунгла от еволюционни ценностни модели. Не знае как ги е усвоила, също както джунглата не знае как се е появила.

И все пак сред „джунглата Лайла“ има древни, праисторически останки от изчезнали цивилизации. В тях човек може да прониква като археолог, пласт след пласт, назад през вековете цивилизация, където дълбочината под земната повърхност измерва отдалечеността във времето.

Идеята беше любопитна. Федър можеше да изгради целия анализ около тази една-единствена личност, можеше да разговаря с нея, да я разпита за ценностите ѝ и после да представи цялостната метафизика от гледна точка на конкретния случай... Метафизиката направо плачеше за нещо, което да я приземи. Федър можеше да ѝ задава въпроси чак до Флорида.

Замисли се по въпроса.

Положението беше идеално за събеседване.

Но какво можеше да му каже тя? Дори и да съществуваха моделите, Лайла не знаеше какви са те. Щеше просто да седи и да му разказва как пише на машина, за увеселителния кораб и за различните видове храни, които обича, да се оплаква от кафето и той нямаше да изтръгне нищичко. Само едно пътуване.

Още нещо изглеждаше нередно. Беше прекалено изкуствено, пълно с обективни „наблюдения“. Динамичната страна бе пренебрегната изцяло. Краят винаги остава открит от динамичната неопределеност. Федър нямаше да е в състояние да предскаже каквото и да било на основата на нейните думи.

Освен това тя нямаше добро мнение за него. Сигурно нямаше да му каже нищо. Също както индианците и „обективните“ антрополози.

Жалко, че Дюзънбъри не беше тук. Той можеше да я предразположи. „Бива ме само да теоретизирам“ — помисли Фeдър.

Но теорията беше добра. Лайла е съставена от статични ценностни модели, които се развиват в посока към Динамично Качество. Така е поне на теория. Тя е поела нанякъде, както всички останали. Никой обаче не може да каже къде се намира това „някъде“.

Теорията му беше хрумнала преди няколко месеца с изречението: „Целият живот представлява преселение на статичните качествени модели към Динамичното Качество.“ Оттогава не му излизаше от ума.

Според традиционната, ориентирана към веществото метафизика животът не се развива в определена посока. Той е само продължение на свойствата на атомите, нищо повече. Сигурно е така, защото не съществува нищо друго освен атоми и изменящи се форми на енергията. Но в Метафизиката на Качеството това, което се развива, не са модели от атоми. Развиват се всъщност статични ценностни модели — това разбиране не променя данните за еволюцията, но изцяло преобръща възможните ѝ тълкувания.

Исторически погледнато, предположението на субектно-обектната метафизика, че целият свят се състои от вещество, ограничава еволюционната теория още от самото начало. По времето на нейното възникване още не е било известно, че на равнището на фотоните, електроните и другите елементарни частици престават да действуват законите за причината и следствието — отделните електрони и фотони просто се появяват и изчезват непредсказуемо, без причинна обусловеност. И затова днес имаме еволюционна теория, според която „човекът“ е безмилостно подчинен на причинно-следствените закони на Вселената, докато частиците на неговото тяло не се подчиняват на същите закони. Абсурдността на това положение явно се пренебрегва. Проблемът не се отнася до нито една конкретна област. Физиците могат да не се съобразяват с него, защото не се занимават с човека. Обществоведите също, защото не се интересуват от елементарните частици.

Ето защо, макар и още преди десетилетия съвременната физика да бе подляла вода на детерминистичното обяснение на еволюцията, то беше оцеляло по погрешка, поради липсата на по-правдоподобно обяснение. Но още от самото начало еволюцията, където основен момент е веществото, има един объркващ момент, от който така и не

може да се освободи. Изписани са цели томове, че оцеляват най-приспособените, но никъде не се обяснява защо.

Такъв привидно страничен въпрос отначало изглежда незначителен, мисълта търси бърз отговор, за да го отпъди. Той напомня враждебните и невежи въпроси на проповедниците фундаменталисти. Все пак защо оцеляват най-приспособените? Защо изобщо животът оцелява? Нелогично е. В оцеляването на живота Се съдържа вътрешно противоречие. Щом животът не е нищо друго освен резултат от физичните и химичните природни сили, тогава защо животът им се противопоставя в борбата си да оцелее? Животът е или на страната на физическата природа, или против нея. Ако е с природата, нищо не оцелява. Ако е против нея, трябва да има още нещо освен физичните и химичните природни сили, което го тласка да се опълчва на физическата природа. Вторият закон на термодинамиката гласи, че всички енергийни системи единствено „развиват пружината“ като часовник и не могат да се движат в обратна посока. Животът обаче се „самонавива“, преобразува нискоенергийните морска вода, слънчева светлина и въздух във високоенергийни химични съединения и нещо повече — непрекъснато се размножава на все повече и по-усъвършенствувани часовници, които все по-бързо се „самонавиват“.

Защо например група прости, устойчиви съединения на въглерода, водорода, кислорода и азота се борят милиарди години, за да се самоорганизируют в професор по химия? Какъв е мотивът? Ако оставим професора по химия достатъчно дълго изложен на слънцето върху някоя скала, природните сили ще го преобразуват в прости съединения на въглерода, кислорода, водорода и азота, в калций, фосфор и малки количества други минерали. Реакцията е еднопосочна. Който и професор по химия да вземем, каквито и методи да приложим, няма да успеем да превърнем тези съединения отново в професор по химия. Професорите по химия са неустойчива смес от предимно неустойчиви съединения, които под въздействието на слънчевата топлина необратимо се разграждат на по-прости органични и неорганични съединения. Това е научен факт.

Въпросът е защо тогава природата обръща посоката на процеса? Какво в крайна сметка подтиква неорганичните съединения да тръгнат

в обратна посока? Не е слънчевата енергия. Нали току-що видяхме как действува тя. Трябва да е нещо друго. Но какво?

Никъде из безбройните страници, които бе изчел за еволюцията, Федър не намираше отговор. Познаваше, разбира се, богословските отговори, но те не са подкрепени от научни наблюдения. Еволюционистите се задоволяват с твърдението, че при научните наблюдения на фактите във Вселената не се е появила различима цел или модел, към които да се стреми животът.

Последното съждение така умело замазва въпроса, че човек никога не би заподозрял колко голямо значение е имал той за еволюционистите. Но ранната история на теориите за еволюцията сочи друго. Първият голям еволюционист — не Дарвин, а Жан-Батист Ламарк — твърди, че целият живот се развива в посока към съвършенството, синоним на Качеството. И Алфред Уолас, ученият, принудил Дарвин да публикува трудовете си, понеже стига до почти същата теория по самостоятелен път, смята, че естественият отбор не обяснява изцяло развитието на човека. Мнозина учени след Дарвин продължават да отричат безцелността на живота.

Федър намери добро обобщение на въпроса в статия от Ърнст Майър в „Сайънтифик Америкън“:

„По религиозни или философски съображения или просто поради нежеланието си да обяснят еволюцията с толкова случаен процес противниците на естествения отбор продължават години наред да изтъкват алтернативни модели, наречени «ортогенеза», «номогенеза», «аристогенеза» или «принципа Омега» на Тейяр дьо Шарден, като всеки модел се гради на някакъв вътрешен стремеж или подтик към съвършенство и напредък. Тези теории без изключение са финалистични — те се придържат към постулата за определена форма на космична телеология, цел или програма.“

„Въпреки всичките си усилия поддръжниците на телеологичните теории не са успели да разкрият механизми (освен свръхестествените), с които да обяснят постулирания си финализъм. Възможността за съществуване на подобен механизъм почти изцяло се отрича от постиженията на молекулярната биология.“

„Еволюцията е безразсъден опортюнист — тя гледа благосклонно на всяко изменение, което осигурява предимство в конкуренцията със себеподобните или с представителите на други видове. В

продължение на милиарди години този процес е бил двигателят на така наречения от нас «еволюционен прогрес». Движението напред не се контролира или насочва от никаква програма. То е резултат от моментните хрумвания на естествения отбор.“

Майър явно е сметнал въпроса за приключен и несъмнено възгледите му са се споделяли единодушно от всички останали с изключение на антиеволюционистите. Ала след като прочете статията, Федър написа на едно от листчетата си: „Изглежда безспорно, че не съществува механистичен модел, към който да се придвижва животът, но разгледан ли е въпросът, дали животът не се придвижва в противоположна на механистичните модели посока?“

Смяташе, че въпросът изобщо не е поставян. Не съществуваха необходимите за това понятия. В метафизиката, която отдава първостепенно значение на статичните всеобщи закони, идеята, че животът се стреми да се откъсне от всякакъв закон, предизвиква само учудено свиване на рамене. Тя звучи безсмислено. Все едно да кажеш, че животът се стреми към хаос, защото хаосът е единствената алтернатива на структурните модели в обвързаната със законите метафизика.

Динамичното Качество обаче не е структурирано, но не е и хаотично. То е ценност, която не се вмества в статичните модели. С твърденията си за липса на крайни „механизми“ или „програми“ ориентираните към веществото еволюционисти не доказват неопровержимо биологичната безцелност на живота. Всъщност, без да искат, те дават прекрасен пример как ценностите творят действителността.

Науката цени статичните модели. Тя ги търси. Необичайното се смята за прекъсване на нормалното, а не за наличие на нормалност. Отклоненията от нормалния статичен модел трябва да се обяснят и по възможност да се поставят под контрол. Описваната от науката действителност е „действителността“, която следва определени механизми или програми. На всичко друго, което не се подчинява на механизмите и програмите, не си струва да обръщаме внимание.

И какво излиза? Нещо не съществува, защото никога не сме го наблюдавали. А не сме го наблюдавали, защото никога не сме го търсили. Не сме го търсили, защото е незначително, няма стойност и е по-добре да се заемем с по-сериозни неща.

Благодарение на различната си метафизична ориентация Федър веднага разбра, че привидно баналните, незначителни, „моментни хрумвания“, за които говори Майър, решенията, определящи посоката на еволюцията, всъщност представляват самото Динамично Качество. Динамичното Качество, първоизточникът на всички неща, предразсъдъчно острие на действителността, винаги изплува „на момента“. Може ли изобщо да е иначе?

Преодолеем ли предразсъдъка против „моментното“ Динамично Качество, пред нас се разкриват нови светове. Естествено животът не се придвижва към никакъв механизъм. Механизмите са врагове на живота. Колкото по-статични и неподатливи са те, толкова повече животът се стреми да ги избегне или преодолее.

Законът за всеобщото притегляне например е може би най-безмилостно статичният модел на реда във Вселената. Затова няма живо същество, което ден и нощ да не му се подиграва в лицето. Животът може да бъде определен почти като организирано неподчинение на закона за всеобщото притегляне. Може да се докаже, че степента на неподчинение на закона е мярка за степента на еволюция — докато най-простите форми на живот едва-едва помръдват с ресничките си, земните червеи успяват да контролират разстоянията и посоката на движение, птиците летят в небето, а човекът е стигнал чак до Луната.

Същият анализ може да се приложи и към останалите физични закони, като например втория закон на термодинамиката. Федър бе убеден, че ако се съберат и обобщят достатъчно много доказателства за умишлените нарушения на всеобщите закони, може да се разработи съвсем различна еволюционна теория. Ако животът трябва да се обяснява на основата на физичните закони, не можеш да пренебрегнеш неоспоримите доказателства, че животът умишлено ги заобикаля. Атомите се превръщат в професори по химия сигурно защото нещо в природата не харесва законите за химичното равновесие, закона за всеобщото притегляне, законите на термодинамиката и всеки друг закон, който ограничава свободата на молекулите. Те се съобразяват със законите по необходимост, но предпочитат съществуване, което не се подчинява на никакви закони.

Това обяснява защо житейските модели не се променят единствено в съответствие с причинно-следствените „механизми“ и

„програми“ или със сляпото действие на физичните закони. Промяната никога не е лишена от ценностно измерение. Тя се извършва по начин, който избягва, преодолява или заобикаля законите. Моделите на живота непрекъснато се развиват в отговор на нещо „по-добро“ от законите.

На пръв поглед тези разсъждения противоречат на най-твърдото убеждение на еволюционистите, а именно, че животът не реагира на нищо друго освен на „оцеляването на най-приспособените“ при естествения отбор. Но изразът „оцеляване на най-приспособените“ е едно от клишетата като „мутанти“ или „не се вписва“, които звучат най-убедително, ако не питаш какво точно означават. Най-приспособени за какво? Най-приспособени да оцелеят? Тогава изразът се свежда до формулировката „оцеляване на оцелелите“, което е безсмислица. „Оцеляване на най-приспособените“ придобива смисъл само когато „най-приспособените“ е равносилно на „най-добрите“ или, с други думи, на „Качеството“. При това дарвинистите имат предвид не каквото и да е старо качество, а недефинираното Качество! Както личи от статията на Майър, те са абсолютно сигурни, че е невъзможно да се даде определение на „най-приспособените“.

Добре! Защищаваните от тях „недефинирани най-приспособени“ се покриват с Динамичното Качество. Естественият отбор е Динамичното Качество в действие. Няма никакво противоречие между Метафизиката на Качеството и дарвинистката еволюционна теория. Нито пък между Метафизиката на Качеството и „телеологичните“ теории, които отстояват, че животът следва някаква цел. Всъщност Метафизиката на Качеството обединяваше тези противоположни учения в по-обхватна метафизична конструкция, където те съжителствуват без противоречия.

Реката стигна широко езеро, което според картата до Федър се казваше Тапан Зее. „Като Зюдер Зее“, предположи той. Хубаво е, че са запазили старото холандско име. Обърна се и погледна зад себе си — там се простираше планинската верига, която беше преминал. Последната. Американският континент свършваше. Скоро мощната, тежка яхта щеше да се озове за пръв път в Атлантика — там, където принадлежеше. Беше вълнуващо след толкова седмици. Корабите се

строят, за да прекосяват океани и да заобикалят континенти, а не само „да следват шамандурите“ по спокойните континентални водни пътища.

Беше още ранен следобед. Яхтата се носеше стремително. Федър предполагаше, че стесненото от планините корито сигурно е ускорило движението ѝ. Сега според изчисленията му приливът щеше да почне да се обръща и да намали скоростта.

Във всеки случай „движението на статичните модели към Динамичното Качество“, за което толкова усилено размишляваше, изглеждаше дотук убедително. В миналото подобни идеи са били смазвани чрез основните положения на традиционната метафизика на веществото, но сега Метафизиката на Качеството доказваше това движение. Десетки пъти Федър се опита да намери един или друг довод, за да го обори, но нито един не натежаваше. И така, през месеците, откакто се беше появила неговата теория, Федър работеше върху нейното усъвършенстване.

Обяснението на живота като „движение на статичните модели към Динамичното Качество“ не само съответствуваше на известните факти за еволюцията, но предлагаше нови подходи за тълкуването им.

Биологичната еволюция може да се разглежда като процес, при който слабите Динамични сили на податомно равнище разкриват начини да преодолеят огромните неорганични статични сили на надатомно равнище. Пътят минава през подбора на надатомни механизми, където равновесието между различните възможности е толкова деликатно, че една слаба Динамична сила е достатъчна да наклони везните в една или друга посока.

По-конкретно, слабите податомни Динамични сили са избрали за свое основно средство въглеродния атом. Всички форми на живот съдържат въглерод и все пак проучването на свойствата на този химичен елемент показва, че ако не се брой изключителната твърдост на кристалните му форми, в него няма нищо необикновено. От гледна точка на другите физични константи — температура на топене, проводимост, йонизация и така нататък — въглеродът се държи точно така, както му повелява мястото в Периодичната система на

елементите. Няма и намек за чудодейната мощ, която е в състояние да насели една безжизнена планета с професори по химия.

Една физична особеност определя уникалността на въглерода — той е най-лекият и най-активният елемент от четвърта група с двойствена характеристика на химичните си връзки. Обикновено металите с положителна валентност от първа до трета група се свързват в химични съединения с неметалите с отрицателна валентност от пета до седма група, но не и с останалите елементи от собствената си група. Групата на въглерода обаче се намира по средата между металите и неметалите, затова въглеродът понякога се съединява с метали, друг път — с неметали, в някои случаи просто не се съединява с нищо, в други се съединява със себе си в дълги вериги, разклонени дървета и пръстени.

Федър стигна до извода, че слабите податомни Динамични сили се нуждаят именно от двойствеността в предпочитанията на въглерода към химичните връзки. Въглеродната връзка е равновесен механизъм, който те могат да превземат. Това средство открива пътя им към всички измерения на свободата — те избират първо една връзка, после друга, а разнообразието от начини е почти безкрайно.

И то какво разнообразие! Днес са известни над два милиона въглеродни съединения, почти двацет пъти повече от всички останали познати химични съединения в света. Химията на живота е химия на въглерода. Всички растителни и животински видове в крайна сметка се различават по избрания от въглеродните атоми начин на свързване.

Но откриването на Динамичното свързване на въглерода представлява само една еволюционна стратегия. Другата е запазването на откритото. Динамичният напредък е безсмислен, ако не е в състояние да намери някакъв статичен модел, с който да се защити и да не изпадне в предишното състояние. Еволюцията не може да бъде непрекъснато постъпателно движение. Тя трябва да представлява процес от обособени превъртания като на зъбно колело — Динамично движение напред към ново стъпало, после, ако резултатът изглежда успешен, статично прикрепване към постигнатото, след това още едно Динамично превъртане и ново статично прикрепване.

За да се придвижи на молекулно равнище и да се задържи там, Динамичната сила е трябвало да открие въглеродна молекула, която да опази ограничената си Динамична свобода от неорганичните закони и

същевременно да устои на натиска и да не се разпадне на прости въглеродни съединения. Изследването на природата показва, че Динамичната сила не е успяла да намери такава молекула, но е заобиколила проблема, като е открила две молекули — статична, устойчива на износване, топлина, химични реакции и други подобни, и Динамична, способна да запази податомната неопределеност на молекулно равнище и „да опита всичко“ от възможностите да се получат химични съединения.

Статичната молекула, наречена „белтък“ — огромна, химически „мъртва“, подобна на пластмаса, — обгражда Динамичната и я пази от нападенията на светлината, топлината и на другите химични съединения, които се домогват до чувствителността ѝ и се стремят да я разрушат. Динамичната, наречена „ДНК“, се отплаща, като казва на статичната какво да прави, подменя я при износване и дори без да се е износила, променя собствената си природа, за да преодолее неблагоприятните условия. В някои вируси, които са най-простите форми на живот, няма нищо друго освен тези два вида молекули, действащи заедно.

Разграничението на биологичните еволюционни модели на Динамична функция и статична функция може да се проследи и на по-висшите етапи на еволюцията. Образуването на полупропускливи клетъчни стени, които да всмукват хранителните вещества и да отделят отровите, е статично закрепване на постигнатото. Същото се отнася до костите, черупките, козината, кожата, хруалупите, дрехите, къщите, селата, дворците, ритуалите, символите, законите и библиотеките. Всички те предпазват еволюционния процес от израждане.

От друга страна обаче, преминаването на възпроизводството на клетките от митоза към мейоза, за да се даде възможност за полов избор и за огромно разнообразяване на ДНК, представлява Динамичен напредък. Такава е и колективната организация на клетките в метазойски общности, наречени „растения“ и „животни“. Такива са половият избор, симбиозата, смъртта и възстановяването, колективността, общуването, умозрителните размишления, любопитството и изкуството. От позицията на ориентираната към веществото еволюционност повечето от тях се възприемат единствено като случайни свойства на молекулната машина. Но според

ориентираното към ценностите тълкуване на еволюцията те се доближават до самия Динамичен процес и тласкат модела на живота към по-висока степен на гъвкавост и свобода.

Понякога Динамичното образование продължава да се развива, но не може да намери механизъм за закрепване, затова спира и се връща към предишното закрепено състояние. Така се губят цели биологични видове или култури. Друг път някой статичен модел се засилва дотолкова, че възпира всяко Динамично придвижване напред. И в двата случая еволюционният процес спира за известно време. Но иначе резултатът е или засилване на способността да се овладяват враждебните сили, или нарастване на гъвкавостта, а понякога и двете. Нарастването на гъвкавостта е насочено към Динамичното Качество. Засилването на способността да се овладяват враждебните сили е насочено към статичното качество. Без Динамично Качество организмите не могат да растат. Без статично качество не могат да оцелеят. Необходими са и двете.

Сега вече, ако се върнем към професора по химия и видим как той проучва емпирично събраните данни, за да разбере какво се крие в тях, нещата се поизясняват. Той не е безпристрастен космически пришествец, дошъл с единствената цел да наблюдава. Нито пък е статична, молекулна, обективна биологична машина, потънала в заниманията си без никаква определена цел. Разбираме, че професорът провежда експериментите си точно със същата цел, с която податомните сили са почнали да го създават преди милиарди години. Той търси информация, която ще разшири статичните модели на самата еволюция и ще засили както гъвкавостта, така и стабилността в борбата с враждебните, статични природни сили. Подбудите му може да са съвсем лични, като примерно „просто за удоволствие“, тоест за Динамичното Качество на неговата работа. Но когато подава молба за отпускане на средства, професорът обикновено и съвършено правилно обвързва молбата с конкретна област от общата еволюционна цел на човечеството.

12.

Веднъж Федър бе нарекъл метафизиката „висина на ума“ — аналогия с „висините“, които покоряват алпинистите. Катеренето изисква много усилия, още повече усилия трябва да се задържиш горе, но ако не предприемеш изкачването, цял живот оставаш обитател на мисловната долина. Високопланинският преход през Метафизиката на Качеството ти дава възможност да навлезеш в друга долина, където житейските факти получават много по-задълбочено тълкуване. Тясната долина се губи и на нейно място се разстила огромната, плодородна равнина на разбирането.

В нея статичните ценностни модели се обединяват в четири системи — неорганични, биологични, социални и интелектуални. Те изчерпват всичко. Не съществува нищо друго. Ако се заемем да съставим енциклопедия с четири раздела — „Неорганичното“, „Биологичното“, „Социалното“ и „Интелектуалното“, няма да пропуснем нищо. Нищо в смисъл на „нито един предмет“. Ще липсва само Динамичното Качество, което никаква енциклопедия на може да опише.

Макар и изчерпателни, четирите системи не са единствени. Те действуват едновременно и почти независимо.

Класификацията на моделите не е особено оригинална, но Метафизиката на Качеството позволява едно доста необичайно за нея твърдение — те не са непрекъснати. Характеризират се с прекъснатост. Почти не са свързани помежду си. Всяко по-високо равнище се крепи на по-ниското, без обаче да е негово продължение. Напротив. По-високото равнище често се проявява като противоположност на по-ниското — налага се върху него и го контролира при всяка възможност заради собствените си цели.

Подобен извод е невъзможен при ориентираната към веществото метафизика, където всичко се възприема като продължение на материята. Но тук атомите и молекулите са само едно от четирите равнища на статичните модели на качеството и не съществува

мисловно изискване едно от равнищата да господства над останалите три.

Федър намираше прекрасна аналогия на самостоятелността на равнищата в съотношението между компютъра и програмния продукт. Беше понаучил нещичко по темата, когато няколко години писа технически наръчници за експлоатацията на сложни военни компютри. Беше усвоил електронното отстраняване на засечките. Можеше дори да свързва цифрови схеми — в онези времена преди интегралните печатни платки те се състояха от отделни транзистори, диоди, съпротивления и кондензатори, свързани с проводници и поаялник. Четири години беше трупал знания, но имаше само най-бегла представа какво представляват програмите. Никой от електроинженерите нямаше нищо общо с програмното осигуряване. Програмистите се намираха в друга сграда.

По-късно започна да работи с програмисти и с изненада установи, че дори най-опитните измежду тях рядко познават действието на двоичната схема. Невероятно. Двоичната схема съхранява в паметта само „1“ или „0“. И ако не знаеш как работи тя, какво изобщо знаеш за компютрите?

Отговаряха му, че не е необходимо програмистът да разбира от проектиране на схемите. По същия начин от техника по поддържането на механичните части не се изисква да разбира от програмиране. Двата вида модели са независими. С изключение на картата за разпределението на паметта и малкия информационен провлак, наречен „Репертоар на командите на машинен език“ — толкова малък, че се побира върху една страничка, електронните схеми и програми в един и същ компютър по едно и също време нямат нищо общо помежду си.

Репертоарът на командите на машинен език очароваше Федър, защото той можеше да го разглежда от различни ъгли. Беше съставял описания на компютри в стотици екземпляри — обясняваше как от една банка двоични схеми се предава напрежение на друга, за да се създаде една-единствена команда на машинен език. Командите са крайното постижение, към което са ориентирани схемите, представянето на симфония от превключващи операции.

Когато се зае с програмиране, Федър установи, че богатото съзвучие на тази симфония може да се превърне в едничка нота от

друга, съвършено различна симфония. Изчезват вентилните схеми, интервалите за зареждане и разреждане, разликите между равнищата на напрежението. Дори банките от двоични схеми се превръщат в „регистратори“. Всичко се разглежда от позицията на чистия и символичен свят на логичните връзки, който няма никаква прилика с „реалния“ свят, където бе работил. Репертоарът на командите на машинен език — крайна цел на проекта, се превръща в най-низшия елемент на програмния език от най-ниското равнище. Повечето програмисти никога не използват пряко тези команди и дори не знаят какво означават.

Въпреки че проектантът на схемите и програмистът познават значението на командата: „Зареди акумулатора“, двамата влагат съвсем различен смисъл. Единствената връзка е по аналогия Регистраторът е аналогичен на банката от двоични схеми. Промяната в напрежението е аналогична на промяната в цифрите. Но те не са еднакви. Дори в тесния провлак между двете множества от статични модели — „хардуер“ и „софтуер“, няма пряк взаимен обмен на значения. Самите машинни команди са напълно самостоятелна група в рамките на двете множества от статични модели.

Върху низшия машинен език се гради висшият програмен език — в онези дни ФОРТРАН или КОБОЛ, — също толкова независим от низшия, както низшият на свой ред от електронните схеми. А над висшия език съществува още едно равнище на модели — приложението, „романът“ на текстообработващата програма. Най-изумителното беше как човек може цяла вечност да се рови в електрическите схеми с осцилоскоп, без изобщо да забележи романа.

Всичко това има значение за Метафизиката на Качеството заради смайващия паралелизъм с взаимовръзката между различните равнища на статичните модели на качеството.

Разбира се, романът не може да съществува в компютъра без успоредния модел на поддържащите напрежения. Оттук обаче не може да се направи изводът, че романът е израз или свойство на електрическото напрежение. Съществуването му в електронни схеми никак не е задължително. Той може да се съхранява на магнитна лента, дискове или ролки и пак магнитната лента нито го съставя, нито го притежава. Романът може да е написан в тетрадка, без мастилото и хартията да са негово съдържание или собственик. Може да се намира

в мозъка на програмиста — дори мозъкът не представлява съдържание или собственик на романа. Една и съща програма може да се задействува на най-различни компютри или да промени себе си в хода на работата. Може да се насочи към друг компютър, да се прехвърли в него и изцяло да се отдели от първия, като унищожи и най-малката следа от произхода си — процес, сходен на биологичното възпроизводство.

Опитите нравствените модели на обществото да се изяснят с моделите на неорганичната химия са равносилни на опитите сюжетът на романа, съхранен в паметта на текстообработващата машина, да се обясни с електронната част на компютъра. Задачата е непосилна. Можеш да разбереш как схемите осигуряват условия за романа, но те не създават неговия сюжет. Романът има собствени модели. По същия начин биологичните модели на живота и молекулните модели на органичната химия имат „връзка на машинен език“, ДНК, без това да означава, че атомите на въглерода, водорода или кислорода притежават живот или че го насочват. Най-важната задача на всяко еволюционно равнище, изглежда, е да предоставя свобода на по-низшите. Но с усъвършенствуването си по-високите равнища все повече се впускат да преследват собствените си цели.

Много загадки се изясняват, след като разберем, че равнищата на статичните ценностни модели са самостоятелни. Първата загадка е добре позната — самата ценност. В субектно-обектната метафизика понятието „ценност“ винаги е било най-неясното и най-двусмисленото. Какво представлява то? Какво съдържание влагаме в твърдението, че светът е изграден единствено от ценности?

Според Федър тъкмо по тази причина никой досега не е твърдял, че светът е най-вече ценности. Думата е прекалено мъглява. „Ценността“, заради която водната чаша не се разпада, и „ценността“, обединяваща нацията, очевидно са различни. Ето защо да твърдиш, че светът не е нищо друго освен ценности, е само объркващо и не изяснява нищо.

Неяснотата обаче се премахва, ако ценностите се подредят по еволюционни равнища. Ценността, която осигурява целостта на водната чаша, е неорганичен ценностен модел. Ценността в основата на единството на нацията е обществен ценностен модел. Те са съвършено различни, защото се намират на различни еволюционни

равнища. Различават се и от биологичния модел, който кара и най-скептично настроеният интелектуалец да се дръпне от горещата печка. Моделите нямат нищо общо, ако не се смята историческият еволюционен процес, които ги е създал. Но това е процес на ценностна еволюция. Ето защо наименованието „статични ценностни модели“ е общовалидно.

Една загадка е изяснена. Другата огромна загадка е свързана с материята и съзнанието.

Ако светът се състои единствено от модели на съзнанието и модели на материята, каква е връзката между двете групи? Ако изчетеш стотиците философски томове по темата, можеш да стигнеш до извода, че никой не знае или поне не знае достатъчно, за да убеди останалите. Съществува материалистическа школа, според която действителността е единствено материална и от нея се ражда съзнанието. Съществува идеалистическа школа, която пък твърди, че всичко е съзнание и то е източник на материята. Съществува позитивистична школа, която казва, че спорът може да продължи безкрай и е най-добре темата да се изостави.

Да можехме да я изоставим, но за съжаление това е един от най-трудните проблеми във физиката, към която позитивизмът се обръща за насоки. Трудността не идва от откритията в лабораториите. Данните са си данни. Грешката е в мисловните рамки за обработката им. В самата субектно-обектна метафизика.

Традиционната субектно-обектна метафизика прилага същите четири статични модела, както Метафизиката на Качеството, и ги разделя на две групи по две: неорганични и биологични модели, обединени под името „материя“, и социални и интелектуални модели — „съзнание“. Проблемът произтича именно от това разграничение. Когато възприема материята и съзнанието като вечно разделени и вечно различни, субектно-обектната метафизика създава грамадна птичечовка — по-голяма от Слънчевата система.

Тя е принудена да направи фаталното разграничение, защото най-високо място в нейната конструкция заемат субектите и обектите. Всичко задължително е обект или субект, вещество или невящество — такова е изначалното разделение на Вселената. Неорганично-

биологичните модели са съставени от „вещество“ и затова са „обективни“. Социално-интелектуалните модели не са изградени от „вещество“ и оттам са „субективни“. След като направят произволното разграничение на основата на „веществото“, традиционните метафизици задават въпроса: „Каква е връзката между материята и съзнанието, между субекта и обекта?“

Един от начините да се отговори е съзнанието и материята заедно с всички въпроси около тях да се забутат в още една птичечовка — „човек“. „Човекът“ има тяло (и затова той самият не е тяло) и съзнание (и затова не е съзнание). Но ако се запитаме що е „човекът“ (който не е тяло и не е съзнание), няма да можем да отговорим. Няма „човек“ вън от моделите. Човекът представлява модели.

Този измислен „човек“ има много синоними — „човечество“, „народ“, „общественост“ и дори местоимения като „аз“, „той“ и „те“. Езикът ни е така организиран около тези синоними, те са толкова удобни, че е невъзможно да се отървем от тях. Пък и няма нужда да се опитваме. Както понятието „вещество“, те могат да бъдат използвани, стига да не забравяме, че са понятия, с които обозначаваме множества от модели, а не самостоятелна първична действителност.

В ориентираната към ценностите Метафизика на Качеството четирите групи статични модели не са изолирани в различни части на съзнанието и материята. „Материя“ е само наименованието на някои неорганични ценностни модели. Биологичните, социалните и интелектуалните модели намират опора в неорганичния модел на материята, но са независими от него. Те се подчиняват на собствени закони и правила, които не са производни от правилата и законите на веществото. Подобна насока на разсъждение е необичайна, но ако човек се задълбочи, не може да не се учуди как досега изобщо е допуснал да мисли иначе. Каква е в крайна сметка вероятността един атом да съдържа в строежа си достатъчно информация, за да се изгради примерно Ню Йорк? Веществото не притежава биологични, социални и интелектуални модели. Законите, които ги създават и унищожават, не са законите на електроните, протоните и останалите елементарни частици. Силите, които създават и унищожават тези модели, са ценностни сили.

Оттук Метафизиката на Качеството прави заключение, че всички школи са прави по отношение на материята и съзнанието. Съзнанието

се съдържа в статичните неорганични модели. Материята — в статичните интелектуални модели. И двете са напълно самостоятелни еволюционни равнища на статичните ценностни модели и като такива едното може да се вмества в другото без противоречия.

Парадоксите на съзнанието и материята, изглежда, съществуват, защото пренебрегваме свързващите звена между двете равнища на ценностни модели. Липсват две понятия: биология и общество. Неорганичната природа не поражда мисловни модели. Те произлизат от обществото, което на свой ред произлиза от биологията, а тя пък води началото си от неорганичната природа. Както антрополозите отлично знаят, мисълта се обуславя от социалните модели така, както социалните модели са обусловени от биологичните и биологичните — от неорганичните. Няма пряка научна връзка между съзнание и материя. По думите на атомния физик Нилс Бор „ние сме потопени в езика“. Нашето описание на природата — плод на разума, винаги е културно обусловено.

Докато исторически се е освобождавало от породилото го социално равнище, тоест от църквата, интелектуалното равнище на моделите е наложило мита, че е независимо от социалното равнище, и то от собствени интереси. Според този мит науката и разумът възникват само от обективния свят, никога от социалния. Предметният свят се налага върху съзнанието без никакъв социален посредник. Историческите причини за мита за самостоятелността са лесно разбираеми. Без него науката може би никога не би оцеляла. Но ако го разнищим, ще се убедим, че той е погрешен.

Метафизиката на Качеството осветлява още една загадка — отколешното противоречие между „свободната воля и детерминизма“. Детерминизмът е философско учение, според което човекът, както всички останали обекти във Вселената, се подчинява безпрекословно на определени научни закони. Според философското учение за свободната воля изборът на човека не зависи от атомите в неговото тяло.

Битката е отдавнашна и шумна, защото отказът от едната или другата позиция има опустошителни логически последици. Ако се откажем от вярата в свободната воля, видимо трябва да изоставим

според субектно-обектната метафизика и нравствеността. Щом се подчинява на причинно-следствените закони на веществото, човек всъщност не може да направи избор между доброто и злото.

От друга страна, откажат ли се от позицията си, детерминистите ще се откажат и от научната истина. Философията на детерминизма е неизбежна за привържениците на традиционната научна метафизика на веществото. Ако „всичко“ се включва в категорията „вещество и свойства на веществото“, а тя пък се включва в категорията на „нещата, които винаги се подчиняват на законите“, ако „хората“ влизат в категорията „всичко“, следва железният логически извод, че хората винаги се подчиняват на законите на веществото.

Съвсем очевидно е, че хората не следват сляпо законите на веществото във всяка своя постъпка, но според детерминистичното обяснение това е поредната илюзия, развенчана от науката. Всички обществени науки, включително антропологията, се градят върху непоклатимата метафизична вяра в съществуването на физически причинно-следствени закони за човешкото поведение. Нравствените закони, доколкото изобщо съществуват, са само изкуствен обществен кодекс, който няма нищо общо с истинската природа на света. „Нравственият“ човек действа традиционно — „ослушва се“, „опича си акъла“ и толкоз.

Подобна дилема не възниква в Метафизиката на Качеството. Избор не съществува, доколкото поведението ни е подвластно на статични модели на качеството. Но поведението ни е и свободно, доколкото следва неподдаващото се на определение Динамично Качество.

Метафизиката на Качеството обаче може да каже много повече за етиката, тя не се ограничава само с това да реши спора между учението за свободната воля и детерминизма. Според нея, щом нравствените преценки са по същество ценностни, щом върху ценностите се гради светът, значи основа на света са именно нравствените преценки.

Нещо повече, дори на най-фундаменталното равнище на Вселената статичните ценностни модели се покриват с нравствената оценка. „Природните закони“ са нравствени закони. Разбира се, отначало звучи странно, тромаво и излишно да твърдим, че кислородът и водородът образуват вода, защото това е нравствено. Но не по-малко

странно, тромаво и излишно е да кажем, че професорите по химия пушат лули и ходят на кино, защото ги принуждават неумолимите причинно-следствени космични сили. Според досегашната логика, ако професорите по химия са съставени изключително от атоми и атомите се подчиняват единствено на законите за причината и следствието, значи същите закони се отнасят и за професорите по химия. Но тази логика може да се приложи и в обратна посока. Със същия успех можем да направим заключението, че атомите са нравствени, защото професорите по химия са, общо взето, нравствени хора. Ако професорите по химия имат право на избор и са съставени изключително от атоми, значи и атомите също би трябвало да имат право на избор. Разликата между двете гледни точки е философска, а не научна. Въпросът, дали електронът се държи по определен начин, защото е принуден, или защото така иска, няма никакво отношение към данните за поведението на електрона.

С това Федър искаше да каже, че не само животът, а всичко е етическа дейност. Нищо друго. Метафизиката на Качеството постулира, че когато неорганичните модели на действителността създават живота, те го правят, защото е „по-добър“ и именно „по-доброто“ — първоначалната реакция на Динамичното Качество — е елементарната градивна частица на етиката, върху която се крепят доброто и злото.

Когато за пръв път проумя, че етиката и науката могат да се обединят в една система, Федър беше така завладян от неочакваното прозрение, че дни наред не бе в състояние да мисли за нищо друго. Подобно пристрастяване към абстрактна идея беше преживявал само веднъж дотогава — когато попадна на идеята за самото недефинирано Качество. Последниците от първата му мания бяха разрушителни, затова този път той си каза, че трябва да запази спокойствие и да се задълбочи. За него това беше голям Динамичен пробив, но ако искаше да го задържи, трябваше незабавно да намери статично място за прикрепване.

13.

Имаше нужда от прикрепване. Исторически погледнато, всеки опит науката и етиката да се обединят е завършвал с провал. Една нравствена система не може да се прилепи за купчина безнравствена обективна материя. Безнравствената обективна материя изобщо не се нуждае от подобна шапка. Тя винаги я отхвърля като излишна повърхностна люспа.

Но Метафизиката на Качеството не допуска лющене. Според нея „безнравствената обективна материя“ е преди всичко низша форма на нравственост. Не е възможно никакво лющене. Второ, според нея дори материята да не беше низша форма на нравственост, пак нямаше да съществува никаква метафизична потребност да се доказва, че нравствеността произхожда от материята. При положение че статичните ценностни модели са разделени в четири системи, традиционните нравствени модели нямат почти нищо общо с неорганичната или биологичната природа. Те се наслаждат върху неорганичната природа също както романите върху компютрите. Почесто се противопоставят на биологичните модели, отколкото ги подкрепят.

Ето ключа към всичко.

От еволюционната структура на Метафизиката на Качеството личи, че не съществува една-единствена нравствена система. Системите са много. В Метафизиката на Качеството има нравственост, наречена „природни закони“ — чрез нея неорганичните модели тържествуват над хаоса; има нравственост, наречена „закон на джунглата“ — чрез нея биологията тържествува над неорганичните сили на глада и смъртта; има и нравственост, при която обществените модели тържествуват над биологията — „правото“; и накрая, има нравственост на разума, която продължава да се бори за надмощие в обществото. Всеки един от тези морални кодекси е също толкова самостоятелен от останалите, както романите — от двоичните схеми.

Това, което днес е прието да наричаме „нравственост“, е всъщност само един от съществуващите морални кодекси — социално-

биологичният. В субектно-обектната метафизика този единствен социално-биологичен кодекс се смята за незначителна, „субективна“, физически несъществуваща част от Вселената. Но в Метафизиката на Качеството всички морални норми плюс още една, Динамичната нравственост, са не само реални — те са всичко.

Най-общо казано, когато съществува избор между две възможности при равни други условия, по-Динамичната алтернатива, тоест тази, която се намира на по-високо еволюционно стъпало, е по-нравствена. Ето един пример: „Лекарят ще постъпи по-нравствено, ако убие вируса, отколкото ако остави вирусът да убие пациента.“ Вирусът иска да живее. Пациентът също иска да живее. Но пациентът има нравствено старшинство, защото се намира на по-високо еволюционно стъпало.

Това само по себе си изглежда очевидно. Не е толкова очевидно обаче, че от гледна точка на ориентираната към ценностите Метафизика на Качеството за лекаря е абсолютно, научно нравствено да предпочете пациента. Тук не става дума за произволна обществена условност, която важи само за някои, не за всички лекари и култури. Твърдението е валидно за всички хора, по всяко време, сега и завинаги — то е нравствен модел на действителността, също толкова реален, както формулата H₂O. Най-накрая разглеждаме нравствеността на равнището на разума. Сега вече можем да извеждаме морални норми, произтичащи от еволюцията, които анализират нравствените доводи много по-точно от преди.

В нравствения еволюционен сблъсък между вируса и пациента разстоянието между тях е огромно и в резултат нравственото в ситуацията е очевидно. Но когато противопоставените статични модели са по-близо, нравствената сила на ситуацията не е така очевидна.

Един популярен нравствен въпрос, подобен на противопоставянето между вируса и пациента, е вегетарианството. Неморално ли е, както твърдят индуистите и будистите, да се яде месо от животни? Съвременната нравственост ни учи, че е неморално само ако сме индуисти или будисти. Иначе няма нищо лошо в яденето на месо, защото нравствеността не е нищо повече от обществена условност.

Еволюционната нравственост, от друга страна, би казала, че е научно неморално за всички, защото животните са на по-високо еволюционно стъпало, тоест по-Динамични са от зърното, плодовете и зеленчуците. Но нравствената сила на забраната не е толкова голяма, защото еволюционните равнища са по-близки, отколкото пациентът и вирусът. Тя би добавила, че този нравствен принцип е валиден само при изобилие от зърно, плодове и зеленчуци. Би било неморално за индуистите да не ядат кравите си по време на глад, защото в противен случай ще убиват човешки същества заради по-низши организми.

Тъй като не е обвързана с веществото, ориентираната към ценностите Метафизика на Качеството свободно може да разглежда нравствени въпроси, които са на по-високо еволюционно равнище от вирусите, плодовете и зеленчуците. Там проблемите стават по-интересни.

Може ли да се каже, че от гледна точка на науката е нравствено обществото да убива човешки същества? По този изключително голям нравствен въпрос продължават да се водят съдебни и законодателни битки по цял свят.

Еволюционната нравственост на пръв поглед като че ли ще отговори утвърдително — обществото има право да убива хора, за да предотврати собственото си разрушение. Заплашеното от разбойници забутано първобитно селце има моралното право и задължение да ги убие, защото селото е по-висша еволюционна форма. Когато Съединените щати набирали войници за Гражданската война, всички знаели, че ще бъдат убити невинни хора. Северът е могъл да остави робовладелските щати да се обявят за независими и да спаси стотици хиляди живота. Но според еволюционната нравственост Северът е бил прав да води войната, защото нацията е по-висша еволюционна форма от човешкото тяло, а принципът на равенството между хората стои още по-високо от нацията. Истината на Джон Браун никога не е била абстракция. Тя продължава своя марш.

Когато няма непосредствена заплаха за самото общество, както при отделни престъпници, осъдени на смърт, въпросът става по-сложен. При предателство, бунт или война престъпникът може съвсем реално да заплашва обществото. Но ако установените обществени структури не са изложени на сериозна заплаха, според еволюционната нравственост няма морално оправдание престъпникът да бъде убит.

Той не е просто биологичен организъм. Дори не е дефектен елемент от обществото. С убийството на човешко същество се убива и източник на мисъл. Човешкото същество е сбор от идеи, а от нравствена гледна точка идеите стоят над обществото. Идеите са ценностни модели. Те са на по-високо еволюционно стъпало от обществените ценностни модели. Също както за лекаря е по-нравствено да убие вируса, а не пациента, по-нравствено е една идея да убие дадено общество, отколкото обществото да убие идеята.

Освен това има друга, още по-категорична причина — обществата, мислите и самите принципи не са нищо повече от множества статични модели. Те сами по себе си не могат да възприемат Динамичното Качество или да се приспособят към него. На това са способни единствено живите същества. Най-силният нравствен довод против смъртното наказание е, че чрез него отслабва Динамичната способност на обществото — способността да се променя и развива. Не е вярно, че „добрите“ са носители на истинските промени в обществото. Те изглеждат „добри“, защото се нагаждат. В действителност двигател на общественото развитие е не друг, а „лошите“ — те започват да изглеждат добри едва след стотина години. Ето истинската морална поука от историята на брухо в Зуни. Ако го бяха убили, жреците са щели силно да навредят на способността на обществото да се развива и променя.

Голямо беше изкушението да вземеш всички нравствени конфликти в света един по един и да провериш дали съответствуват на този аналитичен подход. Федър обаче разбираше, че веднъж ако започне, никога няма да свърши. Накъдето и да се обърнеше, каквито и примери да му хрумваха, като че винаги успяваше да ги вмести в рамките и обикновено по този начин да изясни по-добре характера на конфликтите.

Всъщност това, изглежда, бе отговорът на въпроса на Райгъл, който го преследваше цял дек: „Притежава ли Лайла качество?“

Биологично — да, социално — не. Очевидно! Еволюционната нравственост направо разрязва въпроса като диня. Понеже биологичните и социалните модели нямат почти нищо общо помежду си, Лайла едновременно притежава и не притежава качество. Точно такава усещане създаваше — едновременно за качество и за липса на качество. Ето причината.

Колко просто, както всяка висококачествена теория! Тя не дава сложни, уклончиви отговори, а разтваря въпроса и човек започва да се чуди защо изобщо го е задал.

Биологично Лайла е наред, социално е на доста ниско стъпало, интелектуално я няма никаква. Затова пък Динамично... Аха! Тук трябва да се внимава. У нея има нещо яростно Динамично. Тази нейна заядливост, острите ѝ приказки, особените, диви сини очи. Сякаш седиш до планина, която бучи и тук-там изпуска пара... Интересно би било да се поговори повече с Лайла.

Федър пристъпи към люка и надзърна. Май беше заспала долу в каютата. Нямахше да е лошо и той да подремне. Довечера Лайла сигурно щеше да е съвсем бодрa и да настоява да излязат, а той щеше да е съсипан.

Наближаваха шамандура, леко наклонена към яхтата, в основата ѝ водата се надигаше от насрещното течение. Сега реката течеше обратно и скоростта щеше да намалее. Освен това скоро щеше да мръкне, но за щастие не им оставаше да пътуват дълго.

От разположението на един шлеп отпред личеше, че яхтата е навлязла прекалено много откъм страната на Ню Йорк. Федър отклони носа с няколко градуса, за да избегне насрещното движение. В ширналото се водно пространство се виждаше, че шлепът е тласкан отзад. Имаше тръби в горната част, значи сигурно превозваше нефт или химикали. Насочваше се към яхтата и въпреки че не вярваше да се сблъскат, Федър промени курса, за да увеличи още повече разстоянието до шлепа.

Бреговете на това „море“ бяха далече, но се виждаше, че сградите и бреговете съоръжения са от големия град. Зад тях не се издигаха възвишения, стелеше се само индустриална мъгла. Федър погледна часовника си. Три и половина. Още няколко часа на светло. Вероятно щяха да стигнат до Найак, преди да се стъмни. Скоростта днес наистина беше добра. Дължеше се на придошлите от урагана води, на прилива и на естественото течение на реката.

Във всеки случай това беше отговорът на въпроса на Райгъл. Сега вече Федър можеше да си отдъхне. Райгъл му натрапваше

ограничен, традиционен социално-биологичен морален кодекс, който самият той със сигурност не разбираше.

Колкото повече се задълбочаваше в темата, толкова повече Федър проумяваше колко важна е изолираността на статичните морални кодекси. Те представляваха обособени малки нравствени империи, отделени една от друга също както статичните равнища, чиито конфликти разрешаваха.

Първо, съществуваха морални кодекси, които утвърждаваха превъзходството на биологичните форми над неживата природа. Второ, имаше морални кодекси, според които социалният ред превъзхожда биологичните форми — традиционната нравственост, която забранява наркотиците, убийствата, прелюбодеежиято, кражбите и така нататък. Трето, съществуваха морални кодекси, които утвърждават превъзходството на интелектуалния над социалния ред — демокрацията, справедливият съд със съдебни заседатели, свободата на словото, свободният печат. Накрая, съществуваха и Динамична нравственост, която не се изразяваше в кодекс. Според Федър тя можеше да се нарече „кодекс на Изкуството“, но на изкуството обикновено се гледа като на ненужно украшение и затова подобно наименование би подценило нейното значение. Нравствеността на онзи брухо в Зуни — ето това е Динамичната нравственост.

Излизаше, че за да оцелее, дадено организационно равнище често се бори срещу статичните модели, които крепят друго организационно равнище. Нравствеността не е прост сбор от правила. Тя е извънредно сложна борба между противоречиви ценностни модели. Конфликтът е остатък от еволюцията. В развитието си новите модели влизат в конфликт със старите. Всеки етап от еволюцията поражда многобройни проблеми.

Именно от борбата между противоречивите статични модели възниква представата за добро и зло. По такъв начин злото на болестта, която лекарят е абсолютно морално задължен да спре, изобщо не представлява зло на по-низшия статичен нравствен модел на вируса. Вирусът прави нравствено усилие да се противопостави на собственото си унищожение чрез по-низши неорганични сили на злото.

Федър си помисли, че повечето други противоречия между ценностите могат да се сведат до еволюционните причини и това

понякога дава както рационалната основа, върху която да класифицираме противоречията, така и рационално решение. Структурирането на нравствеността на еволюционни равнища изведнъж оформя множеството замъглени и объркани нравствени идеи, които се носят из сегашното ни културно наследство. Пример за това е понятието „порок“. В еволюционната нравственост значението му е доста ясно. Порокът е конфликт между биологично и социално качество. Сексът, пиенето, наркотиците и тютюнът имат голямо биологично качество, иначе казано — приятни са, но са вредни по социални причини. За тях отиват всичките ти пари. Разбиват ти семейството. Заплашват стабилността на обществото.

Също както сутрешните приказки на Райгъл — старата викторианска нравственост. Изцяло в рамките на един кодекс, социалния. Федър намираше, че тя може и да върши работа, но всъщност не води доникъде. Не знае откъде идва и накъде отива, незнанието точно отразява същността и — тя е безнадеждно статична, безнадеждно глупава, сама по себе си форма на злото.

Злото... Ако я бе нарекъл така преди сто и петдесет години, сигурно би си навлякъл големи неприятности. Тогава хората се въбесявали от предизвикателствата срещу обществените им институции и проявявали склонност към репресивни действия. Сигурно биха отритнали Федър като вид заплаха за обществото. А преди шестстотин години същите думи биха го пратили на кладата.

Днес обаче едва ли има някакъв риск. По-скоро е евтин номер. Всички смятат викторианския нравствен кодекс за глупав и лош или поне за старомоден, с изключение може би на неколцина религиозни фундаменталисти, ултрадесни и невежи, необразовани хора. Затова проповедта на Райгъл тази сутрин прозвуча толкова странно. Хора като него обикновено отстояват нещо, което със сигурност е популярно. Така не рискуват. Толкова ли Райгъл не знаеше, че всички тези приказки са излезли от мода преди години? Къде е бил по време на революцията през шейсетте години?

Къде е бил през целия век? Та нали именно това е съдържанието, лайтмотивът на двайсети век — борбата между интелектуалните и социалните модели. Обществото ли ще господства над интелекта, или интелектът — над обществото? И ако спечели обществото, какво ще остане от интелекта? Но ако победи интелектът, какво ще стане с

обществото? Еволюционната нравственост най-ярко открие този въпрос. Интелектът не е пряко продължение на обществото, също както обществото не е пряко продължение на биологията. Интелектът следва свои пътища и затова влиза във война с обществото, стреми се да го подчини, да го заключи зад девет катинара. Еволюционната нравственост оправдава постъпката на интелекта като нравствена, но в същото време отправя предупреждение — точно както обществото застрашава собствената си стабилност, ако отслабва физическото здраве на хората, така и интелектуалният модел поставя под заплаха стабилността си, ако отслабва и унищожава здравословното състояние на своята социална основа.

По-добре да се каже „е поставил под заплаха“. Това вече е факт. Двайсети век е времето на невероятен интелектуален напредък и на невероятно социално унищожение. Единственият въпрос е докога ще продължи всичко това.

След малко Федър видя пред себе си пристана на яхтклуба в Найак, където Райгъл бе казал, че отиват. Днешното пътуване беше към края си. Яхтата наближи брега, Федър намали оборотите на двигателя и откачи куката от палубата.

Лицето на Лайла пак се появи в отвора на люка.

Федър се сепна. Тя съществуваше все пак. След всички теоретични разсъждения за висшата метафизична абстракция, наречена „Лайла“, пред него стоеше самата тя.

Косата ѝ беше сресана, под спортната жилетка се показваха само буквите „ЮБО“ на тениската.

— Сега съм по-добре — каза Лайла.

Не изглеждаше по-добре. От грима лицето ѝ беше станало по-грозно, приличаше на маска. Избелена от пудрата кожа. Издайнически черни вежди под изрусената коса. Зловещи, мъртвешки сенки на клепачите.

Федър забеляза, че някои от местата на пристана са отбелязани с червена и бяла боя като за гости. Намали още скоростта и направи широк завой, за да спре при най-външното. Реши, че яхтата е набрала достатъчно инерция да стигне дотам, изключи двигателя, грабна куката и отиде в предната част да я хвърли към пристана. Светлината

стигаше колкото да види къде да закотви. След половин час щеше да е ТЪМНО.

14.

Лайла се огледа. Пред тях се виждаше дълъг мост. Простираше се чак до другия бряг на голямото езеро, където се намираха. По моста се движеха много коли. „Сигурно отиват в Ню Йорк“ — реши тя. Бяха съвсем наблизно.

На пристана бяха спрели и други яхти, но на тях като че нямаше никой. Всичко изглеждаше празно и запуснато. Сякаш хората бяха изоставили яхтите. Къде ли бяха отишли? Реката стигаше дотук. Беше много тихо. Какво се беше случило следобеда? Лайла не помнеше добре. Беше се уплашила от нещо. От вятъра и шума. После бе заспала. А сега беше тук. Защо?

Чудеше се какво ли прави на това място. Не знаеше. Поредният град, поредният мъж, поредната вечер. Нощта щеше да е дълга.

Капитанът се върна, погледна я насмешливо и каза:

— Помогни ми да смъкнем лодката във водата. Мога и сам, но двама е по-лесно.

Заведе я до мачтата и я попита дали знае как се работи с лебедка. Тя отговори „да“. После Капитанът прикрепил въжето от мачтата към лодката на палубата пред тях и ѝ каза да започне да повдига. Лайла се помъчи, но товарът беше тежък и Капитанът видимо не беше доволен от нея. Въпреки всичко тя не се отказа, лодката увисна във въздуха най-накрая и той я прехвърли зад борда. Нареди ѝ да спуска бавно. Лайла разхлаби въжето на лебедката.

— Бавно! — извика той.

Лайла го послуша. Капитанът протегна ръце да направлява спускането на лодката във водата, обърна се и рече:

— Добре.

Поне за това я биваше. Той дори се поусмихна.

Може би вечерта нямаше да е чак толкова лоша.

Лайла слезе долу и извади от куфара старата хавлиена кърпа, последните чисти дрехи, сешоара и гримовете. Взе със себе си сапуна от мивката, като го уви в кърпа.

Когато пак се показа на палубата, Капитанът вече беше спуснал стълбичка от яхтата към малката лодка. Лайла слезе първа, след нея дойде и той с някакви големи платнени торби. Тя се зачуди какво ли носи в тях.

Почти не му се наложи да гребе. Брегът беше съвсем наблизко, от водата стърчаха само няколко пръта, дървеният кей изглеждаше доста разнебитен, до него се виждаше бяла сграда, след това се издигаше хълм, вероятно отзад имаше град.

Вътре в бялата сграда един мъж им посочи душовете. Капитанът плати за мястото на пристана и за банята. После тръгнаха по дълъг коридор и Лайла мина през вратата с надпис „Жени“. Помещението беше тъмно и занемарено, отвън имаше дървена пейка. Дълго търси ключа за осветлението. Пусна душа, за да се затопли водата, свали дрехите си и ги остави на пейката.

Водата беше приятна, топла. Пак добре. Понякога по такива места има само студена вода. Лайла влезе под душа и се почувствува добре. Къпеше се за пръв път, откакто „Карма“ беше в Трой. Банята винаги и липсваше. По яхтите не е много чисто.

Мъжете също не са чисти. Изми се особено грижливо там, където я беше докосвал Капитанът предната вечер.

Той имаше нужда от човек като нея. Миришеше ѝ на мотор. А и ризата му, като че ли не я беше сменял със седмици. Щеше да му направи услуга, ако тръгнеше с него за Флорида. Той не умееше да се грижи за себе си. Тя щеше да се нагърби с това.

Все пак не искаше да се обвързва с него. Не ѝ се обвързваше с никого. След като мине известно време, всички искат да се обвържеш, като Джим, и започват неприятностите.

Лайла се избърса с хавлиената кърпа и почна да се облича. Блузата и полата бяха поизмачкани, но щяха да се оправят. Откри контакт до огледалото над пейката, включи сешоара и го насочи към мократа си коса.

Манхатън беше съвсем близо. Джейми ще се погрижи за всичко, стига да е тук. Щеше да е толкова хубаво да се видят пак. Може би. За него нищо не можеше да се каже със сигурност. Не беше изключено да го няма. Тогава щеше да ѝ е трудно. Нямаше да знае какво да прави. Не ѝ се мислеше.

Спомни си, че е обещала на Капитана да приготви вечерята.

Ето защо той е взел платнените торби — да пренесе продуктите. Ако му стотвеше наистина вкусно ядене, той можеше пък да я вземе чак до Флорида.

Бавно и внимателно гримира очите си със спиралата и щом се приготви, излезе в коридора, където зад ъгъла я чакаше Капитанът. Когато наближи, Лайла видя, че той изглежда по-добре. Беше се изкъпал, избръснал и преоблякъл с чиста риза.

Навън беше мръкнало. Тръгнаха нагоре под уличните лампи. Минувачите не им обръщаха никакво внимание.

Май не бяха в малко градче, това беше по-скоро квартал на голям град. Улицата не беше много широка, беше мръсна и потискаща, както в големите градове. Когато стигнаха на по-оживено място, Лайла се загледа във витрините, но не видя нищо особено.

Стори ѝ се, че долавя миризмата на пържени картофи, никъде обаче не се виждаше „Макдоналдс“, „Бъргър Кинг“ или друго подобно заведение.

Нямаше ли да хапнат поне пържени картофи? Лайла умираше от глад!

Сигурно щяха да купят, реши тя, но картофите щяха да изстинат, докато се върнат на яхтата. И тя можеше да изпържи. Но трябва да съдове. Попита Капитана дали му се намира дълбок тиган. Той не беше сигурен. Дано имаше.

В супермаркета цените бяха високи. Лайла взе две скъпи филета, едри картофи от сорта „Айдахо“ и олио да ги изпържи, шоколадов пудинг за десерт и хляб за препечени филийки на закуска. И още — яйца, масло, бекон. Също и мляко.

Когато се наведе за млякото, една пазарска количка се блъсна в нейната. „Извинявайте“ — каза Лайла. Вината не беше нейна, но жената, която явно работеше в магазина, я изгледа свирепо и изобщо не се извини.

Лайла натрупа покупки за две големи торби. Беше прегладняла. Пък и обичаше да пазарува хранителни продукти. Сигурно нямаше да се докосне до повечето.

Всъщност нищо не се знае. Ами ако двамата с Капитана прекарат приятна вечер! Тогава щяха да отидат на пазар в Ню Йорк. Лайла имаше нужда от много неща.

Натрупа продуктите в количката, застана до касата и забеляза, че зад нея седи същата жена, която я беше блъснала. Със същия свиреп, поглед. Лайла се сети за майка си. Попита най-любезно може ли да използва количката, за да отнесе покупките до яхтата. Щеше да е много по-лесно, отколкото да мъкнат торбите. Отговорът обаче беше „не“.

Лайла погледна Капитана, той не каза нищо. Само плати с безизразно лице.

Двамата взеха по една торба и се отправиха към изхода. В този миг се чу силен вик: „ОХ!“, после „ПУСНИ МЕ!“ и след това „ЩЕ КАЖА НА МАМА!“

Лайла се обърна и видя, че касиерката е хванала за яката едно тъмнокожо момиче, а момичето я удря и крещи:

— ПУСНИ МЕ! ПУСНИ МЕ!! ЩЕ КАЖА НА МАМА!!!

— Забраних ти ДА СТЬПВАШ тук — извика продавачката.

Момиченцето беше десетина-дванайсетгодишно.

— Хайде да вървим — обади се Капитанът.

Лайла обаче чу гласа си.

— Остави я на мира!

— Не се забърквай — дръпна я Капитанът.

— МОГА ДА ВЛИЗАМ, АКО ИСКАМ! — крещеше момичето.

— Ти ли ще ми кажеш какво да правя!

— ОСТАВИ Я НА МИРА! — повтори Лайла.

Жената я изгледа смаяно.

— Това е НАШИЯТ МАГАЗИН!

— Боже Господи, хайде да вървим — настоя Капитанът.

Продавачката продължаваше да държи момичето.

Лайла избухна.

— ОСТАВИ я на мира или ще извикам полиция!

Жената пусна момичето. То побягна покрай Лайла и Капитана през отворената врата на магазина. Продавачката я изгледа кръвнишки. После обърна също толкова яростен поглед към Лайла. Но вече не можеше да направи нищо.

Всичко свърши. Лайла и Капитанът излязоха. Отвън момичето я погледна, усмихна се припряно и изчезна.

— Какво, по дяволите, те прихвана? — попита Капитанът.

— Тая ме вбеси.

— Теб всичко те вбесява.

— Така трябва — каза Лайла. — Сега цяла вечер ще се чувствам добре.

В магазина за алкохол купиха смесено уиски, газирана вода и плик с лед. Натовариха се здраво и тръгнаха обратно по тясната улица към бялата къщичка, до която бяха оставили яхтата.

— Защо се намеси в караницата? — попита Капитанът. — Какво те интересува?

— Хората се държат отвратително с децата — отвърна Лайла.

— Мислех си, че и без това си имаш достатъчно проблеми — отбеляза Капитанът.

Лайла не отвърна. Но ѝ беше приятно. Избухнеше ли, после винаги се чувствуваше по-добре. Не знаеше защо, но все така се получаваше.

Капитанът не продума, докато слизаха към реката. Беше ядосан. „Няма нищо — помисли тя. — Ще му мине.“

На пристана беше толкова тъмно, че лодката едва се виждаше, Лайла пристъпваше внимателно. Не ѝ се искаше да изпусне покупките.

Капитанът остави пълната торба на пристана и развърза лодката. После каза на Лайла да се качва. Подаде ѝ багажа, след това влезе и той. Торбите му пречеха да гребе, затова взе само едното весло и загреба с него ту от едната, ту от другата страна.

Лайла погледна назад — големият, дълъг мост беше като сянка, отзад го осветяваше блесналото над Ню Йорк небе. Гледката беше прекрасна. Лайла потопа ръка във водата, беше топла.

Изведнъж се почувствува наистина добре. Разбра, че ще отидат заедно до Флорида. Вечерта щеше да е хубава.

Стигнаха до тъмната страна на яхтата и капитанът задържа лодката, докато Лайла се изкачи по стълбата. Подаде ѝ в мрака пълните торби и тя ги остави на палубата.

После той също се изкачи и докато привързваше лодката към яхтата, тя отнесе покупките долу.

Натисна копчето на ключа до нещо, което приличаше на лампа, и то наистина светна, макар и слабо. Извади уискито и газираната вода от торбата и сложи няколко бутилки заедно с леда в хладилния шкаф. После извади и останалите продукти, за да вземе тоалетните си принадлежности. Събра ги, отиде в каютата и ги сложи в куфара с

изключение на влажната хавлиена кърпа, която просна на ръба на леглото да съхне.

Капитанът я извика да се качи, за да държи фенерчето.

Лайла взе фенерчето, а той отвори един дървен капак на палубата и бръкна вътре. Оттам извади първо навито старо въже. После някакъв маркуч и стара котва. Кабели, стар ръждясал железен казан на четири крачета с решетка отгоре.

Вдигна го срещу светлината на фенерчето.

— Хибачи — каза той. — Не съм го използвал, откакто бях на Горното езеро... Долу в пилотската кабина има въглища.

Това означаваше: „Иди да ги донесеш.“ Лайла слезе долу, намери чувалчето с въглища и го качи на палубата. Той поне бе проговорил.

Наблюдаваше го от стълбата как изсипва въглищата от чувала.

— Пътуваш си с яхтата накъдето поискаш, нали? — попита Лайла. — Никой не ти заповядва. Никой не ти се кара.

— Точно така — каза той. — Сега подай газта, тя е ей там, зад масата... на полицата. Точно зад мене.

Капитанът се обърна и посочи. Тя взе газта и му я подаде.

— Ще почна да пържа картофите — обади се Лайла, — само ми кажи къде са тенджерите и тиганите.

— Зад масата. Някъде на дъното на един от онези варели — обясни Капитанът. — Вдигни капака и ще ги видиш.

Лайла светна още една крушка над масата и намери дълбок варел с десетина какви ли не тенджери и тигани, нахвърляни на купчина. Варелът беше в дъното и затова единственият начин да го достигне беше да се просне по корем върху масата, да бръкне в правоъгълната дупка и да търси напосоки. Вдигна ужасен шум. Лайла се надяваше, че покрай тракането Капитанът ще си даде сметка в какво състояние е неговото домакинство.

Нямаше тиган за картофи. Напипа друг голям тиган и го извади. Хубав съд от неръждаема стомана, почти нов. Но не беше достатъчно дълбок за олиото. Лайла пак почна да рови във варела и измъкна голяма тенджера с подходящ капак. Щеше да свърши работа.

— Едва ли имаш телена кошничка за пържене на картофи — каза тя.

— Не — отговори Капитанът, — или най-малкото не зная.

Карай. Щеше да се справи и с решетеста лъжица.

Потърси лъжица и откри една заедно с ренде за белене на зеленчуци. Изпробва го с един картоф. Беше хубаво и остро. Започна да бели. Обичаше да бели такива продълговати, твърди, гладки картофи от сорта „Айдахо“. Щяха да се опържат хубаво. Обелките падаха в мивката, щеше да ги обере с ръка, след като свърши с беленето.

— Какво ще правиш, когато стигнеш Флорида? — обърна се тя към Капитана.

— Сигурно ще продължа нататък — каза той.

Въглищата припламнаха и осветиха лицето му. Изглеждаше уморено.

— Накъде? — продължи Лайла.

— На юг. Има един град в Мексико, където живеех, долу при залива Кампече. Искан ми се да се върна там за известно време. Да проверя дали някои хора още са в града.

— С какво се занимаваше там?

— Строях яхта.

— Тази ли?

— Не, друга, така и не я довърших. Всичко се обърка.

Капитанът разрина въглищата с крайчеца на решетката.

— При яхтите бедата никога не идва сама — обясни той. — Килът беше готов, скелето беше издигнато. Тъкмо да почнем дърводелската работа, и правителството обяви, че гората е веда, май така се казваше, тоест забранява се сечта. Отидохме в Кампече за дървесина, платихме и нищо не ни изпратиха. В Мексико чужденец не може да спечели дело в съда. И те знаеха това. После всички въжета от Мексико Сити „изчезнаха“. Боята пристигна, но и тя изчезна, след като ние бяхме боядисали само лодката.

— Кои „ние“? — прекъсна го Лайла.

— Аз и дърводелецът.

Тя продължи да бели картофите, а Капитанът слезе по стълбата. Запали газената лампа, угаси електрическите крушки, взе чаши от полицата и отвори хладилника. Напълни чашите с лед, отвори бутилка газирана вода, сипа и нея и добави уиски. Вдигна чашата и, та Лайла да му каже колко иска. После рече:

— За Панчо Пикет.

Лайла отпи, вкусът беше приятен.

Показа обелените картофи на Капитана.

— Толкова съм гладна, че ми иде да ги изям сурови, но няма да го направя.

Намери дъска за рязане и започна да реже картофите — първо по дължина, на колелца, после напреко, на ивички с дебелината на молив. Ножа си го биваше. Остър като бърснач. Капитанът стоеше до нея и я наблюдаваше.

— Кой е Панчо Пикет? — попита тя.

— *Carpentero de ribera*, дърводелецът. Стар кубинец. Говореше испански толкова бързо, че дори мексиканците не го разбираха. Приличаше на Борис Карлов. Изобщо не приличаше на кубинец или мексиканец. Но беше най-чевръстият дърводелец, когото съм виждал. И много внимателен. Никога не се мотаеше, дори в онази жега в джунглата. Нямахме електричество, но той се справяше с ръчните инструменти по-бързо, отколкото други биха работили с електрически. Беше прехвърлил петдесетте или може би шейсетте, аз бях на двайсет и няколко години. Усмивваше се като Борис Карлов, докато ме гледеше как се мъча да не изоставам.

— А защо пихме за него? — попита Лайла.

— Ами бяха ме предупредили. „*El tome!*“ Пада си по чашката! И се оказаха прави. Една вечер задуха *Norte*, севернякът от Мексиканския залив, беше много силен... Направо щеше да ни отвее! Превиваше палмите почти до земята. Отнесе покрива на къщата му. Но вместо да го поправи, той се напи и не изтрезня цял месец. След няколко седмици жена му дойде да изпроси пари за храна. Тъжна гледка. Мисля, че се напи, отчасти защото виждаше цялата бъркотия и разбираше, че никога няма да направим яхтата. Така си беше. Парите ми свършиха и трябваше да си тръгна.

— И затова ли пихме за него?

— Да, той ме предупреди по своему. Освен това ми поотвори очите за нещо друго, за същността на тропиците. Сетих се за него, когато заговорихме за пътуването до Флорида и Мексико.

Нарязаните картофи се трупаха на огромен куп. Беше се поувлякла с количеството. Но какво пък! По-добре да са повече, отколкото да не стигнат.

— Защо искаш да се върнеш там? — попита Лайла.

— Не зная. Там винаги се усеща някакво отчаяние. Дори сега го усещам само като си помисля за него. Антропологът Леви-Строс го нарича „*Tristes Tropiques*“, тъжните тропици. Те привличат. Мексиканците разбират какво искам да кажа. Човек изпитва чувството, че тъгата е единствената истина за нещата, че е по-добре да се живее с тъжната истина, отколкото с щастливия брътвеж за прогреса тук, на Север.

— Значи ще останеш в Мексико?

— Не, не с тази яхта. С нея може да отидеш навсякъде — Панама, Китай, Индия, Африка. Нямам твърди планове. Човек никога не знае как ще се завъртят нещата.

Картофите бяха нарязани.

— Как да запаля печката? — попита Лайла.

— Аз ще я запаля — предложи Капитанът.

— А защо не ми покажеш?

— Много е дълго.

Докато Капитанът оправяше печката, Лайла изпи питието си, доля неговото и си сипа още.

Капитанът се качи на палубата да нагледа скарата, а Лайла сложи тенджерата на печката, изля в нея цялата бутилка олио, която бяха купили в супермаркета, и я захлупи. Трябваше да почака олиото да се затопли.

Извади пържолите от опаковката, за да ги поръси със сол и чер пипер. Изглеждаха чудесно на златистата светлина от лампата.

С пипера се справи, но солницата беше задръстена. Лайла свали капачето и го изтръска над масата, обаче дупките не се отпушиха, затова взе щипка сол и поръси пържолите.

Подаде ги на Капитана и се зае със салатата — в две чинии нарязан с острия нож купчинки маруля и домати на кръгчета. Докато работеше, натъпка в устата си няколко листа маруля.

— Ох! Ох! Ох! — възкликна Лайла.

— Какво има?

— Бях забравила колко съм гладна. Не знам как издържаш без ядене по цял ден. Как успяваш?

— Ами аз всъщност закусих — призна Капитанът.

— Така ли?

— Преди да станеш.

— А защо не ме събуди?

— Твоят приятел, Ричард Райгъл, не искаше да идваш с нас.

Лайла се загледа в Капитана през отворения люк. Той също я наблюдаваше как ще реагира.

— Ричард се държи така понякога — каза тя. — Сигурно е решил, че ще обядваме по пътя.

„Наистина се е ядосал на Ричард — помисли си Лайла — и сега се мъчи пак да ме вбеси.“ Капитанът нямаше да миряса. А в такава прекрасна вечер човек би помислил, че няма да се занимава с подобни работи. Вечерта действително беше хубава. Лайла вече усещаше въздействието на алкохола.

— Ако искаш, мога да дойда с тебе до Флорида — подхвърли тя. Той не отговори. Само набоде пържолата с вилица.

— Какво ще кажеш? — настоя Лайла.

— Не съм сигурен, че искам.

— Защо?

— Не зная.

— Мога да готвя, да те пера и да спя с теб — предложи Лайла, — а като ти омръзна, просто ще ми кажеш довиждане и ще си ида. Как ти се струва?

Капитанът упорито мълчеше.

В каютата стана много горещо и Лайла дръпна нагоре пуловера, за да го свали.

— Знаеш ли, ти наистина имаш нужда от мен — продължи тя. Свали пуловера и забеляза погледа му. Все онзи особен поглед. Тя знаеше какво означава. „Ето пак“ — помисли Лайла.

Капитанът проговори:

— Мислих си днес следобед, докато спеше, че искам да ти задам няколко въпроса, за да си изясня някои неща.

— Какви въпроси?

— Още не зная. Главно какво харесваш, какво не харесваш.

— Ама разбира се, питай.

— Мислех си, че сигурно ще мога да те попитам за отношението ти към някои неща. Какви са ценностите ти и откъде си ги взела — ето такива работи. Обичам просто да задавам въпроси и да записвам отговорите, без всъщност да съм наясно какво ще ми дадат, и после може би ще се опитам да ги свържа.

— Разбира се — потвърди Лайла. — Какви въпроси?

„Ще се съгласи“ — реши тя. Видя, че чашата му е почти празна, протегна ръка, взе я и му наля още уиски.

— Човекът се крепи на моделите на своите предпочитания — каза той. — Обществото също. Целият свят се крепи на моделите на своите предпочитания. Историята не е нищо друго освен извлечение от биографията. Същото се отнася за обществените науки. В миналото антропологията е била насочена към колективните обекти, а аз искам да видя дали може да бъде изразена по-добре чрез индивидуалните ценности. Имам чувството, че вероятно в крайна сметка истината за света се съдържа не в историята или социологията, а в биографиите.

Лайла не разбираше какво ѝ говори. Флорида не ѝ излизаше от главата.

Подаде му чашата. Синият пламък на печката съскаше под тенджерата. Лайла вдигна капака да провери дали олиото се е сгорещило, но в тъмното не виждаше дали е време да почне да пържи.

— Ти си друг вид култура — продължи той. — Култура на отделния човек. Културата е установен статичен модел на качеството, което се поддава на Динамична промяна. Ето какво си ти. Най-доброто определение за теб, което може да се измисли. Сигурно смяташ, че думите и мислите ти са само твои, но в действителност езикът, който използват, и ценностите ти са плод от хилядолетното развитие на културата. Всичко изглежда пръснато на привидно несвързани късчета, ала те са част от огромна тъкан. Според Леви-Строс можем да разберем културата само ако възстановим мисловните ѝ процеси чрез откъслечните ѝ взаимовръзки с други култури. Разбираш ли? Бих искал да запиша откъслечните ти спомени и чрез тях да се помъча да възстановя конструкцията.

Лайла съжали, че няма готварски термометър. Отчупи парченце картоф ѝ го пусна в тенджерата. То бавно се завъртя, но не засъска. Лайла го извади и пак хапна от марулята.

— Чувала ли си за Хайнрих Шлиман?

— Хайнрих кой?

— Археолог, изследвал е останките от град, който хората смятали за митичен — древна Троя. Преди Шлиман да въведе метода, наречен от него стратиграфски, археолозите били просто образовани иманяри. Той обаче показал, как може внимателно да копаеш пласт

след пласт и да разкриваш под новите останки по-древните. Струва ми се, че същото може да се направи и с отделния човек. Мога да взема части от твоя език и от твоите ценности и да ги проследя в дълбочина до старите модели, които са заложили преди стотици години и са те формирали такава, каквата си сега.

— Май от мен няма да извадиш кой знае колко — каза Лайла.

„Вече го хваща — помисли тя. — Цял ден мълча, а сега не можеш да му затвориш устата.“ После добави гласно:

— Мой човек, сигурно съм натиснала някакво копче, като те помолих да дойда с теб до Флорида.

— Какво искаш да кажеш?

— Цял ден си мислех, че си от мълчаливите. Сега не мога да взема думата от теб.

Стори й се обиден.

— Е, нямам нищо против — успокои го тя. — Можеш да ми задаваш всякакви въпроси.

Най-накрая олиото се сгорещи. Лайла сложи първите картофи с решетестата лъжица. Олиото засъска и се вдигна облак пара.

— Готови ли са пържолите? — попита Лайла.

— След няколко минути.

— Добре.

Едва не припадна от аромата на пържолите и на картофите в тенджерата. Не помнеше някога да е била толкова гладна. Когато мехурчетата се успокоиха, Лайла извади картофите с лъжицата, разпротря ги на салфетка, посоли ги и сложи следващата порция. Изпържи я и изчака Капитанът да каже, че пържолите са готови. После му подаде нагоре чиниите да сложи в тях пържолите.

Той й ги върна и тя помисли: „О! Божествено!“ Изтърси върху пържолите пържените картофи от салфетката.

Капитанът слезе при нея. Разгънаха масата, наредиха чиниите, чашите, уискито и останалите пържени картофи и изведнъж всичко дойде на мястото си. Лайла погледна Капитана, той отвърна на погледа й. Можеше да е така всяка вечер, помисли тя.

О! Пържолата беше толкова апетитна, че й идеше да се разплаче! Пържените картофи! Ами салатата!

— Нямаш представа какво значи това за мене — каза Лайла.

— Какво? — усмихна се леко той.

— Да не би да започваш с въпросите? — попита Лайла.

Устата ѝ беше пълна с пържени картофи. Трябваше да се храни по-бавно.

— Не — засмя се Капитанът, — въпросите ми са други. Искан само да науча нещо повече за теб.

— Както при назначаване?

— Да, като начало.

Той стана и напълни чашите.

Лайла се замисли.

— Родена съм в Рочестър. Имам по-голяма сестра... Това ли искаш да знаеш?

— Само за секунда — прекъсна я Капитанът, стана и донесе бележник и писалка.

— Всичко ли ще записваш?

— Разбира се.

— О, я зарежи тая работа!

— Защо?

— Не искам.

— Защо пък?

— Хайде сега да вечеряме, да се отпуснем и да сме приятели.

Той се понамръщи, после сви рамене, пак се изправи и прибра бележника.

Лайла отрязва още едно парче от пържолата и си помисли, че думите ѝ не са били особено разумни. Нали искаше да стигне до Флорида.

— Хайде, питай — подкани го тя. — Ще ти разказвам. Обичам да разказвам.

Капитанът ѝ подаде чашата и седна до нея.

— Добре, какво обичаш най-много?

— Да ям.

— И друго?

— Пак да ям.

— А после?

Лайла се замисли.

— Точно каквото правим сега. Забеляза ли светлините от града над моста? Изведнъж стана толкова красиво.

— Какво друго?

— Мъжете — засмя се Лайла.
— Какви?
— Всякакви. Такива, които ме харесват.
— Какво мразиш най-много?
— Злобарите... Като онази продавачка в магазина. Такива като нея с лопата да ги ринеш и ги мразя всичките. Надуват се и мачкат другите... Знаеш ли, и ти го правиш.
— Аз ли?
— Да, ти.
— Кога?
— Днес следобед. Когато говореше толкова надуто за кораба, който изобщо не си видял.
— Аха, ясно.
— Не бъди толкова лош и ще се разбираме много добре. Вбесявам се само от злобари.
— И освен злобарите?
— От хората, които си мислят, че са по-добри от тебе.
— Какво друго мразиш?
— Много неща.
— Какви?
— Много неща не искам. Не искам да остаряя. Не искам хората да са лоши. Ох, това вече го казах. — Замисли се и продължи: — Понякога не искам да съм толкова самотна. Знаеш ли, мислех си, че между Джордж и мене нещата ще потръгнат. А после цъфна тази Деби и той не ще и да чуе за мен. Нищо не съм му направила. Много е гадно.
— Нещо друго?
— Не ти ли стига? Няма определени неща, от които да се чувствам зле. — Лайла вдигна очи към него. — Понякога нещо ме обзема и се плаша... Както днес следобед.
— Какво?
— Когато пусна мотора.
— Вятърът беше лош — обясни той.
— Не беше само вятърът. Не мога да го опиша. Като че ли се задава буря, а аз нямам дом. Нямам къде да отида. — Лайла лапна още едно парче от пържолата. — Яхтата ми харесва. Случват ли се бури?
— Да, но тя е като тапа. Вълните я заливат и пак изплува.

— Добре. Това ми харесва.

— Защо пътуваш съвсем сама по реката?

— Не съм сама. Нали съм с теб.

— Е, питам те за снощи — поправи се той.

— Не бях сама — засмя се Лайла. — Не помниш ли? — Тя протегна ръка и го погали по бузата. — Не помниш ли?

— Преди да се срещнем.

— Преди да се срещнем, не съм оставала сама дори за пет минути. Бях с онзи негодник, Джордж. Нали се сещаш? Цяла пролет пестя, за да отпътувам с него. А сега така да ме изпързала. Дори няма да ми върнат парите... О, по дяволите, да не говорим за него. Свършено е.

— Накъде се беше запътила?

— Към Флорида.

— А-а — изпъшка Капитанът. — Затова ли искаш да дойдеш с мен дотам?

— Тъхъ — потвърди тя.

Той се замисли, а Лайла се зае със салатата.

— Никога повече не постъпвай така с мен — помоли Лайла. — Хайде да натоварим цялата яхта с храна, искаш ли?

— Все пак не отговори на въпроса ми — каза Капитанът. — Преди да се запознаем, преди срещата с Джордж защо не си била омъжена?

— Била съм — възрази Лайла. — Но много отдавна.

— Разведена си.

— Не.

— Още си омъжена.

— Не, убиха го.

— О, съжалявам.

— По-добре недей.

Пържолата беше опечена чудесно, но ѝ трябваше още малко чер пипер. Лайла се пресегна, взе пипера, който беше до дъската за рязане, поръси мъничко върху пържолата и го подаде на Капитана.

— Беше отдавна — продължи тя. — Изобщо не се сещам за него.

— Какво работеше?

— Шофьор на камион. Повечето време беше на път. Не се виждахме често. После една вечер не се върна у дома и от полицията

се обадиха да ми кажат, че е мъртъв. Това е всичко.

— И какво направи тогава?

— Получих застраховката. Направиха погребение, аз облякох черна рокля, нали знаеш как става, но вече не мисля за това.

— Защо не го обичаше? — попита Капитанът.

— Все се карахме.

— За какво?

— Ами ей така... Непрекъснато ме подозираше, че докато не си е вкъщи, му изневерявам.

— А ти изневеряваше ли му?

Лайла го погледна.

— Чакай малко... Като бях омъжена, си знаех, че съм омъжена. Не се занимавах с такива работи... Не ме вбесявай.

— Просто питам — каза Капитанът.

Лайла си взе още от салатата и добави:

— Изобщо не ме уважаваше.

— Защо се омъжи за него?

— Бях бременна — обясни Лайла.

— На колко години беше?

— Шестнайсет. Бях на седемнайсет, когато се роди момиченцето.

— Била си съвсем млада.

От питиетата преди вечеря настроението ѝ беше приповдигнато. Помисли, че трябва да укроти топката, да внимава да не направи някоя глупост, както обикновено правеше, когато се напиеше. И без това се беше разприказвала прекалено.

Чувствуваше се замаяна. Забеляза, че лампата се люлее.

— Какво е това? — сепна се тя.

— Килватер — каза Капитанът. — Голяма вълна... Първата. След миг ще има и втора... ето я...

Втората беше по-висока, цялата яхта се разлюля, последва още една, по-слаба, и още една, и още... Всяка следваща беше по-слаба.

Капитанът се изправи и се качи горе.

— Какво става? — попита Лайла.

— Нямам представа. Не е шлеп... Сигурно по-голям кораб. Може би е от другата страна на моста.

Капитанът дълго стоя горе и се озърта. После се наведе да я погледне.

— На колко години е сега детето?

Лайла се изненада. Не очакваше въпроса.

— За какво ти е да знаеш?

— Обясних ти още преди да почна да питам.

— Умря.

— Как? — не се отказваше той.

— Аз го убих — отвърна Лайла.

Загледа се в очите му. Не й харесваха. Изглеждаше лош.

— Случайно, нали?

— Не го пових както трябва и то се задуши — обясни Лайла. —
Беше много отдавна.

— Но никой не те е обвинил.

— Нямахте защо. Какво можеха да кажат... че не съм знаела как
се прави?

Лайла си спомни, че още пази траурната рокля. Спомни си също,
че през онази година ѝ се бе наложило да я облече три пъти. На
погребението на дядо ѝ се стекоха стотици хора, защото беше
свещеник; когато погребваха Джери, дойдоха много негови приятели, а
за Дон не дойде никой.

— Не ме карай да се връщам към тези неща — помоли Лайла.
Най-накрая се отпусна назад и спря да яде. — Питай нещо друго —
каза тя, — примерно за колко време ще стигнем до Флорида?

— И после не си се омъжвала пак — продължи Капитанът.

— Не! Божичко, не! В никакъв случай! Никога вече. Да накараш
някого да се ожени, значи да му изиграеш най-мръсния номер. Трябва
да се откажеш от свободата си и всичко друго само за да правиш секс
всяка вечер. Хората не се чувствуват щастливи от брака. Винаги търсят
начин да се измъкнат. Не искаш ли още малко пържени картофи?

После добави:

— Искам само да съм свободна. Нали затова живеем в Америка?

Капитанът взе от пържените картофи, тя стана с чинията в ръка,
приблужи се до дъската за рязане и си сипа останалите картофи.

— Подай ми чашата си — каза Лайла.

Капитанът протегна ръка, Лайла пое чашата и я напълни с още
лед от хладилния шкаф. Добави уиски и сода, после напълни и своята
чаша. Видя, че бутилката вече е преполовена, и тъкмо в този миг чу
трясък. Идваше отстрани на яхтата.

— Това пък какво е? — попита Лайла.

Капитанът поклати глава.

— Може би някой голям клон или нещо такова.

Той стана, мина покрай нея и излезе на палубата — Лайла усети, че яхтата се накланя от стъпките му на една страна.

— Какво е? — извика тя.

— Лодката.

След малко Капитанът добави:

— Никога преди не се е случвало... Ела горе и ми помогни да пусна фендери и да я вържа. Ще я качим утре сутринта.

Лайла отиде при него на палубата и загледа как той повдига два големи гумени фендера и ги връзва да висят откъм страната на лодката. Капитанът изчезна към другия край и се върна с голяма корабна кука. Лайла застана до него, а той посегна с куката да придърпа лодката към яхтата.

— Дръж — каза и ѝ подаде куката.

Приближи се до големия шкаф при мачтата, извади въже и се върна. Хвърли въжето надолу към лодката, прекрачи перилото и започна да се спуска.

Лайла се огледа. Беше толкова тихо. Долиташе само шумът от колите по моста. Небето все още изглеждаше оранжево от светлините на града, но беше толкова спокойно, че човек никога не би предположил къде се намира.

Капитанът свърши работата, вкопчи се в перилото и се повдигна.

— Сетих се — рече той. — Сменя се посоката на прилива... За пръв път го виждам... Погледни останалите яхти. Помниш ли, че когато идвахме, всички бяха обърнати с носовете към моста? А сега са се извъртели обратно.

Лайла погледна — наистина яхтите гледаха във всички посоки.

— Сигурно след малко ще се обърнат с кърмата към моста — каза Капитанът и добави: — Топло е, да поседим отвън и да погледаме. Интересно ми е.

Лайла донесе бутилките, лед, пуловери и одеяло да се завият. Седна до Капитана и покри краката и на двамата.

— Усещаш ли колко е тихо — проговори тя, — просто да не повярваш, че сме толкова близо до Ню Йорк.

Дълго седяха, без да продумват.

— Какво ще правиш, когато стигнем Манхатън? — попита Капитанът.

— Ще търся един приятел да видя дали може да ми помогне.

— А ако не го намериш?

— Не знам. Мога да правя много работи. Да се хвана келнерка или нещо подобно...

Лайла го погледна, но не можа да разбере реакцията му.

— Кого ще търсиш в Ню Йорк?

— Джейми. Един стар приятел.

— Откога го познаваш?

— Ами от две-три години.

— В Ню Йорк ли се запознахте?

— Да.

— Значи си живяла там доста дълго.

— Не чак толкова — отговори Лайла. — Ню Йорк ми харесва. Там можеш да си какъвто искаш и никой няма да те спре. — Изведнъж се сети за нещо. — Знаеш ли какво? Сигурна съм, че ще го харесаш. Ще си допаднете. Той също е моряк. Навремето е работил на кораб. И знаеш ли, може пък да ни помогне да стигнем до Флорида... Е, ако искаш, разбира се... Аз мога да готвя, той да управлява яхтата, а ти... ти ще даваш заповеди.

Капитанът се загледа в чашата си.

— Помисли си — продължи Лайла. — Тримата ще отидем до Флорида.

След малко добави:

— Много е приятен. Всички го харесват.

Чака доста време, но Капитанът не отговори. Тогава попита:

— Ако го убедя, ще го вземеш ли?

— Едва ли — отвърна Капитанът. — Трима сме прекалено много.

— Говориш така, защото не го познаваш — настоя Лайла.

Взе чашата на Капитана, напълни я и се сгуши в него на топло. Просто не беше свикнал с мисълта.

„Трябва му малко време“ — помисли си Лайла.

Колите се гонеха по моста. В едната посока блестяха фарове, в другата — червените задни светлини.

— Приличаш ми на някого — каза Лайла, — на човек, когото съм познавала отдавна.

— На кого?
— Не се сещам... Какво правеше в гимназията?
— Нищо особено — отговори Капитанът.
— Обичаха ли те съучениците?
— Не.
— Отбягвах ли те?
— Никой не ми обръщаше внимание.
— Участвувах ли в отборите?
— В шахматния.
— Ходил си на танци.
— Не.
— Тогава къде си се научил да танцуваш?
— Не знам. Няколко години посещавах школа по танци — отговори Капитанът.
— Добре, какво друго правеше в училище?
— Учех.
— В училище?
— Учех да стана професор по химия.
— Трябвало е да учиш за танцьор. Снощи беше страхотен. Изведнъж Лайла се сети на кого й прилича. На Сидни Шедър.
— Не си падаш много по жените, нали?
— Не, никак.
— Той също.
— Химията не е чак толкова лоша, ако се заемеш с нея — каза той. — Интересна е. Заедно с още едно момче откъгнахме ключа от училището и понякога ходехме там в десет-единайсет вечерта, влизахме в лабораторията по химия и правехме опити чак до сутринта.
— Звучи странно.
— Не. Всъщност беше страхотно.
— С какво се занимавахте?
— С каквото се занимава всеки на тази възраст... Тайната на живота. Много ме интересуваше.
— Трябвало е да се заемеш с танците — каза Лайла. — Там е тайната на живота.
— Бях сигурен, че ще я открия, като изучавам белтъците, генетиката и други подобни неща.
— Наистина странно.

— Такъв ли беше и твоят познат?

— Сидни ли? Да, струва ми се. Беше много захлупен.

— Аха — каза Капитанът. — И аз ти напомням за него?

— Двамата говорите еднакво. Той все ми задаваше въпроси. Непрекъснато му хрумваха велики идеи.

— Що за човек беше?

— Никой не го обичаше особено. Беше много умен и все говореше за неща, които интересуваха само него.

— За какво например?

— Един Господ знае! У него имаше нещо, което Винаги вбесяваше останалите. Всъщност не печеше на никого. Просто, как да го кажа, просто не беше... Беше умен и в същото време беше тъп. Нямахме начин обаче да разбере колко е тъп, защото си въобразяваше, че знае всичко. Всички му викаха Смотаняка.

— И аз ти приличам на него?

— Да.

— Но ако съм толкова захлупен, защо поиска да танцуваме снощи? — попита Капитанът.

— Ти поиска.

— Струва ми се, че ти поиска.

— Може — съгласи се Лайла. — Не знам. Сигурно си изглеждал различно. Всички изглеждат различно в началото. — После продължи: — Знаеш ли, Сидни всъщност беше много умен. Преди две години седях на една маса в ресторанта, вдигнах очи и го видях — остарял, с очила, беше почнал да оплешивява. Сега е педиатър. Има четири деца. Беше много любезен. Поздрави ме и говорихме дълго.

— Какво ти каза?

— Питаше ме как съм, какво правя, тогава бях омъжена и му рекох: „Още не се е появил човекът“, а той се изсмя и отговори: „Все някой ден ще се появи“... Разбираш ли?

Лайла се извини и тръгна към банята. По обратния път трябваше да се подпира, за да не падне. Чудо голямо! Не отиваше никъде. Седна пак до Капитана и той я попита:

— Отдавна ли познаваш Ричард Райгъл?

— От втори клас — отговори Лайла.

— От втори клас ли!

— Изненада се, а?

— Боже! Никога не бих предположил!

Лайла оправи одеялото, намести се и погледна нагоре към небето. От града струеше толкова силна светлина, че не се виждаха никакви звезди. Само оранжево и черно. Като на празника Все светии.

Капитанът подсвирна.

— Какво има?

— Шашнат съм. Втори клас! Невероятно!

— Защо пък да е невероятно?

— Значи е седял на задния чин и сте правили физиономии на учителката и разни такива неща?

— Не, не бяхме в една паралелка. Защо ти се струва толкова невероятно?

— Не знам — отговори Капитанът. — Не прилича на човек, който е имал детство... Сигурно обаче не съм прав.

— Бяхме добри приятели — каза Лайла.

— Били сте влюбени като деца.

— Не, бяхме само приятели. Винаги сме били приятели. Не виждам защо трябва да се учудваш.

— И защо от цял клас трябваше да избереш точно него за приятел?

— Той дойде във втори клас и само аз се държах добре с него. Капитанът поклати глава и цъкна с език.

— Ти не го познаваш — продължи Лайла. — Беше много тих и срамежлив. Заекваше. Всички му се присмиваха.

— Сега не заеква.

— Не го познаваш.

— И сте учили заедно от втори клас до края на гимназията?

— Не, след шести клас той отиде в подготвително училище и престанахме да се виждахме.

— Какъв беше баща му?

— Не знам. Родителите му бяха разведени. Баща му живееше някъде в Ню Йорк. Не, май в Кингстън, където бяхме снощи...

— Нещо не ми е ясно — каза Капитанът. — Ако се познавате от втори клас и сте били толкова добри приятели, защо снощи той се държа толкова грубо с тебе?

— Ричард ме харесва — настоя Лайла.

— Не, не е вярно — възрази Капитанът. — Точно това не разбирам. Защо беше толкова груб? Изобщо не искаше да разговаря с теб снощи.

— А, това е дълга история.

— Снощи дори не те поздрави.

— Знам. Такъв си е. Не одобрява начина ми на живот.

— Ами прав е — каза Капитанът.

Лайла вдигна бутилката и я показа на Капитана.

— Искаш ли да ти кажа нещо?

— Какво?

— Май се понапихме... Поне аз. Ти не пиеш много.

— Все пак нещо не се връзва — продължи Капитанът.

— Какво?

— Не си го виждала, след като е отишъл в подготвителното училище.

— Често се виждахме след това.

— Значи си излизала с него?

— Всички искаха да излизат с мен — обясни Лайла. — Не знаеш как изглеждах тогава. Жалко, че не си ме познавал като по-млада. Имах страхотна фигура... Звучи като фукня, но си е така. Сега съм се променила, но да ме беше видял тогава. Всички се натискаха да излизат с мене. Бях популярна... Наистина.

— Значи си излизала с него.

— От време на време се срещаме, но майка му разбра и му забрани.

— Защо?

— Е, не се ли сецаш? Тя е много богата и аз не съм от тяхната черга. Освен това жените не одобряват такива като мен. Особено майките на синчета, които проявяват интерес.

Пиенето вече я хващаше здраво. Трябваше да млъкне.

— Все пак Ричи е много свестен човек — заяви Лайла.

Капитанът не реагира.

— ... а ти не си — допълни тя.

— Райгъл каза, че си създава неприятности на някой си Джим.

— Говорил ли ти е за това? — поклати глава Лайла.

— Какво е станало?

— О, Божичко! За кой дявол ти е разправял за това!

— За какво?

— Нищо!

— Не сме правили нищо... Нищо по-лошо от това, което сега правим с тебе. Помолих Джим да не споменава за нас. А той казал на Ричи, Ричи споделил с майка си и майка му издрънкала на жената на Джим. Оттам почна всичко. Господи, каква бъркотия беше... Само защото майката на Ричи не ни оставяше на мира.

— Майка му?

— Виж, Ричи се влачи по акъла на майка си, денонощно. От нея получава всичките си пари. Имам чувството, че спи с нея! Тя наистина ме мрази! — избухна Лайла.

— Защо те мразеше майката на Райгъл?

— Нали ти казах. Страхуваше се, че ще ѝ отнема любимия Ричи. Тя накара жената на Джим да наеме детективите.

— Детективи ли?

— Бяхме в мотела, те заблъскаха по вратата и аз казах на Джим да не отваря, но той не ме послуша. Рече, че само щял да поговори с тях. Разбира се... те точно това искаха. Само да поговорят... Ох, какъв глупак. Беше отвратително. Щом отвори вратата, те нахълтаха, защракаха с фотоапаратите и заснеха всичко. После го накараха да подпише самопризнания. Казаха, че няма да го съдят, ако подпише. И знаеш ли какво направи? Подписа... Не ме слушаше. Ако ме беше послушал, нямаше да се случи всичко това. Те нямаха заповед за обиск или нещо подобно... И после, като си отидоха, можеш ли да си представиш какво направи Джим?... Разплака се... Така го запомних, седнал на ръба на леглото, големите му очи бяха плувнали в сълзи. А всъщност трябваше да плача аз! И за какво според тебе ревеше той?... Не искам да се развежда... О, бях толкова отвратена. Всички се отвратиха. Беше слаб. Все се оплакваше, че тя го държала под чехъл, но всъщност точно това му харесваше. Затова искаше да се върне при нея. Мъжете винаги приказват, че ще напуснат жените си, но никога не го правят. Винаги се връщат при тях.

— Жена му прибра ли го?

— Не... не беше чак толкова глупава. Но му обра парите. Почти сто хиляди долара... След случката не можеше да го понася, също като мене.

— Виждаше ли се с Джим след това?

— Известно време. Но вече не го уважавах. После го уволниха от банката, той ми писна и се срещнах с този приятел от Ню Йорк, Джейми, и дойдох да живея при него за малко.

— Райгъл май спомена, че е бил адвокат на Джим.

— Беше, но не можеше да направи кой знае какво, след като показаха снимките и самопризнанията.

— Защо се зае с делото?

— Заради мене. Аз го препоръчах на Джим.

Капитанът пак цъкна с език, вдигна глава и се загледа в небето.

Дълго време мълча — само гледаше небето, сякаш търсеше с поглед звездите.

— Няма звезди — каза Лайла, — вече видях.

— Женен ли е Райгъл? — заинтересува се Капитанът.

— Не.

— Защо?

— Не зная. Объркан е като всички останали... Знаеш ли какво?

— Какво?

— Не пиеш колкото мене. — Лайла повдигна бутилката и я погледна. — И още нещо...

— Какво?

— Няма повече да отговарям на въпросите ти.

— Защо?

— Защото си детектив. Точно така. Въобразяваш си, че ще научиш нещо. Не знам какво, но няма да го разбереш... Никога няма да откриеш коя съм, защото съм никоя.

— Какво искаш да кажеш?

— Аз съм никоя. Само си губиш времето с въпроси. Знаем, мъчиш се да разбереш що за човек съм, но никога няма да успееш, защото няма какво да разбереш.

Завалеше думите. Усещаше, че заваля, но продължи:

— Искам да кажа, че някога се преструвах на такава и онакава, но ми писна да играя игрички. Много ми струва, а няма никакъв смисъл. Хората имат различни представи каква съм, но между тях няма никаква връзка. Уж представлявам различни лица, а не съм нито едно от тях. Аз съм никоя. Аз не съм тук. Ето и сега. Ясно е, че имаш лошо мнение за мен, и си въобразяваш, че разговаряш с човека, когото си

представяш, но се лъжеш. Разбираш ли? Тук няма никой. Аз съм Лайла. Няма никой. И още нещо...

— Какво?

— Искаш да ме изкараш такава, каквато не съм.

— Точно обратното.

— Ти си мислиш. Но всъщност се мъчиш да направиш с мене нещо, което не ми харесва.

— Какво?

— Опитващ се... опитваш се да ме унищожиш.

— Не.

— Да.

— Тогава изобщо не си разбрала защо ти задавам въпроси — каза Капитанът.

— Не е вярно. Съвсем ясно разбрах — натърти Лайла. — Всички мъже са такива. Да не мислиш, че си изключение? И Джери го направи. Всички го правят. Но да знаеш, че няма да мине.

— Не се опитвам да те унищожа — каза той.

— Така си мислиш. Но само се плъзгаш по повърхността, нали? Не можеш да стигнеш до същността ми. Дори не знаеш къде е!

Капитанът не каза нищо.

— Ти не си жена — не се предаваше Лайла. — Не разбираш. Когато правят любов, мъжете всъщност се мъчат да те унищожат. Жената трябва да премълчава, защото, ако покаже нещо, мъжете ще се опитат да го убият. Те обаче се лъжат, защото единственото, което могат да унищожат, съществува само в техните мисли. Убиват го, намразват останалото, наричат го „Лайла“ и намразват Лайла. Но Лайла не е никой. Ето това е истината. Може да не вярваш, но е така. Жените са много дълбоки, ала мъжете изобщо не забелязват това — прекалено големи егоисти са. Искат жените да ги разбират. Нищо друго не ги интересува. Затова се мъчат да унищожат останалото.

— Аз само задавам въпроси — обади се Капитанът.

— Майната им на въпросите! Аз съм това, в което ме превръщат въпросите ти. Но ти не забелязваш. Точно въпросите ти ме правят една или друга. Ако смяташ, че съм ангел, значи съм ангел. Ако решиш, че съм курва, значи не съм нищо друго. Аз съм това, което ти мислиш за мен. И ако промениш мнението си, аз също се променям. Затова

всичко, което ти е казал Райгъл за мен, е вярно. Той не може да излъже за мене.

Лайла грабна бутилката и отпи.

— По дяволите чашите — продължи тя. — Всички се мъчат да превърнат Лайла в някой друг. И повечето жени се примиряват, защото искат деца, пари, хубави дрехи. При мен обаче номерът няма да мине. Аз съм просто Лайла и винаги ще си остана такава. Ако мъжете не ме харесват каквато съм, могат да се махнат. Не са ми притрябвали. Нямам нужда от никого. Ще умра преди тях. Такава съм си.

След малко Лайла се огледа и видя, че яхтите са се наредили в една линия точно както бе казал Капитанът. Добре. Беше се досетил. Разправи му каквото трябваше. Той не каза нищо. Мълча много дълго.

Почна да я обзема лошо чувство. Капитанът не пиеше. Да не би да полудяваше? Така става, като не продължаваш да пиеш. Полудяваш.

Лайла говореше прекалено много. „Изтрезней, Лайла, преди да е станало късно. Дръж се. Стегни се.“

— Знаеш ли какво? — каза тя.

— Не.

— Писна ми да говорим за мене. Хайде да говорим за нещо друго.

— Застудя — отговори Капитанът и се изправи. — Снощи не се наспах. Сега ще си легна рано.

Лайла стана и го последва в кабината. Той легна на койката в предната част на яхтата, после всичко притихна.

Лайла се огледа. Храната и съдовете трябваше да се приберат. Каква бъркотия.

Изведнъж се сети за шоколадовия пудинг, който изобщо не направиха.

Може би така и няма да го опитам, помисли тя.

ВТОРА ЧАСТ

16.

Виж я ти, тази Лайла, помисли Дебелака, влиза като царица, „*желаела да узнае* къде би могла да намери господин Джеймисън“. Дебелака е страхотен имитатор, може да подражава на всекиго.

Обясни, че не ѝ казал нищо, само слушал. Тя заявила, че „отива във Флорида, където ще прекара зимата“. Била на „яхта с един господин и пожелала да се отбие и да поднови някои стари познанства“.

При тези думи на Дебелака Джейми избухна в смях.

— Ако е с някакъв господин, защо иска да се види с *мен*? — попита Джейми.

— Сигурно ѝ липсваш.

— Иска *нещо*.

— Има как да разбереш — отбеляза Дебелака.

И така на следващия ден двамата отидоха на мястото, което Лайла бе посочила. Нямахме я и те седнаха да я почакаат. После тя се появи на вратата. Тъжно. Наистина изглеждаше остаряла. А някога беше истинска красавица, да ѝ се ненагледаш. Освен това и напълняла. Явно, прекалява с бирата. Открай време имаше слабост към бирата. Трябваше да се погрижи за себе си. Лайла ги видя и приближи до масата им. Джейми се изправи, разтвори ръце за прегръдка и възкликна:

— И си била целия този път само за да ме видиш? Е, това вече е прекалено. *Наистина!*

После забеляза, че застаналият отзад мъж е с нея. Улови погледа му и напрегна мускули... Прегърна Лайла, но не изпусна от очи мъжа. Косата му беше съвсем побеляла... като сняг, а очите му бяха *студени*, леденостудени... Сякаш гледаше хладилник... морга... Побиха го тръпки... Мъжът го гледаше през цялото време, докато той прегръщаше Лайла...

Защо, по дяволите, го беше домъкнала? Дебелака не му беше споменал за него. Сто пъти ѝ беше повтарял да не влачи клиентите си насам. Така се бяха разбрали. Какво ли се беше случило?

Мъжът протегна ръка.

Джейми се здрависа с него.

После онзи подаде ръка и на Дебелака.

Той също се здрависа.

— Това е Капитанът — казва Лайла.

— Радвам се да се запознаем, Капитане — обръща се към него Джейми.

Капитанът като че иска да седне.

Сяда.

Капитанът се усмихва лъчезарно, сякаш е най-добродушният човек на този свят. Номерът не минава. Исква да черпи всички. Всички пият. Всички се усмихват. Всички седят и дърдорят глупости до побъркване, ако това искат. Но те не искат само това.

Джейми нямаше какво да каже. Всички го гледаха, сякаш очакваха от него да говори, а той мълчеше.

Тогава Дебелака почна да задава въпроси. Заразпитва Капитана откъде е, накъде е тръгнал и разни такива. Попита за яхтата — каква е, колко е голяма, каква скорост развива. Джейми за пръв път чуваше Дебелака да задава толкова въпроси.

Капитанът седеше със студения си поглед и отговаряше точно на всеки въпрос. Направо като детектив. „Внимавай, Дебелак, не му казвай нищо“ — молеше се наум Джейми.

Лайла непрекъснато го поглеждаше, като че искаше Джейми да каже нещо. После се обади:

— С какво се занимаваш сега, Джеймисън?

Джеймисън ли!?? Никога досега не го беше наричала така. Що за превземки? Замисли се, после отвърна:

— Не зная, госпоице Лайла. — Каза го леко подигравателно. — Нищо особено — говореше, сякаш току-що е пристигнал от Алабама.

— Как така?

— Ами така. От година на година ме домързява все повече. Не ми се прави нищо, дето може и да не го правя. Писна ми да се мотая с това, дето не ми е работа.

При последните си думи обърна поглед към Капитана. Той само се усмихна. Джейми се почувствува по-добре. Ако е детектив, значи е разбрал какво иска да каже.

— Имаме едно предложение за теб — каза Лайла, — което се надяваме да те заинтересува.

— А, така ли? — възкликна Джейми. — Ами да го чуем.

Лайла го изгледа присмехулно, сякаш разбираше накъде вървят нещата, и продължи:

— Обясниха на Капитана, че за океанското пътешествие му трябва още един член на екипажа, и ние се надявахме, че може би ще приемеш предложението ни. Казах му, че си прекрасен човек.

Джейми улови нейното намигане. Поусмихна се. После не се сдържа, избухна в смях.

— Защо се смееш? — попита Лайла.

— Изобщо не си се променила. Шантавата Лайла! Все измисляш нещо шантаво. И затова дойде чак тук — да говориш с мен? Само за това ли?

— Да — тросна се тя и го погледна, нацупена заради отношението му към добрите ѝ чувства. — Какво лошо има?

— Ох, Лайла — отговори той. — Доста път си била.

Загледа се в тях. Чудеше се откъде са се взели, че да му говорят така.

— Искаш да кажеш, че двамцата с тоя Капитан смятате да си седите на лъскавата яхта, да си пиете питието и да зяпате залеза, а аз да ви се кланям: „Да, сър, да, сър.“

— Нищо подобно — възрази Лайла.

— За какъв, по дяволите, ме вземаш? — ядоса се Джейми, че е дошъл чак дотук да им слуша приказките. И отгоре на всичко си въобразяваха, че са любезни с него. Обърна се към Капитана: — И за това ли дойдохте? Да си намерите евтин негър, който да ви слугува на яхтата?

Капитанът се направи, че не го чува. Сякаш думите отскочиха от него като от каменна стена.

— Идеята не беше моя — каза той.

— Тогава защо сте тук?

— Не зная — отговори Капитанът, — *И аз се мъча да разбера.* Капитанът се изправи.

— Имам работа. — Взе якето си и добави: — Ще уредя сметката на излизане. — На Лайла каза раздразнено: — Ще се видим по-късно.

Излезе. Лайла изглеждаше уплашена.

— Какво, по дяволите, искаш, Лайла? — попита Джейми.

— Каза, че нямаш работа — обясни тя. — Защо така го нагрубяваш? Нищо не ти е направил.

— Знаеш какво е намислил — каза Джейми.

— Изобщо не го познаваш — възрази Лайла. — Той е много добър човек и истински джентълмен.

— Е, ако си хванала такъв добър джентълмен, защо го домъкна тук? Ако си хванала свестен човек, дръж се за него, Лайла, защото нямаш друг шанс.

— Само се опитвах да ти направя услуга — каза Лайла.

— Що за услуга е *това*?

— Ами *помисли*. Какво според теб ще се случи, ако отплаваме до Флорида с него? Да не мислиш, че ще живее вечно?

Джейми погледна Дебелака, за да види дали е чул. Дебелака му отвърна със същия питащ поглед.

— Искаш да кажеш, че ще ти трябва, ако той случайно се прекатури зад борда или нещо подобно? — заинтересува се Джейми.

— Да.

Джейми пак погледна Дебелака и после сведе очи. Поклати глава и се засмя. Продължи да размишлява.

После се обърна към нея:

— Понякога ми се струва, че съм лош, Лайла, и тогава идва някой като теб и ми показва как.

Заговориха за отминалото време. Мили заминала. Никой не знаел къде. Майнди се омъжила. Всичко било отвратително. „Нямаш представа колко гадно стана всичко“ — каза ѝ той.

Лайла не слушаше. Искаше ѝ се само да говорят за Флорида.

След като тя си тръгна, Дебелака попита:

— Откога я познаваш?

— Отдавна — рече Джейми. — Преди беше много сваятна. Но никога не оставаше дължна. А виж я сега докъде е стигнала — хванала се е с този дърт пръдльо. Дотук се е докарала. До него. Ядоса ме, без да съм ѝ направил нищо. Сега да стои по-надалече. Толкова ми е писнало от тях! — продължи той. — Преди си мислех, че са върхът.

Нали разбираш — ония паралиите с големите коли, с широките усмивки и страхотните дрехи. Сещаш ли се? Подплънки за раменете. *Нищо друго*. Любопитно ми беше какво става с тях и защо на всяка цена трябва да имат всичко — пари, яхти, кожи, подплънки, всичко.

— Защо?

— *Защо?* Защото ако изгубят големите пари, не им остава *нищо*. Под големите пари няма нищо. Никой! Кръгли нули! *Вярвай ми!* Ей това не им дава мира ден и нощ. Мъчат се да го прикрият. Ама ние го знаем. Въобразяват си, че са ни метнали. Да имат да вземат. Знаят, че имаме нещо, което те нямат. Идват и искат да ни го отнемат. Но не знаят какво точно е то и от това полудяват. Какво е това, дето не могат да ни го отнемат?

Дебелака се замисли докъде може да стигне яхтата.

— Чу ли какво каза тя? — чудеше се Дебелака. — Яхтата можела да стигне чак до Южна Америка.

После добави, че познавал един човек в Лонг Айланд, който купувал яхти без излишни въпроси.

— Колко ли струва яхтата му? — попита Дебелака. — Сигурно е приятно да си имаш такава голяма яхта. Можеш да стигнеш чак до Флорида. А във Флорида колкото щеш дрога. Всякакви видове. Познаваш ли го Белфорд? Ходи чак до Андрюс Айланд да го пренася. Доста парички могат да се изкарат. Ако отидеш с яхтата, ще скриеш дрогата и щом се върнеш, ще си я прибереш. Никой няма да усети. — Дебелака се усмихна и добави: — Пък ако я намерят, онова приятелче на Лайла ще го опандизят.

Джейми не каза нищо. Но се замисли.

17.

Хотелът беше доста далече, но Федър предпочиташе да походи пеша. След спречкването с Лайла имаше нужда да се поразтъпче. В този град винаги го обземаше такова желание. При всички предишни идвания ходеше само пеша. Утре вече нямаше да е тук.

Небостъргачите се издигаха около него, улицата гъмжеше от хора и коли. Пресметна, че трябва да извърви двајсетина-тријсет пресечки, но те бяха къси. Усети, че несъзнателно е ускорил ход.

Отвсякъде го гледаха нийоркските очи. Бързи, предпазливи, безстрастни. Внимавай, казваха те. Тук всичко се случва мълниеносно... Да не пропуснеш клаксоните!

Градът! *Изобщо* не можеше да свикне с него. Винаги му идеше да се натъпче с успокоителни, преди да дойде. Все някой ден щеше да пристигне без маниите и захласа, но този ден още не бе дошъл. Винаги го обземаше диво, необузвано въодушевление. Навалица, високи скорости, вътрешно отчуждение.

Беше от тези шантави небостъргачи. Триизмерните. Не само отпред, отзад, отляво и отдясно, но и *отгоре* и *отдолу*. Хиляди хора на стотици метри във въздуха говорят по телефона, зяпат в компютрите и бърбрят помежду си, сякаш е съвсем нормално. Но ако това е нормално, значи всичко може да се приеме за нормално.

Светофарът светна жълто. Федър забърза да пресече... Шофьорите могат да ти връхлетят и да те убият. Затова не бива да вземаш успокоителни. От тях се отпусках и наистина *може* да те смаже кола. Адреналинът те защитава.

На тротоара Федър праметна пълната с писма платнена чанта на рамо, за да му е по-удобно, и продължи. Най-малко десетина кила — цялата поща от Кливланд насам. Можеше да ги чете цял ден в хотелската стая. Така се беше натъпкал на обяда с редактора, че можеше да пропусне вечерята и да чете, докато не се появи прочутият му посетител.

Интервютата за списанията май се бяха получили доста добре — предсказуеми въпроси за сегашните му занимания (писането на

следващата книга), за темата ѝ (индианците) и за промените след излизането на първата му книга. Знаеше какво да отговори, защото самият той навремето бе репортер, но чудно защо премълча за яхтата. Не желаше да споделя нищо за нея. Неведнъж бе чувал, че знаменитостите водят двойствен живот. Е, сега му се случваше същото.

... Евтини по витрините... радиоапарати. Джобни калкулатори...

... Към него се приближава жена, която още не е щракнала бързия си нюйоркски поглед, но няма да пропусне... Ето идва... Щрак!... После поглежда встрани... Отминава... Като прещракването на любителски фотоапарат...

Сега се виждаше вманиаченият Ню Йорк. По-късно щеше да изплува депресираният Ню Йорк. В момента всичко беше вълнуващо, защото беше различно. Отмине ли въодушевлението, наляга те депресията. Винаги става така.

Културен шок. Хората, които постоянно живеят тук, не го усещат. Те просто не могат да живеят в състояние на непрекъснато смайване. Предпочитат да се заловят за малко късче и да се помъчат да го овладеят, за да се справят с положението. Но така пропускат нещо.

...Някой на горните етажи се упражнява на пиано... Еее-о-еее-о... полицейска кола... Бели цветя, хризантеми, седемдесет долара... Момче на скейтборд, прилича на кореец, запътило се е към магазина за деликатеси на Лео Вито. Хората, които като него само минават оттук, са смаяни, вманиачени, потиснати — може би те единствени наистина разбират града, защото притежават *шошина* на дзен, „ума на начинаещия“...

... Ето накъде се е запътил.

... Хванати за ръка влюбени. Не са в първа младост.

... Някакъв надпис на полуотворен прозорец на втория етаж... Прекалено високо е, за да го прочете. Никога няма да научи какво пише.

Всички тези различни модели на човешки живот, който минават един *през* друг, без изобщо да се докоснат.

... Миризми... ухания на най-различни ястия... Пури.

... Над прозореца с надписа реклама на кожата на „Маркс Фърс“. Нещо вбесяващо... Манекенката... Висока мода, висока класа. „Аз съм

толкова изкусителна, толкова недостижима. Но ако имаш пари да платиш (евтино копеле такова), аз съм за продан.“ Цената... Всичко ли е за продан, ако имаш пари?... Наистина ли тукашните жени действуват така?... Някои сигурно да... По този начин се продават кожи. Също бижута и козметика... Аа, това е само рекламно клише. За продан са онези хора.

... Още щракащи като фотоапарат погледи, някои от тях цинични. Какво правеше тук, щом не търсеше нищо?... Отношение като към виновен до доказване на противното. Не желаше да доказва нищо и никому. Достатъчно го беше правил.

Точно така. Не желаше да доказва нищо. Нито на Райгъл, нито на Лайла, нито на нейните „приятели“... Господи, какъв удар. Ако това бяха приятелите ѝ, със сигурност не искаше да среща враговете ѝ.

Замисли се какво ли не долавя тя, когато той се ядоса. Ето и сега в кафенето поне петнайсет минути му разправя колко са страхотни и изобщо не усети какво става. Изобщо не разбираше смисъла на нещата. И тя, както всички останали, търси Качество, но го определя изцяло биологично. Не е способна да види интелектуалното качество. То е извън възможностите ѝ. Не вижда дори социалното качество.

Историята с нея по реката приличаше на случка между Мей Уест и Шерлок Холмс. Пълен провал. Шерлок снижава изискванията си, като се занимава с Мей, но тя също снижава *своите* изисквания, като се занимава с Шерлок. Вярно, Шерлок е умен, но не това интересува Мей. Или онези биологични „приятели“ на Лайла — ето какво търси тя.

... Могат да си я получат. Довечера тя ще се махне от яхтата. Ако последната среща в хотела протече също толкова гладко, както и останалите, утре той ще напусне града и ще се запъти на юг.

... Още очи... Не те *гледат*, а се *оглеждат* дали си наоколо. Очи на оцеляващи.

Наложи се да слезе от тротоара, за да заобиколи стоманената решетка пред огромна дупка, където преди е имало нещо. Бетонозови изливаха съдържанието си на дъното на дупката. Съседната сграда изглеждаше олющена и повредена. Вероятно бе неин ред да бъде разрушена. Винаги нещо се строи. И нещо винаги се руши. Промени, промени, безкрайни промени. Не помнеше да е идвал в града и да не е видял нов строеж или нещо разрушено.

Изведнъж се върна към лъскавите магазини за платове и дрехи. Да оприличиш града на нещо е все едно да кажеш на какво прилича Европа. Всичко зависи от мястото, времето, душевното ти състояние.

Закопча якето догоре, пъкна свободната ръка в джоба и закрачи по-енергично. Трябваше да сложи пуловер под якето. Пак застудяваше.

Кога ли за пръв път се озова тук сам? Май когато беше в армията? Не, не е възможно. Някъде около Втората световна война. Не помнеше точно. Помнеше само пътя — от Боулинг Грийн чак до Бродуей и оттам някъде до Кълъмбъс Съркъл.

Денят беше студен като днешния — ставаше му студено, когато забавяше крачката. Затова вместо да се умори и все повече да намалява скоростта, непрекъснато ускоряваше ход, докато накрая почти тичаше през тълпите, по улиците, през кръстовищата, потта попиваше в дрехите и се стичаше по лицето му. На следващия ден в хотелската стая краката толкова го боляха, че не можеше да помръдне.

Сигурно е било на път за Индия. Мъчеше се да се откъсне от цялата система. Бягаше, за да е свободен. Вече не можеше да тича така. Никога нямаше да успее. Сега трябваше да намали скоростта и да впрегне ума си.

От какво бягаше? Тогава не знаеше. Струваше му се, че цял живот е бягал.

Това изпълваше сънищата му, нощ след нощ. Като малък сънуваше гигантски октопод, който бе видял в един анимационен филм. Октоподът излизаше на брега, увиваше пипалата си около него и го задушаваше до смърт. Федър се будеше в мрака и мислеше, че е умрял. По-късно сънуваше грамаден, неясен великан без лице, който идваше да го убие. Събуждаше се уплашен и бавно съобразяваше, че великанът не е истински. Предполагаше, че всички сънуват подобни сънища, но се съмняваше дали на останалите хора им се случва толкова често.

Постепенно почна да разглежда сънищата като Динамично възприемане на действителността. Традиционните модели на статичния обществен и интелектуален ред ги потискаха и изцеждаха от съзнанието, но те разкриваха една първична истина — ценностна истина. Статичните модели на сънищата бяха погрешни, затова пък ценностите в основата на моделите бяха истинни. В статичната действителност няма октопод, който ни задушава до смърт, няма

великан, който да ни погълне, да ни смели и да ни превърне в част от собственото си тяло, за да расте и да укрепва, докато ние се разтваряме и изчезваме в небитието.

Как е обаче в Динамичната действителност?

... Капаците на уличните шахти винаги вълнуваха въображението му. По много кръстовища имаше почти по цяла дузина — някои нови и груби, други загладени и излъскани от минаващите гуми. Колко гуми трябваше да минат над стоманения капак, за да го изгладят и лъснат?

Беше виждал чертежи, където личеше как под капаците се простират изумително сложни подземни системи, чрез които островът съществува — електрически инсталации, телефонни кабели, водопроводни тръби, газопроводи, отходни канали, тунели за метрото, телевизионни кабели и кой знае още колко специализирани мрежи, за чието предназначение никога не бе чувал: нервите, артериите и мускулните влакна на един гигантски организъм.

Великанът от сънищата му.

Сякаш като в приказките всичко това действуваше със собствен интелект, далеч над възможностите на интелекта на отделния човек. Федър нямаше представа как се поправят и поддържат подземните системи от кабели и тръби. Все пак имаше хора, които разбираха от това. Съществуваха също система за откриването на тези хора при необходимост и система за откриване на системата за откриване на необходимите хора. Силата, която споява всички системи в едно — ето това бе Великанът.

Като млад Федър си мислеше за кравите, прасетата и пилетата, които нямат представа, че добрият стопанин им дава храна и подслон само защото иска да ги продаде, за да бъдат убити и изядени. Мучат, грухтят и писукат, стопанинът идва с храната и те сигурно го мислят за слуга.

Освен това размишляваше дали няма по-висш стопанин, който върши същото с хората — различен вид организъм, когото виждат всеки ден и с благодарност приемат от него храна, подслон и защита от враговете, докато той всъщност тайно отглежда хората, за да преживява, да се храни от тях и да използва натрупаната им енергия за собствени цели. По-късно проумя, че това е Великанът. Хората гледат на социалните модели на Великана също както кравите и конете

— на стопанина: той е различен от тях, неразбираем е, но е благоразположен и привлекателен. Но социалният модел на града изяжда живота им заради собствените си цели точно както стопаните изяждат месото на животните. Висшият организъм се храни с понижшия и по такъв начин постига повече, отколкото низшият организъм би постигнал сам.

Метафизиката на веществото ни затруднява да видим Великана. Станало е традиция градове като Ню Йорк да се възприемат като „творения на човека“, но какъв човек ги е измислил? Каква група хора са ги измислили? Кой е седнал и е умувал как да събере всичко в едно?

Ако „човекът“ е измислил обществата и градовете, защо всички общества и градове са толкова потискащи за „човека“? Защо „човекът“ ще измисля вътрешно противоречиви норми и произволни обществени институции само за да си усложнява живота? „Човекът“, който се занимава с изобретяването на градове потисници, е реален само ако се разглежда в абстрактен смисъл, ала в по-конкретен план се изпарява.

Понякога хората са склонни да мислят, че има отделни зли „човеци“, които ги експлоатират — някаква тайна клика на капиталисти, „групата на четиристотинте“, „банкерите от Уолстрийт“, мафията на белите англосаксонци протестанти или което и да е малцинство с обичай да се събира редовно на тайни сбирки, където да обсъжда как да експлоатира отделните хора. Такива „човеци“ се смятат за врагове на „човека“. Доста объркващо, но сякаш никой не забелязва объркването.

Метафизиката на веществото ни вгълпява, че еволюцията спира с най-висшата еволюционна форма на веществото — физическото тяло на човека, и че градовете, обществата и мисловните структури са само подчинени творения на физическото тяло на човека. Но да се мисли, че един град или едно общество са създадени от човешките тела, е също толкова глупаво, както да се твърди, че човешките тела са творения на клетките, че клетките са създадени от белтъка и молекулите на ДНК, че ДНК е творение на въглерода и други неорганични атоми. Ако се придържаме към тази погрешна линия на разсъждение, можем да стигнем до извода, че отделните електрони съдържат в себе си целия разум, необходим за построяването на Ню Йорк. Кръгла глупост.

Ако е възможно да си представим две червени кръвни телца, които, седнали едно до друго, се питат: „Дали някога ще се появи по-

висша еволюционна форма от нас?“, после се оглеждат и тъй като не виждат нищо, решават, че отговорът е отрицателен, тогава можем да осъзнаем колко смехотворни са разсъжденията на двама души по улиците на Манхатън дали някога ще се появи по-висша еволюционна форма от „човека“, като имат предвид биологичния човек.

Биологичният човек не изобретява градовете и обществата, също както прасетата и пилетата не изобретяват стопанина, който ги храни. Силата на еволюционното сътворяване не се съдържа във веществото. Веществото е само един вид статичен модел, който сътворяващата сила оставя след себе си.

Градът е друг статичен модел, който сътворяващата сила оставя. Той е изграден от вещество, ала веществото не го е създало само по себе си. Нито пък негов създател е биологичният организъм, наречен „човек“. Градът е по-висш модел в сравнение с веществото или биологичния модел, наречен „човек“. Както биологията експлоатира веществото за свои цели, така социалният модел, наречен „град“, експлоатира биологията за собствени цели. Както стопанинът отглежда крави с единствената цел да ги изяде, така този модел отглежда живи човешки тела само за да ги погълне. Точно това прави Великанът. Превръща натрупаната биологична енергия в подходящи за самия него форми.

Когато разглеждаме обществата, културите и градовете не като творения на „човека“, а като организми, по-висши от биологичния човек, войните, геноцидът и всички останали форми на човешка експлоатация стават по-разбираеми. „Човечеството“ никога не е имало интерес от самоунищожението си. Но свръхорганизмът, Великанът, ценностният модел, наложен над биологичните човешки същества, няма нищо против да загуби няколко тела заради по-висшите си цели.

Великанът започна да придобива реални очертания в Динамичните мечти на Федър, когато той учеше в колежа. Един професор по химия подхвърли пред випуска, че голяма химическа фирма предлага отлични възможности за работа на завършилите колежа, и почти всички се въодушевиха от новината. Втората световна война току-що бе завършила и всички мислеха само за хубава работа. Деляха ги двацет години от революцията през шейсетте. Тогава никой не би помислил за създаването на филм като „Абсолвентът“.

Дотогава Федър вярваше безусловно, че науката е търсене на истината. Истинският учен не би продал целите си на фирмите, които преследват единствено печалбите. А пък ако му се наложи да ги продаде, за да си вади хляба, не би трябвало да се чувства особено доволен. Съвипускниците му сякаш никога не бяха чували за науката като търсене на истината. Федър изведнъж съгледа протегнатите пипала на Великана, ала никой друг не ги забеляза.

Но Великанът стоеше там — системата без име и без лице, която протяга пипала към него, за да го погълне и смели. Енергията му ще я подхранва и укрепва през целия му живот, а Федър все повече ще остарява и отслабва, един ден ще стане съвсем непотребен, системата ще го изхвърли през отделителните си канали и ще намери по-млад и енергичен човек, който да заеме неговото място и всичко да почне отначало.

Затова беше тичал тогава през движението в града, през системите и подсистемите на острова. Беше се запътил към Индия, зад гърба си беше оставил фирмената лъженаука, продължаваше да търси истината и вече знаеше, че първо трябва да се освободи от Великана.

Сега отдясно високо в небето се издигаха сградите на фирмата, накарала професора по химия да говори пред момчетата от колежа преди толкова години. Тук се намираше мозъчният център на фирмената мрежа, заобиколена от други мрежи — финансови, информационни, електронни. Ето какво правеха телцата, увиснали на стотици метри нагоре в небето. Участваха във Великана.

Значи Федър е бил прав да бяга в онзи далечен ден. Но сега — смешно е да се помисли — това всъщност беше домът му. Оттук идваше целият му доход. Тук се намираше единственият му постоянен адрес — адресът на издателя му на Медисън Авеню. Федър беше частица от Великана както всички останали.

След като опознаеш нещо достатъчно добре, вече не е необходимо да бягаш от него. През последните години при всяко връщане в Ню Йорк страхът на Федър от старото чудовище намаляваше и се появяваше познатото чувство на привързаност.

От гледна точка на Метафизиката на Качеството поглъщането на човешки тела е нравствено, защото е по-нравствено социалният модел да поглъща биологичния, отколкото обратното. Социалният модел е по-висша форма на еволюцията. С безкрайното поглъщане на човешки

тела градът създаваше нещо по-добро, отколкото който и да е биологичен организъм би постигнал самостоятелно.

Ами разбира се! Господи! Само погледни! Колко е могъщ градът! Невероятно! Кое отделно произведение на изкуството би могло до му съперничи? Естествено: мръсен, шумен, груб, опасен, скъп. Винаги е бил такъв и сигурно ще остане същия завинаги. Същински ад, ако тръгнеш да търсиш в него стабилност и сигурност... Но който търси стабилност и сигурност, би трябвало да иде на гробището, не тук! Няма по-Динамично място в света!

Федър го усещаше навсякъде около себе си — скоростта, височината, тълпите с тяхното напрежение. Първоначалната отчужденост беше изчезнала. Той вече се бе потопил в него.

Спомни си великия символ на града — телетипната лента, на която всяка секунда се отпечатва възходът и падението на богатствата — велик символ на късмета. Късметът. Когато Е. Б. Уайт е казал: „Ако ти се живее в Ню Йорк, трябва да искаш да имаш късмет“, той е имал предвид не само „да имаш късмет“, а „да *искаш* да имаш късмет“, тоест да си Динамичен.

Не е правилно да го наричаме свобода. „Свобода“ не означава нищо. Свободата е само бягство от нещо отрицателно. А хората я тачат толкова само защото влагат в нея разбирането си за Динамично Качество.

Ето какво не са разбрали нито социалистите, *нито* капиталистите. От статична гледна точка социализмът е по-нравствен от капитализма. Той е по-висша форма на еволюцията, общество, ръководено от разума, а не просто от безсмислени традиции. Ето откъде идва поривът на социализма. Но социалистите не обръщат внимание на онова, което направо убива цялото им начинание — липсата на концепция за неограниченото Динамично Качество. Всички социалистически градове са скучни, защото не притежават достатъчно Динамично Качество.

От друга страна, консерваторите, които непрекъснато тръбят за добродетелите на свободната инициатива, обикновено отстояват егоистичните си интереси. Просто се опитват да оправдаят вековната експлоатация на бедните от богатите. Някои от тях явно долавят

някаква загадъчна добродетел в системата на свободната инициатива и се мъчат да я изразят с думи, ала не разполагат с необходимия за целта метафизичен речник, също както социалистите.

Речникът се намира в Метафизиката на Качеството. Свободният пазар е *Динамична* институция. Това, което хората купуват и продават, или с други думи — това, което хората *ценят*, — никога не може да се вмести в интелектуална формула. Пазарът е задвижван именно от Динамичното Качество. Той непрестанно се променя, но посоката на промените е непредсказуема.

Според Метафизиката на Качеството от свободния пазар всички забогатяват, защото той не допуска да се наложат статични икономически модели, които да спрат стопанския растеж. Затова след Втората световна война икономиката на големите капиталистически държави се развиваше много по-добре в сравнение с икономиката на големите социалистически страни. Тук изобщо не става дума, че викторианските обществено-икономически модели са по-нравствени от интелектуално-икономическите модели на социализма. Напротив. Те са *по-малко* нравствени, защото са статични модели. Превъзходството на системата на свободната инициатива произтича от обстоятелството, че въпреки разумността и обективността на разсъжденията си, социалистите по невнимание затварят вратата пред Динамичното Качество на покупко-продажбите. Затварят я, защото метафизичният строеж на обективността им не прави и най-малък намек за съществуването на Динамичното Качество.

Хората, както всичко останало, работят по-добре при успоредно, а не при последователно включване — типична черта на града на свободната инициатива. Когато нещата са организирани по социалистически, в бюрократична последователност, нарасне ли сложността, се увеличава и вероятността от провали. Но при успоредната организация на свободната инициатива нарастването на сложността предполага увеличаване на разнообразието, което е по-приспособено да реагира на Динамичното Качество, и оттам растат шансовете за успех. Градът функционира именно благодарение на разнообразието и успоредността.

И не само градът. Най-големият икономически успех на Съединените щати — селското стопанство — е организирано почти изцяло успоредно. Успоредността е вградена в основата на живота.

Клетките работят в паралел. Повечето органи на тялото работят в паралел: очите, мозъчните полукълба, дробовете. Биологичните видове и демокрациите действуват в паралел. Дори науката като че функционира най-добре, когато научните дружества са организирани успоредно.

Каква ирония — макар философията на науката да не оставя никакво пространство за неопределена Динамична дейност, точно самобитната организация на науката при подхода към Динамичното определя нейното превъзходство. Науката превъзхожда старите религиозни форми не защото казаното от нея е по-вярно в абсолютен смисъл (каквото и да означава *това*), а защото е по-Динамично.

Ако учените се бяха ограничили с твърдението, че Коперник е прав, а Птолемей — не, без да проявят желание да проучат по-нататък темата, науката щеше да се превърне в поредната незначителна религия. Но научната истина винаги е притежавала едно съществено различие от богословската: тя е временна. В науката винаги има гумичка, механизъм за изтриване, чрез който Динамичното прозрение може да премахне старите статични модели, без да разрушава самата наука. По такъв начин науката, за разлика от строгото богословие, притежава способност за непрекъснат, еволюционен растеж. Или както Федър бе записал на едно от листчетата си: „Моливът е по-могъщ от писалката.“

Тук е същността на нещата: да подучиш *едновременно* и статично, и Динамично Качество. Ако не изхождаме от статичните модели на научното познание, връщаме се към пещерния човек. Ала ако нямаме свободата да променим моделите, всякакъв по-нататъшен растеж е осуетен.

Когато политическите институции са се усъвършенствували през вековете, съотношението между статично и Динамично обикновено се е променяло: кралят или конституцията запазват статичното, а парламентът или съставът от съдебни заседатели действуват като Динамична гума, като механизъм за изтриване, чрез който новото Динамично прозрение може да премахне старите статични модели, без да разрушава самата държавност.

Федър с изненада установи колко сбит е коментарът върху „Процедурните правила на Робърт“, всичко бе обхванато в две изречения: малцинството няма право да възпира мнозинството при

провеждането на законната дейност на организацията. Мнозинството няма право да възпира мирните опити на малцинството да се превърне в мнозинство. Силата на двете изречения се крие в създаденото от тях статично положение, при което Динамичното Качество може да процъфтява.

Така е поне в абстрактен план. Нещата не са толкова прости, когато опрем до конкретното.

Отвореният за Динамичното Качество статичен механизъм като че трябва също така да е отворен за упадък, за израждане в по-низши качествени състояния.

Оттук възниква проблемът как да се постигне максимална свобода за появата на Динамичното Качество, като в същото време не се допускат израждане и разрушаване на досегашните еволюционни постижения. Американците обичат да говорят за свободата си, но смятат, че тя няма нищо общо с това, което европейците често съзират в Америка: упадъка, неизменен спътник на Динамичното.

Излиза, че ако обществото не проявява търпимост към израждането във всички негови форми, то задушава собствения си Динамичен растеж и остава статично. Но ако търпи всички прояви на израждането, обществото като цяло се изражда. Опасност съществува и в двете посоки. Трудно е, ако не и невъзможно, да се определят механизмите, чрез които уравновесеното общество расте, без да се изражда.

Как да разграничим двете посоки? И двете се опълчват срещу статуквото. Радикалните идеалисти и изпадналите хулигани понякога си приличат твърде много.

При появата си джазът е обявен за упадъчна музика. „Модерното“ изкуство също се е смятало за упадъчно.

Определим ли научно нравствеността като фактор на еволюцията, на пръв поглед сме решили и проблема за същността на нравственото. Но ако после се опитаме да конкретизираме какво е и какво не е еволюция и каква е нейната насока, пак се връщаме в предишната бъркотия. Проблемът е, че всъщност не можем да кажем дали една промяна е еволюционна в момента на нейното осъществяване. Едва след около век проличава нейната еволюционност.

Така например жреците в Зуни е нямало как да са знаели, че човекът, когото са обесили за палците на ръцете, ще се превърне в бъдещ спасител на племето. Пред тях е стоял пиян самохвалко, който е надничал през прозорците и е заявявал на властите да вървят по дяволите, а те не са могли да му направят нищо. Какво е трябвало да направят? Какво друго *са могли* да направят? Не е било възможно да допуснат всеки непрокопсаник в Зуни да прави каквото му скимне само защото вероятно някога ще спаси племето. Трябвало е да приложат съществуващите правила, за да предотвратят разпадането на племето.

Ето какъв е същинският проблем в статично-Динамичния конфликт на еволюцията: как да различиш спасителите от непрокопсаниците? Особено когато външно си приличат, говорят по един и същ начин и нарушават едни и същи правила. Свободата, която спасява спасителите, спасява също и непрокопсаниците и им дава възможност да разрушат цялото общество. Ала ограниченията, които пречат на непрокопсаниците, пречат също на съзидателните Динамични сили на еволюцията.

Превърнало се е почти в традиция в Ню Йорк да идват хора, да пророкуват края на света в една или друга форма и да чакат идването му. Сега го правят пак. Но и до ден днешен не е настъпил краят на света. Ню Йорк все го пращат по дяволите и той все някак не стига дотам. Винаги се променя. Промените все са видимо към по-лошо, но изведнъж сред най-лошото се появява новото Динамично нещо, за което никой досега не е чувал, и лошото се забравя заради новото Динамично нещо (което на свой ред става все по-лошо). Това, което прилича на ада, винаги се оказва нещо друго.

Когато нещо ново и Динамично иска да се появи на белия свят, то често напомня за ада, но може да се роди в Ню Йорк. То може да се случи. На пръв поглед може *да се случи* навсякъде, но в действителност не е така. Трябва да има особен вид хора, които да го погледнат и да си кажат: „Хей, чакай малко! Това е хубаво!“, без да се обръщат през рамо да видят дали и други им пригласят. А те са рядкост. Ню Йорк е едно от малкото места в света, където хората не питат дали нещо е одобрено и другаде.

Ето как, помисли си Федър, Метафизиката на Качеството обяснява невероятните тукашни контрасти между най-доброто и най-

лошото. И двете съжителствуват тук с пълна сила, защото Ню Йорк никога не се е обвързвал да запазва статичните модели. Той винаги е готов за промяна. Без значение дали хората също са готови. Оттук произтичат ужасите му, но и силата му. Могъществото му се крие в неговата свободололюбивост. Свободата да си отвратителен поражда свободата да си добър.

И така тук непрекъснато се случват разни неща с Динамична искра, която спасява всичко. Тя припламва дори там, където всичко изглежда от лошо по-лошо.

Също като децата. Човек не ги забелязва, но те са тук, растат като гъби на скришни места. Веднъж Федър отиде в един музей в делнична сутрин, а там завари стотици деца, които сочеха с пръст минералите и динозаврите, дърпаха се за ръкавите, държаха се за ръце, смееха се и от време на време поглеждаха учителката, за да се уверят, че всичко е наред. После изведнъж изчезнаха, сякаш никога не са били в залите на музея.

Това, което човек вижда в Ню Йорк; зависи от статичните му модели. Градът получава Динамичност от начина, по който обърква всички модели. Ето сутринта в ресторанта влиза чернокож тип с вид на убиец. На главата си носи мръсна вълнена шапка. Мръсно синьо сатенено яке, маратонки, също мръсни. Поръчва кафе, което по закон трябва да му сервират, и какво прави след това? Изважда пистолет? Ами! Не познахте. Изважда вестник „Ню Йорк Таймс“. Започва да чете. Отворил е на страницата с литературните рецензии. Излиза, че е интелектуалец. Това е Ню Йорк.

Тряс! Винаги виждаме нещо, което не сме очаквали. Контрастът между богатите и бедните невинаги е чак толкова лош. Приемем ли цял куп статични закони, за да премахнем най-лошото, отстраняваме и най-доброто, искрата изчезва и остава само невъзмутимото спокойствие на крайградските квартали. Контрастът е психологическото гориво, подтикващо хората да вършат неща, за които иначе би ги домързяло. Ако всички имат еднакви доходи, еднакви дрехи, еднакъв произход, еднакви възможности, целият град би бил мъртъв. Той черпи силата си именно от физическата близост и невероятната социална пропаст. Може да издигне всекиго с едно деление на скалата. Или да го свали с десет деления. Или сто деления. Градът пресява хората. Винаги е било така, милиони богати и бедни на

едно място, небостъргачи и паркове, диамантени тиари по витрините и повръщано от пияници по улиците. Градът шокира и стимулира. Никой не дава пет пари за никого! До просяците ще видиш паралии с шофьори и дълги лимузини! Хайде! Давай!! Не намалявай скоростта!

Виждаш хора, които ти се усмихват и са готови да те измамат. Понякога не забелязваш намръщените, които в същото време тайно те подкрепят с всички сили. Ако ги заговориш, държат те на разстояние, но предпазливата им обич се усеща. Просто принадлежат на рода на оцеляващите, остриите им ръбове вече са огладени. Те знаят как действа тази знаменитост — градът.

Смрачаваше се. А и застудяваше. Наближаваше състоянието на потиснатост. Рано или късно щеше да се появи. Адреналинът вече почти се беше нормализирал и продължаваше да спада. Федър забави крачка.

Забеляза, че е стигнал края на Сентръл Парк. Тук беше по-ветровито. Духаше от северозапад. Оттам идваше студът. Дърветата бяха потъмнели и се огъваха под вятъра. Листата още не бяха опаднали, сигурно защото бяха по-близо до океана и тук беше по-топло, отколкото в Трой и Кингстън.

Продължи нататък, паркът въпреки всичко беше запазил спокойния си достолепен вид.

Според него най-великият паметник, който викторианците са оставили на града, беше този шедьовър на Олмстед и Вокс. Ако те са се интересували единствено от парите, властта и суетата, защо са построили този парк?

Запита се как ли биха гледали сега на него викторианците. Небостъргачите наоколо биха ги учудили. Щеше да им хареса, че дърветата са пораснали толкова. Федър притежаваше стара гравюра от Къриър и Айвс с изображение на парка почти без дървета. Вероятно паркът би им допаднал. За разлика от други места в Ню Йорк.

Разбира се, бяха оставили своя отпечатък върху града. Той още се усещаше тук, под Арт Деко и Баухаус. Всъщност, помисли Федър, тъкмо викторианците са построили града и той все още е техен някъде дълбоко в себе си. Когато всички тези богаташки сгради с натруфени пиластри и антаблемани излезли от мода, всички започнали да ги

смятат за върха на безвкусицата, но сега, когато от година на година стават все по-малко, те придават приятен нюанс на цялото лустро на двайсети век.

Викторианските гиздосии от тухли, камък и ковано желязо в стил рококо. Господи, колко са обичали всичко да е натруфено. Съответствувало е на езика им. Последното доказателство, че стоят по-високо от диваците. Наистина са вярвали, че са го постигнали с построяването на града.

Все още навсякъде откриваме малки белези от отношението им към града: бароковите фризове и водоливници от пясъчник, които само чакат булдозерите, занитените железни мостове в Сентръл Парк. Прекрасните им музеи. Львовете пред градската библиотека. Скулптурите изобразяват самите тях.

Оставили са цялата си излишна натруфеност. Тя не е само суета. В нея има и много обич. Издокарали са града толкова много отчасти защото са го обичали. Плащали са за водоливниците и кованото желязо също както новозабогателият баща купува скъпа рокля на дъщерята, с която се гордее.

Лесно е да ги наречем претенциозни сноби, тъй като определението само се натрапва, и да пренебрегнем историческите условия, допринесли да станат такива. Те самите са направили всичко, за да пренебрегнат историята. Викторианците искали от всичко най-много да скрият, че не са нищо повече от шепа забогатели провинциалисти. Повечето от тях са произхождали от затънтени селца, от дълбоко религиозни семейства и след като Гражданската война е разрушила дотогавашния им живот, изведнъж са се озовали сред промишлената епоха.

Подобно нещо се е случило за пръв път. Нямали са представа какво да правят със себе си. Стоманата, парата, електричеството, науката и инженерството са им предлагали бляскави възможности. Трупали са богатства, за каквито не са и сънували, потоците от пари сякаш никога е нямало да секнат. Затова редица неща, за които по-късно са ги упреквали — слабостта им към снобското, към натруфената архитектура и кованото желязо — са били само външна проява на желанието на иначе благопристойни хора да се справят с новото. Европейската аристокрация била единственият им пример за богатство.

Но ние често забравяме, че за разлика от европейските аристократи, на които са подражавали, американските викторианци са били хора на създанието. Телефонът, телеграфът, железницата, трансатлантическият кабел, електрическата крушка, радиото, фонографът, киното, технологиите за масово производство — почти всички големи технически открития, които свързваме с двайсети век, всъщност са направени от американските *викторианци*. *Градът се състои* от техните ценностни модели! Именно техният оптимизъм, вярата им в бъдещето, техните представи за усърдие в работата, за труд, пестеливост и самодисциплина са изградили Америка на двайсети век. Викторианците изчезват и столетието се хвърля да прахосва техните ценности.

Можем да си представим как някой стар викториански аристократ излиза по улиците, оглежда се и изражението му се вкаменява от видяното.

Федър забеляза, че вече почти се е стъмнило. Хотелът беше съвсем наблизко. Докато пресичаше улицата, вятърът вдигна от тротоара прах и хартии и ги понесе към фаровете на едно такси. На покрива му се мъдреше реклама: „РАЗГЛЕДАЙТЕ ГОЛЯМАТА ЯБЪЛКА“, а отдолу бяха написани името на някаква туристическа фирма и телефонният ѝ номер.

„Голямата ябълка“. Федър почти изпитваше отвращението, с което един викторианец би посрещнал *подобно* име.

Викторианците никога не биха нарекли Ню Йорк така. По-близо до техните представи би било „Големият шанс“, „Голямото бъдеще“ или „Градът империя“. За тях градът е бил паметник на собственото им величие, а не нещо за ядене. „Човек, който вижда Ню Йорк като «голяма ябълка» — би казал викторианецът, — има манталитет на червей.“ После би добавил: „Разбира се, червеят не бива да се обижда от сравнението, защото той няма представа какви са последиците от изяждането на «голямата ябълка».“

Портиерът на хотела сякаш позна приближаващия Федър и отвори с професионална усмивка и поклон стъклената врата със златни надписи. Но докато му се усмихваше в отговор, Федър осъзна, че

портиерът вероятно „познава“ всеки влязъл посетител. Това беше неговата роля. Част от илюзията на Ню Йорк.

Фоайето в приглушените тонове на позлатата и плюша притежаваше викторианска изисканост, без да отхвърля удобствата на двайсети век. Единствено воят на вятъра в пролуката между вратите на асансьора му напомняше за външния свят.

В асансьора Федър се замисли, че във всички такива сгради винаги става течение. Не беше сигурен дали има компенсиращи въздушни течения отдолу. Вероятно не. Топлият въздух може би излизаше от асансьорната шахта и се издигаше над сградата към небето. Студеният въздух идваше от хоризонталните течения по улиците.

Бяха почистили стаята му и бяха оправили леглото. Федър хвърли върху него тежката чанта с пощата. Нямахше много време да се зачете в писмата. Не бе очаквал да се разхожда толкова дълго. Сега се чувствуваше поуморен и отпуснат, беше му приятно.

Запали лампата и при крушката се разнесе бръмчене. Отначало помисли, че крушката ще изгори, но после забеляза голяма нощна пеперуда.

Загледа се в нея. „Как ли е стигнала толкова високо?“ — учуди се той. Смяташе, че нощните пеперуди летят близо до земята.

Тя пърхаше около абажура и се сливаше с викторианския декор.

„Сигурно е викторианска, вечно се стреми по-нависоко. А когато стигне целта, изгаря и пада в прахта.“ Любимата образност на викторианците.

Федър се приближи до голямата стъклена врата, зад която като че имаше балкон. Светлината отвътре беше прекалено ярка, за да разбере какво има от другата страна, и затова Федър леко я открехна. През отвора видя нощното небе и някъде далече случайните десени, изрисувани от светлините в прозорците на други небостъргачи. Отвори вратата по-широко, излезе на балкона и усети студен полъх. Горещостта духаше. А и беше високо. Почти на същото равнище с покривите на сградите от другата страна на Сентръл Парк, превърнал се в огромно тъмно петно. Балконът май беше направен от някакъв сив камък, но в тъмнината не се виждаше добре.

Приближи каменния парапет и погледна надолу.

... АУУУ!!...

Колите по улицата му заприличаха на калинки. Повечето бяха жълти на цвят и пълзяха бавно като бръмбари. Жълтите сигурно бяха таксите. Те се движеха толкова бавно. Една кола се доближи до тротоара точно под него и спря. Федър видя само една точица — сигурно някой слезе от таксито и влезе във входа, откъдето той бе минал преди малко...

Замисли се за колко ли време ще падне долу на земята. Трийсет секунди? По-малко, реши Федър. Трийсет секунди е много. По-вероятно пет секунди...

Побиха го тръпки от тази мисъл. Кръвта нахлу в главата му. Зави му се свят. Внимателно отстъпи назад.

Погледна нагоре. Небето не беше истински нощно, беше изпълнено със същия оранжев отблясък, който двамата с Лайла бяха видели в Найак. Ала сега той беше много по-ярък. Сигурно замърсеният въздух или дори нормалната морска влага и прахта отразяваха уличните светлини, но се създаваше чувството, че човек не се намира на открито. Великанът град беше завзел дори небето.

Колко беше тихо. Почти безмълвно. Странно — над шума, бльсканицата и напрежението, се намираше горният пояс на тишината. Хората по улиците дори не се замисляха за това.

Нищо чудно, че мултимилionерите плащат луди пари за пространството по горните етажи. Те успяват да се справят с конкуренцията в живота долу само ако имат подобно кътче, където да се усамотят.

Великанът можеше да е много добър, помисли Федър...

... Стига да поискаше.

18.

Лайла не се интересуваше къде отива. Капитанът я беше вбесил. Леке! Какво си *въобразяваше* този тип, та да я нарича „кучка, която скарва кучетата“. Защо ли не го *удари*!

Какво знаеше той? „Да, но кой ме направи такава? — трябваше да му отвърне тя. — Да не би аз *самата*? Ти изобщо не ме познаваш!“ Трябваше също да добави: „Никой не ме познава. *Никога* няма да ме опознаеш. *Цял живот* няма да ти стигне. Аз обаче те знам много добре!“ Ето какво трябваше да му каже.

Беше ѝ дошло до гуша от мъжете. Не желаше да слуша приказките им. Те искат само да те омърсят. Нищо друго. Да те омърсят, за да заприличаш точно на тях. А после да ти тръснат в лицето каква курва си.

Това беше наградата ѝ за откровеността. Наистина нелепо. Ако го беше излъгала, всичко щеше да е наред. Ако наистина беше курва, щеше ли да му разправя надълго и нашироко за Джейми? Не. Направо нелепо.

И сега какво щеше да прави с тези ризи? Нямахше никакво желание да му ги дава сега. Беше ѝ омръзнало да ги мъкне със себе си. Часове наред ги беше търсила, а сега трябваше да ги върне. Защо изобщо се мъчеше да му угоди? Така и не разбра. Каквото и да направиш, все ще гледат да те изкарат по-лоша от тях.

Но ти не правиш нищо лошо, не нараняваш никого, не крадеш, нали така, и въпреки всичко те *мразят* точно за това, защото правиш любов. Преди да те имат, си истински ангел, а после ставаш истинска курва. За малко. Докато не се настроят пак. Тогава отново се превръщаш в ангел.

Лайла никога не излизаше на улицата всяка вечер. Не беше от лошите. Правеше го само понякога, когато ѝ се приискаше. Харесваше ѝ. Винаги. Всеки път. Всяка вечер. Б, и какво? Не ѝ харесваше само с един и същи мъж. Не я интересуваше какво мислят за нея хората. Освен това обичаше парите, за да ги харчи. Обичаше пиенето и много други неща. Всичко това представляваше Лайла и тя трябваше да му

каже: „Само не се опитвай да ме превъзпитаваш. Няма да стане. Аз съм си Лайла и ще си остана такава. А ако не ме харесваш, разкарай се. Не си ми притрябвал. Нямам нужда от никой. Ще умра първа. Такава съм си.“ Това трябваше да му каже.

Видя отражението си в една витрина. Изглеждаше забързана. Трябваше да забави крачка. Не бързаше за никъде. Нямахше къде да ходи, освен да прибере нещата си от яхтата.

Изобщо не биваше да му казва нищо. На хора като него не се казва нищо. В противен случай се самозабравят. От нея искаше само да му докаже колко е велик. Думите ѝ не го интересуваха, гледаше на нея като на морско свинче за лабораторни опити или нещо подобно, а всъщност през цялото време е мислил тези ужасни неща за нея.

Той не говореше направо, но личеше, че непрекъснато я преценява наум по приказките. Мъчеше се да се държи „добре“. Все настояваше да разбере какво мисли тя, но никога не ѝ казваше какво мисли *той*. Винаги се изплъзваше. Ето това не понасяше Лайла. Не биваше да му разказва за тъпаци като него. Оттам тръгна всичко. Подобни тъпаци не го понасят.

Знаеше как да се оправя с такива като него. Не е трудно да живееш с тях. Само трябва да ги оставиш да се наприказват. Непрекъснато трябва да ги превъзнасяш, иначе те разкарват. Ако си беше затваряла устата, сигурно на следващия ден Лайла щеше да тръгне с яхтата му към Флорида. Джейми нямаше нищо против. На него не му пукаше с кого спи тя. Всички щяха да са доволни.

Джейми също не хареса Капитана. Той винаги разбираше мислите на хората. Ако някой си въобразяваше, че може да му напакости, дълбоко се лъжеше — Джейми отдавна щеше да го е разгадал.

От една витрина надничаше черна вещица на метла. Наближаваше празникът Все светии.

Лайла не познаваше тази част от града. И да бе идвала насам, вече беше забравила. Или кварталът беше толкова променен, че не можеше да го познае. Всичко тук се променяше. С изключение на големите сгради.

Когато за пръв път дойде, си мислеше, че там горе, във високите сгради, има някой, който гледа и знае всичко, но никога не слиза да разговаря с нея. После разбра, че никой не знае какво става.

Защо Джейми не ѝ даде поне адреса си? Държеше се толкова отчуждено. Нещо не беше наред. Не ѝ хареса този неин приятел. Може би просто защото Капитанът беше там.

За пръв път минаваше по тази улица. Нещо в нея я притесняваше. Улицата не изглеждаше опасна, само беше занемарена. Джейми непрекъснато ѝ повтаряше: „Огледай се и ако не видиш жени, които вървят сами по улицата, внимавай!“ Но малко нататък съгледа възрастна жена с куче.

... И така, ако Капитанът беше решил да я разкара, тя нямаше да се изненада... Беше свикнала. Щеше да намери нещичко... Никога не падаше по гръб.

Във витрината на едно магазинче се виждаха някакви бутилки, мръсотия и боклуци. Лайла все се надяваше, че някой ден ще разчистят, но никой не си правеше труда. Всичко вървеше от лошо към по-лошо.

На вратите на една стара черква висеше катинар, а надписът до него гласеше, че е затворено. Надписът беше избелял, сигурно отдавна не бяха отваряли. Всички растения в сандъчето под прозореца бяха изсъхнали. Не приличаше на черквата на дядо ѝ, тя беше по-голяма и не се намираще в толкова мръсен град.

Щеше да намери стая под наем, може би само за няколко дни, и щеше да се ориентира. Не звучеше лошо. Не ѝ се връщаше на улицата. Не си струваше. Джейми я посъветва да не го прави, а той знаеше какво говори. Каза ѝ, че е прекалено опасно. Не било както преди.

Улицата не ѝ хареса.

Винаги можеше да намери работа като сервитьорка. Щеше да се справи. После щеше да се появи нещо по-добро. Ако се настроеше на тази вълна, щеше да се почувствува по-добре. Но първо трябваше да намери квартира.

Минаваше пресечка след пресечка. Търсеше с поглед обяви за квартири под наем, но нямаше.

Заобиколи голяма дупка на улицата, оградена с оранжеви и бели предупредителни знаци. От дупката излизаше пара. Един мъж с чувал цимент зяпаше Лайла. Не че имаше някакви намерения. Просто я зяпаше.

Тя се зачете в останалите надписи. „Не паркирай, само за пожарни“... „Платно за снегорини“... „Дръпни се при опасност“...

„Пътна помощ. 9,95 долара на час“... „Боядисване. Безплатни съвети. 10 на сто отстъпка...“

Сигурно по надписите щеше да се ориентира какво става... „наркотици“... Искаха да кажат „без наркотици“... „При Ървинг — хранителни стоки“... „Месарница «Грейър»“... „Кралят на дрехите“... „Пробив в звукозаписната техника“... „Хранителни стоки — еврейски и други специалитети“... „Здравословни и екологично чисти продукти. 20 процента витамини...“

Зад една желязна ограда растеше дърво с оранжево-червени дребни плодове. Лайла си спомни, че имаха същото в двора. Обичаше да бере плодовете му, но те не ставаха за нищо. Какво правеше тук същото дърво? Плодовете не можеха да се берат заради голямата стоманена ограда. Щяха да я изхвърлят, ако се опиташе да влезе. Под дърветата имаше гълъби... За гълъбите беше разрешено, за нея не.

Някой се бе прехвърлил през оградата и бе написал с боя от спрей нещо върху цялата стена. Лайла не проумяваше смисъла на всички тези надписи. Сякаш бяха само имена, нищо друго. Но ги пишат толкова особено, че човек не може да разбере какво означават. Никога не пишат „кур“ или други мръсни думи. Изпръскват стените със странни неща, сякаш те единствени в света са научили някаква тайна.

„Шофьор“... „Електротехник“... „Не паркирай“... „Еднопосочна улица“... Никога не казват какво *искаш*, посочват само какво искат *те*...

Някакви думи на иврит върху стената. „Неаполитански пици“... „Прахосмукачки «Франклин»“... „От 1973 година...“ „Само за полицейски коли. Не пресичай синята линия. Полиция“... Много бодлива тел по сградите. Преди изобщо нямаше.

На тротоара лежи някакъв човек. Хората го подминават безучастно...

„Собствен стил. Висококачествено пране и химическо чистене. Хотели, болници и клубове“... „Водопроводни услуги «Атина»“... „Весел, несекващ смях. Страхотно забавление — Макджиликъди, «Ню Йорк Таймс». Носител на наградата «Тони»“.

Търкаляха се найлонови торби... „Еднопосочна улица“... Никога не казват какво *искаш*, казват само какво искат *те*...

Обувките я убиваха. Улицата изглеждаше все по-зле. Тротоарите бяха разбити. Ако не внимаваше с изпочупените плочки, можеше да си изкълчи глезена. Или да падне на парчетата стъкло. Явно беше от зеещия прозорец, през който някой май се бе опитал да се промъкне.

Застудяваше.

Трябваше да се захване с нещо друго. Какво търсеше тук? Нещо не беше наред, щом живееше така. Трябваше да е на някое по-хубаво място.

Пресече улицата, погледна надолу и й се стори, че вижда вода. „Сигурно е реката“ — помисли тя.

Реши да вземе такси. Все пак трябваше да се добере до яхтата и да си прибере куфара, преди да е мръкнало. Прекалено далече беше да ходи пеша. Краката вече я боляха. Отдавна не бе вървяла толкова много. Таксито щеше да й излезе скъпо, но нямаше друг избор. За кой дявол беше купила тези тъпи ризи.

Но когато стигна до ъгъла, видя ресторант от другата страна на улицата близо до следващото кръстовище. Това наистина й хареса. Можеше да си почине, да хапне и да поръча оттам такси.

Погледна през витрината, цените в менюто бяха високи. На масите имаше покривки и платнени салфетки.

„Ох, по дяволите.“ Беше настъпил моментът да отпразнува нещо. Примерно края на историята с Капитана.

Вътре нямаше много хора. Дребничка възрастна сервитьорка подреждаше салфетки в другия край на залата. Тя забеляза Лайла, усмихна й се, бавно се приближи и я покани на маса до прозореца.

Лайла седна. Стана й много приятно след дългото ходене.

Сервитьорката я попита дали ще желае аперитив.

— Едно уиски със сода — каза Лайла и веднага се поправи с усмивка: — Не, по-точно едно уиски „Джони Уокър“ черен етикет със сода.

Сервитьорката не промени изражението си и се запъти към бара.

Улицата зад витрината приличаше на някои улици в Рочестър. Беше стара, почти безлюдна. В мръсотията под улука при стара противопожарна стълба някаква котка спокойно търсеше нещо. Мина през мръсотията, после пак се върна. Като че ли не намираще онова, което търсеше.

Лайла още пазеше стария си бележник с телефоните. Можеше да се обади на някой от старите приятели — не беше изключено да я поканят и да поговорят. Можеше да ѝ посочат някоя святна квартира. Дори можеше да я поканят да им погостува за известно време. Всичко се случва.

Погледна през прозореца, котката беше изчезнала.

Лошото беше, че не ѝ се искаше да среща старите приятели. Не ѝ се мислеше за тях. Не желаше да разговаря с никого. Искеше да сложи край на всичко. Не желаше да разговаря с никого.

Сервитьорката донесе поръчката, Лайла ѝ се усмихна широко и благодари. Сервитьорката се усмихна лекичко и се отдалечи.

Лайла отпи от чашата. Боже, какъв вълшебен вкус!

Погледна листа с менюто.

Трябваше да избере нещо по-евтино за ядене. Но беше прегладняла. Пържолите изглеждаха много апетитни. И пържените картофи. С всичките им калории. Трябваше да внимава. Не биваше да се поддава. Беше си взела своето. Все пак звучеше добре. Спомни си пържените картофи на яхтата. Ох, защо изобщо се разприказва пред него? Можеше чак до Флорида да пържи картофи, ако си беше затваряла устата.

Умислена, Лайла забеляза лицето на един мъж, който я гледаше през витрината. Отначало се сепна, после се запита: „Какво ти става, Лайла, да не би да се плашиш от мъжете?“

Не изглеждаше зле.

Тя му се усмихна...

... Той само я погледна. После отмести очи.

После пак я погледна.

Лайла му намигна, за да види какво ще стане.

Мъжът се поусмихна и се престори, че чете менюто на витрината. Лайла загледа менюто в ръцете си, но следеше мъжа с крайчеца на окото.

След малко той тръгна. Лайла зачака да чуе отварянето на врата, но звук не последва. Мъжът си беше отишъл.

Дали не бе казала нещо, което е ядосало Джейми? Този път се държеше толкова различно. Нещо не беше наред. Беше го прихванало, затова не ѝ даде адреса си. Беше от този тип хора, които не разказват за себе си. Не искаше да засегне другите. Такъв си беше.

Капитанът нямаше да узнае всичко това. Така е с хората като него. Те само си придават важност и си въобразяват, че са направили кой знае какво. За нищо друго не ги бива. Затова трябва да плащат. И да се мъчиш да им покажеш нещо, само си губиш времето. Те не знаят какво правиш. Капитанът не знаеше какво Лайла се мъчи да направи за него. Този мухльо така и нямаше да научи. Вероятно дори нямаше да плати ризите.

Трябваше да спре да мисли за него.

Сервитьорката дойде за поръчката, но Лайла не беше готова.

— Не съм си избрала — каза тя, погледна в чашата си и добави: — Защо не ми донесете още едно?

Не ѝ се искаше да се напие, имаше още много работа, но ѝ се услади. „Кой знае колко време ще мине до следващото“ — помисли тя.

Не знаеше какво ще прави оттук нататък. Сякаш беше свършила всичко. И май нямаше повече сили. Чувствуваше се изморена.

През витрината улицата пак ѝ се стори овехтяла, сива и тъмна. Къде ли е отишла котката, която се ровеше в мръсотията отсреща?

Лайла не обичаше мрака.

В Рочестър беше още по-тъмно, помисли тя.

Можеше просто да се върне в Рочестър и да потърси постоянна работа.

Не, не можеше да се върне. Там всички я мразеха. Затова я уволниха. Защото им каза истината.

Всеки иска да те превърне в слугиня. А когато откажеш да им слугуваш, казват, че не струваш. Тогава ставаш лоша. Но дори и да се стараеш да им угодиш, според тях пак не струваш. Все не можеш да ги обслужиш както трябва според тях. Винаги искат още и още. Затова няма значение какво правиш — рано или късно ще те намразят, каквото и да правиш.

Не биваше да си тръгва от „Карма“. Само ако Джордж не я беше вбесил, още щеше да е там. И то вече на път за Флорида. Във Флорида беше по-светло. Защото беше на юг. Там Лайла наистина се бе чувствувала щастлива. Пак щеше да стигне дотам, но първо трябваше да намери пари.

А можеше да отиде при Капитана и да му се извини, той щеше да промени решението си. Не искаше обаче да го прави. Тогава трябваше

да понася тъпите му приказки чак до Флорида. Нямахте да издържи. Освен това той вече й бе казал а се маха от яхтата.

Какво ли правеше той в Ню Йорк? Къде ли щеше да отиде довечера? Със сигурност не желаше да я вземе със себе си. Много важно. Тя не искаше да тръгне с него. Но причините й бяха ясни. Появи ли се някой от приятелите на жените им, те веднага гледат да се отърват от Лайла.

Все едно, нямаше значение.

Какво всъщност й се правеше? Искаше й се нещо, но не знаеше какво.

Не се сещаше за нищо определено. Оттук идваше затруднението. Не й се занимаваше с хора. Писнало й беше от хората. Искаше й се да отиде някъде съвсем сама и да не вижда никого.

Сервитьорката дойде пак. Лайла поръча още едно питие. Не постъпи разумно. Пие ли се на празен стомах! Още я болеше стомахът. Трябваше първо да вземе едно хапче.

Лайла бръкна в чантата да извади лекарството. Не го намери. Странно. Знаеше, че е вътре. Другите хапчета също ги нямаше! Заопипва в чантата за кръглото пластмасово флаконче. Винаги го напипваше по формата. Нямахте го.

Почна да рови още по-енергично, но намери само червилото, огледалото, цигарите, книжните носни кърпички.

Не беше оставила хапчетата на яхтата, нали сутринта изпи три. Сложи чантата на масата и погледна вътре. После бръкна в джоба. Нямахте ги.

Изведнъж Лайла видя, че го няма и портмонето. Вдигна очи и се уплаши. Зад витрината беше притъмняло.

Прерови пак всичко, бръкна в джобовете, обърна чантата... От портмонето нямаше и следа.

А в него бяха всичките й пари!

Влизаха нови посетители. Изглеждаха премръзнали. Лайла не виждаше възрастната дребничка сервитьорка. Сигурно й беше свършила смяната. Новият келнер беше с папийонка. Видът му не й хареса.

И таз добра! Да си изгуби портмонето! Там бяха всичките й пари. Невъзможно беше да е изпаднало. Сутринта беше у нея. Нали

купи ризите? Спомни си добре, защото сгъна квитанцията и я прибра в портмонето, ако се наложи да сменя ризите. Тя също беше изчезнала.

Новият сервитьор я наблюдаваше.

Сети се за онзи приятел на Джейми. Той седеше до нея, а чантата беше между двамата.

Сигурно го бе взел той. Още когато я погледна, Лайла не го хареса. Само да каже на Джейми...

Погледна чашата си. Беше празна.

Нямаше новия телефонен номер на Джейми. Той не ѝ го даде. Какво щеше да прави сега? Дори не можеше да си поръча вечеря. Трябваше да помисли. Но и мислите ѝ бяха объркани. Затова ли Джейми не ѝ даде новия си телефон? За да няма как да му съобщи?

За да я натопи?

Келнерът се приближи.

— Още не съм готова — каза му Лайла.

Той я погледна с безразличие и се отдалечи.

Джейми не би могъл да направи подобно нещо. Джейми си казваше, когато му трябваха пари. Не крадеше от нея.

Трудно ѝ беше да мисли. Защо ли пи толкова! В чантата имаше портмоне за монети. Не го беше откраднал. Извади го и преброи монетите. Две по двайсет и пет, четири по пет и седем по един цент.

Нямаше пари дори да плати питиетата. Щеше да има неприятности.

Призля ѝ. Трябваше да отиде до тоалетната.

Когато мина покрай келнера, видът му подсказваше, че не очаква от нея да плати сметката.

Тоалетната вонеше. Лайла искаше да се измие, но нямаше сапун. Отвратително заведение. Лицето ѝ също беше мръсно, а нямаше къде да се измие. Мръсен град. Погледна в огледалото мръсната си коса. Трябваше да се изкъпе.

Можеше с монетите да се обади на някой приятел, който да дойде и да ѝ помогне. Но бяха минали цели четири години. Никой не се задържа толкова дълго в Ню Йорк.

Отиде до телефона и с първата монета позвъни на Лори. Даваше свободно, никой не вдигаше слушалката. Изведнъж помисли, че ако поиска, може да излезе през вратата и никой няма да я спре.

Келнерът я наблюдаваше. Сигурно щеше да я спре. Имаше зъл вид. Май не му беше за пръв път.

Никой не се обаждаше у Лори. Нищо. Лайла поне щеше да вземе монетата. После слушалката се вдигна и един женски глас попита кой се обажда. „Лайла Блуит“ — отговори тя. Жената остави слушалката и Лайла зачака. Слава Богу, Лори още беше тук.

Но жената се върна, каза: „Сигурно имате грешка“, и затвори.

Какво означаваше всичко това?

Лайла се опита да позвъни на още два номера, но автоматът ѝ върна монетите. Щеше да пробва на още един телефон, но се сети, че жената едва ли ще я познае. Пък дори и да я помнеше, нямаше да ѝ помогне. Сервитьорът продължаваше да я наблюдава.

Лайла се замисли. Какво да прави? Все някак щеше да се измъкне.

Пое дъх, приближи се до него и рече:

— Някой е откраднал парите ми. Не мога да платя.

Той само я изгледа. Не каза нищо.

Лайла не беше сигурна дали я е чул.

После келнерът проговори:

— А какво слагахте в телефона?

— Монети — обясни Лайла. — Откраднали са ми портмонето.

Той пак я изгледа. Очевидно не ѝ вярваше.

След малко повтори:

— Значи са откраднали портмонето ви.

— Да — потвърди Лайла.

Пак я изгледа и каза:

— Аз само работя тук. Собственика го няма.

Обърна се и отиде в кухнята.

Когато се върна, ѝ заяви:

— Казаха да оставите името и адреса си.

— Нямам адрес.

Още един продължителен поглед.

— Нямате адрес — повтори той.

— Точно така *казах*.

Лайла почваше да се вбесява.

— Къде живеете?

— На една яхта.

— Къде е тя?

Лайла не разбра защо му е да знае. Какво щеше да направи?

— На реката — обясни тя. — Няма значение. Трябва да отпътувам довечера. Не зная къде точно е яхтата.

Сервитьорът продължаваше да я наблюдава. Боже, какъв поглед!

— Е, тогава напишете името на яхтата — каза той.

Не я изпускаше от очи, докато тя пишеше на листа. После я изгледа мръснишки и рече:

— А сега изчезвате оттук, отивате на яхтата, вземате пари и ги донасяте. Разбрахме ли се? Защото и другите трябва да живеят, нали?

Лайла грабна чантата и ризите от пода до телефона и когато тръгна да излиза, видя, че келнерът се усмихва на някого в кухнята и клати глава. Поне не беше толкова зъл, колкото очакваше тя. Можеше да повика полиция или нещо такова. Вероятно беше решил, че е луда.

Застудяваше и в тъмното улицата изглеждаше по-страшна.

Вратата на ресторанта се затвори зад нея. Сети се, че е могла да остави кутията с ризите, за да покрие сметката. А сега трябваше да ги мъкне. Но сервитьорът не поиска подобно нещо.

Дали да не се върне и да му ги даде?.. Не, всичко бе свършило. Пък и той нямаше да ги приеме...

Все пак нямаше никаква причина да я гледа така мръсно, помисли Лайла и закопча жилетката си. Не му плащаха да гледа така.

Капитанът сигурно щеше да хареса ризите, а после щеше да ѝ даде пари да плати сметката в ресторанта. Можеха да се върнат за вечеря и Капитанът нямаше да даде бакшиш на келнера. Не, щяха да му дадат огромен бакшиш, за да се почувствува неудобно.

Лайла нямаше пари за такси. Не можеше да се обади в полицията. Или пък можеше? Сигурно нямаше да си спомнят за нея. Никой не я помнеше. Но не ѝ се искаше.

Всички си бяха отишли. Лайла не знаеше къде. Как така никой не беше останал? Първо си отиде Капитанът, после Джейми. А също Ричард, отиде си дори Ричард. Никога не го беше обидила с нищо. Ставаше нещо лошо. Никой обаче не ѝ казваше какво. Не искаха да знае.

Лайла усети, че ръцете ѝ треперят.

Бръкна в чантата за хапчетата, но се сети, че и тях ги няма.

Уплаши се.

За пръв път след болницата оставаше без тях.

Не знаеше колко ѝ остава до яхтата... Сигурно вървеше към реката... А може би не... Щеше да се помъчи да не мисли за нищо лошо и ръцете ѝ вероятно щяха да спрат да треперят... Дано върви в правилна посока...

... Беше тъмно като в рог.

19.

„Стъмни се“ — помисли Федър. В небето зад голямата плъзгаща се стъклена врата на хотелската стая не се виждаше никаква светлинка. Стаята се осветяваше само от лампата, където продължаваше да пърха нощната пеперуда.

Той погледна часовника си. Гостът му закъсняваше. С около половин час. Типично за холивудските знаменитости. Колкото са по-известни, толкова повече закъсняват, а този, Робърт Редфорд, наистина беше от най-прочутите. Федър си припомни шегата на Джордж Бърнс — присъствувал на холивудски партита, където гостите били толкова прочути, че изобщо не се появявали. Но Редфорд щеше да дойде да поговорят за филмовите права, а те бяха жизненоважни. Нямаше причини да не дойде.

На вратата се почука — типичният металически звук на всички огнеупорни хотелски врати по света, който този път стресна Федър. Той се изправи, приближи се до вратата, отвори я и видя в коридора Редфорд с очаквателно, непредубедено изражение на прочутото лице.

Изглеждаше по-дребен от пресъздадените от него филмови образи. Прочутата му коса беше покрита с шапка за голф. Странните очила без рамка отвличаха вниманието от лицето зад тях, а вдигнатата яка на палтото го правеше още по-незабележим. Тази вечер изобщо не приличаше на Сънданс Кид.

— Заповядайте — покани го Федър и усети прилив на нещо като сценична треска.

Всичко това се случваше реално във времето. Това беше *настоящето*. Сякаш имаше премиера, завесата току-що бе вдигната и сега всичко зависеше от него.

Усеца, че се насилва да се усмихне. Поема палтото на Редфорд — напрегнато, мъчи се да не издава нервността си и да овладее движенията си, но без да иска, дръпва палтото непохватно и Кид не може да измъкне едната си ръка... Божичко, не може да издърпа ръкава... Федър пуска палтото, Кид сам го съблича и му го подава с въпросителен поглед, после му дава и шапката.

Ама че начало... Сцена, достойна за Чарли Чаплин. Редфорд влиза в дневната, приближава се до стъклените врати и поглежда към парка, очевидно иска да се ориентира. Федър го следва и сяда на един от позлатените викториански столове с прекалено висока седалка и копринена тапицерия.

— Извинете, че закъснях — казва Редфорд.

Обръща се с гръб към стъклената врата и без да чака покана, се запътва към канапето срещу стола.

— Върнах се от Лос Анджелис преди половин час — обяснява той. — За път отиват три часа. Наричат вечерните полети „Зачервените очи“... — Хвърля бърз поглед да проследи реакцията и продължава: — Сполучливо сравнение... човек изобщо не може да мигне...

Редфорд произнася тези думи и чрез тях придобива плът и кръв. Досуц като във филма „Пурпурната роза от Кайро“, където един от героите слиза от екрана и влиза в живота на жена от публиката. Та какво говори той?

— Става ми все по-неприятно да се връщам — казва той. — Разбирате ли, там съм израсъл... Помня как изглеждаше... Не ми харесва как се е променило всичко...

Продължава да следи реакциите на Федър.

— Запазил съм много хубави спомени от Калифорния — успява най-накрая да се овладее Федър и да проговори.

— Живели ли сте там?

— Някога живеех в съседство, в Невада — отговаря Федър.

От него се очаква да говори. И той го прави: поток от произволни изречения за Калифорния и Невада. Пустините, боровете, безкрайните хълмове, евкалиптите, магистралите и чувството за нещо липсващо, за нещо неосъществено, което го обхваща там винаги. Сега само запълва времето, установява контакт. Редфорд слуша внимателно и Федър остава с впечатлението, че това му е навик. Истинско сценично присъствие. Току-що е прекосил цялата страна със самолет, сигурно е разговарял с много хора и все пак прочутото му лице сега е тук, той слуша, сякаш разполага с неограничено време, сякаш нищо значително не се е случило, преди да дойде, и нищо значително не го очаква, след като излезе.

Продължават да бърбят, докато не стигат до името на общ познат — Ърл Уорън, бивш върховен съдия, за когото Федър казва, че

повечето хора не го възприемат като типичен калифорниец. Редфорд начаса се съгласява и разкрива личните си ценности.

— Беше ни губернатор, нали знаете — казва той.

Федър потвърждава и добавя, че семейството на Уорън е от Минесота.

— Така ли? — учудва се Редфорд. — Не знаех.

Редфорд заявява, че винаги е проявявал особен интерес към Минесота. Във филма му „Обикновени хора“ се разказва за Минесота, въпреки че е заснет в северен Илинойс. В общежитието в колежа живеел с едно момче от Минесота, ходил му на гости и преживяването било незабравимо.

— Къде живееше? — пита Федър.

— На езерото Минетонка — отвърща Редфорд. — Познавате ли този край?

— Разбира се. В първа глава от книгата ми се споменава Екселсиор на езерото Минетонка.

Редфорд изглежда загрижен, сякаш е пропуснал важна подробност.

— Там има нещо особено... Не зная как да го определя...

— Нещо изискано — допълва Федър.

Редфорд кимва в израз на пълно съгласие с определението.

— В Минеаполис има един квартал, Кенуд, там е същото. Хората в него също като Ърл Уорън притежават „чар“ или „изисканост“, или нещо от този род.

За миг Редфорд се вглежда втренчено в него. На екрана никога не е така съсредоточен.

— И каква е причината? — пита той.

— Парите — отговаря Федър, но осъзнал, че не е съвсем прав, добавя: — И още нещо.

Редфорд го изчаква да продължи.

— Там има богатства, трупани отдавна — казва Федър. — Още от времето на дърводобива и първите мелници. Тогава е било по-лесно да си изискан с камериерка, шофьор и още седем прислужници, които да поддържат къщата.

— На езерото Минетонка ли сте живели?

— Не, по-далече, но през трийсетте години, когато бях дете, ходех там на рождени дни.

Редфорд изглежда заинтригуван.

Федър продължава:

— Не бях от богато семейство. Имах стипендия за едно училище в Минеаполис, където учеха богаташките деца... обикновено ги докарваха шофьорите. Сутрин големите, черни, дълги пакарди спираха пред училището, шофьорите в черни униформи изскачаха от колите и се втурваха да отворят задната врата, откъдето се появяваха момчетата. Следобед лимузините и шофьорите се връщаха, момчетата се качваха и тръгваха към езерото Минетонка. Аз ходех на училище с велосипед. Понякога виждах в огледалото как някой от огромните пакарди се приближава отзад, обръщах се и махах с ръка на момчето вътре, то ми отвръщаше на поздрава, случваше се и шофьорът да ми махне, а най-смешното е, че момчето май завиждаше *на мен*. Аз бях напълно свободен. А то беше затворник на задната седалка на черния пакард и го осъзнаваше.

— В кое училище учехте?

— „Блейк“.

Погледът на Редфорд се напряга.

— Точно в същото училище е учил и съквартирантът ми!

— Светът е малък — отбелязва Федър.

— Да, наистина!

От въодушевлението на Редфорд личи, че съществува някаква връзка, определена точка на повърхността на нещата, под която се намира важна конструкция.

— Още имам приятни спомени оттам — казва Федър.

Изречението на Редфорд подсказва, че той би искал да послуша още, но, разбира се, не е дошъл за това. Говорят още малко за най-различни несвързани неща, сетне той почва по същество. Млъква и после подхваща:

— Струва ми се, че преди всичко трябва да кажа колко се възхищавам от книгата ви, за мен тя е предизвикателство и стимул. Винаги съм размишлявал върху идеите за „Качеството“. *Винаги* съм ги разглеждал точно по този начин. Прочетох книгата веднага след като излезе и щях да се свържа с вас още тогава, но някой ми каза, че правата вече са откупени.

В речта му се е прокраднала необичайна скованост, сякаш е репетирал. Защо пък *точно той* ще се държи като лош актьор?

— Много бих искал да получа правата да екранизирам книгата — допълва Редфорд.

— Имате ги — отговаря Федър.

Редфорд се сепва. Сигурно Федър е изтърсил нещо неуместно. В биографиите на Редфорд се подчертава неговата „невъзмутимост“, но сега той изглежда стреснат.

— Нямаше да се заема, ако не възнамерявах да дам правата на вас — казва Федър.

Но Редфорд не изглежда особено зарадван. По-скоро е изненадан и се замисля за нещо свое. Вече не е заинтригуван.

Пита за предишните филмови сделки.

— О, това е дълга история — отвърща Федър и обяснява поредицата от продадени филмови опции, които са се провалили по една или друга причина.

Редфорд възвръща обичайното си изражение, слуша внимателно. След изчерпването на темата предпазливо преминават към въпроса за сценария. Редфорд препоръчва сценарист, когото Федър познава. Той се съгласява.

Редфорд смята да пресъздаде изцяло сцената, където преподавателят стои цял час пред пълната със студенти аудитория и не обелва нито дума, докато накрая студентите, изнервени и уплашени, буквално хукват към вратата. Очевидно възнамерява да изпълни сцената с ретроспективни кадри. Федър намира идеята за добра. Забележително е как Редфорд се вживява в книгата. Заради сцената в аудиторията той изцяло подминава сцените по пътя и поддръжката на мотоциклета, объркали другите сценаристи, и се насочва право към сцената в аудиторията, фактическото начало на книгата с кратко описание как се преподава съчинение в час по английски.

Редфорд обяснява, че сцените по пътя ще се снимат в натура. Казва, че Федър може да посещава снимачната площадка винаги когато пожелае, „но не всеки ден“. Федър не разбира какво означава това.

Стигат до възловия проблем за абстрактните идеи. Книгата се занимава предимно с философските идеи за Качеството. Големите касови филми не представят визуално идеите. Редфорд обяснява, че идеите трябва да се съгъстят и да се покажат косвено. Федър не е сигурен дали е разбрал точно. Предпочита да види как ще се осъществи този замисъл.

Редфорд усеща съмненията на Федър и го предупреждава:

— Както и да се направи филмът, няма да ви хареса.

Федър се замисля дали тези думи не са само презастраховка. Редфорд разказва за автора на друга книга, който видял екранизацията и се помъчил да я хареса, но не бил кой знае колко въодушевен.

— Трудно е да се възприеме — натъртва Редфорд и добавя: — Но винаги се получава така.

Разговорът продължава по други теми, ала те като че не са по същество. Накрая Редфорд поглежда часовника си.

— Е, засега май няма особени проблеми — казва той. — Ще продължа работата, ще се обадя на сценариста, за да обсъдим неговите идеи. — Накланя се напред и продължава: — Много съм изморен и няма смисъл цяла нощ да ви омайвам... Ще се обадя и на останалите и след известно време нашата агенция ще се свърже с вас.

Той се изправя, отива до дрешника и сам взема шапката и палтото. Вече на вратата пита:

— Къде живеете сега?

— На яхтата. Долу на реката.

— О, мога ли да се свържа с вас там по някакъв начин?

— Не, утре отпътувам. Ще се помъча да стигна на юг, преди реката да е замръзнала.

— Добре, тогава ще поддържаме връзка чрез вашия адвокат.

На вратата оправя шапката, очилата и палтото. Казва довиждане, обръща се и тръгва по коридора с напрегната пъргавост — като скиор или котка, или пък като Сънданс Кид, — и изчезва зад ъгъла.

После коридорът отново се превръща в обикновен хотелски коридор.

20.

Федър дълго стоя в хотелския коридор, без да се замисли къде се намира. После се обърна, влезе в стаята и затвори вратата.

Погледна празното канапе, където бе седял Редфорд. Сякаш присъствието му още се усещаше, ала Федър вече не можеше да *разговаря* с него.

Прииска му се да си налее едно питие... но в стаята нямаше нищо... Трябваше да се обади да му донесат в стаята.

Всъщност не му се *пиеше*. Или поне не чак толкова, че да си прави целия този труд. Не знаеше какво му се иска.

Прилив на антикулминационна вълна. Натрупаното по време на срещата напрежение и енергия изведнъж нямаше накъде да се отприщят. Испита желание да излезе и да хукне по коридорите. Или може би да направи дълга разходка по улиците, докато не спадне напрежението... но краката вече го боляха от предишното продължително ходене.

Приблужи се към вратата на балкона. От другата страна на стъклото се виждаше същата фантастична гледка на нощното небе.

Сега обаче не беше толкова свежа.

Когато плащаш луди пари за хотел с хубав изглед, проблемът е, че отначало той е възхитителен, но постепенно става все по-статичен, докато изобщо преставаш да го забелязваш. На яхтата беше по-добре, там гледката се променяше непрекъснато.

От замъглените очертания върху фона на небето личеше, че е почнало да вали. Но балконът беше сух. Сигурно вятърът отвяваше дъжда встрани от сградата.

Федър откряна вратата, отвън с вой нахлу студен въздух. Отвори по-широко, за да мине, излезе на балкона и затвори вратата зад себе си.

Духаше див вятър. Отвесен. Шеметен. Нощното небе ту се замъгляваше, ту се проясняваше от поривите му, които носеха дъжда. Различаваха се само далечните части на парка, защото светлините очертаваха краищата.

Чувствуваше се откъснат от действителността. Като че всичко това се случваше на друго. Изпитваше известна приповдигнатост, напрежение, объркване, но не и истински чувства. Сякаш беше повреден галванометър, чиято стрелка не може да помръдне, за да отчете промените.

Културен шок. Май преживяваше точно това. Идиотското чувство беше културен шок. Навлизаш в друг свят, където всички ценности са свършено различни, стъписваш се, всичко се преобръща, вече не можеш да се приспособиш и ето — настъпва културният шок.

Сега се чувствуваше на върха или поне така му се струваше... на противоположния край на някакъв невероятен социален спектър, откъдето бе тръгнал преди двайсет години, когато раздрънканата полицейска камионетка го тръскаше през южните квартали на Чикаго към психиатрията.

По-добре ли беше сега?

Честно казано, не знаеше. Помнеше две неща от онова лудешко пътуване: първо, полицаия, който само се хилеше и сякаш му казваше: „Хубавичко ще те оправим, мой човек“, и това като че ли му доставяше удоволствие; второ, невероятното усещане, че се намира едновременно в два свята: в единия е на самото дъно на човешката купчина, а в другия стои точно на върха. Как да разбереш всичко това? Какво да направиш? Полицаят не беше толкова важен, но другото?

Сега пак изпитваше усещането за пълно преобръщане. В първия свят беше на върха, но къде се намираще във втория? На дъното? Не знаеше. Имаше чувството, че ако продаде филмовите права, в първия свят ще се случат големи събития, ала във втория ще се плъзне стремглаво нанякъде. Очакваше вечерта чувството да изчезне, но се излъга.

Някъде дълбоко в ума му просветваше предупредителна лампичка: „Нещо не е наред — нещо не е наред — нещо не е наред.“ Това не беше само въображението му. Беше нещо истинско. Първично възприятие на отрицателно качество. Първо усещаш дали качеството е високо или ниско и чак после търсиш причините, а не обратното. Ето какво усещаше.

Веднъж критикът Джордж Стайнър от „Ню Йоркър“ бе предупредил Федър: „Поне няма защо да се тревожите за екранизация.“ Книгата беше прекалено интелектуална, за да се правят

опити да се екранизира. Тогава Федър отвърна на Стайнър, че „Туенти Сенчъри Фокс“ вече разполага с опция за филмова версия на книгата. Критикът го зяпна и после се обърна.

— Какво лошо има в това? — попита Федър.

— Много ще съжалявате — отговори Стайнър.

По-късно един адвокат от Манхатън, който се занимаваше с кино, му каза:

— Вижте какво, ако си харесвате книгата, съветвам ви да не я продавате на Холивуд.

— Какво говорите?

Адвокатът го изгледа смразяващо.

— Много добре зная какво говоря. Години наред се срещам с хора, които не разбират от кино, и ги съветвам същото, което казах и на вас. Но те не ми вярват. После пак идват. Искат да водят съдебни дела. Тогава им напомням: „Вижте! Нали ви предупредих! Продали сте правата. Сега трябва да се примирите!“ Пак ви повтарям, ако обичате книгата си, не я продавайте на Холивуд.

Адвокатът говореше за художествения контрол. В театралните постановки е традиция да не се променя нито една реплика без съгласието на автора, но в киното е едва ли не задължително изцяло да преобърнат текста, без дори да уведомят автора. В края на краищата го е продал, нали така?

Федър се бе надявал, че тази вечер Редфорд ще опровергае всичко това, но се случи точно обратното. Редфорд го потвърди. Той се съгласи със Стайнър и с адвоката.

Затова срещата не се оказа толкова важна, колкото очакваше Федър. Той се вълнуваше, защото е със знаменитост, а не от самата сделка. Беше казал на Редфорд: „Имате ги“, но нищо не беше твърдо, докато не се подпишеше договорът. Предстоеше да уговорят цената, значи можеше да се измъкне.

Почувствува се наистина измамен. Може би това беше обичайният спад след кулминацията, може би Редфорд просто беше уморен от полета, но каквито и да бяха мислите на Федър, той бе убеден, че тази вечер не ги е чул или поне не е чул всичките. Винаги е вълнуващо да се срещнеш със знаменитост, но иначе Редфорд явно не се различаваше от другите.

В цялата история липсваше свежест. Редфорд се ползуваше с името на честен човек в деловите отношения, но се занимаваше с бизнес, който имаше точно обратната репутация. От никого не се очакваше да говори каквото мисли. „Сделките“ следват стандартна схема. С честността си Редфорд не побеждаваше схемата, дори не ѝ се противопоставяше.

Не се усещаше съпричастност. Всичко приличаше на продажба на къща, при която бъдещите собственици не се чувствуват задължени да обяснят как смятат да я боядисат или как ще подредят мебелите. Типична холивудска схема. Редфорд създаваше впечатлението, че е водил подобни преговори не един и два пъти. Те се бяха превърнали в нещо като ритуал за него. Сигурно ги беше водил десетина пъти. Просто действуваше според стария модел.

Ето защо се изненада, когато Федър му каза: „Имате ги.“ Сепна се, защото моделът бе нарушен. От Федър се очакваше да се пазари. Точно в този момент можеше да изтръгне желаните от него отстъпки, а той направо се съгласи: огромна грешка в сделки от типа „да се победи противникът“ като при покупко-продажбите на недвижими имоти, където всяка от страните опитва всички възможни тактически ходове, за да откопчи от другата „най-изгодни условия“. Редфорд беше дошъл да получи, не да даде, но когато без никакви усилия изведнъж получи много повече от очакваното, сякаш за миг изгуби равновесие. Поне така изглеждаше.

Това личеше и от забележката, че Федър може да посещава снимачната площадка, „но не всеки ден“. Той никога нямаше да бъде един от създателите, щеше да е само посетител, макар и важен. Ключът се криеше в онзи израз за „омайването“ от кинаджийския жаргон. Той е част от схемата. Продуцентът, сценаристът, режисьорът или всеки, заел се с екранизацията, започва с „омайването“ на автора. Казва му колко пари ще спечели, дава му да подпише опцията, после ходи „да омайва“ финансистите и да им разправя каква велика книга ще получат *те*. Но щом веднъж се сдобият с книгата и парите, край на омайването. Хората с парите и авторът биват държани на максимално разстояние, а „творците“ се заемат с филма. Променят написаното от Федър, добавят каквото им хрумне, за да го пробутат по-успешно, продават го и се залавят с нещо друго, а той остава с известна сума, която скоро се стопява, и куп лоши спомени, които остават.

Федър потрепери, но не се прибра вътре. Стаята от другата страна на вратата му приличаше на остъклена клетка. Дъждът май беше спрял, светлините блестяха толкова ярко, че облаците в небето приличаха на таван. Предпочиташе да стои на студа.

Плъзна поглед над града, после се взря в малките като бръмбари коли долу на улицата. Много по-лесно беше да стигнеш при тях оттук, отколкото от тях дотук. Може би затова толкова много хора скачат от високо. По-лесно е.

„Ще полудея!“, рече си Федър и се дръпна от бетонения парапет. Откъде ли на човек му хрумват такива мисли?

„Културен шок“. Точно така. „Боговете“. Години наред ги беше наблюдавал. „Боговете“ бяха статичните културни модели. Те никога не изчезват. След като толкова години се бяха мъчили да го убият с провали, сега се преструваха, че са се отказали. Щяха да опитат по обратния път — да го хванат в капана чрез успеха.

Чувствуваше се толкова странно не заради лудия вятър или замъглените от дъжда светлини в небето над парка. Културният шок се дължеше на тези две луди, съвършено различни културни самооценки — две различни действителности на неговото „аз“, които съществуваха успоредно. В едната той беше във фазата, част от света на знаменитости като Редфорд. В другата принадлежеше към нулата, където бяха Райгъл, Лайла и почти всички останали. Щеше да се справи, ако се придържаше само към една от двете културни дефиниции. Но щом се опиташе да се закачи на двата проводника едновременно, го удряше ток.

— Ако станете прекалено известни, ще идете направо в ада — предупреждаваше един дзен-учител в групата, в която беше и Федър.

Думите му звучаха като поредната „дзен-истина“, която привидно е безсмислена. Сега обаче се изпълни със смисъл.

Учителят не говореше за ада, който Данте би разпознал. Дантевият християнски ад е отвъдният живот, изпълнен с вечни мъки, докато адът на дзен е в този свят, тук и сега — в него виждаш живота около себе си, но не можеш да участвуваш. Завинаги си чужденец в собствения си живот, защото в него има нещо, което те възпира. Виждаш как останалите се къпят в живота наоколо, а ти трябва да го пиеш със сламка, осъден на вечна жажда.

Решаваш, че славата и богатството ще те сближат с останалите хора, но се случва точно обратното. Раздвояваш се на човека, който мислиш, че си, и на човека, който всъщност си, и така стигаш до ада на дзен.

Сякаш си в панаирджийска зала с криви огледала, където всяко огледало изкривява образа ти по различен начин. През последната седмица Федър вече видя три свои съвършено различни огледални отражения: огледа се в Райгъл, който отрази образа на нравствен изрод, в Лайла, която отрази образа на скучен, застарял мухльо, и сега в Редфорд, който вероятно щеше да го представи в някакъв героичен образ.

Всеки, до когото се приближаваш, е различно огледало. И тъй като ти си същият като останалите, може би не си нищо друго освен още едно огледало, но няма начин да узнаеш някога дали собствената ти представа за себе си не е само поредния изкривен образ. Може би цял живот виждаш само отражения. Може би не срещаш нищо друго освен огледала. Първо огледалата на родителите, после на приятелите и учителите, сетне на началниците, високопоставените личности, свещениците, министрите и вероятно на писателите и художниците. Нали тяхната работа е също да държат пред теб огледала.

Ала всички огледала са контролирани от културата: от Великана, от боговете; опиташ ли се да избягаш от културата, тя ще почне да те измеря с унищожителни отражения или ще дръпне огледалата, за да те унищожи без тях. Федър си каза, че славата понякога е нещо като пристрастяване към огледалата, своеобразна наркомания, при която ставаш ненаситен за още и още положителни отражения. Огледалата превземат твоя живота и скоро ти вече не знаеш кой всъщност си. Тогава културата поема контрола върху теб и когато почне да ти отнема огледалата и публиката те забрави, се появяват симптомите на оттеглянето. Така се озоваваш в ада на славата, описан от дзен... Хемингуей с простреляния череп или Елвис Пресли, натъпкан с упойващи лекарства. Безкрайната мъчителна експлоатация на Мерилин Монро. И още десетки други. Като че причина за това е известността, огледалата на „боговете“.

Субектно-обектната метафизика предполага, че огледалата са субективни и поради това са нереални и нямат значение, но както

много други предположения, това също умишлено пренебрегва очевидното.

То пренебрегва явлението, при което някой като Редфорд тръгва по улицата и наблюдава как, по собствените му думи, хората „зяпват“, когато го видят. Импресариото му каза, че е почти невъзможно да се появи на публично място, защото всички се обръщали и гледали *него*.

Федър се сети, че и той „зяпна“, когато Редфорд се появи на вратата. Онази сцена с палтото в стил Чарли Чаплин. Какво е това явление „зяпване“? То не е субективна илюзия, а съвсем реална *първична* действителност, емпирично възприятие.

Сигурно има биологични корени, също както глада, страха или лакомията. Прилича ли на сценичната треска? При него губиш представа за реалното време. Един закован образ на известна личност, например Сънданс Кид, измества динамичния човек от реалното време, който съществува в мига на срещата. Затова на Федър му беше толкова трудно да започне.

Но има и още нещо.

В известността има и видима упадъчност. Тя е вулгарна, упадъчна, безкрайно вълнуваща и понякога се превръща в мания, както сексът понякога изглежда вулгарен и упадъчен, но също е безкрайно вълнуващ и завладяващ.

Сексът и известността. Федър помнеше как преди да се качи на яхтата и да изчезне от Минесота, жените по приемите идваха да се докоснат до него. Някакво момиче, още ненавършило дваисет години, което крещи в екстаз на една от сказките му. Водеща в радиото, която го сграбчва за ръката на обяд и му казва: „Трябва да ви имам точно вас.“ Човек би помислил, че е сандвич или нещо подобно. Цели четирийсет години така и не разбра кое е това нещо, което явно му липсва и което кара жените да се загледат в мъжа. Известността ли? И само тя ли? Струваше му се, че има още нещо.

Мина му през ума, че тук може да се направи сравнение. В усещането, че си знаменитост, има нещо леко неприлично. То може да се сравни с усещането при вида на списанията за секс по вестникарските будки. В тях има нещо смуцаващо. И все пак, ако си сигурен, че никой не те наблюдава, вероятно ти се дощява да им хвърлиш един поглед. Част от теб иска да се отърве от списанията, но

друга иска да ги разгледа. Това е сблъсък между два модела на качеството — социален и биологичен.

Същото е и с известността, само че сблъсъкът тук е между социалните и интелектуалните модели!

Известността за социалните модели е същото, каквото е сексът за биологичните. Сега вече Федър започваше да проумява. Известността е Динамично Качество в рамките на статичното социално еволюционно равнище. Може да изглежда чисто Динамично Качество, но не е така. Сексуалното желание е Динамичното Качество, което първичните *биологични* модели са използвани навремето, за да се самоорганизират. Известността е Динамичното Качество, което първобитните *социални* модели са използвали навремето, за да се самоорганизират. Това придава ново значение на известността.

Тя няма никакъв смисъл в субектно-обектната вселена. Но в ценностно структурираната вселена известността с рев излиза на преден план в действителността като огромен, изначален параметър. Превръща се в организираща сила на цялото социално еволюционно равнище. Развитите, сложни човешки общества не биха били възможни без силата на известността. Също и простите.

Странно как един въпрос може кротко да дреме в теб и най-неочаквано отговорът да започне да се разплита.

Известността е културна сила. Точно така. Или поне така изглежда.

Пълна лудост. Хората се спускат с буре по водопада Ниагара с риск да загинат само за да станат известни. Заради известността убийците погубват хора. Може би дори държавите обявяват войни всъщност за да се прочуят още повече. По този въпрос може да се изгради цяла антропология.

Ами разбира се. Ако се върнем назад към най-ранните писмени паметници в историята, към клинописа върху глинени плочки във Вавилон, за какво разказват те? Естествено за една знаменитост: „Аз, Хамурапи, съм повелителят тук. Имам толкова и толкова коне, държанки, роби и волове, аз съм най-великият от всички велики царе и нямате друг избор, освен да ми повярвате.“ Нали за това е измислена писмеността? Или когато четем Ригведа, най-старата религиозна литература на индусите, за какво се говори там? „Дори небесата и земята не са дорасли да стигнат до половината ми. Не съм ли пил сок

от сома? Аз в своето величие съм надминал небесата и цялата просторна земя. Не съм ли пил сок от сома?“ Това се тълкува като посвещение на Бога, но стремежът към слава е очевиден. Сега Федър си припомни, че в „Одисеята“ на Омир малко се бе смутил от отъждествяването на Качеството и известността. Може би в Омировите времена, когато еволюцията не е достигала до разграничението между социалното и интелектуалното равнище, двете са били равнозначни.

Пирамидите са били съградени заради известността. Всички статуи, дворци, наметала и накити като белези на социалната власт са само средства да станеш известен. Перата на индианците. Децата, на които се казва, че ще ослепеят, ако зърнат императора. Всички благороднически титли, лордове, преподобни и доктори на европейците са символи на известността. Всички отличия, награди, сини ленти, повишения в службата, всички „висши изборни длъжности“, всички комплименти и ласкателства по чайове и коктейли са начин за утвърждаване на известността. Всички вражди и битки за престиж сред академичните й научните кръгове. Всички засягания от „обиди“. Цялата идея за „запазване на лицето“ в Изтока. Известността. Известността.

Дори полицейската униформа е един вид нейно средство, защото те кара да изпълняваш безпрекословно нарежданията. Без известността никой няма да се подчинява на чужди заповеди и обществото ще се разпадне.

... Гимназията. *Точно* гимназията е мястото, откъдето тръгва славата на знаменитостите. Тя кара ламтящите за нея да играят футбол всеки следобед. Затова ги има и мажоретките с помпоните. Това е *известността*. Те се къпят в лъчите й като знаменитости. А Федър дори не бе забелязал, че тя съществува. Но и да беше забелязал, пак нямаше да оцени истинското й значение. Може би затова остана невзрачен. Тя го отдели от тълпата с блеснали очи, красиви дрехи, широки усмивки и шумни разговори.

Спомни си, че в университета силата на известността продължаваше да действа, особено в курсовете и студентските групи. Но там вече бе по-слаба. Всъщност качеството на един университет може да се измери чрез сравнението между относителните достойнства на моделите на известността и на

интелектуалните модели. Никъде няма спасение от знаменитостите, дори в най-добрите университети, но там интелектуалците могат да ги пренебрегнат и да общуват само помежду си.

Така или иначе, тук се явяваше цяла неизследвана област, за която Федър никога нямаше да има достатъчно време — антропологията на известността.

Отделни проучвания са правени — антрополозите внимателно изследват племенните модели, за да разберат кой на кого се кланя. Но те са нищожна частица в сравнение с неизползуваните възможности.

Парите и известността са слава и богатство, класическата органична двойка сили в Динамичното създаване на социални ценности. Славата и богатството са огромни Динамични параметри, които определят формата и съдържанието на обществото. Цели университетски катедри, дори отделни колежи се занимават с изучаване на икономика, тоест с богатството, но разполагаме ли с нещо, което да е също толкова отдадено на изучаване на славата? Какъв точно е културният механизъм за контрол над формата на огледалата, които пораждат различните образи на известността? Може ли анализът на силата, променяща огледалата, да допринесе за разрешаване на етническите конфликти? Федър не знаеше отговора. Защо може да минаваш за страхотен примерно в Германия, но прекосиш ли границата с Франция, изведнъж се оказва, че не струваш нищо, без изобщо да си се променял? Кое променя огледалата?

Може би политиката, но тя смесва известността със статичните правни модели и не е чисто научно изследване на известността. Впрочем както днес се преподава политологията, излиза, че известността е нещо случайно за политика. Но си заслужава човек да отиде на което и да е политическо събрание и да се вгледа в движещите му сили, да наблюдава борбата на кандидатите за все по-голяма известност. Те знаят как да я постигнат.

Мислите му продължаваха все в тази посока.

Но според Метафизиката на Качеството зад социалните огледала съществува друга действителност. *Точно тази*, която Федър беше проучвал. Всъщност зад огледалата има две равнища на действителността — интелектуална действителност и зад нея Динамична действителност.

Според Метафизиката на Качеството възходящото движение от социалните огледала на известността е нравствено придвижване от по-низша към по-висша еволюционна форма. Хората по възможност трябва да се придържат към неговата посока.

Сега вече Федър проумя как кръгът на разсъжденията му за известността се затваря при отправната им точка — екранизацията на книгата. Киното е социално комуникационно средство, а книгата му беше подчертано интелектуална. Именно тук бяха корените на проблема. Вероятно затова Редфорд изглеждаше толкова затворен. Той също е имал резерви. Разбира се, *възможно* е киното да се използва предимно за интелектуални цели, да се правят документални филми, но Редфорд нямаше никакво намерение да се занимава с документално кино или нещо подобно.

Или по думите на Сам Голдуин: „Ако имаш какво да кажеш, прати телеграма.“ Не снимай филм. Киното не е интелектуално средство за общуване. Киното си е кино. Филмовият бизнес принадлежи на знаменитостите, а те не биха разбрали как да пресъздадат една интелектуална книга като неговата. Дори и да се постараят да го направят, филмът вероятно не би допаднал на зрителите и това би сложило край на доходите им.

Въпреки всичко на Федър все още не му се искаше да се обвързва. Просто трябваше да помисли още малко, да остави нещата да се успокоят и после щеше да види какво му се иска да прави.

В момента обаче виждаше как един социален ценностен модел — филмът, изяжда интелектуалния — неговата книга. По-низша форма на живот щеше да се храни от по-висша. И като такава щеше да е безнравствена. Точно така изглеждаше — безнравствена.

Та затова му се струваше, че има нещо гнило. Огледалата се мъчеха да надделеят над истината. Въобразяват си, че като ти плащат пари, които са социална форма на удовлетворение, имат право да разполагат свободно с интелектуалната истина в книгата. А-ха.

Тези богове. Дърпат конците на всичко.

21.

Наистина застудяваше.

Федър се приближи до голямата стъклена плъзгаща се врата, дръпна я и със съскация вятър бързо се мушна вътре.

Ах. Тук беше топло. И тихо. Стаята все още приличаше на опразнена сцена, след като публиката се е разотишла. Нощната пеперуда сега кръжеше около аплика точно над канапето, където бе седял Редфорд. Попадна под абажура, изпод него се дочу слаб шум, после утихна. Федър изчака да чуе пеперудата отново, но не долови никакъв звук. Може би си почиваше... Може би беше изгоряла на горещата крушка...

Същото може да направи известността с човека...

Разнесе се звук като от вода по тръбите на горния етаж, после вой, сякаш плачеше малко момиченце. Около тригодишно. Или идваше от телевизора. Женски глас се мъчеше да го успокои. Звучеше добре. Възпитан. Не просташки. После замлъкна. Не беше от телевизора.

Федър се зачуди кога ли е построен хотелът. Вероятно през двайсетте години. Най-хубавият период. Градът е създаден от викторианците, но истински е процъфтявал през двайсетте години.

... Шегата за викторианската метафора с нощната пеперуда гласи, че според науката пеперудата всъщност не лети към пламъка. Тя в действителност се стреми да лети по права линия. Пеперудите се ориентират, като поддържат полета си под постоянен ъгъл спрямо Слънцето или Луната и успяват, защото поради отдалечеността на Слънцето и Луната постоянният ъгъл насочва пеперудата, всъщност по права линия. Ала постоянният ъгъл спрямо близката крушка се превръща в кръг. Затова пеперудата почва непрекъснато да се върти. Пеперудите не умират заради динамичен стремеж към „по-висш живот“. Това са викториански глупости. Причината е статичният биологичен ценностен модел. Те не са в състояние да се променят.

Градът създаваше у Федър подобно усещане. Той се чувствуваше като пеперуда, изправена пред опасността да бъде въввлечена в орбитата на известността. Сигурно някога в праисторическите

времена, още преди известността да придобие значение, хората са можели да се осланят на естествените си желания, за да вървят по права линия. Но след изобретяването на това изкуствено слънце — известността, е започнало кръговото движение. В праисторическата епоха мозъците са успявали да се справят с физическите и биологичните модели, ала дали са достатъчно Динамични да се справят със съвременните социални модели? Може би научното обяснение не намалява силата на викторианската метафора. Може би се вписва в нея.

Странно, разговорът с Редфорд неочаквано стигна до училището „Блейк“. Когато Федър каза, че е учил там, Редфорд го изгледа учудено. Сякаш очакваше да чуе от Федър нещо, за което отдавна е копнял.

„Светът е малък“ — рече Федър и Редфорд се съгласи с него. Федър щеше да му каже още нещо, но не стигнаха дотам. Какво беше то?

А, да, щеше да му каже, че става дума за нещо повече от пари въпреки всички пакарди, имения край Минетонка и другите символи на капитализма. „Изискаността“, за която говори, беше наследство от викторианските времена.

Същите викторианци въодушевяваха и Редфорд. Беше направил много филми за тази епоха. Сигурно както мнозина и той се интересуваше от тях. Викторианците представляват последният наистина статичен социален модел, с който разполагаме! И може би той изпълва със завист хората, които намират живота си прекалено хаотичен и несигурен. Нещо в твърдите им убеждения за доброто и злото сигурно би привлякло човек, израснал в затъntenите части на Южна Калифорния през четирийсетте и петдесетте години. Самият Редфорд силно напомняше викторианец — въздържан, с добри обноски, изискан. Сигурно затова живее в Ню Йорк. Допада му викторианската изисканост, която все още се среща на места.

Може би щеше да е прекалено и въпреки това Федър би могъл да разкаже на Редфорд за училищната пиеса в пети класи, озаглавена „Мечтата на скъперника“. В нея той изпълняваше ролята на скъперника, когото различни житейски случки приучават на щедрост. Пиеската бе добре подбрана за училището „Блейк“. Мъничката сцена беше претъпкана с бъдещи милионерчета. После в съблекалнята дойде

плешив стар викторианец, ръкува се с него, поздрави го и дълго му говори с изискано проявен интерес, а сетне един от учителите го попита: „Знаеш ли кой беше това?“ Федър, разбира се, не знаеше. Но след двацет години попадна на статия в едно списание за „Дженерал Милс“, най-голямата в света мелничарска фирма, и тогава изведнъж позна лицето на дребния плешив старец. Беше *основателят* на „Дженерал Милс“.

Лицето се запечата в паметта му като несвързан отломък. Човекът беше един от най-големите великани на превзетата от злото и алчността капиталистическа традиция на викторианците, но непосредственото първо впечатление беше, че е любезен, дружелюбен и изискан.

Федър нямаше понятие как изглежда днес „Блейк“, ала тогава училището беше пропито от викторианските традиции и ценности. Всяка сутрин в параклиса директорът държеше проповеди на различни теми от викторианския морал. Всеотдайността и енергичността му напомняха за Теодор Рузвелт. Споменът беше толкова ярък, че дори сега Федър веднага би разпознал лицето му в тълпата.

Директорът очевидно нямаше никакви съмнения за това, какво представлява качеството. За него Качеството беше начинът и духът, които добре възпитаните хора олицетворяват. Учителите го разбираха за разлика от момчетата. Ако се учеха добре, играеха добре и проявяваха сериозно отношение към живота, имаха възможност някой ден да станат достойни хора. Но в очите на учителите нямаше и помен от увереност, че всичко това ще се случи в близко бъдеще. Учителите винаги знаеха със сигурност кое е добро и кое лошо. За учениците беше ясно, че никога няма да отговорят на изискванията. Беше като калвинистката Милост. Имаш възможност. Нищо повече. Даваха ти възможност.

Милостта и моралът винаги бяха външни. Човек не се раждаше с тях. Можеше само да се стреми към тях. Той върши лоши неща, защото е лош, и наказанието при провинение всъщност беше опит лошото да се оформи в нещо по-добро. Думата „оформяне“ имаше голямо значение. Материалът, който учителите се мъчеха да оформят, беше по природа неизкоренимо лош, но те действуюаха, сякаш моделираха глина с бой, затваряне и порицания, за да *оформят* нещо

поне с външни признаци на доброто, макар и да съзнаваха, че отдолу се запазва все същият негоден материал.

Истината, знанието, красотата, всички идеали на човечеството са външни обекти и се предават от поколение на поколение като горящ факел. Директорът твърдеше, че всяко поколение трябва да го държи високо и дори с цената на живота си да го пази, за да не угасне.

Факелът. Символ на цялото училище. Беше изобразен в училищната емблема. Трябваше да се предава от поколение на поколение, за да осветява пътя на човечеството в ръцете на хората, които разбират значението му и са достатъчно силни и чисти да отстояват неговите идеали. Никога не се казваше какво ще стане, ако факелът угасне, но Федър предполагаше, че ще настъпи нещо като свършекът на света. Ще се сложи край на целия напредък, постигнат след като човекът се е изтръгнал от мрака. Никой не се съмняваше, че единственото предназначение на директора е да ни предаде факела. Бяхме ли достойни да го поемем? От всекиго се очакваше да погледне на въпроса сериозно. Федър не правеше изключение.

Мина му през ума, че продължава да върши същото в размита и променена форма. Точно това беше Метафизиката на Качеството — смешен факел, който нито един викторианец не би приел, за да освети пътя на човечеството през мрака.

Какъв старомоден образ. Просто ужасен. И все пак съществуваше, изгаряше го още от детството.

След двайсетина-трийсет години продължаваше да сънува, че върви по пътеката между дъбовете с кафяви листа нагоре по хълма към сградите на училището „Блейк“. Но те бяха заключени и запустели и той не можеше да влезе вътре. Опитваше всяка врата, напразно. Поглеждаше през прозореца на библиотеката, като затуляше очите си отстрани с шепи, за да не му пречи светлината. Там се виждаше старовремски часовник е люлеещо се махало; но нямаше никой. Движеше се само махалото. После сънят прекъсваше.

Пеперудата пак забръмча до лампата.

Може би Федър трябваше да отвори голямата стъклена врата към балкона и да я прогони навън в мрака...

Щеше ли постъпката му да е нравствена?

Не знаеше достатъчно за пеперудите, за да е сигурен в положителния или отрицателния отговор.

Вероятно пеперудата просто щеше да се насочи към друга светлина, към някой прожектор и там да намери края си.

Но ако излетеше от балкона толкова високо, че да се освободи от светлините на града, да види Луната и да изправи полета си? Тогава щеше ли Федър да е постъпил нравствено? Какво казва Метафизиката на Качеството по този въпрос?

По-добре да не се бърка. Може би пеперудата се подчиняваше на свои собствени модели, а той пък имаше свои, каквито и да бяха те. Сигурно Метафизика на Качеството. Във всеки случай нямаше да хукне като някой романтичен викторианец да прогонва пеперуди навън.

Такава беше викторианската позиция — лепваше по някое романтично понятие към социалното качество, без всъщност да осмисля Качеството.

Както и да е, днес всички изискани викториански динозаври са изчезнали и вече можеш да ги гледаш с по-малко тревога и противопоставяне, отколкото те самите гледат на теб.

Федър реши, че неговите мисли, а сигурно и мислите на Редфорд и на мнозина други непрекъснато се връщат към тях заради нещо изключително важно и загадъчно, случило се във времето, което ни отделя от тях. Според него опитах ли се да се върнеш към викторианците, да проумееш същината им, проглеждаш и за обществените сили, разтърсили света след тях. Те се изправят пред нас като динозаври именно защото между нас и тях съществува пропаст. Настъпила е огромна културна мутация. Те наистина са или различен културен вид. Факелът на Метафизиката на Качеството като че ли осветява пропастта и ни помага да разберем, че тя е една от най-дълбоките в историята.

Ако искаше да се изразява точно за викторианците, трябваше да внимава да не ги представя като обособена група от хора. Смисълът, който влагаше в понятието „викторианско“, се свеждаше до определен модел обществени ценности, господствували в периода между Гражданската война в Америка и Първата световна война, а не до биологичен модел. Жизненият път на Марк Твен съвпада с този период, но Федър не го възприемаше като викторианец. Неговият

коронен номер е хуморът, осмиващ викторианската надутост. Той е *антипод* на викторианците. От друга страна, Хърбърт Хувър и Дъглас Макартур биологично са почти изцяло извън викторианския период. Въпреки това са викторианци, защото социалните им ценности са викториански.

Федър си каза, че метафизиката на веществото не успява да осветли пропастта между нас и викторианците, защото според нея *и* обществото, *и* разумът принадлежат на биологията. Тя твърди, че обществото и разумът не са веществени и затова не могат да са реални, а действителността свършва с биологията. Обществото и разумът са мимолетни достояния на действителността. Следователно в метафизиката на веществото разграничението между обществото и разума наподобява разграничението между съдържанието на левия и десния джоб на биологичния човек.

Ала в метафизиката на ценностите обществото и разумът са ценностни модели. Те са реални. Самостоятелни са. Не са „свойства“ на човека, също както котките не са свойство на котешката храна и дървото не е свойство на почвата. Биологичният човек създава обществото точно колкото почвата „създава“ дървото. Моделът на дървото зависи от минералите в почвата и ще загине без тях, но той не се създава от химичния модел на почвата. Моделът на дървото е враждебен на химичния почвен модел. Той „експлоатира“ почвата, „изяжда“ я заради собствените си цели, както котката изяжда котешката храна за собствените си цели. По такъв начин биологичният човек е експлоатиран и изяждан от социалните модели, които в основата си са враждебни на биологичните му ценности.

Същото важи за разума и обществото. Интелектът има свои модели и цели, които не зависят от обществото, както обществото не зависи от биологията. Метафизиката на ценностите дава възможност да се види, че конфликтът между разума и обществото е не по-малко ожесточен от конфликта между обществото и биологията или между биологията и смъртта. Биологията е победила смъртта преди милиарди години. Обществото е победило биологията преди хиляди години. Но разумът и обществото все още се борят и там се крие ключът към разбирането и на викторианците, и на дваисети век.

Според Метафизиката на Качеството разликата между ценностния модел, наречен „викториански“, и периода след Първата

световна война, който го измества, се състои в катаклизма, разместил пластовете на статичните ценности, в ценностното земетресение с такива разтърсващи последици, че ние все още сме замаяни от него, толкова замаяни, та продължаваме да не разбираме какво ни се е случило. Зараждането както на демократичния, така и на комунистическия социализъм и на фашизма като реакция срещу тях е последица от земетресението. Цялото „изгубено поколение“ на двайсети век, чийто дух неизменно се предава на следващите поколения, също е последица от земетресението. Нравственият провал на двайсети век е последица от него. Ще има и още последици.

Викторианската култура се различава от съвременната по това, че викторианците са последните хора, които са убедени: интелектуалните модели са подчинени на социалните. Викторианският модел се основава на социални, а не на нравствени норми. И те много приличат на декоративните им мебели от ковано желязо — скъпи на вид, с евтина изработка, крехки, студени и неудобни.

Новопоявилата се култура за пръв път в историята приема, че моделите на обществото трябва да се подчинят на моделите на разума. Най-важният въпрос на нашия век е: „Социалните ли модели на нашия свят ще управляват интелектуалния ни живот, или интелектуалният ни живот ще управлява социалните модели?“ Победители в битката излязоха интелектуалните модели.

Това прозрение осмисля много неща. Днес викторианците ни се виждат толкова повърхностни и лицемерни поради пропастта в ценностите. Макар и наши предшественици, те принадлежат към различна култура. Не можеш да разбереш представител на друга култура, без да държиш сметка за различията в ценностите. Ако един французин запитва: „Как е възможно германците да понасят начина си на живот?“, той няма да получи отговор, докато прилага към него френските ценности. Ако германецът на свой ред попита: „Как французите понасят начина си на живот?“, той няма да получи отговор, докато не се откаже да прилага към него германските ценности. Когато се питаме как викторианците са понасяли лицемерния си и повърхностен начин на живот, не можем да се надяваме на съдържателен отговор, ако налагаме върху тях несъществуващите тогава ценности на двайсети век.

Приемем ли, че същността на викторианския ценностен модел се състои в поставянето на обществото над всичко друго, нещата идват на мястото си. Това, което днес наричаме викторианско лицемерие, изобщо не се е смятало за лицемерно. Било е добродетелен опит хората да се придържат и в мислите си към общественото благоприличие. За викторианците качеството и интелектуалността не са били свързани по такъв начин, че качеството *задължително* да минава проверката за интелектуален смисъл. Според тях проверката за всичко се изчерпвала с въпроса: „Как ще погледне на това обществото?“

Да се проверява дали обществените форми имат интелектуален смисъл се е смятало за „неблаговидно“, а викторианците твърдо вярвали в обществената благовидност и я смятали за висш белег на цивилизованост. Понятието „благовидност“ претърпява интересни промени, историята му е поучителна, а влаганото в него викторианско съдържание е още по-показателно. Още калвинистите говорят за „състоянието на благодат“ като вид „просветление“. Но при викторианците „божествената благодат“ се измества от „обществената благовидност“.

За ранните калвинисти и за нас принижаването на това понятие изглежда недопустимо, но става разбираемо, ако приемем, че според викторианските ценностни модели обществото *действително* е било Бог. По думите на Едит Уортън викторианците са се бояли от скандалите повече, отколкото от болестите. Вярата в религиозните ценности на прадедите им била загубена и на нейно място дошла вярата в обществото. Корсетът на обществото според тях е единственото спасение от бездната на злото. Формализмът и превзетата скромност са опит за потискане на злото чрез недопускането му във „висшите“ помисли и при викторианците представите за духовно извисен и социално издигнат човек се покриват. Между тях няма никаква разлика. „Бог е съвършен благородник и по всяка вероятност и владика.“ Да бъдеш благородник се е смятало за възможно най-голямото приближаване до Бога още тук, на земята.

Всичко това обяснява защо викторианските забогатели разбойници в Америка сляпо подражавали на европейската аристокрация по толкова смехотворен за нас начин. То обяснява и

модата сред викторианските богаташи да плащат луди пари, за да бъдат включени в биографиите на „изтъкнати граждани“. Обяснява защо викторианците толкова презирали борческата страна в личността на американеца и ставали жалки в безкрайното си желание да я прикрият. Те искали да я зачеркнат от живота си, да я потулят с всички възможни средства.

Това обяснява силната омраза на викторианците към индианците. Твърдението: „Единственият добър индианец е мъртвият индианец“, е викторианско. Идеята за изстребление на всички индианци се налага едва след деветнайсети век. Викторианците се стремели да унищожат „непълноценните“ общества, които според тях са проявление на злото. Колониализмът, който преди това е бил икономическа възможност, по времето на викторианците се превръща в *морална* кауза, в „бремето на белия човек“ да разпространява техните социални модели и добродетели по целия свят.

Истината, знанието, красотата, всички идеали на човечеството се предават от поколение на поколение като пламтящ факел, казваше директорът на училището, всяко поколение трябва да го държи високо и да го защитава дори с цената на живота си, за да не угасне. Но за него факелът се свеждаше до статичния викториански модел на обществените ценности. Директорът не знаеше или предпочиташе да премълчава, че факелът на викторианския романтичен идеализъм е угаснал много преди той да произнесе тези думи през трийсетте години на дваисети век. А може би се мъчеше да го запали отново.

Но няма как да запалиш отново факела с викторианските ценностни модели. Веднъж излязъл от бутилката на обществените ограничения, духът на разума много трудно ще се върне пак в нея. Пък и е безнравствено да се опитваш да го натикаш обратно в бутилката. Общество, което се мъчи да ограничи истината заради собствените си цели, е по-низша еволюционна форма от истината, която се мъчи да ограничи обществото заради собствените си цели.

Викторианците са задушавали истината винаги, когато тя им е изглеждала неприемлива за обществото, също както са потискали мислите си за засъхналият конски тор по улиците, откъдето са минавали с файтоните си. Прекрасно са знаели, че торът е около тях. Вдишвали са и са усещали миризмата. Но според тях било неблагоприлично да мислиш за него. Било просташко да говориш ясно и открито. Никога

не го допускали, освен когато били притиснати от изключителни обществени обстоятелства, защото простацината била форма на злото.

Понеже се смятало за лошо да говориш открито за истината, апаратът им за самокоригиране на обществото закърнял и се парализирал. Къщите, общественият живот се изпълнили с труфила, които неудържимо се трупали. Безсмислената украса била толкова тежка, че било почти невъзможно да се разбере *предназначението* на предмета. Първоначалният му замисъл се губел под безбройните финтифлюшки и къдрички.

Накрая същото се случило и с умовете им. *Езикът* им се изпълнил с декоративни финтифлюшки, които неудържимо се трупали, докато не станал напълно неразбираем. Хората обаче не смеели да признаят, че не го разбират, защото това би било проява на простацина и лошо възпитание.

След закърняването на викторианския дух и обрамчването на ума с обществени ограничения се затворили всички пътища към качеството с изключение на социалното. Така обществената база, лишена от интелектуално съдържание и биологична целенасоченост, бавно и безпомощно се приближавала към собственото си глупаво самоунищожение: към безсмисленото избиване на милионите нейни деца на бойните полета през Първата световна война.

22.

Когато физическият климат изведнъж се променя от високи към ниски температури или от високо към ниско атмосферно налягане, резултатът обикновено е буря. Когато общественият климат се променя от нелепи обществени ограничения върху целия разум към относителен отказ от всички социални модели, резултатът е обществен ураган. Ураганът е историята на дваисети век.

Федър предполагаше, че подобни промени са настъпвали и в миналото. В деня, когато първите протозойски форми са решили да се съберат в метазойско общество. Или в деня, когато първите риби чудаци са решили да напуснат водата. Или вече в историческите времена в деня, когато Сократ умрял, за да утвърди независимостта на интелектуалните модели от обществения им произход. Или в деня, когато Декарт решил да постави себе си в началото на цялата действителност. Тогава всичко се е променяло по законите на еволюцията. И както при почти всички промени, на никого не му е минавало през ума, че се променя.

Федър помисли, че ако трябва да посочи ден, в който господството на обществото над разума е отстъпило пред господство на разума над обществото, би се спрял на 11 ноември 1918 година — деня на примирието, края на Първата световна война. А за човек — символ на промяната, би избрал президента Удроу Уилсън.

Сред всички негови снимки Федър би избрал тази, на която Уилсън обикаля Ню Йорк в открита кола и сваля великолепния си копринен цилиндър — символ на високото му положение във викторианското общество. За водещ цитат би се спрял на някоя от проникновените му речи — символ на високото му положение в интелектуалните кръгове: „Трябва да използваме разума си, за да спрем една бъдеща война, не можем да разчитаме, че обществените институции ще действуват нравствено от само себе си, те трябва да се направляват от разума.“ Уилсън принадлежи на два свята — викторианското общество и новия интелектуален свят на дваисети век.

Той е единственият университетски преподавател, избран за президент на Съединените щати.

Преди Уилсън академичните кръгове били второстепенни и периферни в структурата на властта във викторианското общество. Интелигентността и знанията се смятали за ярка проява на обществен успех, ала от интелектуалците не се очаквало да управляват самото общество. Те били негови ценени слуги, също като свещениците и лекарите. Трябвало да красят обществения парад, но не и да го оглавяват. Ръководството трябвало да се осъществява от практични „делови мъже“. Малцина викторианци подозирали какво ги очаква — само след няколко години интелектуалците, които те идеализират като най-добрите представители на високата им култура, се обръщат срещу тях и разрушават с презрение тази култура.

Викторианският обществен строй и викторианската нравственост, довели до Първата световна война, представяли войната като приключенски сблъсък между благородни личности, отдадени на идеалистична служба на родината, нещо като наследници на рицарите. Викторианците обожавали изящно изрисуваните героични батални платна в дневните си — препускащи към врага кавалеристи с извадени саби или кон, който се завръща без ездач, под заглавието „Лоша вест“. Смъртта намира място в случайния образ на войник в ръцете на другарите си — блед, с извърнати към небето очи.

Първата световна война е нещо съвсем различно. Пушката „Гатлинг“ премахва благородството и героизма. Викторианските художници никога не са изобразявали разкаляно и изровено от снарядите бойно поле с бодлива тел и *половин милион* гниещи трупове: някои загледани към небето, други с очи в калта, трети с обезобразени лица, които не гледат наникъде. Толкова много убити вече намират смъртта си само в една битка.

Оцелелите не могат да дойдат на себе си, чувствуват се изоставени и не искат да простят на обществото, постъпило така с тях. Присъединяват се към вярата, че разумът трябва да се освободи от старите викториански „добродетели“ и „благородство“ и да ги изведе в един по-смислен свят. За момента на всички им се струва, че снобският, моден викториански свят си е отишъл завинаги.

Промяната се стимулира от новите технологии. Селяните поемат към града и фабриките. Електрификацията превръща нощта в ден и

премахва черния труд. Пейзажът се променя от колите и шосетата, както и от скоростта, с която хората вършат всичко. Появява се масовата журналистика. Настъпва времето на радиото и рекламите по него. Овладяването на новите промени вече не зависи от социалните умения. То изисква технически подготвен, аналитичен ум. Можеш да обуздаеш един кон само ако проявиш решителност, дружелюбност и липса на страх. В случая се изискват биологични и социални умения. Но да се справиш с новите технологии е по-различно. Машините нямат никакво отношение към личните биологични и социални качества.

Новите технологии освобождават физически и пренасочват безброй хора от селото към града, от Юга към Севера и от източното към западното крайбрежие. Тези хора се чувствуват откъснати морално и психологически и от статичните обществени модели на викторианското минало. Не знаят какво да правят със себе си. Леки жени, самолети, конкурси за красота по плажовете, радио, свободна любов, „модерно“ изкуство... изведнъж вратата на този затвор на викторианския консерватизъм и конформизъм, за чието съществуване не подозира почти никой, се отваря широко и всички са зашеметени от вълнуващата нова технологична и социална свобода. Ф. Скот Фицджералд е уловил мига на искрящото веселие:

*Ще има цял оркестър,
и то за нас — охо!
Той цяла нощ ще свири,
за да танцуваме танго.
Там ще ни ръкопляскат
всички от сърце —
на моите красиви дрехи,
на хубавото ти лице.*

Никой не знае как да преодолее объркаността си. Най-силна е тя у тълкувателите на този период. „Вихърът е цар“ — пише Уолтър Липман в своя „Увод към морала“. Вихърът, хаосът привидно владеят

тогавашния свят. Никой сякаш не знае защо и накъде върви. Хората препускат от една мода към друга, от една вестникарска сензация към друга с надеждата, че ще намерят отговор на въпроса, защо се чувствуват объркани, но не го намират и продължават по-нататък. Повъзрастните викторианци мърморят, че обществото се изражда, ала никой от младите вече не обръща внимание на старите викторианци.

Времената са хаотични, но хаосът съществува само в *социалните* модели. Според привържениците на старите обществени модели всичко ценно е безвъзвратно изгубено. Новите интелектуални формулировки обаче унищожават само социалните ценностни модели.

През двайсетте години хората се вълнуват от събития, които показват драматично новото господство на разума над обществото. В хаоса от социални модели вече могат да се провеждат диви, новаторски интелектуални експерименти. Абстрактното изкуство, нехармоничната музика, психоанализата на Фройд, процесът срещу Сако и Ванцети, незначителното на сухия режим. Литературата утвърждава борбата на благородната, свободомислеща личност против смазващото потисничество на лошия обществен конформизъм. Викторианците биват заклеямени заради тяхното *тесногръдие*, заради *социалните* им преструвки. Доброто, Качественото вече се проверява не с въпроса „Какво ще каже обществото?“, а се изразявала във въпроса „Какво ще каже разумът?“

Именно противопоставянето между разума и обществото превръща процеса срещу Скоупс през 1925 година в журналистическа сензация. В него един учител от щата Тенеси — Джон Скоупс, бил обвинен в незаконно преподаване на Дарвиновата еволюционна теория.

В процеса има нещо гнило, нещо фалшиво. Той е представен като борба за академична свобода, но подобни битки са се водели векове наред, без да привлекат вниманието на обществеността както делото Скоупс. В един съдебен процес от миналото, когато Скоупс би могъл да бъде изтезаван като еретик, позицията му би изглеждала по-героична. Но през 1925 година адвокатът му Кларънс Дароу всъщност се сражава с беззъб, книжен тигър. Само религиозните фанатици и невежите селяндури от Тенеси се противопоставят на преподаването на еволюционната теория.

Ала истинското значение на процеса изпъква, когато той се разглежда като конфликт между социалните и интелектуалните ценности. Скоупс и Дароу защитават академичната свобода и нещо още по-важно — те съдят дотогавашните статични религиозни модели от миналото. Създават у интелектуалците приятното чувство, че са постигнали отдавна търсена цел. Че отчасти си връщат на църковните фанатици — стълбове на обществото, които векове наред злобно нападат и очернят несъгласните с тях интелектуалци.

Общественият ураган, предизвикан, след като разумът взема връх над общественото начало, е почувствуван най-силно в Европа и особено в Германия, където последиците от Първата световна война са най-опустошителни. Комунизмът и социализмът, тези програми за интелектуален контрол върху обществото, се сблъскват с отпора на реакционните сили на фашизма, програма за обществен контрол над разума. Никъде другаде интелектуалците не са така твърдо решени да отхвърлят стария строй. Никъде другаде старият строй не е така твърд в опитите да разруши крайните изблици на новия интелектуализъм.

Федър си помисли, че нито един исторически или политически анализ не изяснява огромните сили в този процес така ясно, както Метафизиката на Качеството. Гигантската власт на социализма и фашизма, определили облика на нашия век, се обяснява с конфликта между различните еволюционни равнища. Погледнат по такъв начин, конфликтът обяснява движещата сила зад Хитлер не като безумна жажда за власт, а като всеобхватно възвеличаване на властта в обществото и омраза към всичко интелектуално. Неговият антисемитизъм се подклажда от антиинтелектуализма. Омразата му към комунистите се подклажда от антиинтелектуализма. Възторгът му от германския *volk* произтича пак оттам. От него той черпи сили за фанатичното преследване на всяка интелектуална свобода.

Въпреки че в Съединените щати икономическият и социалният подем не е толкова голям, както в Европа, Франклин Рузвелт и неговият „Нов курс“ предизвикват буря, макар и по-слаба, между обществените и интелектуалните сили. Новият курс има много съставки, но най-важна е убеждението, че интелектуалното планиране от страна на правителството ще подпомогне оздравяването на обществото.

Навсякъде наричат Новия курс програма за фермери, работници и бедняци, но той е нов и за американските интелектуалци. Изведнъж за пръв път те се озовават в центъра на планирането: Тъгуел, Роузънман, Бърл, Моули, Хопкинс, Дъглас, Моргентау, Франкфъртър са все представители на класа, която в миналото би продала труда си срещу малко повече от една работническа надница. Сега обаче интелектуалците имат възможност да дават нареждания на най-изисканите, най-старите и най-богати социални групи в Америка. „Оня човек“, както старите аристократи понякога наричат Рузвелт, предава Съединените американски щати на чуждестранни радикали, „дървени философи“, „комуняги“ и тям подобни. Той е „изменник на своята класа“.

Най-неочаквано пред очите на старите викторианци се създава цяла нова обществена каста — кастата на интелектуалните брамини, която на всичко отгоре стои *над* техните военни и икономически касти. Новите брамини гледат на тях отвисоко и ги изтласкват чрез политическото си надмощие в Демократическата партия. Социалната снобщина бива заменена от интелектуална. Обраната е осеяна с мозъчни тръстове, стратегически центрове, академични фондации. Разпространява се вицът, че прочутата интелектуална атака срещу викторианското общество в „Теория на консуматорската класа“ трябва да се осъвремени със заглавието „Консумация на теоретизиращата класа“. В обществото е възникнала нова класа: теоретизиращата класа, която явно поставя себе си над досегашните господстващи социални касти.

Интелектуализмът, уважаван слуга на викторианското общество, се превръща в господар на обществото, а участващите в управлението интелектуалци недвусмислено заявяват, че според тях новият ред е най-добрият за страната. Също както изместването на индианците от новите заселници. За индианците то е твърде лошо, но иначе е неизбежна форма на прогреса. Общество, основано на научната истина, *не може да не е* по-висше от общество, основано на сляпата, безмозъчна социална традиция. Колкото повече съвременният научен светоглед усъвършенствува обществото, толкова повече старата викторианска омраза се разтваря и губи.

И така двацети век изоставя идеята, че обществото е най-висшето постижение на човека, и възприема схващането, че най-висше

постижение е разумът. Академичният свят процъфтява. Студентите стават все повече. Научната степен е на път да се превърне в най-важния символ на общественото положение. Към образованието потичат средства, непознати до този момент в академичния свят. Новите науки навлизат с главоломна скорост в неизследвани, неподозирани територии, а сред най-бързо развиващите се и задъхани области е тази, която интересува Фредър най-много — антропологията.

Метафизиката на Качеството бе извървяла дълъг път от времето, когато той смутено четеше антропологична литература в планините на Монтана. Тогава разбра, че през първите десетилетия на нашия век непоклатимата олимпийска „обективност“ на антропологията има свои специфични културни корени. Тя е политическо средство за извоюване на победа над викторианците и тяхната система от социални ценности. Едва ли имаше друга научна област, която така ясно да откроява пропастта между викторианците и новите интелектуалци на двајсети век.

Пропастта е между викторианските еволюционисти и релативистите на двајсети век. Викторианци като Морган, Тайлър и Спенсър смятат, че всички първобитни общества са ранни форми на самото „Общество“, които се стремят да „израснат“ до истинската „цивилизация“ като тази във викторианска Англия. Релативистите следват идеята на Боас за „историческата възстановка“ и заявяват, че няма емпирични научни доказателства за стремежа на първобитните общества към някакво „Общество“.

Според релативистите в културата не е научно ценностите на култура Б да се тълкуват чрез ценностите на култура А. Би било напълно погрешно за един австралийски бушмен антрополог да дойде в Ню Йорк и да обяви гражданите му за изостанали и първобитни, защото не умеят да си служат с бумеранг. Също толкова погрешно ще е за един нюйоркски антрополог да иде в Австралия и да каже, че бушмените са изостанали и първобитни, защото не умеят да четат и пишат. Културите са самобитни исторически модели със свои собствени ценности и не могат да бъдат преценявани от гледна точка на ценностите от други култури. С подкрепата на учението на Боас за научния емпиризъм културните релативисти практически разрушават вярата в предишните викториански еволюционисти и придават на антропологията сегашната ѝ форма.

Тази победа винаги е представяна като победа на научната обективност над ненаучните предразсъдъци, но според Метафизиката на Качеството нещата са по-дълбоки. Невероятният успех на „Модели на културата“ от Рут Бенедикт и „Пълнолетието в Самоа“ от Маргарет Мийд показват нещо друго. Когато една книга за обичаите на остров в южните морета се превръща в бестселър, става ясно, че в нея има нещо повече от академичен интерес към обичаите на тихоокеанския остров. Нещо в книгата явно „настъпва по мазола“, че да възбуди толкова интереса на обществеността. „Нервът“ в случая е конфликтът между обществото и разума.

Тези книги са пълноценни антропологични документи, но и същевременно политически трактати за новия преход от господство на обществото към господство на разума със следната логика: „Ако научно сме показали, че в Самоа може да има свободен секс, който явно не пречи никому, значи разполагаме с доказателство, че може да го имаме и тук, без той да пречи на никого. Трябва да използваме разума си, за да открием кое е добро и кое зло, вместо само сляпо да следваме собствените си обичаи от миналото.“ Новият културен релативизъм придобива популярност, защото се превръща в могъщо средство за господство на разума над обществото. Интелектът вече може да изразява мнението си за всички форми на обществени обичаи, включително за викторианските, а обществото вече не може да съди разума. Така той очевидно заема водещото място.

Когато задаваме въпроса: „Щом нито една култура, включително викторианската, не може да разграничи доброто от злото, как изобщо да *разберем* кое е добро и кое зло?“, следва отговор: „Много лесно. Интелектуалците ще ви кажат. За разлика от представителите на изучаваните култури интелектуалците знаят за какво говорят и пишат, защото *техните* думи не са относителни от културна гледна точка. Казаното от тях е абсолютно, тъй като те се ръководят от науката, а тя е обективна. Обективният наблюдател не изразява относителни мнения, защото той не се намира в наблюдавания от него свят.“

Добрият стар Дюзънбъри. През петдесетте години в Монтана беше отхвърлил същата тази помия. Сега обаче с допълнителната гледна точка за двайсети век, предоставена от Метафизиката на Качеството, можем да проследим откъде идва тази бъркотия. Американските антрополози не биха могли да прегърнат

необективността също както сталинистките бюрократи не биха могли да играят на фондовата борса. Причините са едни и същи — идеологията и конформизмът.

Точно тук му е мястото да подчертаем, че Метафизиката на Качеството *подкрепя* господството на разума над обществото. Според нея разумът е по-висша еволюционна форма в сравнение с обществото. По-добре е една идея да разруши дадено общество, отколкото обществото да задуши идеята. Но Метафизиката на Качеството не спира дотук. Според нея интелектуалният модел, избран да превземе обществото, има един дефект: в субектно-обектната наука няма място за нравственост. Субектно-обектната наука работи единствено с факти. Нравствеността не е обективна действителност. Може да прекараме цял живот пред микроскопа, телескопа или осцилоскопа, но няма да забележим и следа от нравственост. Тя не е там. Нравствеността е в главите ни. Тя съществува само във въображението.

От гледна точка на субектно-обектната наука светът е напълно безцелен, без никакви ценности. Нищо няма смисъл. Нищо не е добро и нищо не е зло. Всичко е само функция, както в машините. От нравствена гледна точка няма нищо лошо в мързела, лъжата, кражбата, самоубийството, убийството, геноцида. От нравствена гледна точка няма нищо лошо, защото изобщо няма нравственост, има само функционалност.

Но сега, когато за пръв път в историята разумът командва обществото, *точно този* ли е интелектуалният модел, с който той ще управлява?

Доколкото Федър знаеше, никой досега не е отговорил на този въпрос. Вместо това всички морални кодекси на обществото са зачеркнати, а „репресивното общество“ се използва като оправдание за всички престъпления. Интелектуалците от двайсети век отбелязват, че според викторианците всички деца се раждат в грях и само чрез строга дисциплина могат да се освободят от това състояние. Интелектуалците от двайсети век наричат тези представи „глупости“. „Няма научни доказателства, че децата се раждат в грях“ — казват те. Изобщо идеята за греха не се свързва с обективната действителност. Грехът не е нищо друго освен нарушение на произволни обществени

правила, които малките деца не биха могли да познават, камо ли да спазват. Според едно много по-научно обяснение на понятието „грех“ няколко остарели, прогнили и упадъчни социални модела се мъчат да оправдаят съществуването си, като обявяват всички, които не се съобразяват с тях, за лоши, вместо да признаят, че самите те са носители на злото.

Има два начина да се отървем от „греха“, казват интелектуалците. Единият е да принудим всички деца да се съобразяват с отколешните норми, без да си задават въпроса, дали нормите са добри или лоши. Другият е да изучим социалните модели, довели до заклеймяването на „греха“, и да видим как *те* могат да се променят, та невинните деца да удовлетворяват естествените си потребности, без да бъдат обвинявани в греховност. Ако детето се държи естествено, а обществото определя поведението му като греховно, трябва да се промени самото общество. Ако се отнасяме към децата с доброта и любов и им дадем свободата да мислят и откриват света, те по рационален път ще открият най-доброто за себе си и за света. Защо ще искат да тръгнат в друга посока?

Според новия интелектуализъм на двайсетте години, ако съществуват норми за обществено поведение, те трябва да бъдат установени чрез обществения експеримент, за да се види какво носи най-голямо удовлетворение. Не традициите на обществото, а това, което носи най-голямо удовлетворение на най-много хора, определя кое е нравствено и кое не е. Научният критерий за „порока“ би трябвало да е не въпросът „Одобрява ли обществото или не?“, а въпросът „Разумно ли е, или не е разумно?“

Така например пиенето, което води до пътни произшествия, уволнение или семейни проблеми, е неразумно. Пиенето в тези случаи е порок. То не допринася за най-голямо удовлетворение на най-много хора. Но от друга страна, пиенето не е неразумно, когато води само до социално или интелектуално отпускане. Тогава то не е порок. Същият критерий може да се приложи към хазарта, псуването, лъжата, клеветата и всеки друг „порок“. Отговорът се определя от интелектуалния, а не от социалния аспект.

Нито един „порок“ не е пораздал толкова противоречия, както предбрачният или извънбрачният секс. Няма друга поквара, която викторианците да са осъждали по-яростно, няма друга свобода, която

новите интелектуалци да са отстоявали по-разпалено. „От гледна точка на науката половият живот не е нито добро, нито зло“ — твърдят интелектуалците. Той е само биологична функция както яденето или съня. Не е разумно да се отрича тази нормална физическа функция по някакви псевдоморални причини. Ако открянем вратата за предбрачния секс, само гарантираме свобода, която не пречи никому.

Книги като „Любовникът на лейди Чатърлей“ и „Тропикът на Рака“ са защитавани като велик принос в борбата против потисничеството на обществото. Изменените закони за проституцията и прелюбодейството осигуряват по-голяма свобода. Мнозина очакват, че с възхода на разума сексът ще бъде разглеждан като останалите удобства, без ужасните напрежения и тормоза на потискащото общество, които Зигмунд Фройд разобличава.

И така, през целия двайсети век интелектуалците непрекъснато обясняват причините за престъпността не с *биологичната* природа на човека, а със *социалните модели*, които *потискат* тази природа. Те непрекъснато нападат, осмиват, отхвърлят, подкопават и рушат потисническите модели на викторианското общество с твърдото убеждение, че така човекът ще се излекува от престъпните си наклонности. Като израз на новото си господство над обществото интелектуалците проявяват интерес към антропологията с надеждата, че тя ще осигури факти за формулирането на новите научни правила за управлението на обществото. Ето значението на „Пълнолетието в Самоа“.

А тук, в Щатите, американските индианци, които след последната битка на Къстър са превърнати от викторианците почти в парии, изведнъж се възраждат като образец на първобитнообщинните добродетели. Викторианците презират индианците заради тяхната първобитност. Индианците са в другия край на обществената скала спрямо европейците, които викторианците в САЩ обожават. Сега обаче антрополозите се стичат към колибите и селищата на всяко племе, до което успяват да се доберат, и като иманяри трескаво търсят нова информация за евентуалния нов местен нравствен начин на живот.

Това е нелогично: щом субектно-обектната наука не съзира никъде нравственост, няма научно изследване, което да запълни нравствената празнота, зейнала след отхвърлянето на викторианското

общество. Великодушието на интелектуалците, това, че те отричат всички авторитети в обществото, са точно толкова научни, както викторианската дисциплинираност.

Федър се замисли за вълшебния начин, по който този логически пропуск се вписва в първоначалната му теза за двете съставки на американската личност — европейската и индианската. На мястото на старите европейско-викториански нравствени ценности идват нравствените ценности на американските индианци — нежност към децата, максимална свобода, откритост на словото, любов към простотата, близост с природата. Без да има ясна представа откъде идва новата нравственост, цялата страна тръгва в посока, която ѝ се струва правилна.

Новият интелектуализъм се обръща към „обикновените хора“ като източник на културни ценности, а не към старите викториански европейски модели. Художниците и писателите от трийсетте години, като Грант Уд, Томас Харт Бентън, Джеймс Фаръл, Фокнър, Стайнбек и стотици други, проникват дълбоко в корените на безписмената култура на белите американци, за да открият новата нравственост, без да осъзнават, че именно културата на неграмотните бели американци се доближава най-плътно до индианските ценности. Интелектуалците от двайсети век настояват за научно потвърждение на действията си, но промените в Америка всъщност са насочени към ценностите на индианците.

Дори езикът се променя от европейското към индианското. Езикът на викторианците е натруфен, както тапетите им — задръстен с финтифлюшки и растителни мотиви, без никаква функционалност, той отклонява вниманието от скритото съдържание. Новият стил на двайсети век обаче е индиански в своята простота и прямота. Хемингуей, Шъруд Андерсън, Дос Пасос и мнозина други се отличават със стил, който в миналото би се смятал за недодялан. Но сега той въплъщава прямотата и честността на обикновения човек.

Уестърните са още едно доказателство за промяната. Те показват индианските ценности, превърнали се през двайсети век в каубойски и в общоамерикански ценности. Всички знаят, че каубоите на сребристия екран нямат почти нищо общо с прототипите си, но това е без значение. Значение имат ценностите, а не историческата точност.

Федър бе израснал именно в този нов свят на технически постижения, отслабващи социални модели на властта, научна аморалност, преклонение пред „обикновения човек“ и несъзнателно доближаване към индианските ценности. Отначало отдалечаването от европейските социални ценности върви гладко, децата на викторианците от първото поколение се възползват от вкоренените викториански социални навици и видимо се чувствуват интелектуално разкрепостени от новата свобода. Проблемите обаче започват с второто поколение, поколението на Федър.

Индианските ценности са подходящи за индианския начин на живот, но те не се вписват особено добре в сложното технологично общество. Самите индианци се чувствуват ужасно, ако се преместят от резерватите в градовете. Градовете функционират благодарение на точността и на внимателното отношение към материалните подробности. Те зависят от способността на хората да се подчинят на властта, все едно дали става дума за полицай, за началника в службата или за автобусен шофьор. Възпитанието, което дава възможност на децата да израснат „природосъобразно“, по индиански модел, невинаги гарантира добро приспособяване към градската среда.

В детството на Федър разумът вече господствуваше над обществото, но резултатите от новата социална свобода се разминаваха с очакванията. Нещо не беше наред. Светът несъмнено бе в по-добра интелектуална и технологична форма и въпреки всичко „качеството“ му не е високо. Нямаше как да разбереш защо качеството му беше ниско. Просто го усещаш.

Понякога Федър се натъкваше на откъслечни размисли какво не е наред, но те бяха разпокъсани и той не можеше да си състави цялостна картина. Помнеше едно представление на „Стъклената менажерия“ от Тенеси Уилямс. В единия край на сцената имаше неонов знак във формата на стрелка, който светваше и угасваше, а под стрелката също с мигаща светлина се изписваше думата „РАЙ“. Идеята бе, че раят е точно в посоката на стрелката:

РАЙ → РАЙ → РАЙ →

Ала открай време се показваше посоката, самият Рай бе все някъде другаде. Той никога не беше тук, неизменно се намираше в края на някакво интелектуално, технологично пътуване, но и да стигнеш дотам, пак няма да го откриеш. Пак ще видиш надписа:

РАЙ → РАЙ → РАЙ →

По същия начин Федър веднъж забеляза един театрален афиш — „Бунтовник без причина“; и той намекваше за същото ниско качество, което се забелязваше навсякъде, но не можеше да се изрази с думи.

Задължително бунтовник без причина. Интелектуалците са си запазили всички каузи. За интелектуалците от двайсети век каузите са същото, каквото за викторианците са обноските. Невъзможно е да надминеш викторианец по обноси, както е невъзможно да надминеш интелектуалец от двайсети век по въпроса за каузите. Те са предвидили *всичко*. В това отчасти се състои проблемът. Срещу него се надига бунтът. Срещу цялото подредено научно познание, което би трябвало да управлява света.

Федър нямаше „кауза“, която да обясни на останалите. Негова кауза беше Качеството на живота му, но то не се побираше в рамките на „обективния“ език на интелектуалците и затова в техните очи изобщо не представляваше кауза. Той си даваше сметка, че създадените от разума технически устройства са нараснали на брой и са станали много по-сложни, ала не вярваше, че способността да се извлича наслада от тези устройства се е увеличила пропорционално. Според него не можеше да се твърди със сигурност, че сега хората са по-щастливи, отколкото през викторианската епоха. „Да търсиш щастието“ бе като да преследваш някакъв създаден от учените механичен заек, който бяга със скоростта на преследвача. А и да го хванеш за миг, той има особен синтетичен, технологичен вкус, който обезсмисля цялото преследване.

Всички сякаш се водеха от „обективното“, „научно“ убеждение, че същността на човека произтича от материалното му тяло. Идеите и обществата са съставки на мозъка, а не обратното. Мозъците не могат да се слоят физически и затова двама души общуват точно както корабните радисти, които изпращат и приемат сигнали в нощта. Научната, интелектуална култура се бе превърнала в култура на

милиони самотници, които живеят и умират в единичните килии на духовното уединение и не могат да си говорят, дори не могат да съдят един за друг, защото от строго научна гледна точка това е невъзможно. На всеки човек в единичната килия му внушават, че колкото и да се мъчи, колкото и усилено да работи, той не е нищо повече от животно, което живее и умира както всички останали животни. Би могъл да си измисли нравствени цели, но те са само изкуствени умопостроения. От научна гледна точка той няма цели.

Някъде след двайсетте години се появява тайна самота, толкова всепроникваща и всеобхватна, че едва започваме да осъзнаваме нейните размери. Научната, психиатричната изолация и безплодието се оказват много *по-страшен* затвор за духа от старите викториански „добродетели“. Онова пътуване с Лайла в трамвая преди толкова време. Тогава Фредърик изпита същото чувство. Нямахме как да се доближи до Лайла и да я разбере, също както тя никога нямаше да го разбере, защото между тях заставаше разумът с всички негови взаимоотношения, последици и усложнения. Бяха загубили част от *реалността* си. Живееха в някакъв филм, прожектиран от интелектуалния електромеханичен апарат, който е създаден заради тяхното щастие и им показва:

РАЙ → РАЙ → РАЙ →

но който неволно ги е лишил от непосредственото изживяване на живота и ги е откъснал един от друг.

23.

На Лайла ѝ се струваше, че сънува. Кога бе започнал сънят? Тя не помнеше. Изплашеше ли се, мисълта и заработваше трескаво. Защо той ѝ е взел хапчетата от чантата? Ако хапчетата бяха на мястото си, може би тя нямаше да се уплаши толкова. Сигурно бе решил, че са наркотик или нещо подобно. Затова ги е взел.

Лайла усещаше кога трябва да ги вземе по това, колко страшно ѝ изглеждаше всичко наоколо. А сега наистина имаше нужда от тях.

Трябваше да прибере куфара си още следобед, както беше казала, че ще направи. Тогава нямаше да се наложи да се връща до яхтата. Вече беше тъмно.

Проклетият келнер. Можеше да ѝ даде малко пари, за да ѝ помогне. Тогава тя щеше да вземе такси. А сега нямаше нищо. Келнерът се държеше така, сякаш Лайла го лъжеше. Но тя не лъжеше. И той го знаеше. Можеше да познае. Все едно! Келнерът трябваше да се държи така, сякаш беше сторила нещо лошо, макар и да знаеше, че не е направила нищо.

Беше застудяло. Вятърът я пронизваше през пуловера. Тук улиците бяха толкова мръсни. Всичко беше мръсно. Беше овехтяло и студено.

Започна да вали.

Лайла дори не знаеше дали върви в правилна посока. Струваше ѝ се, че се приближава към реката.

В долния край на улицата забеляза магистрала със забързани коли по нея. Но парка го нямаше, където тя очакваше да го види. Може би чувството за ориентация я бе подвело и тя вървеше в грешна посока. Дъждовните капки блестяха на светлината на фаровете. Лайла помнеше, че когато с Капитана тръгнаха от яхтата, наблизо имаше парк.

Можеше да вземе такси и да не плати. Забеляза едно свободно. Понечи да го спре, но се отказа. В миналото би го направила. И би се изплюла в лицето на шофьора, когато той поиска да плати. Сега обаче беше уморена. Не ѝ беше до караници.

А може би трябваше да изпроси пари от някого. Не, нямаше да стане. Нямаше да ѝ дадат. Не и тук. Беше опасно да доближаваш хората без причина. Можеха да ти направят какво ли не.

Ами да отиде в полицията или в някой приют... Но тогава щяха да я разкрият. Щом веднъж си минал през тях в този град, най-добре да не им се мяркаш пред очите.

Не ѝ се щеше да ходи покрай реката, докато стигне яхтата. Долу никак нямаше да е приятно. Щеше да върви през града, докато не намери пристана. Тогава щеше да се спусне надолу.

Онзи мъж, който я изгледа през витрината на ресторанта. Лошо. Преди десетина-петнайсет години нищо нямаше да го спре да влезе вътре. А сега просто отмина. Лайла си спомни думите на Али: „Ти никога не се променяш, миличка, но *те* се променят.“ И после продължаваше: „Когато не ги искаш, не можеш да се отървеш от тях. Но само да ти потрябват, всички се изпаряват.“

Къде ли беше сега Али? Сигурно вече е навършила петдесет и е грохнала бездомница като онези, които Лайла видя вчера. И тя щеше да стане същата. Бездомница. Седнала на някоя решетка на отдушник, за да не зъзне в старите си дрехи...

... Като вещицата във витрината на магазина. С дълъг нос и провиснала над брадичката огромна брадавица...

Трябваше да си оправи косата. Наистина изглеждаше раздърпана. Дъждът мокреше косата ѝ, сигурно приличаше на вещица.

Трябваше да има голям замък с щръкнала висока зелена кула. Така си спомняше. Когато стигне до замъка, трябваше да се спусне надолу към реката и да намери яхтата. Това беше останало в паметта ѝ, след като тръгнаха.

Обувките ѝ прогизнаха. Както и дрехите, и кутията с ризите. Дали просто да не спре и да не изчака дъждът да престане? Но тогава нямаше да стигне до замъка. Нямаше да спира, докато не го откриеше.

И тя е една, досега да не се научи да не се ядосва на хората! Все си мислиш, че някой ще дойде и ще те спаси, но този път вече е прекалено късно. Някой добър човек ще дойде и ще те спаси. Като Капитана. Все така си въобразяваш, нали? Но вече няма никой, Лайла. Капитанът беше последният. Няма да има друг, Лайла. Той беше последният.

Ето какво ѝ каза мъжът зад витрината.

Ризите, които беше купила за Капитана, съвсем се намокриха. Сега той дори нямаше да ѝ ги плати. Ако Лайла застанеше в някой вход или на друго закътано място, докато спре дъждът, щеше да ги опази. Защо ли хвърли плика, с който ги купи? В него щяха да останат сухи. Тогава можеше да ги върне в магазина и да получи достатъчно пари за такси. Но за да стигне до магазина, също ѝ трябваше такси. Пък и магазинът щеше да е затворен по това време.

Квитанцията беше в портмонето. Но сигурно щяха да я познаят. Не, едва ли...

... На яхтата сто на сто имаше пари. Лайла щеше да се качи и да претършува чекмеджетата. После обаче се сети, че няма как да влезе в яхтата. Не знаеше комбинацията. Щеше да се наложи да изчака Капитана, за да ѝ отвори. Но пък ако той беше там, Лайла нямаше да успее да претърси чекмеджетата. Той сигурно щеше да ѝ даде пари. Не, беше бесен. Нямаше да ѝ даде нищо.

Ами ако цяла нощ обикаля и не намери яхтата? Ако е *подминала* замъка? Ще има да върви до припадък и да не го открие. Нямаше как дори да попита къде е яхтата. Не помнеше къде са я оставили. Помнеше приблизително само посоката. Може би никога нямаше да я намери и щеше да върви, да върви безкрайно.

А после Капитанът ще отплава и тя никога повече няма да го види. С целия ѝ багаж! Ще ѝ отнесе куфара! Всичките ѝ вещи! Там беше всичко, което притежаваше!

По нищо не личеше, че реката е наблизко. Лайла трябваше да попита някого къде акостират моторниците, но не знаеше как да зададе въпроса. Сградите се променяха бавно пред очите ѝ. Нито една не изглеждаше позната.

Приближи се човек на колело. Мина съвсем близо до нея. Ставаше все по-тихо. Кварталът изглеждаше по-хубав или поне така ѝ се струваше.

Сигурно се беше отдалечила прекалено много. Не помнеше квартала. По-добре да се бе придържала до реката. Скоро щеше да се озове някъде в Харлем, а никак не и се ходеше там. Особено през нощта. Някои прозорци бяха с железни решетки и бодлива тел отдолу.

Нямаше никакъв замък. Той беше тесен, със зелен заострен връх, приличаше на космически кораб, но наоколо го нямаше.

И защо ѝ трябваше да се ядосва, да нагрубява Капитана и да го вбесява така? Сега не знаеше какво ще прави оттук нататък. Да се беше подмазвала, вместо да му говори истината право в очите, сега щеше да е на път към Флорида.

Не биваше да го кара да вземе Джейми. Той видимо се напрегна, когато му го предложи. Трябваше да си затваря устата.

Не биваше да спори с него. Няма да ти простят, ако не се увърташ и не говориш медени приказки. Ще ти го изкарат през носа. Много държат да ти покажат колко са големи и силни. Само да промълвиш, че май не са чак толкова големи и силни, колкото си Въобразяват, тутакси те намразват. Не понасят такива неща. Искат точно обратното. Джейми го накара да се чувствава слаб, а именно това не му хареса.

Сега Лайла само искаше да покаже на Капитана каква е в действителност. Беше ѝ казал, че иска да научи всичко за нея. Желаше да разбере каква е всъщност. Затова тя се опита да му покаже и ето го резултата! Джейми пък видя какво представлява *той* самият. Веднага го разбра.

Никога не бива да им разкриваш тайната за тяхната слабост. Въобразяват си, че не я забелязваш. А ако им кажеш, направо побесняват. Тогава *истински* те намразват. Почват да те обиждат. Точно така постъпиха в Рочестър. А тя им казваше истината. Затова я обявиха за болна. Те не желаят да чуят истината. Ако им я кажеш, постъпват лошо с тебе.

Краката я боляха ужасно. Трябваше да свали обувките и да продължи боса. Въпреки студа. Щеше да е приятно да ходи боса. Реши да повърви още малко и ако не види реката, може би да се събуе. Сигурно щеше да ѝ се прииска да свали всичко.

Спомни си как веднъж се прибираше у дома и заваля. Беше с нова рокля. Помъчи се да се скрие под дърветата, но се почувствува ужасно зле. Знаеше, че вкъщи ще се прибере настинала, и точно така и стана. Дрехите ѝ бяха прогизнали, беше мокра до кости. Обувките ѝ жвакаха. Тя седна до канавката, както беше с новата рокля, и заплака, а дъждът се стичаше по нея отвсякъде. Поолекна ѝ.

Може би трябваше и сега да седне. Не, не тук. Още не.

Подпря се с ръка на някакъв пътен знак, свали едната обувка, после другата. Така беше по-добре. Беше ѝ приятно да ходи боса.

Идеше ѝ да свали всичко от себе си. Ама всичко. Тогава някой щеше да спре и да ѝ помогне. Заради дрехите хората смятат, че не съществуващ. Ако съблечеше всичко, щяха да видят, че действително е там.

„Никога няма да намериш щастието по този начин, Лайла.“ В подобни случаи лицето на майка ѝ винаги изплуваше в нейното съзнание. Острият поглед на малките ѝ очички. Майка ѝ винаги беше права. Само две неща на този свят я правеха щастлива — мисълта, че е права, и мисълта, че е много по-добра от всички останали. При добрите постъпки замълчаваше. Но при лошите ти натякваше безкрай.

Все пак не правиш нищо лошо, нали? Не нараняваш никого, не крадеш и въпреки всичко хората те *мразят* точно заради това.

Ако наистина обичаш хората, те ще те убият заради любовта ти. Трябва да ги мразиш и после *да се преструваш*, че ги обичаш. Тогава ще те уважават. Но какъв е смисълът да живееш, ако можеш само да мразиш хората и да усещаш омразата им? Толкова ѝ беше омръзнал този свят, където всеки мрази всички останали.

Как можеха да живеят ден след ден с цялата натрупана омраза? Тя нямаше край. Ето Лайла също се поддаваше. Успяха да я въвлекат. Точно така се получаваше. Забъркаха я и нямаше отърване. Мъчеше се да се измъкне, но не можеше. Нищо не ѝ беше останало. Бяха и отнели всичко.

Искат само да те омърсят. Точно така. Да те омърсят, за да заприличаш на тях. Хвърлят мръсотията си по теб и после казват: „Виж, Лайла, каква мръсница си! Кучка!“

Не понасят хората да се любят. Но умират да се хвърлят в юмручен бой и някой наистина да е наранен и окървавен. Или да има война или нещо подобно. Всички са замесени и се мъчат да въвлекат и теб, за да не останеш настрана. Искат да се забъркаш също като тях, ти го правиш и тогава те одобряват и ти казват: „Лайла, колко си добра!“ Всъщност луди са точно те. Те не те познават, Лайла. Никой не те познава. Никога няма да те опознаят! Но, Господи, о Господи, нали *ти* ги познаваш!

А после стават толкова кротки. И се чудят как да те изоставят. Миг преди оргазма им си кралица, но само миг след това си боклук.

Капитанът не беше по стока. Е, и той се позабавлява. Сега само искаше от нея да си отиде. Щеше да отпътува за Флорида с яхтата, с

парите си, с всичко и да я зареже тук.

По улицата нямаше никой, но Лайла изпитваше усещането, че някой я наблюдава. Струваше ѝ се, че ако внезапно извърне глава, ще види някого точно зад себе си.

Сякаш за пръв път виждаше тъмните сгради наоколо. Като в лош филм с много убийства.

И от какво толкова се страхуваше? Нямаше от какво да се плаши. Поне нямаше да я оберат. Най-много да ѝ вземат ризите. Щеше да е смешно. „Заповядайте — щеше да им каже Лайла, — тук имам едни ризи за вас.“ Нямаше да знаят какво да направят.

Рязко се извърна, за да види какво има зад нея. Нямаше нищо. Повечето прозорци бяха тъмни. Тук-там зад завесите се виждаха светлини. На един перваз проблясваше оранжева кръгла лампичка. Приличаше на лице.

Някой беше закачил фенер във формата на глава. Като вещицата във витрината. Все светии.

Като старицата, която вчера ѝ заприлича на вещица. Изглежда Лайла много особено. Сякаш я позна. Може би и тя беше вещица! Затова я погледна така.

Лайла не желаше да е вещица. Веднъж като малка искаше да носи пиратския костюм, но го облече Ем. За нея остана костюмът на вещицата. Точно така изглеждаше старицата. Като маската, която малката Лайла сложи заедно с костюма. Никак не ѝ се искаше, но майка ѝ я накара.

Пак изплува лицето на майка ѝ.

— Лайла, не можеш ли поне мъничко да приличаш на Емалин?

— *Мразя Емалин!* — отвърна Лайла.

— Но Ем *не* те мрази.

— Така си *мислиш* — възрази Лайла.

Лайла много добре знаеше каква е Ем. Получаваше каквото пожелаеше. Винаги се преструваше. Точно това искаше майка ѝ. Лъжи. Всички нови рокли бяха за Ем. За Лайла оставаше ролята на вещицата.

На погребението на дядо ѝ майка ѝ я накара да облече старата синя рокля на Ем и даде на Емалин всички синьо-бели чинии. Тази сутрин Лайла забеляза на покрива на една кола пчела и се сети за острова и дядо си.

Какво не би дала да се пренесе на острова. Дядо ѝ беше пчелар, мажеше ѝ препечени филийки с мед и ѝ даваше. Помнеше, че винаги ѝ ги поднасяше на синьо-бяла чиния. После дойде погребението, продадоха къщата му, оставиха синьо-белите чинии на Емалин и Лайла повече никога не видя пчелите. Все си мислеше, че пчелите са отлетели на острова с дядо ѝ. Някой ден щяха да се върнат, тя щеше да ги види — пчелите, които винаги знаеха къде е дядо ѝ. Ето какво си помисли сутринта, когато забеляза пчелата върху колата.

„*Казах ти, че никога няма да намериш щастие по този начин, Лайла*“ — повтаряше майка ѝ. На лицето ѝ се появяваше усмивчицата, която тя пускаше винаги, когато успяваше да накара някого да се почувствува зле.

„Омръзна ми да слушам все едно и също, майко — отвърщаше Лайла. — *Кажи ми ти какво щастие си намерила!*“

Малки като свредели очи, очи, очи...

Майка ѝ смяташе, че Лайла ще отиде в ада, защото е лоша, но на острова нямаше значение дали си лош. Просто отиваш там. Това бе нарисувано на картината върху стената у дядо ѝ.

Вятърът задуха иззад ъгъла, прониза я през пуловера и хвърли в очите ѝ нещо като пясък или мръсотия, което ѝ пречеше да вижда. Наложиха се да спре до една тухлена стена и да примигне няколко пъти, за да излезе пращинката.

Ето! Видя го зад ъгъла на сградата! *Наистина* я следваше! Съсредоточи се върху него, напрегна всички сили. Май наистина беше вещица, защото лицето бавно изплува. Можеше да заповядва на нещата да се приближат.

Сега обаче разбра, че изобщо не я преследва човек. Беше куче.

То усети, че жената го е забелязала, и се скри обратно зад сградата.

Лайла се напрегна още повече. След малко кучето бавно започна да се появява отново. Тя не се помръдна, но и не отмести поглед. То полека запристъпва към нея. Вече по средата на улицата Лайла го позна. Лъки! След толкова много години.

— О, Лъки, върнал си се — възкликна тя. — Жив и здрав.

Тръгна към него. Искеше ѝ се да протегне ръка и да го погали, но Лъки се отдръпна.

— Не ме ли позна, Лъки? — попита Лайла. — Цял-целеничък. Не ме ли помниш?

Не личеше къде го е ударила колата.

— Как успя да се върнеш от острова, Лъки? С плуване? Къде е островът, Лъки? Сигурно се приближаваме към него сега. Покажи ми пътя.

Но щом Лайла се запъти към Лъки, той тръгна пред нея. Тя го последва и забеляза, че краката му едва докосват земята, сякаш беше безтегловен.

От мрака в далечния край на улицата се появи камион с незапалени фарове. Движеше се почти безшумно. Страшно. Стигна до една улична лампа — Лайла успя да забележи чий е и сърцето й трепна. Сега наистина се уплаши. Той беше тук! Беше я намерил!

За последен път видя камиона, когато го влачеха на буксир към гробището за коли. Целия смачкан. Точно като него. Цялата врата беше опръскана с кръв, където бе увиснала главата му. В моргата изобщо не го погледна. Не можаха да я накарат да го погледне.

А сега дойде с пикапа, право по улицата. Ще отвори вратата и ще й каже: „Качвай се!“

Той знаеше какво да направи после. Ще намери онова проклето копеле, приятеля на Джейми, който й задигна парите, и ще го накара да ги върне. След това ще го направи на кайма. С една ръка. Знаеше как. Все смачкваше някого. Мръсник... Не се говорят такива работи за мъртвите. Щом Лайла каза тези думи, камионът се отклони и се насочи към Лъки.

Но Лъки се дръпна.

Камионът профуча покрай него. Лайла забеляза вътре човека, когото очакваше да види. Погледна я така, сякаш не желаше да има нищо общо с нея. Но я позна, тя също позна него, а после камионът увеличи скоростта и изчезна.

Лайла помнеше кръвта. Всички се държаха така, все едно че я жалеха. Всички лицемери се вайкаха: „О, Лайла, толкова жалко!“ Но те бяха само лицемери. Мразеха го точно толкова, колкото и тя самата. Онова копеле. Не се говори така за мъртвите, но пък беше истина. Казваше му го още приживе. Нямахте причина да променя отношението си сега. Такъв си беше.

Тя зави зад ъгъла и изведнъж видя замъка! Лъки го бе открил! Никога не би се сетила, че е там. Но знаеше, че може да се спусне към него, а по-нататък според нея бяха паркът, циментовата площадка и яхтите.

Какво добро куче! Винаги си е било такава. Сигурно някой го бе пратил от острова да ѝ покаже пътя. Сега вече можеше да стигне до яхтата и да изчака Капитана, за да я отведе надолу по реката към острова.

Не помнеше добре циментовата площадка. Беше страшно. Сякаш там върху нея щяха да се нахвърлят лъвове. А от другата страна имаше стъпала, кой знае кой се е притаил там. Лайла пристъпваше бавно, крачка по крачка...

Не чуваше нищо, но се страхуваше...

Направи още една стъпка. Нямаше друг избор. Трябваше да мине оттам. Пое дъх и се огледа зад ъгъла...

Ето го яхтклуба! И разпрострялата се река. Тук беше! О, колко хубаво беше да се завърнеш. Чуваше как въжетата се блъскаат от вятъра.

На входа на яхтклуба стоеше чернокож мъж, който ѝ каза нещо, но Лайла не го разбра. Той махаше с ръце, сочеше към нея, ала не я докосна, когато мина край него и тръгна към яхтата.

Слезе на кея и се озова пред яхтата! Лъки ѝ беше показал пътя.

Къде остана Лъки?

Огледа се, ала не го видя. Повика го по име. Никой не се обади. Обърна поглед към реката да не би да е заплувал обратно към острова, но се виждаха само замъглените от дъжда далечни светлини.

Прехвърли се през парапета на яхтата и седна в кабината. О, колко беше приятно да седне! Зъбите ѝ тракаха, дрехите ѝ бяха прогизнали, но какво от това. Само трябваше да изчака Капитана и той щеше да я отведе на острова.

Отнякъде се надигна прилив. Лайла го забеляза заради движещите се по вълните светлини. Той повдигна и разлюля яхтата, после заглъхна.

Водата изглеждаше мръсна, в нея плаваха какви ли не боклуци. Имаше парчета от стари пластмасови бутилки, мръсна пяна, гъба, някакви клони със заклещена в един от тях умряла риба. Рибата беше обърната настрани и не беше цяла. След малко клонът с рибата мина

покрай Лайла и се разнесе миризмата му. После пак се върна, водовъртежът го поде и той изчезна в него.

Последваха го други боклуци. Водовъртежът сякаш засмукваше всички мръсотии към дъното на реката. Лайла си спомни как веднъж бе наблюдавала риби в реката — едната се извъръщаше настрани, а останалите се опитваха да отхапят парче от нея. Но тя успяваше да се изправи. След малко пак се извъръщаше, докато накрая не можа да се изправи. Останалите се нахвърлиха да я ядат. Рибата вече не се бореше.

Лайла се молеше да не изпохапят Лъки, докато плува обратно към острова. Ако се забавиш, рибите ще те изядат жив. Не бива да правиш нищо, с което да им показваш, че намаляваш скоростта, иначе ще почнат да те преследват.

Не биха посмели да захаят Лъки.

Жалко, че Капитанът не беше тук.

Беше се отегчила от този бряг на реката. Можеше дори да я преплува, ако се наложеше. Не знаеше кога ще се върне Капитанът и повече не ѝ се чакаше.

Лайла свали пуловера. Почувствува се по-добре.

После потопа ръка във водата.

Беше топла! Реката наистина беше топла. Ако заплуваше към острова, никога вече нямаше да усети студ.

Пак погледна водата.

Не искаше повече да ѝ е студено. Беше се уморила да се бори. Можеше просто да се откаже. Да се отпусне.

Само да се отпусне. Надолу към онази ръка във водата. Тя се подаваше от мястото, където беше клонът, беше се протегнала, за да го стигне. Ръката се приближаваше до Лайла, но водата се завихри и я отнесе. Приличаше на бебешка ръка над водата. Бебешка ръка.

Ръчичката се протягаше над повърхността. Наистина беше бебешка. Виждаха се пръстчетата. Лайла не можеше да я стигне във водовъртежа, но след като тя се доближи още повече, успя да я улови. Сърцето ѝ замря, докато я издърпваше от водата.

Телцето беше сковано и изстинало.

Беше със затворени очички. Слава Богу. Лайла почисти мръсотията от тялото и се увери, че още е непокътнато. Рибите още не го бяха нападнали. Но не дишаше.

Лайла взе от пода на кабината пуловера, сложи го в скута си, за да увие бебето, и го притисна до себе си. Залюля го и постепенно почна да усеща, че студът отстъпва. „Всичко е наред — занарежда тя, — всичко е наред. Ще се оправяш. Всичко свърши. Сега ще ти е добре. Никой няма да ти направи нищо лошо.“

След малко Лайла почувствува топлината на тялото до своето. Пак го залюля. После тихо му запя песничка, която знаеше отдавна.

ТРЕТА ЧАСТ

24.

„Притежава ли Лайла Качество?“ Въпросът изглеждаше неизчерпаем. Федър вече бе измислил един отговор: „Биологично да, социално не“, но той не стигаше до най-дълбоката същност. Тук имаше още нещо освен социалното и биологичното.

Федър дочу гласове в коридора, които станаха по-силни и се доближиха, после пак се отдалечиха.

Всъщност след края на Първата световна война в картината се намесва и интелектуалното равнище, което започва да господствува над всичко. Именно интелектуалното равнище объркваше всичко. Въпросът, дали промискуитетът е нравствен, е имал своето решение от праисторическите времена до викторианската епоха, но изведнъж всичко се обръща с главата надолу заради новото господство на разума, който твърди, че безразборните полови връзки не са нито морални, нито неморални, те са *аморално* човешко поведение.

Сигурно затова Райгъл се ядоса толкова в Кингстън. Според него Лайла беше безнравствена, защото бе разбила едно семейство и бе съсипала общественото положение на един мъж — биологичен модел на качеството и секса, — бе разрушила един социален модел на качеството, едно семейство и една кариера. Райгъл се вбесяваше, че тъкмо в такива моменти се намесват разни интелектуалци като Федър, които заявяват, че не е било разумно да се потискат биологичните нагони, че такива въпроси трябвало да се решават на основата на разума, а не на обществените норми.

Но ако Райгъл отъждествяваше Федър с този кодекс на отношенията между разума и обществото и причинените от него вълни на обществен подем, той явно бъркаше. Метафизиката на Качеството изкоренява интелектуалния *източник* на объркването. Учените твърдят: „Науката не се занимава с ценности. Науката се занимава само с факти.“

В субектно-обектната метафизика това банално съждение е неоспоримо, ала Метафизиката на Качеството задава въпроса, с кои ценности не се занимава науката.

Земното притегляне е неорганичен ценностен модел. Но науката не се ли занимава с него? Истината е интелектуален ценностен модел. Науката не се ли занимава с нея? Ученият може на основата на разума да възрази, че нравственият въпрос: „Редно ли е да убиваш ближния?“, не е въпрос на науката. Но може ли със същата увереност да твърди, че нравственият въпрос: „Редно ли е да се фалшифицират научни данни?“, не е въпрос на науката? Може ли като учен да заяви, че науката не се занимава с фалшифицирането на научни данни? Ако реши да извърта и се помъчи да твърди, че това е нравствен въпрос за науката, но не е част от нея, той ще изпадне в шизофрения. По такъв начин ще признае, че съществува реален свят, който науката не е в състояние да разбере.

Метафизиката на Качеството ясно заявява, че науката не се занимава единствено със *социалните* ценности и нравственост, особено църковните.

За това съществуват важни исторически причини:

Учението за липсата на връзка между науката и нравствеността в обществото може да се проследи чак до древногръцкото убеждение, че мисълта е независима от обществото, съществува самостоятелно и няма родители. Древните гърци, като например Сократ и Питагор, проправят пътя за основния принцип на науката — истината съществува независимо от общественото мнение. Определят я прякото наблюдение или по експериментален път, а не разпространеното мнение. Идеята за независимостта на науката от обществото никак не е била безопасна за ранните си поддръжници. Заради нея са умирали хора.

Борците, бранили науката от контрола на църквата, твърдят, че науката не се занимава с нравствеността. Интелектуалците оставят църквата да решава въпросите на нравственото. Но по-обхватната интелектуална конструкция на Метафизиката на Качеството изяснява, че политическата битка на науката за освобождаване от господството на обществените морални норми всъщност е *нравствена*! Тя е битка на по-висшето, интелектуалното еволюционно равнище, което се стреми да не бъде погълнато от по-низшето, социалното равнище.

След като изясни изхода на политическата битка, Метафизиката на Качеството може да се върне към първоначалния въпрос и да го зададе по следния начин: „*Всъщност* колко независима е науката от

обществото?“ Отговорът е: „Изобщо не е независима.“ Науката, за която социалните модели нямат значение, е също толкова нереална и абсурдна, както обществото, за което биологичните модели нямат значение. Тя е невъзможна.

Ако обществото изобщо не намира място в научните открития, къде тогава се раждат научните хипотези? Ако наблюдателят е напълно обективен и записва единствено наблюденията си, къде ще наблюдава хипотезите? Атомите не разнасят хипотезите за себе си като ръчен багаж. Щом приемаме, че съществува изцяло субектно-обектна наука с отношения единствено между разума и материята, целият въпрос се превръща в неизбежна интелектуална черна дупка.

Нашите научни описания на природата винаги са извлечени от културата. Природата ни казва само онова, което нашата култура ни предразполага да чуем. *Подбираме* неорганичните модели, които ще наблюдаваме, и онези, които ще пренебрегнем, на основата на социалните ценностни модели, а отказът от подбор се осланя на биологичните ценностни модели.

Декартовото „Мисля, следователно съществувам“ е исторически разтърсваща декларация за независимостта на интелектуалното еволюционно равнище от социалното, но дали Декарт би казал същото, ако беше китайски философ от седемнайсети век? И дори отговорът да е утвърдителен, щеше ли някой в Китай през седемнайсети век да го нарече блестящ мислител и да впише името му в историята? Декартовото твърдение би било вярно само ако гласеше: „Френската култура от седемнайсети век съществува, следователно аз мисля, следователно съществувам.“

Метафизиката на Качеството решава проблема с взаимоотношенията между разума и обществото, субекта и обекта, разума и материята, като ги съотнася към по-мощна система на осмисляне. Предметите са неорганични и биологични ценности, докато субектите са социални и интелектуални ценности. Те не са две загадъчни вселени, които се носят в някакъв субектно-обектен сън без никаква реална връзка помежду си. Те имат реална еволюционна връзка. И характерът на връзката им е нравствен.

В рамките на еволюционната връзка можем да видим, че разумът има функции, които представят науката и философията в различна светлина. Разумът никога не си е поставял еволюционната цел да

разкрие изначалния смисъл на Вселената. Подобно намерение му е приписано сравнително неотдавна. Историческата му цел е да помогне на обществото да намери храна, да разкрие опасностите, да победи враговете. Той може да се справи добре или зле в зависимост от понятията, които изобретява за целта.

Клетките Динамично изобретяват животните, за да се съхранят и усъвършенствуват. Животните Динамично изобретяват обществата, а обществата на свой ред Динамично изобретяват по същите причини интелектуалното познание. Ето защо на въпроса: „Каква е целта на цялото интелектуално познание?“, Метафизиката на Качеството отговаря: „Главната цел на познанието е да усъвършенствува и съхрани обществото по Динамичен път.“ Познанието е надрасло историческата цел и се превръща в самоцел, също както обществото е надрасло първоначалната си цел да запази физически човешкия род и се превърнало в самоцел. Този процес на отдалечаване от първоначалните цели в посока към по-висше Качество е нравствен растеж. Той обаче не премахва първоначалните цели. И когато нещата се объркат и се отдалечат прекалено много, полезно е да се напомни каква е отправната точка.

Метафизиката на Качеството посочва, че общественият хаос на двайсети век може да се намали чрез връщане към отправната точка и преоценка на изминатия път. Според нея господството на обществото над разума е безнравствено поради същите причини, които определят безнравствеността на господството на родителите над децата. Но това не означава, че децата трябва да убият родителите си, нито пък че интелектуалците трябва да убият обществото. Интелектът може да поддържа статичните модели на обществото, без да се страхува от господството, като внимателно разграничава нравствените въпроси от социално-биологичен и интелектуално-социален характер и не допуска посегателства в едната или другата посока.

Важен тук е сблъсъкът не просто между общественото и биологичното, а между два свършено различни нравствени кодекса, където обществото е средният термин. Съществува нравствен кодекс на отношенията между общественото и биологичното, както и нравствен кодекс на отношенията между разума и обществото. Всъщност Райгъл не нападаше Лайла, той нападаше нравствения кодекс на отношенията между разума и обществото.

В битката на общественото срещу биологичното новите интелектуалци на двайсети век застават на страната на биологията. Обществото може да се справи с биологията само със затвори, оръжие, полиция и армия. Но когато интелектуалците начело на обществото подкрепят биологичното в борбата срещу общественото, обществото попада под кръстосан огън и остава беззащитно.

Според Метафизиката на Качеството нравствените кодекси всъщност са не два, а пет — кодекси на отношенията между неорганичното и хаотичното, между биологичното и неорганичното, между социалното и биологичното, между интелектуалното и социалното, между Динамично и статично. Последният вид, кодексът на отношенията между Динамичното и статичното, утвърждава, че доброто в живота не се определя от общественото или интелектуалното, или биологичното. Доброто е свобода от господството на *който и да е* статичен модел, но тя не се постига непременно чрез разрушаване на самите модели.

Райгъл тълкуваше най-новата история на нравствеността може би по доста опростен начин: старите кодекси срещу новия хаос. Но според Метафизиката на Качеството нещата не са чак толкова прости. Анализът на различните нравствени системи разглежда историята на двайсети век по съвсем различен начин:

До Първата световна война господствуват обществените кодекси. В периода между двете световни войни господството на интелектуалците е неоспоримо. От края на Втората световна война до седемдесетте години интелектуалците продължават да господствуват, но към тях се отправят все по-големи предизвикателства, които могат да се нарекат с името „неуспялата революция на хипитата“. А от началото на седемдесетте години се наблюдава бавно и объркано, неразумно отдръпване назад към някакви псевдовикториански нравствени позиции, съпътствувано от безпрецедентно и необяснимо нарастване на престъпността.

Измежду всички изброени етапи най-често погрешно се обясняват последните два. Тълкуват хипитата като лекомислени, разглезени деца, а последвалият ги период като „завръщане към ценностите“, каквото и да е неговото съдържание. Но Метафизиката на Качеството се придържа към противоположното мнение — според нея

нравственият напредък е в революцията на хипитата, а сегашният период е разпадане на ценностите.

Революцията на хипитата от осемдесетте години е нравствена революция *както* срещу обществото, *така* и срещу интелектуалността. Тя е ново обществено явление, което нито един интелектуалец не е предвидил и не е успял да обясни. Революцията се извършва от децата на заможните, добре образовани, „съвременни“ хора. Те изведнъж се нахвърлят срещу родителите, училището и обществото с неподозирана омраза. Тук интелектуалците на дваисети век не се борят за нов рай, като се освобождават от викторианските ограничения. Те се сблъскват с нещо съвсем различно.

Федър смяташе, че промените се разбират толкова трудно, защото врагът е самото „разбиране“, статичният разум. Книгата, олицетворяваща културата на този период — „По пътя“ на Джек Керуак, представлява безкрайна лекция против разума. „... Всички мои приятели в Ню Йорк бяха в отрицателната кошмарна позиция да сразят обществото с измъчените си книжни, политически или психоаналитични причини — пише Керуак, — но Дийн (главният герой в романа) просто се втурва в обществото, жаден за хляб и любов, без да го е грижа за друго.“

През дваисетте години се смята, че обществото е причина за човешките нещастия и че разумът може да ги излекува, но през шейсетте години вече се шири мнението, че и обществото, *и* разумът причиняват всички нещастия, а изходът е в преодоляването на обществото и разума. Всичко, което интелектуалците от дваисетте години се борят да създадат, децата цветя от шейсетте години се борят да разрушат. Задължителният репертоар включва презрение към нормите, материалните придобивки, войната, полицията, науката, техниката. Важно място заема „продухването“ на мозъците. Наркотиците, които разрушават способността да се разсъждава, са почти свещени. В евангелие се превръщат източните религии, като например дзен и веданта, които обещаваат освобождение от затвора на разума. Подражава се на културните ценности на чернокожите и индианците, доколкото те са антиинтелектуални. Анархията става най-популярната политика, а мръсотията, бедността и хаосът — най-популярният начин на живот. Дегенератските прояви са самоцел.

Добро е всичко, с което се отърсваш от сковаващата интелектуална хватка на социално-интелектуалната върхушка.

Към края на шейсетте интелектуализмът на двайсетте години попада в невъзможен капан. Ако продължи да се застъпва за още по-пълно освобождаване от викторианските обществени ограничения, ще привлича само повече хипита, които всъщност довеждат антивикторианството до крайност. Но ако, от друга страна, възприеме по-съзидателен подход да се съобразява с обществото и така да противодействува на хипитата, само ще привлича повече викторианци в редовете на реакционната десница.

Двойното политическо поражение е неизбежно и през 1968 година то отрязва един от последните велики либерални лидери интелектуалци от периода на Новия курс — кандидата на Демократическата партия в президентските избори Хюбърт Хъмфри.

„Нагледал съм се на такива работи! — възкликва Хъмфри на злополучния конгрес на демократите през 1968 година. — Видял съм предостатъчно!“ Но той не намира обяснение, нито изход, както впрочем всички останали. Великата революция на интелектуалците от първата половина на двайсети век, тази очовечена от разума мечта за „Велико общество“, е убита в собствената клопка на освобождението от обществените ограничения.

Федър смяташе, че революцията на хипитата би могла да отбележи същия напредък спрямо двайсетте години, както самото второ десетилетие спрямо социалните деветдесет години на миналия век, но след анализа стигна до извода, че революцията на шейсетте с техния „Динамизъм“ е допуснал катастрофална грешка, която я смазва още преди фактическото ѝ начало.

След като хипитата отхвърлят наследените обществени и интелектуални модели, остават само два пътя напред: към биологичното качество и към Динамичното Качество. Революционерите от шейсетте години смятат, че тъй като и двете са антиобществени и антиинтелектуални, би трябвало да са тъждествени. Ето голямата им грешка.

Американските автори, които по онова време пишат за дзен-будизма, са красноречив пример за объркването. Често се смята, че при дзен-будизма „всичко може да мине“ без затруднения. Ако изпълняваш всички свои хрумвания, без да се съобразяваш с обществените норми,

ще проявиш заложеното в природата ти начало на Буда. Това не може да не е звучало странно за дошлите в САЩ японски учители по дзен. Японският дзен-будизъм е така педантично привързан към нормите на обществената дисциплина, че пред него пуританите изглеждат едва ли не разпуснати.

През петдесетте и шейсетте години Федър също бе смесвал биологичното качество и Динамичното Качество, но Метафизиката на Качеството очевидно му помогна да преодолее объркването. Когато се получи объркване между биологичното качество и Динамичното Качество, резултатът е нарастване на Динамичното. Това е изключително разрушителна форма на израждане, пример за нея са убийствата в Мансън, лудостта в Джоунстаун и общото увеличаване на престъпността и наркоманията в цялата страна. В началото на седемдесетте години хората започват да го осъзнават и се отдръпват от движението, а революцията на хипитата, също както революцията на интелектуалците през двайсетте години, се превръща в неуспял морален бунт.

Федър вече виждаше как нравствените движения търпят провал. Революцията на интелектуалците подкопава устоите на социалните модели, а революцията на хипитата — основите както на статичните, така и на интелектуалните модели. На тяхно място не идва нищо по-добро. В резултат се влошава социалното и интелектуалното качество. Спада общото равнище на интелигентността в Съединените щати според стандартните тестове. Организираната престъпност става все по-могъща и по-зловеща. Градските гета се разрастват и опасностите в тях се увеличават. Краят на двайсети век в Америка прилича на затегнат и ръждив интелектуален, социален и икономически колан — обществото се отказва от Динамичното усъвършенствуване И се мъчи бавно да се върне към последната статична дупка, към викторианството. Нахлуват все нови и нови Динамични чуждестранни култури, защото то е неконкурентно. В бедните градски квартали, където старите викториански морални норми са почти разрушени, не се заражда мечтаният от революционерите нов рай. Те изпадат отново под властта на терора, насието и бандите убийци — старата биологична нравственост за правото на силния в праисторическото разбойничество, което първобитните общества си поставят за цел да превъзмогнат.

Федър обърна поглед към прозореца на хотелската стая и мрака зад него. Всеки път, когато се връщаше в Ню Йорк, си задаваше един и същи въпрос: ще оцелее ли този град или не? В него винаги са съществували социални проблеми, но той ги е преодолявал и е излизал оттам укрепнал. Можеше да се повтори същото, ала този път перспективите не изглеждаха блестящи. Федър си спомни заглавието, с което през викторианската епоха Ръдиард Киплинг описва Калкута — „Градът на ужасните нощи“: Ето в какво се превръщаше Ню Йорк.

Няма по-Динамично място в света, но цената, която трябва да платиш, за да бъдеш Динамичен, е нестабилността. Всяка Динамична ситуация е заплашена от сътресения, разяждане и дори пълен провал. Винаги когато правиш стъпки към неизвестното, поемаш риска да бъдеш смазан от него. Винаги се е водела битка между най-Динамичните и най-моралните, от една страна, и най-биологичните и най-неморалните, от друга, между отличниците и двойкаджиите. Хората от междинните групи живеят в други квартали и предградия и се занимават със статични неща. Но сега победата май беше на страната на втората група.

От хотелския прозорец с изглед към парка сякаш се виждаше как от гетата в северната част се надига ужасна нощ, как социалните модели са затъмнени от нахлуващите необуздани биологични модели, които затягат обръча и постепенно приспиват Ню Йорк за вечен сън. Това не е война на раси или култури. Войната се води от обществото срещу моделите на разума и моделите на биологията, отслабени от допуснатите през дваисети век грешки.

Най-зловещото в разпадането на Римската империя е, че завоевателите ѝ така и не разбрали, че са я покорили. Те парализирали моделите на римската обществена структура до такава степен, че всички просто я забравили. Данъците станали несъбираеми. Във войската от варвари наемници вече не се плащали заплати. Всичко рухнало. Моделите на цивилизацията били забравени и на тяхно място се настанила тъмна епоха.

Федър не беше съвсем сигурен, но му се струваше, че по улиците забелязва една особена кротост, каквато не помнеше да е виждал преди. Зловещата кротост на остарелите и покварени култури,

кротостта на неаполитанските улични песни и старите мексикански *canciones*. Тя не се дължи на липса на насилие, напротив, породена е от прекомерното насилие. Живей и остави другите да живеят. Избягвай неприятностите. Кротостта на човек, който се е отказал да се бори открито, защото е прекалено опасно. Федър изпитваше лошото чувство, че тук става нещо подобно на разпадането на Римската империя. Зловещото в Ню Йорк сега беше, че моделите, на които се крепеше градът, оставаха неразбрани или че хората, които ги разбираха, нямаха власт върху останалите.

Смъртоносната нощ се спускаше над града, защото бяха парализирани интелектуалните модели, които би трябвало да управляват, да разкриват заплахата и да поведат битката срещу нея. Парализата се дължеше не на външни сили, а на вътрешния строеж на тези модели, които тъкмо затова не успяваха да осмислят събитията.

Все едно да наблюдаваш как паякът изчаква, докато осата се готви да го нападне. Той може да избяга по всяко време, за да спаси живота си, но не го прави. Просто чака, скован от някакъв вътрешен модел на реакциите, поради който не успява да забележи смъртната опасност. Осата снася яйцата си в тялото на паяка и животът му продължава, докато ларвите не го заръфат и не го унищожат бавно.

Според Федър Метафизиката на Качеството можеше да замести парализиращата интелектуална система, която не противостои на разрухата. Парализата на Щатите е парализа на нравствените модели. Нравствеността не може да функционира нормално, защото от интелектуална гледна точка е обявена за незаконна от господстващата в съвременното обществознание субектно-обектна метафизика. Субектно-обектните модели никога не са имали за цел да управляват обществото и не се занимават с това. Но когато получат възможността да го управляват, да определят моралните норми и да диктуват ценностите, когато обявят, че няма ценности и няма морал, резултатът не е напредък. Резултатът е катастрофа в обществото.

Точно този интелектуален модел на аморална „обективност“ е в дъното на влошаващото се положение в американското общество, защото руши статичните социални ценности, които биха предотвратили процеса на влошаване. Той заклеява социалното потисничество като най-големия враг на свободата, но не успява да предложи нравствен принцип, разграничаващ Галилей, който се бори

срещу потисничеството на обществото, от най-обикновения престъпник, който също му се противопоставя по свой начин. Затова защитава и двамата. И именно тук се корени проблемът.

Федър помнеше събиранията на интелектуалци като него през петдесетте и шейсетте години, които всъщност изразяваха възхищението си от епизодичните появи на разни престъпни типове. „Ето ни — сякаш казваха те, — пласьори на наркотици, деца цветя, анархисти, борци за граждански права, университетски преподаватели — всички ние сме братя по оръжие в битката против жестокия и покварен обществен строй, който е общият ни враг.“

Всички по тези събирания мразеха ченгетата. Всичко, което се противопоставяше на полицията, се смяташе за добро. Защо? Ами защото полицаите не проявяват интелектуалност по нито един въпрос. Те са само опората на обществения строй. Почитат системата и мразят интелектуалците. Почти кастово разделение. Полицията принадлежеше към низшата каста. Интелектуалците поставяха себе си над престъпността и насилието, с които полицаите се бореха всекидневно. Освен това полицаите не бяха и достатъчно образовани. Най-добре беше да им се отнеме оръжието. Така щяха да заприличат на полицията в Англия, където нещата вървяха по-добре. Смяташе се, че престъпността се поражда от полицейските репресии.

В цялата тази тълпа блудкавата, неизбистрена каша, наречена „права на човека“, минаваше за морал. Освен това човек трябваше да е „разумен“. Федър не беше чувал съдържанието на тези понятия да се разкрива някъде. Очакваше се те да се приемат безрезервно.

Сега вече знаеше, че никой не ги обяснява, защото не може. В субектно-обектното възприемане на света тези понятия нямат никакво значение. Не съществуват „права на човека“. Не съществува нравствена разумност. Има само субекти и обекти, нищо друго.

Единствено Метафизиката на Качеството може да разплете сантименталното кълбо от логически несъществуващи понятия. Според нея под „права на човека“ обикновено се подразбира моралният кодекс на взаимоотношенията между разума и обществото, нравственото право на разума да се освободи от контрола на обществото. Свобода на словото, свобода на сдружаването и на

пътуването, съдопроизводство със съдебни заседатели, неприкосновеност на личността, управление на основата на съгласието — тези „права на човека“ без изключение са въпроси на взаимоотношенията между разума и обществото. Според Метафизиката на Качеството „правата на човека“ имат не само сантиментална, но и разумна, метафизична основа. Те имат първостепенно значение за еволюцията от по-низши към по-висши форми на живот. Зад тях стоят истински неща.

Но освен това Метафизиката на Качеството посочва, че моралният кодекс на отношенията между разума и обществото изобщо не се покрива с моралните кодекси на отношенията между общественото и биологичното, възникнали още в праисторически времена. Те представляват съвършено различни нравствени равнища и не бива да се смесват.

Ключовото понятие при объркването на двете равнища е „общество“. Добро ли е обществото, или е зло? Въпросът подвежда, защото понятието „общество“ се появява и на двете равнища, но в единия случай е по-висшият еволюционен модел, а в другия — по-низшият. Ако двете равнища на морални кодекси не се разграничат, може да изпаднем в парализиращо объркване дали обществото е нравствено или безнравствено. Точно това парализиращо объркване е присъщо на всички днешни съждения за нравствеността и обществото.

Идеята, че „човек се ражда свободен, но навсякъде е окован“, никога не е била вярна. Няма по-жестоки вериги от веригите на биологичната необходимост, която не подминава никого. Обществото съществува главно за да освободи хората от биологичните вериги. То така изумително добре се е справило със задачата си, че интелектуалците понякога забравят този факт и му отвърщат с позорна неблагодарност.

Днес живеем в интелектуален и технически рай, но и в нравствен и социален кошмар, защото в борбата си да се освободи от социалното равнище интелектуалното пренебрегва ролята на общественото в контрола над биологичното. Интелектуалците не разбират, че океанът от биологично качество непрекъснато е потискан от обществения ред.

Биологичното качество е необходимо за оцеляването. Но когато заплашва обществото с гнет и разруха, то се превръща в зло само по себе си, във „Великия сатана“ на западната култура от двайсети век.

Една от причините за фанатизма на фундаменталистките мюсюлмански култури е омразата им към Запада, освободил биологичните сили на злото, срещу които ислямът се е борил векове наред.

Метафизиката на Качеството подчертава, че вярата на интелектуалците от двајсети век в изначалното добро у човека е колкото спонтанна и естествена, толкова и катастрофално наивна. Идеалът за едно хармонично общество, където всеки доброволно сътрудничи с всички останали за общото благо, не е нищо друго освен чудовищна измислица.

Той се разминава с научните факти. Изследванията на костите, останали от пещерните хора, показват, че във времената, предшествували обществото, нормата е канибализмът, не сътрудничеството. Първобитните племена като американските индианци никога не са поддържали добри отношения със съседите си. Организирали са засади, подлагали са ги на мъчения, пръсвали са черепите на децата върху скалите. Ако човекът е добър по рождение, тогава може би доброто у него е изобретило обществените институции за потискане на тази биологична диващина.

Изведнъж се оказва, че сме се върнали при отправната точка: при основателите на американската култура — пуританите, така отдадени на борбата за освобождаване от „първородния грях“. Митовете, с които те обясняват първородния грях, вече не вършат работа в науката, но вгледаме ли се какво в тяхното общество е било обявено за грях, ще видим нещо забележително. Пиенето, танците, сексът, свиренето на цигулка, хазартът, мързелът са все *биологични* удоволствия. Ранната пуританска нравственост до голяма степен е потискала биологичното качество. В Метафизиката на Качеството старата пуританска догма е изчезнала, но практическите и нравствените съждения намират разумно обяснение.

Викторианците всъщност не вярват като Федър в биологичните ограничения на старите пуритани. Те скъсват с техните норми. Ала на думи им остават верни и на мода се запазва старата школа на биологично потисничество с нейния принцип „Ако щадиш пръчката, не жалиш детето“. Творбите на децата, възпитани в тази традиция, показват обаче колко по-почтени и социално зрели са те в сравнение със съвременните хора. Интелектуалците от двајсетте години се борят

против старите обществени норми, но са израсли в техния дух и затова причиненото от тях разпадане на предишните норми не ги променя. Ала от него страдат потомците им, израсли вече без нормите.

Метафизиката на Качеството стига до заключението, че старите пуритански и викториански обществени норми не бива да се следват сляпо, но също така не бива да се нападат безразборно. Те трябва да се изтупат от праха и да се преразгледат справедливо и безпристрастно, за да се открият намеренията им и реалните им постижения при изграждането на едно по-силно общество. Трябва да разберем, че когато подкопава интелектуалната свобода заради собствените си цели, обществото представлява абсолютното зло, но когато потиска биологичната свобода заради собствените си цели, то от нравствена гледна точка е абсолютното добро. Моралното добро и зло не са само „обичай“. Те са реални като камъните и дърветата. Опустошителните симпатии на интелектуалците от шейсетте години и от по-късно време към беззаконието несъмнено произтичат от обществения строй, възприеман като общ враг. Но Метафизиката на Качеството стига до извода, че подобни симпатии всъщност са глупави. Той се потвърждава от десетилетията след шейсетте години.

Федър си спомни един разговор от началото на шейсетте години с преподавател от Чикагския университет, който се изнасяше от съседния на университета квартал Удлоун, защото там се заселваха чернокожи престъпници и ставаше опасно да живее с тях. Федър отбеляза, че преместването не решава проблема.

Тогава професорът избухна:

— Какво знаеш ти! Опитвахме всичко! Провеждахме семинари, създавахме кръжоци, организирахме съвети. *Години* наред се трудихме. Опитвахме *всичко*. Безрезултатно! Нямах представа какво поражение е това за нас — добави професорът. — Сякаш изобщо не сме опитвали нищо.

Тогава Федър не знаеше какво да отговори, но сега вече бе наясно. Не е вярно, че разумът сам може да се справи с биологичната престъпност, че можеш с приказки да ликвидираш престъпленията. Интелектуалните модели не са в състояние пряко да контролират биологичните. Единствено социалните модели могат да се справят с биологичните, а общественото и биологичното не общуват помежду си с думи. Средство за общуване винаги е полицаят или войникът с

неговото оръжие. Всички исторически закони, всички доводи, всички конституции, харти за правата на човека и декларации за независимостта не са нищо друго освен указания за армията и полицията. Те се обезсмислят, ако армията и полицията не могат да изпълняват и не изпълняват правилно указанията им.

Сега вече Фeдър смяташе, че объркването на професора се дължи отчасти на привързаността му към интелектуалните учения на двайсети век, за които неговият университет бе допринесъл значително. Друга причина вероятно беше обстоятелството, че престъпниците бяха чернокожи. Ако в квартала се заселваше бяла измет — крадци, изнасилвачи и убийци, — реакцията би била много по-яръстна, но когато белите се опълчват срещу чернокожите заради грабежите, изнасилванията и убийствата, те дават възможност да бъдат обвинени в расизъм. При тогавашното обществено мнение нито един интелектуалец не смееше открито да се изложи на опасността да бъде обвинен в расизъм. Самата мисъл за това го сковаваше. Парализа.

Същото обвинение е част от парализата на днешния Ню Йорк. Точно сега.

Обвиненията в „расизъм“ се коренят още в началата на субектно-обектната метафизика, според която всеки човек е обект с определени свойства, наречени култура. Субектно-обектната метафизика разглежда биологичния и културния човек като различни страни на едно молекулярно цяло. Оттам тя твърди, че да говориш против хората заради културните им особености е също толкова безнравствено, както да ги нападаш заради генетичните им характеристики. Тази идея се подкрепя от антропологичното учение за културния релативизъм, според което за една култура не може да съдиш чрез ценностите на друга. Науката твърди, че не съществува нравственост извън културната и затова всяка морална цензура над моделите на престъпността сред малцинствата в града е безнравствена сама по себе си. Ето откъде произтича парализата.

Метафизиката на Качеството също се връща към началата, но тя подчертава, че човекът е съставен от статични еволюционни равнища, които реагират на Динамичното Качество. Според нея биологичните и културните модели често се групират заедно, но да твърдиш, че културният модел е неотменна част от биологичния човек е все едно да вярваш, че програмите „Лотус 1, 2 и 3“ са неотменна част от

компютрите „Ай Би Ем“. Това не е вярно. Културите са източник не на цялата нравственост, а само на ограничена част от нея. Културите могат да се оценяват от нравствена гледна точка според приноса им към еволюцията на живота.

Култура, която подкрепя господството на социалните ценности над биологичните, във всички случаи е по-висша от културите, които не го подкрепят, а култура, която подкрепя господството на интелектуалните ценности над социалните, във всички случаи е по-висша от останалите. Безнравствено е да се говори против хората заради цвета на кожата им или други генетични особености, които не могат да бъдат променени, пък и нямат никакво значение. Не е безнравствено обаче да се говори против човек заради културните му особености, ако те са безнравствени, защото могат да бъдат променяни и имат значение.

Чернокожите нямат право да нарушават обществените норми и да обвиняват в „расизъм“ всеки, който се помъчи да ги спре, ако самите норми не са расистки. Обвиненията в такива случаи се превръщат в клевета. Борбата в защита на обществените норми не е война между чернокожи и бели, испаноговорящи и чернокожи, бедни и богати и дори между глупави и умни, тя не е културно противопоставяне. Войната се води между биологичното и общественото.

Това е война на *биологичните* чернокожи и *биологичните* бели срещу *обществените* чернокожи и *обществените* бели. Генетичните модели внасят само объркване. И за да сложи край на парализата на обществото в тази война, разумът трябва да знае на чия страна е и твърдо да застане на нейните позиции. Когато биологичните ценности подкопават социалните, интелектуалците са длъжни да разкрият *социалното* поведение независимо от етническата му обвързаност и да го подкрепят безрезервно. Те са длъжни също да разкрият *биологичното* поведение независимо от етническата му обвързаност и да ограничат или разрушат гибелните биологични модели безмилостно, както лекарят унищожава вирусите, преди биологичните модели да са разрушили обществото.

Градът на ужасните нощи. Какъв кошмар!

Федър се замисли какво ще се случи с Лайла, която се луташе от едно място на друго. Сигурно имаше достатъчно опит, за да се погрижи за себе си, и все пак Федър се тревожеше. Мъчно му беше за нея.

Стана, отиде в спалнята и погледна леглото — чудеше се дали да легне да спи. Реши да вземе душ. Скоро нямаше да му се отдаде такава възможност.

После се сети, че няма смисъл да остава в хотелската стая. Беше свършил работата си с Редфорд. Трябваше да се върне на реката и да се погрижи за яхтата. Предния ден беше проверил въжетата, но можеше да се случи нещо, да мине някой шлеп и вълните да направят беля. Лайла беше казала, че ще иде да си вземе куфара, но както му се беше ядосала, за предпочитане беше той да е там. Особено в този град. В тази ужасна нощ.

Федър взе душ и окончателно реши да си прибере багажа и да се върне да спи на яхтата.

Облече се, приготви пътната чанта и се нареди да тръгва. С едната ръка взе торбата с непроведената кореспонденция, с другата за равновесие грабна пътната чанта и се запъти през хола към вратата. Тогаво забеляза, че пеперудата още пърха под абажура на лампата и продължава личната си война против силите на мрака. Хвърли последен поглед към вълшебния прозорец отсреща при балкона и затвори завинаги вратата зад себе си.

Докато чакаше асансьора в коридора, се заслуша във виенето на вятъра в асансьорната шахта. Вятърът виеше. За хората с яhti звуците му са изпълнени със смисъл, който останалите рядко разбират.

Изведнъж му хрумна, че пеперудата изобщо не се е мъчила да стигне чак дотук. Тя просто се е качила с асансьора както всички останали. Съвременна пеперуда. С мрака са се борили само викторианските пеперуди.

При тази мисъл се усмихна лекичко.

25.

Когато таксито стигна до кея при Седемдесет и девета улица, Федър усети, че вятърът над реката е променил посоката си към северозапад. Това беше признак, че дъждът скоро ще спре.

До входа стоеше чернокож мъж, облегнат на парапета, и го гледаше. За миг Федър се зачуди какво ли прави там. После се сети, че сигурно е пазачът. Човекът обаче не беше с униформа.

Федър плати на шофьора на таксито, събра багажа си от седалката и слезе.

— Пазиш ли? — обърна се той към пазача.

Човекът кимна и попита:

— Ваша ли е яхтата в края?

Федър потвърди.

— Какво има? — заинтересува се той.

— Нищо — каза пазачът и погледна Федър. — Но на нея има някой.

— И какво прави?

— Жена е. Просто седи. Без горна дреха е. Питях я какво има, тя ми каза, че е „оттук“. Само ме изгледа.

— Познавам я — отговори Федър. — Сигурно е забравила комбинацията за отключване.

Кеят беше хлъзгав и той внимателно тръгна с багажа по дъските. Видя я под крана.

Стана му неприятно. Тя трябваше вече да е изчезнала. Какво ли му е приготвила сега?

Когато се приближи, широко отворените очи на Лайла бяха втренчени. Тя сякаш не го познаваше. Федър се запита дали не е взела наркотик.

Хвърли багажа над въжетата и стъпи на борда.

— Защо не влезе? — попита я той.

Не последва отговор.

Скоро щеше да разбере.

Завъртя комбинацията на катинара в тъмното, ориентираше се по щракането, после рязко го дръпна и отключи. Може би затова не беше успяла да влезе.

— Не можа ли да се справиш с катинара?

— Откраднаха ми портмонето.

Аха, *ето какъв* бил проблемът ѝ.

Изпита известно облекчение. Ако само ѝ трябваха пари, можеше да ѝ даде достатъчно, за да си тръгне на сутринта. Нямахше да му попречи още една нощ.

— Добре, хайде да влизаме — подкани я той.

— Ние сме готови за път — каза Лайла.

Изправи се по особен начин, сякаш носеше нещо тежко.

„Кои ние?“ — не разбра Федър.

Когато влязоха вътре, Федър ѝ подаде хавлиена кърпа, но вместо да се избърше, тя разтвори вързоп в ръцете си и почна да милва нещо подобно на бебешко личице.

Федър се доближи и видя, че Лайла не държи бебе. Беше глава на кукла.

Лайла му се усмихна.

— Ще пътуваме всички заедно.

Федър се взря в лицето ѝ. Беше спокойно.

— Върна се при мен от реката — обясни Лайла.

— Кой?

— Тя ще ни помогне да стигнем острова.

„Какъв остров? — не проумяваше Федър. — Каква е тази кукла?“

— За какво говориш? — попита гласно той.

Погледна я много изпитателно. Лайла отвърна на погледа му и той изведнъж пак видя сиянието — същото като в бара в Кингстън, и изпита внезапно, макар и неуместно облекчение.

Не беше от наркотици.

Федър се отпусна на койката и се помъчи да обмисли нещата.

Свариха го неподготвен.

След малко проговори:

— Разкажи ми за острова.

— Лъки сигурно вече е стигнал дотам — отговори тя.

— Лъки ли?

— *Всички* ще отидем — увери го Лайла и добави: — Разбираш ли, знам кой си ти.

— Кой?

— Лодкарят.

Нямаше смисъл да я пита повече. Само щеше да стигне до нови въпроси.

Лайла погледна куклата с обожание. Не беше от наркотици, помисли Федър. Ама че беля! Той разпозна начина ѝ на говорене, „кашата от думи“. Самия него веднъж го бяха обвинявали в същото. Думите имаха смисъл за Лайла, но много неща оставаха недоизказани, тя ги пропускаше и блуждаеше от място на място.

Федър дълго я гледа, докато не забележа, че лицето ѝ придобива замечтан вид.

— Я се изсуши и се преоблечи — каза той.

Лайла не отговори. Само погледна куклата и ѝ загука.

— Защо не идеш да си починеш? — предложи Федър.

Пак никакъв отговор.

— Яде ли ти се нещо?

Тя поклати глава и се усмихна замечтано.

Федър се изправи и я дръпна за рамото.

— Хайде, не заспивай.

Тя сякаш се разбуди малко, погледна го с празен поглед, после внимателно загъна куклата и стана. Тръгна пред него като сомнамбул, внимателно сложи куклата на койката и бавно легна до нея.

— Отспи си — каза Федър.

Лайла не отвърна. Сигурно вече беше заспала.

Федър се върна и седна.

Не беше чак толкова трудно, помисли той.

Не знаеше какво ще прави с нея сутринта. Може би тя щеше да се оправи. И това се случваше.

Взе фенерче и вдигна дъските да провери равнището на водата.

Още беше ниско.

После намери гаечния ключ, отвори капака на резервоара с водата за пиене и го освети отвътре с фенерчето. Изглеждаше наполовина пълен. Реши, че може да го напълни сутринта, преди да отпътува.

Какво, по дяволите, значеше това? Можеше ли да тръгне на сутринта? Какво щеше да прави с нея?

Върна се обратно и пак седна. Не се сещаше какво да прави.

След малко помисли, че може да се обади в полицията.

Но какво щеше да каже?

— Виждате ли, тук, на яхтата ми, има една луда и ви моля да я отведете.

— Как се е озовала на яхтата ви? — щяха да попитат от полицията.

— Ами качи се в Кингстън...

Глупости, никога нямаше да ги убеди с подобен разговор.

Струваше му се, че най-лесно ще се справи с цялата бъркотия, ако накара Лайла да отиде на психиатър. Каквото и да се случеше с нея, той щеше да се отърве. Нали психиатрите са за това. Но как щеше да я убеди? Едва я накара да легне.

И кой щеше да плаща? Те вземат много скъпо. Щяха ли да се съгласят да я прегледат безплатно от благотворителност? И то без да е нюйоркчанка? Едва ли. Пък и цялата бюрокралична процедура щеше да му отнеме поне няколко дни.

Бавно започна да осъзнава какво си е навлякъл на главата. Господи! Всичко на този свят се плаща. Наистина Лайла го беше хванала в капан. Нямаше начин да се изтръгне от нея. Какво, по дяволите, да прави?

Положението не беше трагично. Беше толкова тъпо, че ставаше комично. Здравата беше загазил с нея!

Представяше си как ще прекара остатъка от живота си с лудата жена в яхтата, без да събере смелост да я издаде, как ще се лута от пристанище на пристанище досущ като Летящия холандец с яхта — неин слуга до края на живота си.

Почувствува се като Уди Алън... Ето кой трябваше да играе неговата роля във филмите. Уди Алън. Той би се справил.

Какво да прави? Положението изглеждаше невъзможно.

Хрумна му, че може просто да изведе Лайла и да я изхвърли. Помисли известно време, но му призля. Нямаше смисъл да си прави шегички! Наистина беше загазил.

В кабината беше студено. Сигурно от преживения шок не беше усетил студа. Зареди отоплителната печка с брикети, но не намери

кибрит. Пак като Уди Алън. Изведнъж всичко отказва да работи.

Мислено се върна назад към случките след запознанството им в Кингстън. Лайла беше дала някои признаци, че ще се случи нещо подобно. Но той не им беше обърнал внимание, защото изобщо не я познаваше. Безпричинният внезапен гняв, лудият епизод със секса в кабината в Найак. През цялото време се е преструвала.

Предположи, че точно за това се е помъчил да го предупреди Райгъл.

Поколеба се дали да не включи печката и да направи кафе, но се отказа. Имаше нужда от сън. Всичко можеше да изчака до сутринта. Разгъна един спален чувал върху койката, съблече се и се пъкна вътре.

Ами „лодкарят“, това пък какво означаваше?

Не разбираше защо сред всички в бара е избрала точно него.

Сигурно е търсила някакво убежище. Гледала е на него като на спасител.

Замисли се колко самотна всъщност е тя.

След малко заключи, че в това се крие цялото обяснение. Ето защо се беше върнала тази вечер. Очевидно нямаше при кого да иде.

Не знаеше какво да прави с нея. Щеше да я изслуша и да реши. Не можеше да направи нищо друго.

Тишината на пристанището беше необичайна. Федър очакваше да чуе на нюйоркското пристанище шлепове, влекачи и тежки презокеански кораби в нощта. Нищо подобно. Сякаш се намираще на тихо езеро някъде във вътрешността на страната...

Сънят не идваше...

... Сиянието около нея. То искаше да му подсказе нещо.

„Събуди се!“ — шепнеше то.

Но да се събуди за какво?

Може би за задълженията си.

А какви бяха те?

Сигурно да не е толкова статичен.

Беше минало много време, откакто Федър бе в психиатрията. Беше станал много статичен. Нормалните го намираха за неразбираем, защото се бе доближил до тях. Но се беше отдалечил от хора като Лайла.

Сега гледаше на нея, както преди години другите гледаха на него. И се държеше точно като тях. Но те имаха извинението, че не знаят нищо. Не знаеха какво преживява. Ала той нямаше извинение.

Въпросът беше основателен. Проблемът със спасителната лодка. Ако се обвържеш с прекалено много хора, с прекалено много проблеми, те ще те завлекат на дъното. Ти не ги спасяваш, те те давят.

Разбира се, Лайла няма значение. И очевидно с нея той си губи времето. Пречи на другите по-важни цели в живота. Нали точно затова заключват психичноболните; макар и никой да не го признава открито. Те са ужасните хора, от които искаме да се отървем, но не можем. Въпросът не се изчерпва с това, че имат абсурдни идеи, на които никой друг не вярва. Те са „луди“, защото имат идеи и пречат на някой друг.

Единствено неоправдано е прикритието, претенцията, че се стремим да им помогнем, като гледаме да се отървем от тях. Нямаше обаче да допусне Лайла да го завлече на дъното. Сега тя беше само една досадна пречка и той можеше да се справи с нея. Може би сиянието се мъчеше да му подсказва точно това. Федър нямаше друг избор, освен да ѝ помогне, все едно дали му беше приятно или не. Иначе само щеше да си навреди. Не можеш просто да избягаш от другите, без да нараниш самия себе си.

„Е, добре — помисли той, — като е дошла при мен, е направила или най-добрия, или най-лошия избор. Кой точно, не се знае.“

Обърна се на една страна и притихна.

Знаеше, че не за пръв път чува приказки като нейните, и си припомни някои от хората, с които бе разговарял в психиатрията. Когато полудяват, проявяват точно такава чистосърдечност.

... Какво помнеше? Струваше му се, че всичко е било толкова отдавна.

Лея Елън. Тогава беше седемгодишен.

На долния етаж се разнесе шум в мрака. Родителите му помислиха, че е крадец, но се оказа, че е Елън. Очите ѝ бяха широко отворени. Преследвал я някакъв човек, обясни тя. Опитвал се да я хипнотизира и да прави разни неща с нея.

Федър запомни умолителните ѝ думи в психиатрията: „Аз съм здрава. Здрава съм! Държат ме тук, но аз си зная, че съм съвсем здрава.“

После, когато си тръгнаха, майка му и сестрите ѝ плакаха. Но не видяха онова, което видя той.

Гледката завинаги се запечата в паметта му — Елън не се плашеше от лудостта, тя се плашеше от *тях*.

И за него самия беше най-трудно да се справи с това. Не с лудостта. Тя идва естествено. Най-трудно е да се справиш с праведността на нормалните.

Докато си съгласен с тях, те те утешават и закрилят, но ако им възразиш, нещата се обръщат. Тогава ставаш опасен. Не се спират пред нищо. Най-много го плашеше зловецото усещане, че правят всичко в името на *доброто*. Хората, които най-много обичаше и го обичаха, без изключение се обърнаха срещу него също както някога срещу Елън. Непрекъснато му повтаряха: „Не можем да стигнем до тебе. Как ли да те накараме да го проумееш.“

Нормалните винаги *знаят*, че са добри, защото така им подсказва тяхната култура. Всеки, който твърди нещо друго, е болен, параноик и се нуждае от лечение. Федър трябваше много да внимава в болницата, за да избегне подобни обвинения. Казваше на нормалните само онова, което искаха да чуят, и запазваше истинските си мисли за себе си.

Пак се обърна по гръб. Възглавницата беше твърда като камък. Всички хубави възглавници бяха горе при *нея*. Не можеше да отиде там сега... Нямахше значение.

Ето какво пречеше да се направи филм по книгата му. Лудостта не може да се екранизира.

Може би ако по време на прожекцията киното се срути и хората от публиката се озоват под звездите сами, без никаква подкрепа в пространството, и се замислят колко е глупаво да седят под открито небе и да гледат филм, който изобщо не ги засяга, те изведнъж ще осъзнаят, че филмът е единствената съществуваща действителност и по-добре да се заинтересуват от него, защото това, което виждат, и това, което са, е едно и също нещо, и ако филмът спре, те също ще престанат да съществуват...

Това е. Всичко! Край!!

Не остава нищо!!

А след малко сънят продължава и те са в него.

Точно така се получаваше. Федър беше свикнал толкова да се намира в съня, наречен „нормалност“, че вече не го забелязваше. Само от време на време нещичко го подсецаше. Сега виждаше сиянието съвсем рядко, от време на време, както тази вечер. Но тогава нямаше нищо друго освен светлината.

То не променяше нещата. Изцяло различен беше общият контекст, а предметите оставаха непроменени.

Спомни си една метафора, която му беше хрумнала — беше като бръмбар, който цял живот лази в някакъв мръсен чорап, но сега изведнъж някой или нещо е обърнал чорапа наопаки. Повърхността е същата, житейските подробности не са се променили, ала всичко вече изглежда открито и свободно, а ужасната спарена миризма е изчезнала.

С друга метафора се оприличаваше на въжеиграч. Сега обаче беше паднал от въжето и откриваше, че не си е счупил главата, а лети — неподозиран досега талант.

Спомни си, че не е споделял с никого вълненията от разкриването на старите и изследването на новите загадки. Спомни си как му се е струвало, че не е изпаднал в каталептичен транс, а напротив, че е излязъл от него. Беше се освободил от статичния житейски модел, за който смяташе, че е невъзможно да се промени.

Яхтата се разлюля и Федър осъзна къде е в момента. Лудост. Пак щеше да се побърка, ако не успееше да заспи. Хаосът беше прекалено голям... улици, шумове, хората, с които не се беше виждал повече от година, Робърт Редфорд, открил се изведнъж на фона на яхтата... и отгоре на всичко тази история с Лайла. Много му дойде.

... Всичко се променя, променя, променя. Не искаше да се обвързва със статичен модел, но този беше *прекалено* подвижен. Не можеше да не съществува някакъв среден вариант между хаоса и стабилността. Вече беше остарял за подобни истории.

Дали да не почете малко? Беше на пристанището, за пръв път от няколко седмици можеше да се включи в електрическата мрежа, а още не си беше направил това удоволствие. Защо да не изчете писмата? Вероятно щеше да се успокои.

След малко стана, извади нощната лампа от сандъка, включи я в контакта и натисна копчето. Не светна. Сигурно кабелът на кея не

беше свързан добре. Често се случваше. Освен това беше студено. Трябваше да засили огъня.

Облече панталоните и пуловера, взе фенерче и волтметър от кутията с инструментите и отвори люка да оправи осветлението.

Навън дъждът бе спрял, но небето още беше облачно и отразяваше светлините на града. Може би пак щеше да завали. На сутринта Федър щеше да разбере.

На кея видя, че кабелът е включен. Приблужи до стълба, извади кабела и провери с волтметъра. Нямахше електричество.

Сети се, че не бива да стои бос на мокрия кей и да проверява напрежението в инсталацията. Отвори едно капаче до стълба и, разбира се, видя, че е изключен. Все така правят. Щракна ключа и волтметърът отчете сто и четиринайсет волта.

Лампата на яхтата също проработи. Федър извади бутилка спирт и подсили огъня в печката.

Още нямаше желание да чете пощата. Тя изискваше специално съсредоточаване. След стотици писма от почитатели, в които се говори почти едно и също, все по-трудно е да ги четеш внимателно. Още една страна на проблема с известността, но за днес му стигаше.

Беше купил и някои книги. Можеше да се заеме с тях. Един от недостатъците на живота в яхтата е, че нямаш достъп до обществените библиотеки. Но в една от книжарниците той намери двутомна биография на Уилям Джеймс, с която щеше да се позанимава известно време. Най-доброто средство за приспиване е доброто старо „философознание“. Извади единия том от платнената торба, пъкна се в спалния чувал и се загледа в корицата.

26.

Думата „философознание“ му харесваше. Беше съвсем подходяща. Изглеждаше тежка, тромава, повърхностна, отговаряше на съдържанието си точно и от известно време Федър я използваше доста често. Философознанието е за философията това, което е музиковедството за музиката, историята на изкуството и изкуствознанието за изкуството или литературната критика за литературните творби. То е производен, вторичен предмет, понякога е паразитен израстък, който обича да си въобразява, че контролира предмета си, като анализира и интелектуализира поведението му.

Литературните критици понякога се озадачават от омразата на мнозина писатели. Историците на изкуството също не могат да си обяснят злъчното отношение към тях. Федър предполагаше, че с музиковедите е същото, но не знаеше със сигурност. Философите обаче не се сблъскват с подобен проблем, защото философите, които биха ги заклеили, не съществуват. Такива няма. Има само философоведи, които наричат себе си философи.

Можем да си представим смехотворното положение на изкуствоведа, който води студентите си по музеите, възлага им курсови работи за някакъв исторически или технически аспект на видяното и след няколко години им дава дипломи, в които се заявява, че са завършени художници. Но те никога не са държали в ръцете си четка, чукче или длето. Те познават единствено историята на изкуството.

Да, може да звучи смешно, но точно същото е положението във философознанието, което нарича себе си философия. От студентите не се изисква да създават философия. Преподавателите им едва ли знаят какво да правят в такива случаи. Вероятно ще сравнят работите на студентите с Мил, Кант или някой друг, ще ги оценят като много по-слаби и ще посъветват студентите да се откажат от това поприще. В университета Федър бе предупреждаван, че „ще се провали“, ако се пристрасти към собствените си философски идеи.

Литературата, музиковедството, историята на изкуството и философознанието процъфтяват в университетите, защото се

преподават много лесно. Достатъчно е да снимаш на ксерокс думите на някой философ, да ги раздадеш на студентите за обсъждане, да им кажеш да научат всичко наизуст и да ги скъсаш на изпита, ако са го забравили. Почти невъзможно е да преподаваш истинска живопис, композиция или писане на литература и затова за тях почти никога не се говори в университетите. Истинската философия изобщо няма достъп до там. Философите често имат интерес да създават философия, но като философоведи те я подчиняват на себе си, също както литературоведът подчинява собствените си интереси на творческото писане. Освен ако не са изключителни, не смятат създаването на философия за свое истинско призвание.

Като автор Федър отбягваше философознанието отчасти защото не му допадаше и отчасти за да не поставя философедската каруца пред философския кон. Философите не само поставят каруцата отпред, те най-често направо забравят за коня. Според тях първо трябва да прочетеш всичко казано от великите философи в историята и *чак след това* да решиш какво *самият ти* искаш да кажеш. Уловката е, че за да прочетеш всичко казано от великите философи, ще ти трябват поне двеста години. Другата уловка е, че великите философи говорят много убедително и ако ги четеш непредубедено, човек може да се подведе от казаното и да пропусне неказаното.

Федър, обратно, понякога забравяше каруцата, затова пък се възхищаваше от коня. Според него най-добрият начин да изследваш съдържанието на различните философедски каруци е първо да си изясниш в какво вярваш *самият ти* и после да видиш по кои точки великите философи са съгласни с тебе. Все ще има такива. И тогава ще е много по-интересно да ги четеш, защото можеш да ги приветствуваш за казаното и да освиркваш враговете им, а когато видиш как ги нападат техните врагове, можеш да поспреш и наистина да се заинтересуваш дали са прави или грешат.

Чрез този подход можеш да разгледаш автори като Уилям Джеймс по съвсем различен начин в сравнение с обикновените философедски каруци. Понеже вече си мислил творчески, преди да прочетеш Джеймс, не го четеш безкритично. Когато сравняваш думите му със своите възгледи, се раждат всякакви нови свежи идеи. Не се ограничаваш от рамките на неговата мисъл и често намиращ начини да ги заобиколиш. Дотук Федър бе чел по този начин. У него се

оформяше впечатлението, че философията на Джеймс е непълна и може да се усъвършенствува чрез Метафизиката на Качеството. Философите като правило би се възмутил от нахалството на човека, дръзнал да усъвършенствува великия харвардски философ, но самият Джеймс, ако се съди по прочетеното дотук, би се Въодушевил от идеята. Той в края на краищата беше философ.

Във всеки случай Федър купи книгите за Джеймс, защото трябваше да се подготви малко, за да защити своята Метафизика на Качеството от нападки. Досега беше пренебрегвал философите и те му връщаха комплимент. Със следващата си книга обаче нямаше да има толкова голям късмет, тъй като всеки може да се нахвърли върху метафизиката и да я разкъса на парчета. Поне неколцина биха се озъбили и подигравали като следовници на изпитаната традиция на литературните критици, музиковедите и изкуствоведите и Федър трябваше да е подготвен.

В една рецензия за книгата му в „Харвард Едюкейшънъл Ревю“ се казваше, че неговата представа за истина е същата като на Джеймс. В „Лондон Таймс“ го наричаха последовател на Аристотел. „Сайкологджи Тудей“ го определяше като ученик на Хегел. Ако всички бяха прави, значи бе успял да постигне забележителен синтез. Но той се интересуваше най-много от сравнението с Джеймс, защото от него можеше да извлече нещо повече.

Освен това то беше добра философска вест. Обикновено Джеймс се причислява към солидното основно направление в американската философия, докато първата книга на Федър често наричаха „култова“. Той имаше чувството, че хората, използвали това определение, *искат* книгата да е култова и биха я възприели като такава, защото пречи на някакъв техен философски култ. Но ако философите бяха готови да приемат, че Метафизиката на Качеството е продължение на Джеймсовите идеи, тогава „култовият“ заряд губеше почва. А това беше добра политическа вест в една област, където политиката е значителен фактор.

Като студент Федър почти не обърна внимание на Джеймс заради заглавието на една от книгите му — „Разновидности на религиозното преживяване“. Джеймс трябваше да е учен, а кой учен би избрал подобно заглавие? С какъв инструмент би измерил разновидностите на религиозното преживяване? Как щеше да потвърди емпирично

данните си? Намирисваше на викториански религиозен пропагандист, който се мъчи да натика Бога в лабораторните си данни. Подобни опити се правеха с цел да се противодействува на Дарвин. Федър бе чел трудове по химия от началото на деветнайсети век, където се казваше, че точното съотношение на водорода и кислорода във формулата на водата отразява чудесата на Божия промисъл. Тук подходът беше същият.

Но докато препрочиташе Джеймс, намери три неща, които започнаха да разсейват предишните му предразсъдъци. Първото всъщност не беше истинска причина, а по-скоро необичайно съвпадение, което натрапчиво преследваше Федър. Джеймс беше *кръстник* на Уилям Джеймс Сайдис, детето чудо, говорило пет езика на петгодишна възраст и посочило индианците като източник на колониалната демокрация. Второто беше неприязънта на Джеймс към дихотомията на Вселената на субекти и обекти. Тя, разбира се, веднага го поставяше на страната на Федър. Но третото, което на пръв поглед нямаше нищо общо с темата и все пак най-много допринесе за премахването на предразсъдъците на Федър, беше случката с катеричката, разказана от Джеймс.

Джеймс и неколцина негови приятели отишли на излет. Някой подгонил катеричка около едно дърво. Катеричката инстинктивно се придържала към обратната страна на дървото и бягала така, че човекът обикалял дървото и катеричката също го обикаляла, но в обратна посока.

След това Джеймс и приятелите му подхванали философски спор по въпроса заобиколил ли е човекът катеричката. Разделили се на два философски лагера и Федър не помнеше как е завършил спорът. Направи му впечатление обаче интересът на Джеймс към проблема. Той показваше, че макар и Джеймс да е несъмнено опитен философ (иначе не би могъл да преподава в Харвард), той е и философ творец. Философът би проявил леко презрение към спора, защото е „незначителен“, тоест по темата няма философски трудове. Но за философа творец като Джеймс въпросът е магнетичен.

От него можеше да се усети какво привлича истинските философи към философията. Заобиколил ли е човекът катеричката или не? Той се е намирал на север, на юг, на изток и на запад от катеричката, затова сигурно я е заобиколил. Но все пак в нито един

момент не е бил зад или до катеричката. Тя би могла да твърди с абсолютна научна категоричност: „Този човек изобщо не ме е заобиколил.“

Кой е прав? Дали думата „заобикалям“ има повече от едно значение? Това би било изненада! Все едно да откриеш още една вярна геометрична система. Колко значения има и кои от тях са верни?

Катеричката сякаш използва понятието „заобикалям“ в относителен смисъл, докато човекът използва абсолютна координатна система извън себе си и катеричката. Но ако се откажем от относителната отправна точка на катеричката и възприемем абсолютната, какво всъщност правим? От абсолютната неподвижна отправна точка всеки на планетата заобикаля веднъж дневно всичко на запад и на изток от него. Цялата Ист Ривър всяка сутрин „прави кълбо“ през река Хъдсън и още веднъж под нея всяка вечер. Това ли означава „заобикалям“? И ако е така, каква полза? Ако относителната отправна точка на катеричката е погрешна, напълно безполезна ли е?

Излиза, че думата „заобикалям“, която на пръв поглед е едно от най-ясните, абсолютни и твърдо установени понятия във Вселената, е относителна и субективна. Значението ѝ зависи от това, кой я употребява и какво съдържание влага в нея. Колкото повече се задълбочаваш в нея, толкова повече нещата се разплитат. По такъв начин се задълбочава Алберт Айнщайн, който стига до извода, че времето и пространството са относителни спрямо отправната точка на наблюдателя.

Ние винаги сме в положението на катеричката. Човекът винаги е мярата за всички неща, дори във връзка с пространството и измеренията. Личности като Джеймс и Айнщайн, потопени в духа на философията, не смятат, че въпросът за катеричката около дървото е банален, защото са се заели с философия и наука именно за да разплитат загадки. Истинската наука и истинската философия не се ръководят от предварителни представи за значението на темите.

Тук се включва и отношението към хора като Лайла. Въпросът за лудостта е изключително важна философска тема, но Федър предполагаше, че тя е пренебрегвана поради метафизични ограничения. Метафизиката на Качеството предлага основа не само за

традиционните клонове на философията — етика, онтология и така нататък, но и за едно ново направление — философията на лудостта. Ако човек се придържа към старите условности, за него лудостта ще е „неразбиране на обекта от субекта“. Обектът е реален, субектът греши. Единственият проблем е как да се промени съзнанието на субекта, та той отново да възприема правилно обективната действителност.

Но при Метафизиката на Качеството емпиричното изживяване не е изживяване на „обектите“. То е изживяване на *ценностни модели* от различни източници, не само на неорганични модели. Когато един луд (или хипнотизиран, или представител на първобитна култура) предложи обяснение на Вселената, което изцяло противоречи на сегашната научна действителност, не е задължително да смятаме, че е излязъл извън границите на емпиричния свят. Той просто оценява интелектуални модели, но тъй като те са извън обхвата на собствената ни култура, ние ги смятаме за лошокачествени. Някаква биологична, социална или Динамична сила е променила преценките му за качеството. Затова той пресява нормалните според нас културни интелектуални модели също така безмилостно, както нашата култура пресява неговите.

Очевидно нито една култура не желае да се нарушават правните ѝ модели и когато това се случва, тя задействува имунна система, подобна на биологичната. Отклоненият се опасен източник на незаконни културни модели първо е разкриван, после изолиран и накрая унищожаван като културна цялост. Това е отчасти предназначението на лудниците. Също и на съдебните процеси срещу еретиците. Те защитават културата от чужди идеи, които биха я унищожили, ако се допусне безконтролното им разпространение.

Федър бе видял в лудницата точно този стремеж да го върнат към „обективната действителност“. Изобщо не се съмняваше, че психиатрите са добри хора. Добротата им трябваше да е повече от обичайната, за да издържат на работата си. Но си личеше, че са представители на културата и от тях се изисква да се отнасят към лудостта именно като такива. Федър ужасно се уморяваше от това, че те непрестанно се вживяват в отредената им роля. Все се правеха на свещеници, които спасяват еретици. Но той не можеше да каже нищо, защото всяка дума щеше да се изтълкува като параноя, като

неразбиране на добрите им намерения и доказателство за дълбочината на разстройството му.

След години, когато вече бе освидетелствуван като „без отклонения“, Федър прочете „обективни“ медицински описания на преживяванията си и се ужаси от клеветите в тях. Приличаха на описания на религиозна секта, дадени от друга, враждебна на нея секта. Психиатричното лечение беше не търсене на истината, а разпространяване на догма. Психиатрите сякаш се страхуваха от проклятието на лудостта, както инквизиторите са се бояли да не се поддадат на дявола. Не им се разрешаваше да практикуват, ако самите те са с психично разстройство. От тях се изискваше да не знаят буквално нищо за областта, в която работят.

Според Федър те биха възразили, че не е необходимо да си болен от пневмония, за да знаеш как да я лекуваш, и по същия начин не е необходимо да си заразен с лудост, за да я лекуваш. Но ако тръгнеш да ги опровергава, опираше до същността на проблема. Пневмонията е биологичен модел. Тя се поддава на научна проверка. Може да я изучиш, като наблюдаваш бацилите пневмококи под микроскоп.

Докато лудостта е интелектуален модел. Тя може да има биологични причини, но не притежава физическа или биологична форма на съществуване. В съда не можеш да представиш научно доказателство, с което да разграничиш нормалните от лудите. В лудостта няма нищо, което да съответствува на *който и да е* всеобщ научен закон. Всеобщите научни закони са *измислени* от нормалните. Невъзможно е нормалността да използва създадените от самата нея средства, за да измери нещо *извън* себе си и своите творения. Лудостта не е „обект“ на наблюдение. Тя е *изменение* на самото наблюдение. Не съществуват „заболявания“ на моделите на разума. Има само ерес. Всъщност точно това е лудостта.

Ето например въпроса: „Ако в света съществуваше един-единствен човек, има ли начин той да бъде луд?“ Лудостта винаги съществува, съотнесена към останалите. Тя е социално и интелектуално, а не биологично отклонение. Единствената проверка за лудост в съда или където и да било другаде е съобразяването с културното статукво. Тъкмо затова професията на психиатрите толкова прилича на жречеството. И в двата случая се използват физически ограничения и натиск за налагане на статуквото.

Следователно, възложим ли на лекарите да лекуват лудостта, всъщност им възлагаме да злоупотребят с образованието си. То всъщност не включва интелектуалните ереси. Студентите по медицина се учат да разглеждат нещата от неорганична и биологична гледна точка. Затова такава голяма част от лековете им е биологична: шокова терапия, лекарства, лоботомия и физически ограничения.

Както полицията живее в два свята — биологичния и обществения, така и психиатрите живеят в два свята — обществения и интелектуалния. Също като ченгетата, и те изцяло контролират нещата от по-низш порядък и трябва абсолютно да се подчиняват на по-висшия. Психиатър, който осъжда интелектуалното, би бил като полицай, осъждащ обществото. Не е редно. Да убедиш един психиатър, че поддържаният от него интелектуален ред е прогнил, е също толкова невъзможно, както да убедиш полицая, че поддържа прогнил обществен строй. Ако повярват, те ще трябва да напуснат работа.

Затова Федър се беше уверил, че ако искаш да излезеш от психиатрията, не бива да убеждаваш психиатрите, че вероятно знаеш повече от тях кое не ти е „наред“. Няма смисъл. Начинът да излезеш е да ги убедиш в безрезервната си вяра, че знаят повече от теб, и в готовността си да приемеш интелектуалната им власт. Така еретиците се спасяват от кладата. Каят се. Трябва да си първокласен актьор и да не си позволяваш презрителни погледи. В противен случай ще те хванат и ще си изпатиш още по-лошо, отколкото ако изобщо не си опитвал да се измъкнеш.

Ако те питат как се чувствуваш, не можеш да им отговориш: „Страхотно!“ Това ще е признак на неискреност. Не можеш обаче и да кажеш: „Отвратително!“ Тогава ще ти повярват и ще увеличат дозата на успокоителните. Трябва да им отвърнеш: „Ами... Струва ми се, че има известно подобрене...“, и да ги погледнеш смирено и умолително. Така ще ги накараш да се усмихнат.

С времето Федър успя да изтръгне с тази стратегия достатъчно усмивки, за да се измъкне. Наистина стана по-малко честен и започна да се нагажда към съществуващото културно статукво, но нали всички искаха точно това от него. Излезе и се върна пак към семейството, работата и мястото си в света. Новата му същност на конформист,

неискрен бивш психичноболен, готов безропотно да изпълнява всички нареждания, се превърна в постоянна роля, която никога не забравяше.

Тежеше му непрекъснато да играе роли пред хора, с които някога е бил искрен. Не можеше да сподели нищо с тях. Сега беше по-самотен, отколкото в психиатрията, но не можеше да направи нищо. В първата си книга представяше самотния изпълнител на роли като разказвача — човек, който допада на останалите, защото външно е нормален, но който трудно се справя със собствения си живот, защото е изгубил способността да се отнася честно към него. Все същата изолираност косвено разби семейството му и го докара до сегашния му живот.

След толкова години отвращението му към преживяното в болницата бе намаляло и Федър вече признаваше, че психиатрите естествено са не по-малко необходими от полицаите. Все някой трябва да се справя с изродените форми на обществото и разума. Трябва обаче да проумеем, че ако ще реформираме обществото, не бива да започваме от полицията. А ако ще реформираме разума, няма да почнем от психиатрите. Ако не ни харесва съществуващия обществен строй или интелектуалната система, най-добре е да стоим настрана от полицаите или психиатрите. Трябва да ги оставим за накрая.

Тогава с кого трябва да започнем?... С антрополозите ли?

Всъщност идеята не беше лоша. Когато не са съзнателно „обективни“, антрополозите много се интересуват от новото.

Идеята му хрумна в планините до Боузман, щата Монтана, където за пръв път се зачете в антропологията. Точно тогава попадна на мисълта на Рут Бенедикт, че проблемът в Зуни би могъл да се реши, като онзи *брухо* бъде пратен при едно от племената в равнините, където темпераментните му пориви ще намерят по-радушен прием. Възможно ли беше *това*? Лудите да бъдат пращани на лечение при *антрополозите*, а не при психиатрите!

Рут Бенедикт твърдеше, че още от самото начало психиатрията се обърква, защото тръгва от определен списък на симптомите, а не от конкретните случаи на пациентите, на хората, чиито характерни реакции тяхното общество отрича. Друг антрополог — Д. Т. Камбъл, се съгласява с нея и казва: „Лабораторният психолог всъщност и досега вярва, че колегите, с които е следвал, представляват достатъчна основа за общата психология на човека.“ По-нататък той изтъква, че

при социалната психология тези тенденции са много по-ограничени заради сблъсъка с антропологичната литература.

В случая с *брухо* психиатрите ще анализират детството му, за да открият причините за неговото поведение, ще установят защо е почнал да наднича през прозорците и ще му дадат съвет да престане, а ако продължи, вероятно ще го „приберат за негово добро“. Докато антрополозите ще проучат оплакванията му, ще намерят култура, където няма да съществува такъв проблем и ще го изпратят там. В конкретния случай с онзи *брухо* те биха го пратили на север при шайените. Но ако някой страда от сексуалните забрани на викторианците, антрополозите биха му препоръчали Самоа, описано от Маргарет Мийд. Ако пък страда от параноя, биха го насочили към блискоизточните страни, където подозрителността се смята за нормална.

Антрополозите непрекъснато потвърждават, че лудостта е културно обусловена. Тя се появява във всички култури, но всяка от тях има собствени критерии за нейното определяне. Клъкхоун разказваше за стар сицилианец, който почти не говорел английски и дошъл в една от болниците на Сан Франсиско да се лекува от незначително физическо заболяване. Стажант-лекарят, който прегледал пациента, забелязал, че той непрекъснато мърмори как някаква жена го е омагьосала и е причинила всичките му страдания. Начаса го изпратил в психиатрично отделение, където човекът прекарал няколко години. Но в италианската колония всички на неговата възраст вярвали в магьосничеството. От тяхна гледна точка поведението му било „нормално“. Ала ако някой с положението и образованието на стажанта се оплаче, че е преследван от магьосница, поведението му правилно би било изтълкувано като признак на психично отклонение.

Редица други автори пишат за културните особености при симптомите на лудостта. М. К. Оплър установява, че ирландците шизофреници обясняват състоянието си с греха и вината в половия живот. При италианците не е така. Те изпадат в хипохондрия и се притесняват да не са болни. Италианците по-открито отхвърлят авторитетите. Клифърд Гирц отбелязва, че на остров Бали за луд се смята човек, който се усмихва безпричинно, точно както при американците. В едно списание Федър прочете описание на различни психози според особеностите на културата: индианците чипеуа-крий

страдат от *уиндиго* — форма на канибализъм; в Япония се проявява *иму* — вулгарност на езика след ухапване от змия; сред полярните ескимоси се наблюдава *пиблоктог* — разкъсване на дрехите и тичане по леда; а в Индонезия съществува прочутият *амок* — депресивна вгълбеност, последвана от опасен изблик на насилие.

Антрополозите са установили, че шизофренията се проявява най-силно сред хората, чиито връзки с културната традиция са най-слаби — наркомани, интелектуалци, емигранти, студенти от първи курс, новобранци в армията.

Едно проучване сред емигранти от норвежки произход в щата Минесота показва, че за период от четири десетилетия процентът на хоспитализираните психичноболни сред тях е по-висок, отколкото сред кореняците американци или сред норвежците в Норвегия. Айзък Фрост изтъква, че сред чужденците — домашни прислужници във Великобритания, често се развиват психози, обикновено през първата година и половина след пристигането им в страната.

Психозите, тази крайна форма на културен шок, се проявяват сред тези хора, защото се променя културната дефиниция на ценностите в основата на тяхната нормалност. Не съзнанието за „истината“, а увереността им в културните насоки поддържа тяхната нормалност.

И така, психиатрията не може да се справи с всичко това, защото е обвързана със субектно-обектната система на истината, която обявява, че е реален един-единствен интелектуален модел, а всички останали са илюзорни. Психиатрията е принудена да застане на тази позиция в противоречие с историята, която непрекъснато потвърждава, че илюзиите на една епоха се превръщат в истини за следващата, както и с географията, която доказва, че истините в един район са илюзии в друг. Но създадената от Метафизиката на Качеството философия на лудостта заявява, че всички тези противоречиви интелектуални истини са само ценностни модели. Човек може да се различава от конкретния общ исторически и географски модел на истината, без да бъде луд.

Антрополозите отбелязват още нещо: не само *лудостта*, но и *нормалността* е различна за различните култури. Според тях „способността да виждаш действителността“ е разлика не само между нормалните и лудите, тя е вододел и между културите на нормалните. Всяка култура се основава на схващането, че убежденията ѝ отговарят

на определена външна действителност, но географията на религиозните вярвания показва, че външна действителност може да бъде абсолютно всичко. Дори фактите, които хората наблюдават, за да потвърдят „истината“, зависят от конкретната култура.

Боас твърди, че категориите, които нямат значение за дадената култура, не се отразяват в езика. Докато категориите с културно значение имат подробно езиково изражение. Последователката на Боас Рут Бенедикт заявява:

„Културният модел на всяка цивилизация използва определена част от огромната дъга на потенциалните човешки цели и подбуди, също както... всяка култура използва определени избрани материални способности или културни характеристики. Огромната дъга, по която са разположени всички възможни видове човешко поведение, е необхватна и пълна с противоречия, така че нито една отделна култура не е в състояние да оползотвори дори значителна част от нея. Първото изискване е подборът. Без подбор нито една култура не може да стане разбираема, намеренията, които подбира и усвоява, са много по-важни от конкретните подробности или брачните формалности, подбирали по същия начин.“

Детето, израсло в общество, което познава парите, рисува поголеми монети от детето в първобитната култура. Нещо повече, детето на паричната култура надценява размера на монетата в сравнение с нейната стойност. Бедните деца го надценяват повече от богатите.

Ескимосите различават шестнайсет различни форми на леда, също както за нас са различни дърветата и храстите. Индусите, от друга страна, използват една и съща дума за „сняг“ и „лед“. Индианците крик и натчез не различават жълтото от зеленото. По същия начин чоктоу, туника, керезейските индианци пуебло и редица други народи не правят терминологична разлика между синьото и зеленото. Хопи нямат дума за понятието „време“.

Едуард Сапир пише:

„Всъщност «реалният свят» до голяма степен несъзнателно се гради върху езиковите навици на групата... Форми и значения, които изглеждат очевидни за външния наблюдател, рязко биват отхвърляни от носителите на моделите, докато свършено ясни за тях принципи и подтекст понякога са неразличими за наблюдателя.“

По думите на Клъкхоун:

„Всеки език е нещо повече от средство за изразяване на мисли, дори нещо повече от средство за обработка на чувствата на другите и за самоизразяване. Всеки език е също така средство за категоризиране на преживяванията. Случките в «реалния» свят никога не се преживяват и разказват така, както би ги отчела една машина. Съществува процес на подбор и тълкуване в самия акт на реакцията. Някои особености на външната ситуация се засилват, други се пренебрегват или подценяват.

Всеки народ има своя характерна група, където хората класифицират преживяванията си. Сякаш езикът им казва: «забележи това», «винаги разграничавай това от другото», «тези неща винаги вървят заедно». Тъй като хората от най-ранно детство се приучават да реагират на тези сигнали, те приемат разграниченията като даденост, като част от неизбежното съдържание на живота.“

Това обясняваше до голяма степен думите, които Федър бе чул в психиатричното отделение. Пациентите проявяваха не някаква обща черта, а тъкмо липсата на такава черта. Липсваше възприетото от „нормалните“ хора разиграване на роли. Нормалните се осъзнават какви актьори са, докато ненормалните виждат преструвките им и се отвърщават от тях.

Известен е експериментът, при който нормален човек се преструва на болен и влиза в психиатричното отделение. Никой от персонала не забелязва измамата, но останалите пациенти го разкриват. Усещат, че той играе роля. Разликата не може да бъде забелязана от членовете на болничния персонал, погълнати от разиграването на отредените им социални роли.

Лудостта като липса на общи отличителни черти се доказва и от теста за шизофрения с мастиленото петно на Роршах. На пациента се показват безформени мастилени петна и му се задава въпросът какво вижда. Ако каже: „Виждам хубава жена с цветя на шапката“, няма признаци на шизофрения. Но ако заяви: „Виждам само едно мастилено петно“, той проявява такива признаци. Който отговори с най-изкусната лъжа, получава най-много точки за нормалност. Проваля се онзи, който казва абсолютната истина. Нормалността не е истината. Нормалността е съобразяване с очакванията на обществото. Истината понякога се съобразява с тях, друг път не.

Федър бе възприел за това явление понятието „статичен филтър“. Виждаше как филтърът действа на всички равнища. Когато например някой възхвалява родния ни град, семейството или идеите ни, ние вярваме и запомняме, но ако ги отхвърли, се ядосваме, заклеимяваме го, не обръщаме внимание на думите му и ги забравяме. Статичната ценностна система отхвърля неблагоприятните мнения и пропуска през филтъра благоприятните.

Но през филтъра минават не само мнения, но и данни. Когато си купим определен модел кола, с изненада установяваме, че магистралите са пълни с хора, които карат същия модел. Повече ценим модела и затова го забелязваме повече.

Когато започна да чете за яхти, Федър попадна на описание на „зеления блясък“ на слънцето. „Това пък какво е“ — не разбра той. Защо не го е виждал? Беше сигурен, че никога не е виждал зеления блясък на слънцето. Все пак *трябваше* да го е виждал. И ако беше така, защо не го виждаше *сега*?

Обяснението се криеше в статичния филтър. Не виждаше зеления блясък на слънцето, защото никой не му беше казал да го види. Най-накрая прочете една книга за яхтите, в която по същество се казваше да погледне хубаво. Така и направи. Тогава го видя. Слънцето наистина беше зелено, приличаше на зелената светлина на светофара. Въпреки това никога дотогава не го беше забелязвал. Неговата култура не му беше казала да го види и той не му беше обърнал внимание. Ако не беше прочел книгата за яхтите, така и нямаше да го забележи.

Преди няколко месеца бе задействувал механизмът на статичния филтър, който можеше да има ужасни последици. Федър беше стигнал пристанище в Охайо, след като бе преживял лятна буря на езерото Ери. Едва успя да завие зад скалите в мрака и да се добере до пристанището на двайсетина мили от Кливланд.

Навлезе в пристана откъм подветрената страна, слезе долу, грабна прогизналата карта на пристанището, изнесе я на палубата и я вдигна в дъжда срещу светлината на прожектора на яхтата, докато минаваше покрай бетонни стени, кейове, шамандури и други отличителни знаци. Стигна до пристана за яхти и спря.

От изтощение спа почти целия следващ ден. Когато се събуди и излезе навън, беше следобед. Попита някого как да стигне до Кливланд.

— Но вие вече сте в Кливланд — гласеше отговорът.

Не можеше да повярва. Според картата се намираше на мили от Кливланд в друго пристанище.

После си спомни малките „неточности“, които забеляза по картата, докато влизаше в пристанището. Щом забележеше „грешен“ номер на шамандура, решаваше, че е сменен след отпечатването на картата. Ако се появеше неотбелязана стена, предполагаше, че е построена наскоро или че още не е стигнал до нея и не се е ориентирал за точното си местоположение. *Изобщио* не му мина през ума, че се намира в друго пристанище!

Класически пример за последователите на научната обективност. Винаги когато картата не съвпадала с наблюденията му, той *отхвърляше наблюденията* и следваше картата. Тъй като разумът му смяташе, че знае за какво става дума, той си бе изградил статичен филтър, имунна система, която отхвърляше всяка несъответстваща информация. Да видиш нещо не значи да повярваш в него, въпреки поговорката „Око да види“. Първо вярваш и тогава окото вижда.

Ако явлението беше индивидуално, нямаше да е чак толкова сериозно. Но то е културно явление с огромни мащаби и е много сериозно. Изграждаме цели културни интелектуални модели на основата на минали „факти“, които са крайно избирателни. Когато се появи нов факт, който не отговаря на схемата, ние не отхвърляме модела. Отхвърляме факта. Един противоречив факт трябва настойчиво да напомня за себе си, понякога векове наред, та накрая да го забележат един-двама души. Тогава тези един-двама трябва да започнат настойчиво да го посочват на останалите и се иска много дълго време, за да успеят да накарат и останалите да го видят.

Също както биологичната имунна система се бори еднакво енергично и срещу животоспасяващата ваксинация, и срещу пневмонията. Културната имунна система отхвърля положителното ново разбиране като това на *брухо* в Зуни със същата енергия, с която се бори против престъпността. Тя не е в състояние да ги разграничи.

Федър признаваше, че няма нищо *безнравствено* в култура, която не е готова да възприеме нещо *Динамично*. Статичното прикрепване е необходимо за утвърждаване на досегашните постижения на културата. Изходът е да не обвиняваме културата в глупост, а да потърсим факторите, които да направят новата информация приемлива

— ключовете. Федър си представяше Метафизиката на Качеството именно като такъв ключ.

Сиянието на *дхармака*. Огромна област на човешките преживявания, отхвърлена от културния филтър.

С годините познанията му за сиянието се бяха превърнали в бреме. Отрязваха много пътища за разумно общуване с останалите. Не можеше да говори за тях, без да се сблъска с културната имунна система, без да го помислят за луд, а заради миналото не биваше да допуска подобни подозрения.

Но тази вечер пак го видя при Лайла, сиянието беше много силно и в Кингстън. То го забърка в цялата история. Посочи му, че става нещо важно. Каза му да отвори очи и в отношението си към нея да не се ръководи от книгите.

Федър не вярваше, че сиянието е свръхестествено явление без корени в материалната действителност. Нещо повече, беше сигурен във връзката му с материалната действителност. Никой обаче не го вижда, защото филтърът на културното определение на реалното и нереалното отсява сиянието на *дхармака* от американската „действителност“ от двайсети век точно както времето не достига до действителността на хопи, а разликите между зеленото и жълтото не значат нищо за натчез.

Не можеше да го докаже научно, защото нямаше как да предскаже появата му и оттам да го провери с експеримент. Но и без експериментални данни смяташе, че сиянието не е нищо повече от несъзнателно разширяване на ирисите на наблюдателя, от което предметите изглеждаха по-ярки, вид халюцинаторна светлина от оптически дразнител, нещо като светлината, която виждаме след продължително виране в един и същ предмет. Подобно на примигванията сиянието се смята за незначително прекъсване на това, което виждаме „в действителност“, или за субективно, нереално явление за разлика от обективните, реалните явления.

Но въпреки филтъра на културната имунна система на много места сиянието се споменава — разпокъсано, несвързано, откъслечно. Понякога лампите се използват като символ на учението. Защо? Факлите, като например факелът на училището „Блейк“, нерядко са олицетворение на идеалистичното вдъхновение. Ако най-неочаквано проумеем нещо, казваме: „Светна ми“ или „Имам проблясък.“ Когато

карикуристът иска да покаже раждането на велика идея, той поставя електрическа крушка над главата на изобразената фигура. Всички мигновено разбират какво е значението на символа. Защо? Откъде идва той? Не може да е дъвен, защото електрическите крушки се свързват с двайсети век. Какво общо имат те с новите идеи? Защо карикатуристът не трябва да обяснява какво има предвид с крушката? Защо всички *знаят* какво иска да каже?

В други култури или в религиозната литература от миналото, където имунната система на „обективността“ е слаба или изобщо не съществува, за сиянието се говори навсякъде, като се започне с протестантския химн „Води ни, блага светлина“ до ореолите на светците. Пряко свързани с него са ключовите понятия на западния мистицизъм — „просветление“ и „озарение“. Дарсана, основните индуистки религиозни напътствия, означава „даване на светлина“. Споменава се в описанията на *сатори* в дзен. Значително място му се отделя в „Тибетска книга на мъртвите“. Олдъс Хъксли го описва като част от преживяванията под въздействието на мескалина. Федър си спомни случката с Дюзънбъри с пейоте, макар Тогава да бе сметнал, че е само оптическа измама поради опиянението, и не му отдаде особено значение.

За него пише Пруст в романа си „По следите на изгубеното време“. В „Рождество“ на Ел Греко сиянието на *дхармака*, излъчващо се от лицето на младенца, е единствената светлина в картината. Някои твърдят, че Ел Греко е имал дефект в зрението и затова е изобразил светлината по такъв начин. Но в портрета на кардинал Гевара, обвинител на испанската инквизиция, дантелите и коприната на одеждите му са изрисувани с изящно „обективно“ съвършенство без никакво сияние. Ел Греко не е *трябвало* да го рисува. Рисувал е само онова, което е виждал.

Веднъж Федър видя в една от залите на Бостънския музей на изящните изкуства огромно платно с образа на Буда и до него няколко портрета на християнски светци. Пак забеляза нещо, за което бе размишлявал и преди. Макар и без никакви исторически контакти помежду си, будистите и християните рисуват ореоли. Размерите им не са еднакви. Будистите изобразяват големи ореоли, които понякога обгръщат цялото тяло, докато християнските са по-малки и се намират зад или над главата. Това беше още едно доказателство, че няма

подражание между двете култури, защото в противен случай ореолите щяха да са с еднакви размери. Отделно един от друг, художниците бяха изобразили онова, което виждат, или с други думи, нарисуваното от тях съществуваше реално и самостоятелно.

Докато разсъждаваше, Федър забеляза още една картина в ъгъла и си каза: „Аха. Той показва онова, което другите рисуват само символично. Тяхното виждане е вторично. Той е първичен.“

Картината изобразяваше Христос без ореол. Ала облаците отзад бяха малко по-светли около него, отколкото в краищата. Небето също просветляваше над главата му. Това беше всичко. Но то показваше *действителното* осветяване, не материален предмет, само промяна в силата на светлината. Федър се приближи към платното, за да прочете името на художника в долния край. Пак Ел Греко.

Нашата култура ни имунизира срещу това да отдаваме прекалено голямо значение на подобни факти, защото светлината няма „обективна“ реалност. Тоест тя е само „субективно“ и оттам нереално явление. Но в Метафизиката на Качеството светлината е важна, защото често се свързва с *неопределено предвещаване на доброто*, тоест с Динамичното Качество. Тя сигнализира за Динамично нахлуване в статична ситуация. Светлината се появява, когато се раздвижват статичните модели. Често се съпътствува от чувство на облекчение, защото статичните модели са освободени.

Федър смяташе, че новородените вероятно виждат тъкмо това сияние, докато светът за тях е още свеж и непокътнат, преди съзнанието да го разчлени на модели — светлина, в която всичко се разтваря при смъртта. Хора, преживели „близки до смъртта“ състояния, разказват за тази „бяла светлина“ като нещо изключително красиво и привлекателно, от което не желаят да се откъснат и да се върнат обратно. Светлината се появява, когато човешкият разум скъсва със статичните модели и се връща в чисто Динамичното Качество, откъдето тръгва при раждането.

По време на психичното си разстройство Федър бродеше на воля извън пределите на културната действителност и тогава светлината му беше ценен спътник — показваше му неща, които иначе би пропуснал, появяваше се при случки, които би отминал като незначителни, без да знае, че те ще придобият значение по-късно. Друг път се появяваше

при случаи, чието значение Федър не можеше да разгадае, но се замисляше над тях.

Веднъж видя сиянието около малко котенце. Дълго време котето го следваше навсякъде и Федър се чудеше дали и то вижда сиянието.

Друг път го забеляза около тигъра в зоологическата градина. Звярът го изгледа сякаш с изненада и се приближи до стоманените пръчки на клетката. Тогава около лицето му се появи сиянието. Това беше всичко. После преживяването се свърза със стиховете на Уилям Блейк: „Тигър, тигър! Блясък ярък...“

Очите му сякаш излъчваха вътрешна светлина.

В съня му се стори, че някой стреля по него, после разбра, че всъщност не сънува. Някой блъскаше по корпуса на яхтата.

— Добре де! — извика Федър. — Само една минута.

Сигурно беше началникът на пристана, дошъл за такса или нещо подобно.

Федър стана и както беше по пижама, плъзна капака и го отвори. Не познаваше човека. Беше чернокож, широко усмихнат, с ослепително бяла и чиста куртка. Сякаш току-що беше слязъл от етикета на пакет ориз марка „Чичо Бен“.

— Първи помощник се явява на вашите заповеди, сър! — каза той и бързо козирува, все така усмихнат.

Куртката беше с големи лъскави месингови копчета. Федър недоумяваше откъде ли ги е намерил. Човекът сякаш се хилеше на самия себе си.

— Какво искате? — попита Федър.

— Дойдох да почна работа.

— Сбъркали сте яхтата.

— Нищо подобно. Само дето не можеш да ме познаеш в униформата. Къде е Лайла?

Федър изведнъж го позна. Беше Джейми, човекът, когото видяха в бара.

— Още спи — отговори Федър.

— Спи ли! — Джейми отметна глава и се изсмя. — Ей, мой човек, ще ти се качи на главата! Вече минава десет сутринта.

Джейми показа златния си часовник.

— Време е да става!

Гласът му беше много силен. Федър забеляза, че ги наблюдава някакъв човек от една друга яхта.

Джейми пак се засмя, после усмихнат огледа яхтата.

— Добре ме метнахте. Както разправяше Лайла, трябваше да е поне пет пъти по-голяма. А то било нищо и никаква черупка.

На два пъти хвърли поглед към Федър да проследи реакцията.

— Е, карай! Няма нищо. На мен ми стига. Само дето Лайла ме излъга.

Федър се помъчи да се съсредоточи. За какво, по дяволите, му говореше тоя?

— Какво ти е казала Лайла? — попита той.

— Каза ми да се явя на работа тая сутрин. Ето ме.

— Това е лудост — възрази Федър. — Няма такова нещо.

Широката усмивка изчезна от лицето на Джейми. То придоби объркано, обидено изражение.

— Май ще трябва да си поприказвам с нея — проговори след малко Джейми и стъпи на борда.

Начинът, по който прескочи въжетата, издаваше, че не е никакъв моряк — не поиска разрешение, беше с калните си обувки. Федър понечи да го смъмри за мръсните обувки, но изведнъж забеляза, че по кея се приближава Ричард Райгъл. Райгъл му махна и се приближи. *Той пък откъде се взе?*

— Слизам долу да поговоря с нея — каза Джейми.

Федър поклати глава.

— Уморена е.

Джейми също поклати глава.

— Не се обиждай, ама не знаеш за Лайла нищо.

— Не, уморена е.

— Не, мой човек. Тя винаги така приказва. Знам как да се оправя.

Джейми заслиза по стълбата.

— Ей сега ще се качим горе — обеща той.

Федър почна да се тревожи. Усети, че Райгъл го наблюдава, и се обърна към него:

— Не знаех, че си тук.

— Дойдох преди известно време — каза Райгъл. — Кой е този?

— Някакъв приятел на Лайла.

— А *тя* още ли е тук?

— Загазила е — каза Федър и погледна Райгъл, — *наистина...*

Райгъл присви очи. Сякаш се канеше да каже нещо, но после размисли. Най-накрая продума:

— Сега какво ще правиш?

— Не зная — призна Федър. — Току-що се събудих. Още не съм измислил.

Още преди Райгъл да отговори, отдолу се разнесе приглушен шум, после вик, после шумолене и още един вик.

Ненадейно Джейми показа лице. На безупречната бяла куртка до едно от копчетата аленееше голямо кърваво петно. Той притискаше с ръка окървавената си буза.

— Тая проклета мръсница! — изрева Джейми и се измъкна горе на палубата.

Посегна да се опре на парапета и Федър забеляза на бузата му кървава резка.

— *Кучка проклета! Ще я убия!*

Федър не знаеше къде точно да намери превръзка, с която да спре кървенето. Сигурно имаше някъде долу.

— Пуснете ме! — не млъкваше Джейми. — Ще извикам полиция!

— Какво стана? — попита Райгъл, а зад рамото му вече надничаше собственикът на другата яхта.

— *Опита се да ме убие!*

Джейми го погледна. Нещо в изражението на Райгъл го възпираше. Джейми прескочи въжетата и стъпи на кея. Пак хвърли поглед към Райгъл.

— *Истина ви казвам! Опита се да ме убие!*

Изражението на Райгъл остана непроменено. Джейми се обърна и закрачи по пристана към административната сграда. Завъртя глава през рамо и погледна назад.

— *Ще викна полиция. Опита се да ме_ убие_. Ще си го получи.*

Федър обърна очи към Райгъл и другия човек, който продължаваше да гледа втренчено.

— Я да сляза долу и да видя какво се е случило — обади се Федър.

— По-добре се махай оттук — каза Райгъл.

— Какво? Защо? Нищо не съм направил.

— Няма значение — настоя Райгъл.

Изглеждаше ядосан както на закуската в Кингстън.

Федър видя, че Джейми разговаря с хората пред сградата в другия край на пристана. Той жестикулираше, размахваше едната си

ръка, а с другата притискаше бузата. Човекът зад Райгъл тръгна натам.

— И аз ще ида да чуя какво казва — обясни Райгъл и се дръпна. Федър виждаше, че пред сградата, накъдето се запъти Райгъл, се води някакъв спор.

Какво ли правеше Лайла? Тишината долу беше зловеща. Федър заслиза по стълбата и видя, че вратата към кабината е затворена.

Приблужи се и бавно я отвори. Лайла лежеше на койката. Носът ѝ кървеше. Държеше в ръката си джобно ножче. Унесенният поглед от снощи беше изчезнал. По чаршафа под нея имаше малки петна кръв.

— Защо го направи? — попита Федър.

— Той уби бебето ми.

— Как?

Лайла посочи пода.

Федър забеляза куклата с лице към пода. Загледа се в нея, докато претегляше внимателно думите си.

Най-накрая проговори:

— Да я вдигна ли?

Лайла не отвърна нищо.

Федър вдигна куклата много внимателно с две ръце и леко я сложи до Лайла.

— Тук не ми харесва — каза тя.

Федър отиде да ѝ донесе парче тоалетна хартия за кървящия нос.

— Дай да видя.

Носът ѝ не изглеждаше счупен. Но мястото под окото ѝ започваше да се подува. Тя здраво стискаше джобното ножче.

Не беше време за разговори.

Федър дочу почукване отвън.

Качи се по стълбата и пак видя Райгъл.

— Отиде си — обясни Райгъл, — но хората се разтревожиха. Някои искат да извикат полиция. Казах им, че тъкмо си се канел да отплаваш. Най-добре е да тръгнеш веднага.

— Какво ще направи полицията? — запита Федър.

Райгъл изглеждаше раздразнен.

— Оставаш или още пет секунди, или още пет седмици. Кое избираш?

Федър се замисли.

— Добре — каза той, — развържи въжето на носа.

- Сам си го развържи.
- Какво ти става?
- Съучастие и подстрекателство...
- За Бога!
- Ти ще тръгнеш, а аз оставам с тези хора.

Федър го изгледа и поклати глава. Господи, каква бъркотия. Скочи на пристана, грабна електрическия кабел и го хвърли на борда, освободи въжето на кърмата и също го прибра. Докато прибираше въжетата на носа, видя, че събраните пред сградата хора гледат към него. И тоя Райгъл е един, да се появи точно сега! И както обикновено беше прав.

Федър метна въжетата на борда и с две ръце отблъсна яхтата от кея. Течението подхвана кърмата. Федър грабна въже със скоба и се прехвърли на борда.

— Можеш да хвърлиш котва в Санди Хук — извика му Райгъл. — В залива Хорсшу. Има го на картата.

Федър ловко се придвижваше към кърмата над разбърканите въжета, за да поеме управлението, но в кабината забеляза, че ключът за двигателя липсва. Яхтата беше неуправляема, затова пък течението я отнасяше към реката, далеч от пристана. Федър скочи долу, отвори най-горното чекмедже на масичката за навигационните карти и намери ключа. Бързо се качи горе, пъкна ключа и запали двигателя.

Само да не откаже точно сега.

Не. Включи и Федър го остави известно време да загрява.

Пристанът вече се намираще на шейсет-седемдесет стъпки, ала се виждаше как Райгъл разговаря с насъбралите се около него хора. Федър мина на скорост, увеличи оборотите и им помаха. Те не му отвърнаха, но и не сваляха поглед от него.

Един от тях сви ръце на фуния и се помъчи да извика нещо, само че дизеловият двигател го заглуши. Федър им махна още веднъж и се насочи по реката към брега на Ню Джързи.

Уф!

Погледна назад през рамо. Разстоянието между яхтата и пристана непрекъснато се увеличаваше, а фигурите се смалваха. Сякаш значението им намаляваше заедно с техните размери.

Гледката на целия град сега се разкриваше пред него откъм водата. Пристанът се разтваряше в градския контур. Изпъкваша

зелените дървета по алеята, а над тях се открояваха високите жилищни сгради. Вече се виждаха и големите небостъргачи в центъра, които се издигаха над блоковете.

Великанът!

Изпита особено чувство.

Този път едва се измъкна от лапите му.

28.

Обърнат към отсрещния бряг на реката, Федър насочи яхтата надолу по течението. Вече бе в средата на реката, разстоянието между него и града го успокои.

Ама че сутрин! Не беше успял дори да се облече. Пристанът се беше отдалечил, не се виждаха хората, които го следяха с поглед. Мостът „Джордж Вашингтон“ нагоре по реката вече се губеше зад скалите.

Федър забеляза засъхваща кръв на палубата до кабината за управление. Намали скоростта, закрепил руля и слезе долу да потърси парцал. Намери дрехите си върху койката и отнесе всичко на палубата. Освободи руля и пак насочи яхтата по курса. После изтърка всички кървави петна.

Вече не бързаше. Много странно. След цялата бъркотия и припряност изведнъж разполагаше с неограничено време. Нямахше никакви задължения. Никакви отговорности.

... Освен Лайла там долу. Но тя не бързаше за никъде.

Какво щеше да прави с нея?

... Щеше да продължи пътуването, предположи той.

Наистина не бързаше. Не го притискаха никакви срокове...

Освен наложените от леда и снега. Но това не беше проблем. Федър можеше просто да тръгне на юг и да остави Лайла в кабината, ако тя искаше.

Ден, сякаш видян насън. Слънцето беше изгряло. По реката нямаше почти никакви лодки.

Докато се обличаше, забеляза по брега на Манхатън стари зелени сгради, които приличаха на складове над водата. Изглеждаха прогнили и изоставени. Напомняха му нещо.

Някога, много отдавна беше виждал тези сгради...

... Стълбата беше стръмна, нагоре, нагоре — към голям кораб с огромни червени комини, а той вървеше след майка си — изглеждаше ужасно притеснена. Спря да погледне цимента под стълбичката, но тя го подкани: „Бързо! Бързо! Корабът ще тръгне!“, точно в този миг

оглушително изрева сирената за мъгливо време, той се уплаши и затича по стълбичката. Беше едва четиригодишен, корабът се казваше „Мавритания“ и трябваше да отплава за Англия.

... Стори му се, че сградите на кея са същите, от които бе тръгнал корабът. Сега бяха развалини.

Беше толкова отдавна... Селим... Селим... откъде идваше това? От една приказка, която му четеше майка му. Селим рибарят, Селим хлебарят и вълшебният остров, откъдето двамата едва се спасили, преди островът да потъне в морето. Приказката беше свързана с това място в паметта му.

Много странно. По реката още нямаше никакво движение освен един шлеп и лодка надолу по течението. На хоризонта, далече на юг след гората от сгради се виждаше Статуята на свободата.

Странно — от пътуването си в ранното детство помнеше стария кей на „Мавритания“, но не и Статуята на свободата.

Години след това пак посети Ню Йорк и заедно с група туристи се изкачи вътре в Статуята на свободата. Помнеше зеленикавата мед и усещането за овехтялост, поддържащите вериги напомняха за стар викториански мост. Нагоре желязната стълба ставаше все по-малка и по-тясна, хората се движеха все по-бавно и изведнъж го обхвана клаустрофобия. Нямаше как да се отскубне от опашката! Пред него вървеше много пълна жена, която шумно показваше колко е уморително да се изкачва. Сякаш щеше всеки миг да припадне. Федър си представи как цялата опашка след кея се катурва като подредени една зад друга плочки от домино и той неизбежно пада с останалите. Не беше сигурен дали ще удържи жената, ако политне.

... Хванат в капан и изтръпнал от клаустрофобия подир дебеланата вътре в Статуята на свободата. Какъв алегоричен сюжет за един разказ за Америка, си каза той по-късно.

Федър забеляза, че по палубата са разхвърляни въжета, които трябваше да прибере. Закрепи руля, отиде в предната част, взе едно въже, отнесе го в кабината и после, докато изправяше курса, нави въжето и го занесе в склада. След това пак закрепил руля и повтори действието, докато не прибра и останалите четири въжета, електрическият кабел и фендерите. Когато свърши, вече приближаваше долната част на Манхатън.

От страната на Ню Джързи се виждаха доста хубави викториански къщи. Някои бяха с високи покриви, но бяха изненадващо малко. Високо над брега и пътя към скалите се издигаше катедрала. Федър вече можеше да различи колко стръмни са скалите. Сигурно заради това постройките на този бряг бяха значително по-малко, отколкото на другия.

Статуята се приближаваше все повече и Федър виждаше високо вдигнатия факел на училището „Блейк“ — викторианска статуя и въпреки това внушителна, особено погледната от водата. Впечатлението се дължи главно на размерите. И местоположението. Ако беше обикновена паркова скулптура, вдъхновението би изчезнало.

Движението по реката вече се бе оживило. При Гавърнърс Айланд няколко влекача дърпаха на буксир голям кораб към Ист Ривър. В далечината май се виждаше фериботът до Стейтън Айланд. Наближаваше туристическо корабче.

Отначало Федър не разбра защо е така силно наклонено, после се сети, че всички пътници са застанали от страната на Манхатън и наблюдават очертанията на града на хоризонта.

Каква гледка! Облаците се отразяваха в стъклата на някои от най-високите сгради. Рапсодия в синьо. Засега кулите на Световния търговски център сякаш бяха спечелили състезанието по височина, но останалите небостъргачи се правеха, че не забелязват. Всички те заедно преставаха да са отделни сгради или част от града, превръщаха се в нещо неподозирано. Някаква непредвидена енергия и мощ като че ли непрекъснато изненадваха всекиго с величието си. Никой не ги беше създал. Те се бяха създали сами. Великанът беше свое собствено творение.

Мостът „Веразано“ се приближаваше все повече. Отдолу Федър виждаше черта, вероятно отсрещния бряг на долния залив. Това беше последният мост. *Последният!*

Докато се приближаваше към моста, Федър долови дълбоко, ритмично вдигане и спускане. Сякаш се люлееше на трапец. Обаче бавно. Много бавно. Яхтата се вдигаше и се спускаше. После още едно вдигане и още едно спускане. И сетне пак. Океанът.

Внезапно осъзна, че не знае накъде се е запътил. Пак закрепил руля, слезе долу, извади от чекмеджето куп карти — от Лайла все още нямаше следа — и се върна на палубата. Запрехвърля картите, докато

не намери една, озаглавена „Нюйоркското пристанище“. Отзад на картата беше изобразен долният залив, изпъстрен с шамандури по определените маршрути за корабите. В дъното на долния залив се намираще Санди Хук, а в средата на Санди Хук — заливът Хорсшу Коув. Сигурно за това място му бе говорил Райгъл.

Според картата между моста и залива имаше десетина морски мили. Шамандурите бяха толкова многобройни, че не беше ясно коя какъв маршрут показва, но според картата това нямаше значение, защото беше невъзможно да се отклони. Всъщност бе в по-голяма безопасност извън канала, където големите кораби не можеха да навлязат.

Докато мостът се отдалечаваше, Федър долови промяна в шума на двигателя и забележа, че стрелката на термометъра е стигнала близо до червената линия. Намали оборотите почти до нула.

Сигурно във водния охладител на двигателя беше проникнала мръсотия от реката. Не се случваше за пръв път. Охладителят поемаше вода от голяма дълбочина и линията на корпуса беше силно извита, така че Федър не можеше да забележи боклуците и да ги изтегли с кука. Трябваше да се качи на лодката и да се помъчи да ги изчисти. Сега обаче нямаше как да го стори — океанският прилив, навлязъл навътре в реката, щеше да подмята лодката във всички посоки. Трябваше да изчака, докато стигне залива.

От югозападния бряг на Ню Джързи се надигаше свеж бриз. Не беше изключено Федър да стигне с платна чак до залива.

Изключи двигателя и за миг се наслади на тишината. Дочуваха се само лекото шумолене на бриза и плясъкът на вълните в корпуса, който утихваше с намаляването на скоростта. С набраната инерция Федър насочи яхтата в посоката на попятния вятър и тръгна към мачтата, за да опъне основното платно.

Яхтата се издигаше и се спускаше по вълните, вдигнати от прилива, и Федър едва запазваше равновесие, но след като опъна платното и ориентира курса по вятъра, тя спря да се клати и бързо набра скорост. Изведнъж Федър се почувствува много добре. Пое в кабината управлението на курса, придържаше се към вятъра и увеличи още повече скоростта. Пак изпита предишната мореплавателска треска. За пръв път след езерото Онтарио излизаше в открити води и приливът му върна старото усещане.

На изток се простираше хоризонтът, без следа от сушата. Някъде далече се виждаше кораб, който очевидно се насочваше към яхтата. Нямаше страшно. Федър само трябваше да плава извън канала.

В този миг старият Панчо би се усмихнал.

Мореплавателската треска беше като маларията. Изчезваше за продължително време, понякога за години, а после внезапно се връщаше както сега — напомняше самия прилив.

Федър се сети как много отдавна хареса една песен, озаглавена „Платноходът «Джон Б.»“, с необикновен ритъм, който ту се ускоряваше, ту се забавяше. Тогава не можеше да си обясни защо му допада толкова, но един ден си даде сметка, че нейният ритъм му напомня морския прилив. Вълните те носят, зад тебе са вятърът и морето, яхтата върви напред, повдига се пред всяка минаваща отдолу вълна, а после се спуска и за миг замира, докато вълната се понася напред.

Това движение никога не му беше неприятно, може би защото той много го обичаше. То се сливаше с мореплавателската треска.

Федър помнеше деня, когато за пръв път изпита треската. Беше Коледа след шестия му рожден ден. Родителите му бяха купили най-скъпия глобус, който можеха да си позволят — тежък, на дървена поставка. Федър го въртеше непрекъснато. Оттам научи очертанията и имената на всички континенти и повечето държави и морета в света: Арабия, Африка, Южна Америка, Индия, Австралия, Испания, Средиземноморието, Черно море, Каспийско море. Очароваше го мисълта, че целият град, където живее, е само малка точица върху глобуса, а по-голямата част от глобуса е синя. Ако искаше наистина да види света, не можеше да не прекоси огромната синева.

После години наред непрекъснато четеше една книга за кораби. Бавно я прелистваше отново и отново, мъчеше се да си представи как ще се чувства а някоя от малките украсени каюти при кърмата с прозорчета, през които като сър Франсис Дрейк да наблюдава вълните от прилива. Цял живот след това подир дългите пътувания винаги спираше на пристанището и гледаше лодките и корабите.

Приближи се до Санди Хук. Заливът май не се бе променил особено от времето на дървените платноходи на Верацано и Хъдсън. В северния край се виждаха радиокули и стари на вид сгради, които

приличаха на останки от изоставени укрепления. Другото изглеждаше почти напълно запустяло.

Яхтата се мушна зад вълнолома, приливът утихна, а от югозападния вятър остана само лек полъх. Заливът му заприлича на континентално езеро — спокойно и заобиколено отвсякъде със суша. Федър сви кливера, за да понамали скоростта, и за миг слезе долу да провери дълбочината на дъното. Горе в кабината пак нямаше никаква следа от Лайла.

Федър се върна на палубата и огледа залива. Хареса му. Откъм запад беше изложен на вятъра, но според картата беше плитък и в западна посока имаше дълъг вълнолом, който сигурно отбиваше големите вълни. Но сега повърхността беше съвършено гладка. На брега беше спокойно, бяха закотвени само няколко платноходки и по тях не се виждаше никой. Красота.

Когато уредът показва десет стъпки дълбочина, Федър зави, спусна платното, приготви котвата, включи и изключи двигателя, за да я пусне, сви платното и слезе долу.

Прибра картата и включи радиото на вълните на метеорологичната станция на бреговата охрана, за да чуе прогнозата. За следващите няколко дни се очакваха леки югозападни ветрове и хубаво време преди застудяването. Чудесно. Щеше да има време да реши какво ще прави с Лайла, преди да се отправи към океана.

29.

Федър чу как Лайла се размърдва.

Приближи се до нейната врата, почука и отвори.

Лайла беше будна, но не го погледна. За пръв път Федър забеляза, че дясната половина на лицето ѝ е побеляла и подута. Онова приятелче я беше ударило здравата.

След малко Федър се обади:

— Здравсти.

Лайла не отговори. Само погледна право напред. Зениците ѝ изглеждаха разширени.

— Добре ли си? — попита той.

Погледът ѝ не се промени.

Въпросът не беше кой знае колко умен. Федър реши да пробва още веднъж.

— Как се чувствуваш?

Отново никакъв отговор. Погледът ѝ се плъзна покрай него.

Ох-ох. Струваше му се познато. Май трябваше да се досети какво ще последва. Отстрани изглеждаше точно така. Кататоничен транс. Не обръщаш внимание на нищо.

След малко Федър тихо проговори:

— Всичко е наред. Известно време ще се грижа за теб.

Изчака дали няма да последва реакция, но напразно. Само унесенният празен поглед право напред.

„Знае, че съм тук — помисли той, — сигурно усеща присъствието ми по-отчетливо, отколкото аз нейното. Само че не иска да признае. Прилича на котка, покатерила се високо на някое дърво. Ако тръгнеш след нея, тя се плаши и се качва още по-нависоко или ти се нахвърля.“

Само това оставаше! След всичко, което се случи на кея.

Федър притвори леко вратата и пак се върна в кабината.

Ами сега?

От антропологичните книги бе научил, че трансовите състояния се смятат за опасни. Случката на кея съвпаднаше с описанието на

малайския амок — напрегнато съсредоточаване, понякога последвано от внезапен пристъп на насилие. Но от личните си преживявания знаеше, че не е чак толкова опасно. Насилие се получава, ако враждебно настроени хора се опитват да прекъснат трансa, а Федър не се канеше да прави подобно нещо.

Всъщност имаше чувството, че най-лошото е преминало. Снощната случка в Манхатън беше зловеща, защото Лайла изглеждаше щастлива. Не страдаше. Когато прегръщаше и люлееше куклата, напомняше премръзнал до смърт човек, който казва, че вече се е стоплил. В такива случаи ти иде да извикаш: „Не! Не! Почувствувай студа! Добре си, докато страдаш!“

Сега се беше променила. Въпросът обаче беше промяната за добро ли е или за лошо? Федър реши, че единственото, което може да направи, е да изчака да види накъде ще тръгнат нещата. Имаше изгледи хубавото време да се задържи още малко. Той можеше да си намери най-различни занимания.

... Например да хапне. Беше ранен следобед. Отначало смяташе да спре при Атлантик Хайландс и да купи храна, но сега вече беше на няколко мили оттам. Може би ако времето е хубаво, утре ще спусне лодката и ще иде с нея. Можеше също да провери няма ли автобус и да се качи на него. Засега трябваше да се задоволят с останалото от Найак.

Найак. Беше отдавна. Сигурно храната беше развалена.

Отвори капака на хладилната кутия и погледна вътре. Бръкна и извади каквото намери върху плота.

...Имаше кренвирши в бурканчета... малки консерви с месо, шунка и ростбиф... Имаше и хляб. Извади го, беше се втвърдил... Разгъна опаковката, май ставаше за ядене... консервирана риба тон... фъстъчено масло... желе... Маслото изглеждаше добре. Едно от предимствата на октомврийското плаване е, че храната се разваля бавно... някакъв шоколадов пудинг... Налагаше се да пазарува. Това щеше да е проблем.

Ами за пиене? Имаше само уиски и вода. И сода...

Кренвиршите бяха залепнали за буркана. Обърна го с отвора надолу над мивката, сокът изтече, но кренвиршите не помръднаха. Взе вилица и забърка в буркана над чинията. Един от кренвиршите излезе

на парчета. После изведнъж останалите също се плъснаха в чинията! Изглеждаха меки и разкашкани, но миришеха хубаво.

Вероятно можеше да даде на Лайла да пие уиски и сода. Да, щеше да ѝ подеждува добре. Сигурно щеше да откаже да яде, но пиенето щеше да я изкуши...

Федър намаза филия от твърдия хляб с масло, сложи отгоре три кренвирша и още една филия. После наля почти неразредено питие, сложи чашата върху чинията със сандвича и отиде горе.

Почука леко и рече:

— Обяд. Чудесен обяд!

Отвори вратата и остави чинията на отсрещната койка.

— Кажу, ако питието ти е много силно — ще му наля още вода — предложи той.

Лайла не отговори, ала все пак не изглеждаше ядосана или унесена. Може би имаше известен напредък.

Федър затвори вратата, върна се в кабината и почна да приготвя обяд и за себе си...

За Лайла имаше три възможности. Първо, можеше да изпадне в постоянна заблуда, да се вкопчи в куклата, да измисля още какво ли не и тогава щеше да се наложи той да се отърве от нея. Щеше да е трудно, но не и невъзможно. Просто в някое от пристанищата щеше да повика лекар да я прегледа и да го посъветва какво да прави по-нататък. На Федър това не му допадаше, но щеше да го направи, ако се наложеше.

Лошото беше, че можеше да се получи затворен кръг — от лудостта хората се настройват все по-враждебно, а това още повече те вбесява. Точно в такъв капан можеше да попадне. Не беше много морално. Ако се стигнеше дотам, Лайла вероятно щеше да прекара остатъка от живота си в психиатрията като животно в клетка.

Втората алтернатива според него беше Лайла да потисне онова, с което се бори, и да се научи да се „приспособява“. Тогава сигурно щеше да изпадне в културна зависимост и редовно да посещава за „терапия“ психиатър или някакъв „социален съветник“, да приеме културната „реалност“, че бунтът ѝ е безсмислен, и да се примири. По такъв начин щеше да продължи да води „нормален“ живот, но проблемът ѝ, какъвто и да беше, щеше да остане в традиционните културни граници.

За съжаление и това решение не му харесваше повече от първото.

Въпросът не е: „От какво полудяват хората?“, а „От какво хората са нормални?“ Векове наред хората са се питали как да се справят с лудостта, а не се виждаше особен напредък. Според него най-добрият начин да се отнасяме към лудостта е да сменим ролите и да заговорим за истината. Лудостта е медицинска тема, която според всички е неприятна. Истината е метафизична тема, по която изобщо не съществува съгласие. Има какви ли не определения на истината и някои от тях могат да хвърлят много повече светлина върху случилото се с Лайла, отколкото субектно-обектната метафизика.

Ако предметите са в крайна сметка действителността, значи съществува една-единствена мисловна конструкция — тази, която отговаря на обективния свят. Но ако истината се определя като висококачествен набор от интелектуални ценностни модели, тогава лудостта е лошокачествен набор от интелектуални ценностни модели и картината се оказва съвсем различна.

Когато една култура пита: „Защо този човек не вижда нещата така, както ние?“, можем да ѝ отговорим, че не ги вижда, защото не ги цени. Прибягнал е до неутвърдени ценностни модели, защото те решават ценностни конфликти, с които културата е неспособна да се справи. Причините за лудостта могат да бъдат най-различни — от химичните неравновесия до обществените конфликти. Но лудостта *е решила* конфликтите с неутвърдени модели, които, изглежда, са от по-високо качество.

Лайла сякаш е в състояние, подобно на транс, но какво значи това? В субектно-обектния свят трансът и хипнозата са известни птичечовки. Тъкмо затова съществува предразсъдъкът, че макар и да не могат да се отрекат, в тях има нещо „нередно“. За предпочитане е да бъдат изблъскани колкото е възможно по-близо до емпиричното бунище, наречено „окултното“, и да бъдат оставени на антиемпиричната гълпа, която се прехласва по астрологията, гледането с карти „таро“, „ичинг“ и тям подобни. Ако да видиш, значи да повярваш, хипнозата и трансът биха били невъзможни. Но понеже съществуват, излиза, че е отхвърлян поддаващият се на емпирично наблюдение емпиризъм.

Иронията е в това, че понякога културата фактически насърчава транса и хипнозата заради собствените си цели. Театърът е форма на хипноза. Същото се отнася за киното и телевизията. Когато влизаме в киносалона, ние прекрасно знаем, че ще видим само двајсет и четири сенки в секунда, прожектирани върху екран, за да създадат илюзията за движещи се хора и предмети. И въпреки това се смеем, когато двајсет и четирите сенки в секунда се шегуват, и плачем, когато сенките показват престорената смърт на актьорите. Знаем, че са илюзия, но влизаме в нея, ставаме част от илюзията и докато тя продължава, не я възприемаме като илюзия. Това е хипноза. Транс. А също форма на временна лудост. И освен това могъща сила за утвърждаване на културата. Ето защо културата разпространява филми и ги цензурира за собствена изгода.

Федър смяташе, че при постоянната лудост изходите на театъра са затворени главно защото се знае, че представлението отвън е много по-лошо. Лудият си прожектира свой личен, неутвърден от цензурата филм, който му *допада* повече от филма на културата. Ако искаш да му покажеш филма, който всички останали гледат, трябва да намериш начин да го убедиш, че за него това ще е *ценно*. Иначе защо ще става „по-добър“? Той вече е *станал* по-добър. Тук опираме до моделите, които определят какво е „по-добро“. От вътрешна гледна точка лудостта не е проблемът. Тя е решението.

Федър не беше сигурен какво може да се стори на Лайла по-ценно.

Дояде сандвича си, прибра храната и изми чинията в мивката. Като че ли беше време да се занимае с двигателя и причината да прегрява.

Дано бяха запушени тръбите на водния охладител. Не дай си Боже да се е задръстил самият двигател. Тогава щеше да се наложи Федър да махне главите на цилиндрите и да прегледа всичко, докато намери запушването. Самата мисъл го ужасяваше. Постъпи много глупаво, като не купи заедно с яхтата охладителна система с прясна вода — при нея двигателят никога не можеше да се запуши.

Но как да предвиди всичко!

Горе на палубата повдигна с фала лодката, задържа я във въздуха и после внимателно я спусна, за да не потъне във водата. Изправи се, освободи лодката от фала и я придърпа към кърмата.

Свали си ризата, изпъна се в лодката и бръкна във водата почти до рамото. Беше студена! Опипа наоколо, но не намери пластмасова торба или друг боклук, запушил отвора на охладителя. Лоша работа. Издърпа ръката си и я избърса с ризата.

Предположи, че боклукът може да е изпаднал от двигателя, когато го е угасил, за да мине на платна. Трябваше да го запали, преди да се качи на лодката, за да види дали пак е запушен. Все се сещаше късно. Мисълта му беше прекалено заета.

Привърза лодката към една подпора и се качи на яхтата. Върна се в кабината за управление и включи двигателя. Докато го чакаше да загрее, пак се замисли за Лайла.

Хората наричат такива като нея „опаки“. „Ти си самотник, също като мене“ — каза му тя в деня, когато отплаваха от Кингстън. Федър го запомни, защото беше вярно. Лайла имаше предвид обаче не само човек, който е сам, но и човек, който се противопоставя на всичко и каквото и да върши, прави го наопаки явно само от инат.

Този тип хора понякога се нахвърлят яростно на всеки статичен нравствен модел, изпречил се на пътя им. Като че се мъчат да унищожат нравствеността, за да си отмъстят.

Беше срещал израза в антропологичната литература. Но у „опаките“ има нещо повече от инат. Те се срещат в много култури. Такъв човек е *брухо* в Зуни. Шайените имали цяла група „опаки“ хора, за да вместят явлението в социалната си тъкан. Там опаките яздели с гърба напред, влизали в колибите заднешком и имали цял репертоар от обратни действия. Шайените се присъединявали към тази група, когато смятали, че към тях са постъпили ужасно несправедливо, и в нея явно търсели премахване на несправедливостта.

След като види явлението в чужда култура и после се върне към своята, човек започва да разбира, че и в нашето общество съществуват неофициални групи от опаки хора. Пример за това са „бохемите“ от викторианската епоха. Както до известна степен и хипитата от шейсетте години.

... Двигателят като че ли не прегряваше. Може би всичко бе наред?... А, едва ли... Вероятно просто не беше включен на скорост и работеше на бавни обороти. Федър превключи на задна скорост, въжетото на котвата се опъна. Зачака, загледан в стрелката на термометъра...

Все пак му се струваше, че ако в рационалното възприемане на света се добави концепцията за „Динамичното Качество“, въпросът с опаките до голяма степен се изяснява. Някои от тях не са само отрицателно настроени към статичните нравствени ценности, те активно преследват определена Динамична цел.

Всички се настройваме от време на време отрицателно, ако не желаем да направим онова, което се иска от нас, все едно за какво задължение става дума. Понякога изпадаме в дегенеративен негативизъм, задействуван от биологични сили. Друг път моделът на „аз“-а нашепва: „Под достойнството ми е да се занимавам с подобни статични глупости.“

Понякога самият отрицателен антистатичен порив се превръща в статичен модел. Сякаш яхваш тигър — не можеш да слезеш, трябва да се носиш все напред, докато тигърът накрая не те хвърли и не те изяде. Така обикновено се развиват дегенеративните отрицателни прояви. Наркотици, незаконен секс, алкохол и така нататък.

Случва се обаче поривът да е Динамичен. Тогава човек с всяка клетка възприема статичната ситуация като враг на самия живот. Това е подтикът на творците — художници, композитори, революционери и други, обзети от чувството, че ще умрат, ако не разбият иззидания около тях затвор.

Но те не са упадъчни опозиционери. Те са прекалено енергични и нападателни, за да бъдат упадъчни. Борят се за Динамична свобода от статичните модели. Тя обаче също е вид нравственост.

И то извънредно важна част от общия нравствен процес. Тази Динамична свобода често се отъждествява с израждането, ала тя всъщност е форма на нравствено възраждане. Без непрекъснато освежаване статичните модели просто биха загинали от старост.

Разгледаме ли Лайла в тази светлина, ще изтълкуваме сегашното ѝ състояние като много по-показателно, отколкото ни подсказва психологията. Ако тя наистина бяга от нещо, то вероятно се мъчи да се откъсне от статичните модели в живота си. Но Метафизиката на Качеството добавя и възможността Лайла да бяга към нещо и допуска хипотезата, че тя ще загуби, ако към нея предяви претенции *някой* статичен модел, моделът на собствената ѝ лудост или *някой* друг модел, от който Лайла се крие и бяга.

Федър смяташе, че освен обичайните решения за лудостта — да те затворят в психиатрия или да се приспособиш — имаше и трета възможност: да отхвърлиш *всички* филми, и своите, и на културата, и да се насочиш към Динамичното Качество, което не е никакъв филм.

Ако сравним равнищата на статичните модели, от които е съставено човешкото същество, с екологията на гората — ако отчетем, че моделите понякога се конкурират, а понякога се подкрепят във взаимна симбиоза, но винаги с известно напрежение, което се изменя в зависимост от обстоятелствата в едната или другата посока, ще стане ясно, че еволюират не само обществата, но и отделните личности. Лайла може да се разгледа като нещо много по-голямо, отколкото ще ни я представят традиционната социология или антропология. Тогава тя се превръща в сложно екологично множество от модели, насочени към Динамичното Качество. Самата Лайла вътрешно преживява еволюционна битка срещу статичните модели в собствения ѝ живот.

Затова липсата на страдание снощи изглеждаше толкова зловеща, а днешната промяна — признаците на страдание, създаде у Федър чувството, че Лайла е по-добре. Премахнем ли страданието по света, ще премахнем и живота. Няма да има еволюция. Видовете, които не страдат, не оцеляват. Страданието е опаката страна на Качеството, двигател на целия процес. Всички битки между еволюционните модели се водят вътрешно в страдащи личности като Лайла.

Но нали всички, не само Лайла, преживяват подобни битки? Понякога най-ценни за обществото са именно лудите, опаките и склонните към самоубийство. Те често са предвестници на обществена промяна. Поемат върху себе си бремето на културата и в борбата да решат личните си проблеми решават и проблемите на цялата култура.

Ето защо Федър се надяваше на трета възможност — по някакво чудо Лайла да избегне *всички* модели, и своите, и на културата, да види Динамичното Качество, към което се стреми, и да се справи с бъркотията, без да допусне да бъде смазана. Въпросът е дали ще тръгне да се бори с всичко, което изисква защита, или ще се помъчи да го заобиколи. Ако тръгне напред, ще намери Динамично решение. Ако почне да заобикаля, ще изпадне в познатите кармични цикли на болката и временното облекчение.

Очевидно причината двигателят да прегрява беше изчезнала. Федър беше сигурен, че вече няма да я разбере. Изключи двигателя и яхтата се приближи до котвата.

Слънцето вече преваляше в късния следобед и Федър се почувствува леко потиснат. Денят не беше от най-хубавите. Загледа се в една чайка, която грабна стрида, мида или нещо друго от пясъчния бряг, издигна се високо в небето и я пусна. Друга чайка се стрелна да ѝ отнеме плячката. Скоро двете птици шумно се сбиха. Федър ги погледа малко, но боят им го потисна още повече.

Забеляза човек на борда на една от закотвените яхти. Ако останеше на палубата, другият можеше да му помага и да се помъчи да го заговори. На Федър не му се говореше. Събра нещата си и слезе долу.

Седмицата му се стори много дълга. *Божичко*, каква седмица! Искаше му се да се върне към стария начин на живот. Градът С кармичните си проблеми и сега отгоре на всичко Лайла с всички проблеми на *нейната* карма вече му идваха много. Трябваше известно време да си почине.

На плота бе оставил платнената торба с цялата поща. Най-накрая се сети откъде да започне, четенето щеше да го разсее. Повдигна страничната сгъваема дъска на масата, сложи торбата, извади от нея най-горното снопче писма и ги разпростря.

Остатъка от следобеда прекара с вдигнати върху масата крака. Четеше писма, усмихваше се, мръщеше се, смееше се, отговаряше на всяко, което според него го изискваше, казваше „не“, когато молеха за нещо по възможно най-учтивия начин. Чувствуваше се като Ан Ландърс.

Лайла се размърда един-два пъти. Веднъж стана и отиде до предната част. Не беше *чак толкова* кататонична. Тишината и скуката на закотвената яхта са най-доброто лекарство в света против кататония.

Стъмваше се, когато на Федър почна да му омръзва да отговаря на писмата. Денят бе свършил. Настъпи време за почивка. Лекият дневен бриз бе изчезнал, беше тихо, ако не се брои лекото полюшване на яхтата. Каква благодат.

Взе газената лампа от пръстеновидната поставка, запали я и я сложи до мивката. Пригответи вечеря с остатъците от храната от Найак,

замисли се пак за Лайла, но не стигна до друг извод освен предишния — можеше само да чака.

Занесе храната на Лайла и видя, че е изпразнила чинията и чашата от преди. Помъчи се пак да я заговори, но тя продължаваше да мълчи.

След залеза застудя. Федър реши да не пали печката, а просто да се пъхне по-рано в спалния чувал. Денят беше дълъг и изморителен. Може би щеше да успее да напише няколко листчета върху новите книги за Уилям Джеймс.

Бяха биографични. Федър беше чел философските трудове на Джеймс, но сега искаше да задълбочи представата си с повече житейски подробности.

Особено много се интересуваше от фактическите доказателства за твърдението, че Джеймс искал „да обедини науката и религията“. Преди години то беше отблъснало Федър от Джеймс и продължаваше да не му харесва. Ако се задълбае в тази посока, погрешният извод е почти сигурен. Твърдението приличаше по-скоро на философско опростенчество на човек без ясна представа за същността на философията. Безнравствено е философията да се поставя в услуга на една или друга обществена организация или догма. Тогава една понизша еволюционна форма се мъчи да погълне по-висшата.

Федър отмести торбата с пощата от масата и сложи газената лампа върху хладилника, за да му свети през рамото. Седна и се зачете.

След известно време забеляза, че светлината отслабва, и прекъсна четенето, за да оправи фитила.

Мина още време и Федър взе дървената кутия, за да напише няколко листчета върху прочетеното.

През следващите няколко часа написа почти дузина.

По едно време вдигна глава от книгата и се послуша. Беше съвсем тихо. Само яхтата се полюшваше леко.

Нищо в книгата не подсказваше, че Джеймс е религиозен идеолог, заинтересован да докаже някакво предварително измислено заключение за религията. Идеолозите обикновено стигат до невероятни обобщения, а прочетеното показваше на Федър, че Джеймс е много далече от този тип хора. Особено в ранния период представата му за действителността се свързва с отделни конкретни неща. Той не

обича Хегел или немските идеалисти, толкова модни в младежките му години, именно *поради* прекалените обобщения в техния подход.

Но с напредването на възрастта Джеймс започва да говори все по-общо. В това няма нищо чудно. Ако не обобщаваш, не можеш да философствуваш. Ала според Федър обобщенията на Джеймс водеха към нещо твърде сходно с Метафизиката на Качеството. Разбира се, не беше изключено да е действувал „ефектът на пристанището в Кливланд“, при който интелектуалната имунна система на Федър подбираше онези черти на Джеймсовата философия, които отговаряха на Метафизиката на Качеството, и отхвърляше останалите. Все пак не вярваше да се е получило така. Всичко прочетено разкриваше съвпадения, които едва ли бяха плод на избирателно четене.

Всъщност Джеймс говори за две основни философски системи — едната нарича *прагматизъм*, другата радикален *емпиризъм*.

Джеймс е най-известен с прагматизма си — с идеята, че критерий за истинността е дали твърдението е приложимо в практиката, или е полезно. От прагматична гледна точка определението на катеричката за „заобикалям“ е вярно, защото е полезно. Прагматично казано, човекът така и не успява да заобиколи катеричката.

Както почти всички Федър винаги бе смятал, че прагматизмът ѝ практичността по същество се покриват, но когато стигна до точния цитат от Джеймс, забеляза нещо различно:

Джеймс пишеше: „Истината е вид добро, а не, както обикновено се смята, различна от доброто категория, която се съгласува с него. — И по-нататък: — Истина е името на всичко, което докаже, че е добро като вяра.“

„*Истината е вид добро.*“ Точно така. Именно това се подразбира под Метафизика на Качеството. Истината е статичен интелектуален модел в *рамките* на по-голямото множество, наречено Качество.

Джеймс се беше помъчил да направи прагматизма си популярен, като го свърже с практичността. Винаги с готовност употребяваше изрази като „парична стойност“, „резултати“ и „печалби“, за да направи прагматизма разбираем за „човека от улицата“, но така си изигра лоша шега. Прагматизмът е обвиняван от противниците си, че е опит да превърне истината в разменна монета

срещу ценностите на пазара. Джеймс побесня от неразбирането и положи много усилия да го разсее, но така и не успя да се пребори.

А Федър разбираше, че Метафизиката на Качеството избягва нападите, като пояснява, че доброто, на което се подчинява истината, е интелектуално и Динамично Качество, а не практичност. Неразбирането на Джеймс се дължеше на липсата на рамки за разграничаване на социалното качество от интелектуалното и Динамичното Качество, а през викторианския му живот те са били неопикуемо объркани. Ала Метафизиката на Качеството твърдо заявява, че практичността е *социален* модел на доброто. Безнравствено е истината да се подчинява на социални ценности, защото в такъв случай по-низшата еволюционна форма поглъща по-висшата.

Според Метафизиката на Качеството е много опасно да се смята, че само удовлетворението е критерий за всичко. Съществуват различни видове удовлетворение и някои от тях са истински нравствен кошмар. Нацистите са изпитвали удовлетворение от изстреблението на евреите. За тях то е представлявало качество. Смятали са го за практично. Но това качество е продиктувано от нискоразредни статични социални и биологични модели, чиято обща цел е да се забави еволюцията на истината и Динамичното Качество. Джеймс сигурно би се ужасил от мисълта, че нацистите са се възползували от прагматизма му, както всички останали, Федър обаче не виждаше никакъв изход от това положение. Ала според него класификацията на статичните модели на доброто, предлагана от Метафизиката на Качеството, предотвратява подобно опощяване.

Другата основна философската система на Джеймс, която по неговите думи е независима от прагматизма, е неговият *радикален емпиризъм*, според който субектите и обектите не са отправната точка на преживяването. Те са вторични. Представяват понятия, извлечени от нещо по-основно, описано от Джеймс като „непосредствения поток на живота, който осигурява материал за по-нататъшните ни размишления с неговите понятийни категории“. В основния поток на преживяването мисловните разграничения например между съзнанието и съдържанието, субекта и обекта, разума и материята не се проявяват във формата, която по-късно им придаваме. Чистото преживяване не може да се нарече физическо или психическо — то логично предшества подобно разграничение.

В последната си недовършена книга „Някои проблеми на философията“ Джеймс вметва концепцията си в едно-единствено изречение: „Винаги трябва да съществува разминаване между понятията и действителността, защото понятията са статични и прекъснати, а действителността е динамична и непрекъсната.“ Тук Джеймс бе избрал същите думи, с които Федър си служеше за основната класификация в Метафизиката на Качеството.

Към *прагматизма* и *радикалния емпиризъм* на Джеймс Метафизиката на Качеството добавя, че първична действителност, от която се раждат субектите и обектите, е *ценността*. Така прагматизмът и радикалният емпиризъм се сливат в едно цяло. Ценността, прагматичният критерий за истината, също представлява първично емпирично преживяване. Според Метафизиката на Качеството чистото преживяване е ценност. Преживяване, което не се цени, всъщност не се изживява. Двете са тъждествени. Точно тук намира мястото си ценността. Тя не е край на поредица от повърхностни научни умозаклучения, които я поставят в някакво загадъчно, неопределено поле в мозъчната кора. Ценността е в самото начало на емпиричната процесия.

В миналото емпириците са се стремели да не допускат в науката ценностите. Смятали са, че ценностите затлачват рационалното научно мислене. Но Метафизиката на Качеството пояснява, че източник на затлачването са статичните по-низши еволюционни равнища, които застрашават науката: статичните *биологични* ценности, като например биологичния страх, поставил под въпрос експеримента на Дженер с дребната шарка; статичните *социални* ценности, като религиозната цензура, заплашила Галилей с инквизиции. Метафизиката на Качеството посочва, че като емпирично отхвърля биологичните и социалните ценности, науката е права не само от рационална, но и от нравствена гледна точка, защото интелектуалните модели на науката принадлежат към по-висш еволюционен порядък в сравнение със старите биологични и социални модели.

Но Метафизиката на Качеството казва също, че Динамичното Качество — ценностната сила, която предпочита изисканото математическо решение пред измъченото или блестящия експеримент пред объркания и неясния — е съвсем друго нещо. Динамичното Качество е от по-висш нравствен порядък в сравнение със статичната

научна истина и за философите на науката е безнравствено да се стремят да го потиснат, също както е безнравствено за църквата да потиска научните методи. Динамичната ценност е неотменна част от науката. Тя е острието на самия научен прогрес.

Всичко това отговаряше на въпроса дали Метафизиката на Качеството е чужд, култов, сгрешен възглед върху нещата. Тя е продължение на основното течение в американската философия на двайсети век. Метафизиката на Качеството е форма на прагматизма, на инструментализма, според която критерий за истинността е доброто. Тя добавя, че доброто не е обществен кодекс или някакъв интелектуализиран Хегелов Абсолютен дух. Доброто се преживява пряко, всекидневно. Чрез отъждествяването на чистата ценност с чистото преживяване Метафизиката на Качеството проправя пътя за разширен поглед върху нещата, който може да предложи решение за всички аномалии, неразрешими за традиционния емпиризъм.

Федър си каза, че може да изчете всичко написано за Джеймс, но се съмняваше, че ще намери нещо по-различно от онова, което знаеше. Има време за проучване, има време и за заключения. Той изпитваше чувството, че е дошло времето на изводите. Часовникът му показваше едва девет и половина, но Федър се радваше, че денят е отминал. Смъкна фитила на газената лампа, духна пламъка, върна я на поставката и се намести в спалния чувал.

Ох, веднъж да заспи.

30.

Събуди се от някакво дърпане. Чуваха се лекият вятър и плясъкът на водата. Сигурно вятърът бе сменил посоката си. Отдавна не го беше чувал. Яхтата се изместваше леко към пристана, след известно време се дръпваше в обратната посока... и после пак към пристана... До безкрайност. Фаровете осветяваха облачното небе.

Федър винаги свързваше тези звуци и движения на яхтата с чувството на самота. Закотвената яхта, изложена на вятъра, почти винаги е на много самотно място, там, където стигат само лодките.

Звукът успокояваше. Сивото небе и вятърът предвещаваха ден, в който е най-приятно да не ходиш никъде, просто да разтребваш в кабината, да вършиш отдавна отлагани неща, да изучаваш карти и пристанищни инструкции и да планираш по-нататъшното плаване.

После Федър си спомни, че днес трябва да иде в града и да потърси нещо за ядене.

Сети се и за Лайла. Може би днес щеше да разбере дали състоянието ѝ се подобрява.

Измъкна се от спалния чувал. Стъпи на пода на кабината, но не изпита обичайното стъписване. Термометърът показваше петдесет и пет градуса по Фаренхайт. Не беше лошо.

Дължеше се на океана. Езерата и изкуствените канали във вътрешността щяха да замръзнат след не повече от месец, а водата тук едва ли щеше да се екове в лед. Приливите и теченията щяха да поддържат движението ѝ. Разбира се, от другата страна на завоя океанът никога не замръзваше, затова опасността вече беше избягната. Федър винаги можеше да се измъкне. Ледът нямаше да го хване в капана.

Изкачи се по стълбата, бутна капака и подаде глава навън.

Красота. Сиво небе. Южен вятър. Топъл вятър с океански дъх. Другите две закотвени яhti бяха изчезнали.

Завоят закриваше Манхатън и Бруклин. Отсреща в западна посока се виждаха само закотвен шлеп и висока жилищна сграда от някакъв друг свят на мили оттук.

Внезапно изпита диво усещане за свобода.

Промененият вятър бе изтласкал яхтата малко по-близо до брега. Федър забеляза и още нещо, на което предния ден не бе обърнал внимание. Брегът беше затрупан с боклуци. Имаше пластмасови бутилки, стара автомобилна гума и малко по-нататък като че стари креозотови телефонни стълбове, полузаровени в пясъка до корпуса на продънена лодка. Санди Хук приличаше на последно убежище за целия боклук на цивилизацията, довлечен от река Хъдсън.

Федър погледна часовника си. Девет часът. Беше поспал добре. Пак слезе долу, сгъна спалния чувал и прибра книгите и листчетата от предната вечер. Стъкна огън и забеляза, че запасите му от въглища ще стигнат само за два дни. След като разпали огъня, се приближи до масата и издърпа второто чекмедже отдолу нагоре. Извади всички карти на река Хъдсън, натрупа ги на купчина и ги отнесе в кутията над койката за седане. Вече нямаше нужда от тях. На тяхно място сложи свитък карти за разстоянието от Санди Хук до Кейп Мей и река Делауер. Разстла ги върху масата и ги разгледа една по една.

Бреговата линия беше изпъстрена с многобройни кръстчета, с които бяха отбелязани потънали плавателни съдове. Райгъл го беше предупредил да не навлиза към брега на Ню Джързи със североизточен вятър. Все пак му се стори, че стига времето да е хубаво, го чакат три лесни дни до Кейп Мей, с лек преход до Манаскан Инлет и по-дълъг до Атлантик Сити.

Сгъна картите и ги пхна в чекмеджето. Пригответи си лека закуска, изяде я и направи и за Лайла.

Тя беше будна, когато Федър влезе при нея. Отокът на лицето не беше спаднал особено, но Лайла пак го гледаше, *наистина* го гледаше, ставаше контактна.

— Защо се люлее яхтата? — попита тя.

— Няма страшно — успокой я Федър.

— Завива ми се свят — каза Лайла. — Спри я.

„Не само говори — помисли той, — дори се оплаква. Това вече е напредък.“

— Как ти е окото? — попита Федър.

— Ужасно.

— Можем да сложим горещ компрес или нещо подобно.

— А, не.

— Е, добре тогава, нося ти закуската.

— На острова ли сме?

— В Санди Хук, Ню Джързи.

— Къде са останалите?

— Къде?

— На острова — рече Лайла.

Федър не знаеше за какво говори тя, но нещо му подсказваше да не я пита.

— Не сме на остров, до малък нос сме. Няма никой, поне в тази част. Наоколо се търкалят само боклуци.

— Знаеш за какво говоря — настоя Лайла.

Той усети, че положението ще се усложни. Ако отхвърлеше думите ѝ, тя щеше да отхвърли *него*. Само това оставаше! Лайла се опитваше да стигне до него. Федър трябваше да измине своята част от пътя.

— Всъщност доста прилича на остров — каза той.

— Ще дойде Ричард.

— Райгъл ли?

Лайла не отговори. Федър предположи, че наистина става дума за Райгъл. Не познаваше друг Ричард.

— Райгъл каза, че отива в Кънетикът да продаде яхтата си — обясни Федър. — Сега сме в Ню Джързи и не вярвам да дойде насам.

— Е, готова съм — каза Лайла.

— Хубаво. Много хубаво. Ще изляза да купя нещо за ядене. Искаш ли да се поразходиш с мен?

— Не.

— Добре. Почивай си на спокойствие.

Федър излезе и затвори вратата зад себе си.

Готова за какво, недоумяваше той, докато влизаше в главната кабина. Всички искат да ти наложат собствения си филм. Все едно да разговаряш с религиозен фанатик. Не можеш да спориш с нея, трябва само да намериш някаква допирна точка. Разбира се, Лайла вече се чувствуваше по-добре, но беше много далече от пълното възстановяване.

Не беше сигурен дали е безопасно да я остави сама. Нямахше обаче друг избор. Въпреки всичко беше по-безопасно, отколкото на

брега, където тя можеше да реши да разговаря с хората от другите яхти. Един Господ знае какво ще се случи тогава.

Според картата съвсем близо до брега минаваше шосе и там на автостоп Федър можеше да стигне в Хайландс ъв Нейвсинк, градче на три мили на юг, където сигурно щеше да намери магазин.

Извади портфейла си от малкото чекмедже, напълни го с двайсетачки и взе от шкафчето до масата две платнени торби за покупките. Каза довиждане на Лайла, слезе от палубата в лодката и загреба към брега.

Плажната ивица бе покрита със ситен сивкав пясък. Стъпи върху него, издърпа лодката далеч от водата и я завърза за стърчаща от голям стълб желязна пръчка. Боклукът, който беше забелязал още от яхтата, се търкаляше навсякъде. Федър се загледа в него, докато вървеше към шосето — стъклени бутилки, многобройни избелели от водата парчета дърво със заоблени ъгли и краища, стелка от обувка, очукана кутия от бира „Будвайзер“, някакви стари възглавници и дървено локомотивче играчка.

Зачуди се дали няма да попадне на кукла като онази в ръцете на Лайла, но не видя.

Малко по-нататък се търкаляше пластмасова чашка за кафе, после още една, още обгорели дъски с ръждясали стоманени пирони, които трябваше да прескача. Всичко изглеждаше овехтяло и избеляло. Като че ли беше довлечено от водата, а не изхвърлено от туристи. Мястото беше прекалено неприветливо за туристи. Странно как можеше да е толкова близо до Манхатън и същевременно да изглежда така отдалечено и провинциално. Дори „провинциално“ не беше точната дума. Освен че беше изоставена, местността не се отличаваше с нищо особено. Виждаха се само останки от най-различни неща. И от растителността имаше само остатъци.

Зад боклуците растяха някакви вечнозелени храсти, които приличаха на тисове или хвойна. По други храсти се мяркаха само отделни червени листа. Още по-нататък имаше различни видове блатни треви — повечето бяха пожълтели, но тук-там все пак се зеленееха. Изглеждаха чисти и крехки като праисторически растения.

В далечния край на блатото до изоставения дневен фар стоеше бяла чапла.

Федър намери шосето по указанията в картата — добре асфалтирано, чисто, запустяло. Беше му приятно да се поразтъпче.

Смрадликата тъкмо беше почнала да почервенява.

Още един път. Колко ли вече бе извървял?

Октомври беше подходящ месец за пътуване на автостоп.

Федър тръгна към шосето с дървета и храсти от двете страни, някак изненадан, че се е озовал точно тук. Динамично.

Лайла говореше. Това беше постижение. Показваше, че Федър е на верен път.

Думите ѝ за острова и Райгъл не звучаха много смислено, но с времето всичко щеше да си дойде на мястото. Важното беше да не пресилва нещата, за да не се получи противопоставяне. Щеше да е любопитно човек като Лайла да се изпрати на лечение в Самоа, но нямаше как. Лошото при лудостта е, че тя е извън всякаква култура. Тя е култура сама за себе си. Притежава собствена действителност, която *нищо една друга* култура не е в състояние да забележи. Точно тук трябва да се постигне примирение. Не беше изключено културата на Лайла да се справи с положението сама, ако през следващите няколко дни Федър я оставеше на мира.

Не се канеше да праща Лайла в болница. Беше решил. В болницата само щяха да я натъпчат с лекарства и да ѝ кажат да се приспособи. Нямаше обаче да забележат, че тя вече се приспособява. Точно това е лудостта. Тя се приспособява към нещо. Лудостта е приспособяване. Тя невинаги е стъпка в погрешна посока, може да е междинна стъпка в правилна посока. Лудостта не е непременно заболяване. Може да е част от лечението.

Федър не беше специалист по въпроса, но му се струваше, че проблемът за „лекуването“ на лудия прилича на проблема за „лекуването“ на един мюсюлманин, комунист, републиканец или демократ. Няма да постигнеш особен напредък, ако само им втълпяващ колко грешат. Убедиш ли моллата, че всичко ще придобие по-голяма ценност, ако той смени вярата си с християнството, успехът е не само възможен, но и твърде вероятен. Но ако не го убедиш, по-добре се откажи. Ако убедиш Лайла, че е по-ценно да смята „бебето“ си за кукла, а не куклата за бебе, състоянието ѝ на „лудост“ ще се облекчи. Но не преди това.

Куклата сякаш беше решение на някакъв неизвестен на Федър проблем, останал може би още от детството. Най-важното беше да поддържа заблудите ѝ и после бавно да я откъсне от тях, вместо да се бори срещу тях.

Почти всеки философ веднага би забелязал капана: думата „заблуда“. Заблуден е винаги *другият*. Или самите ние в миналото. Сегашното ни „аз“ никога не е „заблудено“. В заблуда изпадат цели групи хора, а самите ние сме извън тях. Ако се включим в групата, заблудата се превръща в „мнение на малцинството“.

Заблудите на лудостта не се споделят групово. Един човек не е смятан за луд, ако има и други единомишленици. Лудостта не е заразно заболяване. Ако му повярва един или още двама-трима, вече става дума за религия.

Затова когато по улиците в Италия и Испания нормални зрели мъже носят статуи на Христос, те не изпадат в заблудите на лудостта. Те се занимават със съдържателна религиозна дейност, защото са много. Но ако Лайла влачи навсякъде със себе си гуменото изображение на дете, ще я възприемат като луда, защото е самичка.

Ако попиташ един католически свещеник дали вярва, че нафората наистина е Христова плът, той ще отговори утвърдително. На въпроса: „Символично ли имате предвид?“, той ще каже: „Не, буквално.“ По същия начин, попиташ ли Лайла дали куклата в ръцете ѝ е мъртво бебе, тя ще отвърне „да“. Ако я попиташ: „Символично ли?“, тя ще обясни: „Не, буквално.“

Според общоприетото мнение, докато не разбереш, че нафората наистина е плътта на Христос, няма да разбереш и светата литургия. Със същия успех можеш да кажеш, че ако не възприемеш куклата като истинско бебе, никога няма да разбереш Лайла. Тя е култура с един-единствен представител. Религия на един човек. Основната разлика е, че още от времето на Константин християнството се крепи на огромни модели на обществена власт. Лайла няма подкрепа. Едноличната религия на Лайла няма шансове.

Все пак сравнението не е съвсем правомерно. Според Федър, ако се сведат само до статуи, нафори и други външни белези, водещите религии в света биха изчезнали много отдавна под въздействието на научните знания и културните промени. Причината за оцеляването им се корени другаде.

Да се поставя религията и лудостта на една плоскост за сравнение звучи като богохулство, но Фeдър целеше не да омаловажи религията, а да обясни лудостта. Той беше на мнение, че интелектуалното разделяне на темата за нормалността от темата за религията е затруднило изясняването и на двете.

Според сегашния субектно-обектен възглед за религията, който традиционно е премълчаван, за да не дразни фанатиците, религиозният мистицизъм и лудостта са едно и също нещо. Религиозният мистицизъм е интелектуалният отпадък. Той е остатък от тъмното суеверно минало, когато никой не е знаел нищо и светът е затъвал все по-дълбоко в мръсотия, болести, нищета и невежество. А тази заблуда не се нарича „лудост“ само защото обхваща прекалено много хора.

По същия начин съвсем доскоро източните религии и култури се класифицираха като „изостанали“, затънали в болести, бедност и невежество поради безнадеждния си мистицизъм. И ако не беше явлението Япония, изведнъж отскубнала се от привидно поизостаналите субектно-обектни култури, културната имунна система на това схващане щеше да си остане непоклатима.

Метафизиката на Качеството отъждествява религиозния мистицизъм с Динамичното Качество. Според нея привържениците на субектно-обектните възгледи са почти прави, когато поставят знак за равенство между религиозния мистицизъм и лудостта. Двете понятия са почти тъждествени. И лудите, и мистиците са се освободили от традиционните статични интелектуални модели на собствената си култура. Единствената разлика е в това, че лудият преминава към личен статичен модел, а мистикът се отказва от всички статични модели в полза на чистото Динамично Качество.

Метафизиката на Качеството посочва, че докато се ограничава в субектно-обектния метафизичен светоглед, психиатрията неизбежно ще търси изход от лудостта в моделите, а не в мистичното. Точно както индианците чоктоу не различават синьото от зеленото или говорещите хинди не различават леда от снега, съвременната психология не може да отдели действителността, вместена в модели, от действителността без модели и затова не разграничава лудите от мистиците. Те й изглеждат еднакви.

Когато в един от диалозите си Сократ казва: „Велика благодат може да дойде при нас чрез лудостта, при условие че лудостта е божи

дар“, психиатрите не разбират за какво точно говори той. Или когато същото отношение проличава в израза „Не е сам“, който означава „Не е сам, а е с Бога“, те пренебрегват израза, понеже се коренял в невежеството и суеверието.

Ето още една проява на „ефекта на Кливландското пристанище“, при който не виждаш онова, което не търсиш, защото вгледаме ли се в досегашната ни култура, веднага ще съзрем връзките между разбирането на лудостта и разбирането на религията. Метафизиката на Качеството може да обясни дори представата за лудостта като „обладание от дявола“ със стремежа на низшия биологичен модел — „дявола“, да превъзмогне по-висшия модел — съобразяването с културните схващания.

Според Метафизиката на Качеството обичайните подходи към лудостта — приспособяването към културните модели и изолирането в психиатрия — не са единственият изход. Другото решение е да премахнем *всички* статични модели, ненормални и нормални, за да намерим независимата от тях основа на действителността — Динамичното Качество. Метафизиката на Качеството смята за безнравствено нормалните да налагат принудително културата си, като потискат Динамичните пориви, водещи до лудост, защото в такъв случай низшата еволюционна форма се стреми да погълне висшата. Статичните социални и интелектуални модели са само междинни еволюционни звена. Те са добри слуги на живота, но ако им позволим да станат господари, го унищожават.

Тази теория предлага решения на някои загадки в сегашното лечение на лудостта. Така например лекарите знаят, че шокотерапия е „ефикасна“, но никой не знае защо.

Метафизиката на Качеството дава обяснение. Шокотерапия е ценна не защото връща лудия към нормалните културни модели. Тя *не* постига това. Ценна е, защото разрушава *всички* модели, и личните, и на културата, и оставя пациента временно в Динамично състояние. Шокът само засилва ефекта от онова, което бихме постигнали, ако ударим силно болния по главата с бейзболна стик. Пациентът просто изпада в безсъзнание. Всъщност Уго Черлети разработва методиката на шокотерапията точно за да постигне ефекта от удара по главата, като избегне риска от повреда на черепа.

Но в субектно-обектните теории не се отчита обстоятелството, че това състояние на безчувственост без никакви модели е ценно за съществуването. След като пациентът изпадне в него, психиатрите, разбира се, не знаят какво да правят и затова пациентът често пак се връща към лудостта и трябва отново и отново да бъде докарван до състояние на безчувственост. Понякога обаче той изживява за миг мъдростта на дзен, вижда колко са повърхностни и личните му модели, и моделите на културата, разбира, че едните ден след ден му носят електрошокове, а другите го освобождават от плена в психиатричното заведение, и взема мъдрото мистично решение да се измъкне на всяка цена.

Ориентираната към ценностите метафизика обяснява още една загадка в лечението на лудостта — значението на спокойствието, тишината и уединението, векове наред основното лечение за психичноболните. Те са оставяни на мира. По ирония на съдбата на психиатрите и лекарите не се признава точно това, с което се справят най-добре. Може би се страхуват да не би някой войнствен журналист или друг реформатор да се появи и да извика: „Погледнете затворените тук нещастници, които няма с какво да се занимават. Това е нечовешко отношение.“ Ето защо за тази страна от лечението не се тръби много. Лекарите знаят, че е ефикасна, но няма как да я обосноват, защото в културата им е залегнало убеждението, че да не правиш нищо е равносилно на това да правиш нещо лошо.

Метафизиката на Качеството посочва, че случайните прояви в психиатриите, които иначе са съвсем съзнателни при мистичното вглъбяване, са естествен човешки процес, наречен на санскрит *дхяна*. В нашата култура *дхяна* се превежда с мъглявото „медитация“. Както мистиците открай време търсят манастирите, ашрамите и отшелничеството заради уединението и тишината, така и психичноболните се лекуват чрез изолация на сравнително спокойни, строги и тихи места. Понякога в резултат на монашеското оттегляне в мълчалива самота пациентът постига състояние, което Карл Менингер описва като „по-добре от излекуван“. Той всъщност се чувства по-добре, отколкото преди да полудее. Федър предполагаше, че в редица от тези възприемани за „случайни“ явления пациентът сам се научава да не се придържа към каквито и да е статични идейни модели — културни, лични или други.

В психиатрията *дхяна* се подценява и често се разрушава, защото няма метафизична основа за научното ѝ разбиране. Но сред религиозните мистици, особено на Изток, *дхяна* се изучава много интензивно.

Отношението на Запада към *дхяна* е блестящ пример за това, как статичните модели на културата могат да накарат нещо да не съществува, дори когато то наистина съществува. В западната култура хората са напълно убедени, че не медитират, когато всъщност правят точно това.

Яхтата се бе появила именно заради *дхяна*. Федър я купи, за да има къде да се уедини на тихо и незабележимо място, да се вгълби в себе си и да е такъв, какъвто иска, а не за какъвто го мислят или искат да бъде. Не смяташе, че само неговата яхта служи за тази цел. Нали винаги такава е било предназначението на лодките... и на крайморските вили... на къщите край езерата... туристическите пътеки... игрищата за голф... Зад всички тях се крие потребността от *дхяна*.

И отпуските... колко сполучливо е намерена думата — „отпускам“... това е *дхяна* — пускам, изхвърлям от живота статичните боклуци и изпадам в състояние на безгранично спокойствие.

Точно това преживяваше в момента Лайла: огромно *отпускане*, изчистване на боклука от нейния живот. Вкопчила се е в някакъв нов модел, защото вярва, че той отхвърля стария. Но трябва да изпразни живота си от всички стари и нови модели и за известно време да изпадне в състояние на празнота. В такъв случай културата има нравственото задължение да не ѝ пречи. Най-моралната дейност е да създаваш пространство, където животът да се движи напред.

Метафизиката на Качеството свързва религиозния мистицизъм с Динамичното Качество, но би било голяма грешка да смятаме, че тя възприема статичните вярвания на някоя конкретна религиозна секта. Според Федър сектантската религия е статично обществено отклонение от Динамичното Качество и макар за различните секти отклонението да не е еднакво, нито една от тях не казва цялата истина.

Любимият му християнски мистик беше Йоханес Екхарт, който казва: „Искаш ли да си съвършен, недей да се вайкаш за Бога.“ Екхарт посочва дълбока мистична истина, но човек си представя колко са му

ръкопляскали статичните църковни власти. Те произнасят срещу него присъдата: „Хлевоуст, припрян и вероятно еретик.“

От наблюденията си Федър бе стигнал до заключението, че вярващите и свещениците във всяка религиозна общност, съжителствуват като кучето и котката. Всяка от двете групи има нужда от другата, но изпитва към нея силна неприязън.

Известна е поговорката „Нищо не ядосва епископа така, както присъствието на светец в епархията му.“ Беше една от любимите на Федър. Динамичните възгледи на светеца го правят непредсказуем и неконтролируем, а епископът има запълнен график за религиозни церемонии — събиране на средства, плащане на сметки, срещи с паството. Светецът ще съсипе всичко, ако към него не се проявява дипломатичност. Дори *тогава* може да направи нещо съвършено неочаквано и да разочарова всички. Каква бъркотия! Епископите може да се мъчат години, десетилетия и дори векове, за да оправят ада, създаден от светеца само за един ден. Най-типичният пример е Жана д'Арк.

Във всички религии епископите се стремят да украсят Динамичното Качество с всякакви статични тълкувания, защото така им налага собствената култура. Тълкуванията обаче са златни лози, които се увиват около дървото, засенчват слънчевата светлина и постепенно го задушават.

Федър чу, че отзад се приближава кола. Когато звукът се засили, вдигна палец и колата спря. Каза, че търси магазин за хранителни стоки, и шофьорът го откара в Атлантик Хайландс, където и без това отиваше. В супермаркета Федър напълни платнените торби с всички продукти, които му се сториха хубави, и после пак успя да се качи на автостоп до отклонението за Санди Хук. Метна на рамо натежалите торби с надеждата, че ще мине друга кола, но се излъга.

Отново се замисли за лудостта на Лайла, за връзката ѝ с религиозния мистицизъм и за начина, по който Метафизиката на Качеството включва в разума и едното, и другото. Разсъждаваше как щом се постигне единението и Динамичното Качество се отъждестви с

религиозния мистицизъм, се надига лавина от информация за същността на Динамичното Качество. Разбира се, голяма част от религиозния мистицизъм е просто долнопробен „вой за Бога“, но ако се потърсят източниците и воят не се възприема прекалено буквално, изникват доста интересни неща.

Много отдавна, още когато за пръв път се зае с идеята за Качеството, Федър стигна до извода, че щом Качеството е първоизточник на възприятията ни, ще го разберем най-добре, ако се върнем към зората на историята, когато този източник сигурно не е бил така задръстен от съвременния потоп от статични интелектуални модели на знанието. Проследи корените на Качеството до древногръцката философия, не вярваше, че може да се върне още по-назад. После си даде сметка, че има възможност да стигне до времената *преди* древногръцките философи, до реториците.

Обикновено философите твърдят, че идеите им са възникнали от „природата“ или понякога от „Бога“, но според Федър подобни твърдения не бяха съвсем точни. Изучаваният от философите логичен строй на нещата произлиза от „митоса“. Митосът е културата на обществото и реториката, която културата трябва да създаде преди философията, става възможна. Повечето древни религиозни слова са глупости, но така или иначе те са *родили* съвременното научно слово. Тезата за „митосът преди логоса“ съответствува на твърдението на Метафизиката на Качеството, че интелектуалните статични модели на качеството се градят върху социални статични модели.

Докато се ровеше в историята на древна Гърция, във времето на прехода от митоса към логоса, Федър забеляза, че древногръцките реторици, софистите, наричат учението си *арете*, синоним на Качеството. Викторианците превеждат *арете* като „добродетел“, но викторианската „добродетел“ предполага полово въздържание, предвзетост и високомерно чувство за превъзходство в праведността. Древните гърци нямат предвид нищо подобно. От ранната им литература, особено от поезията на Омир се вижда, че *арете* е ключово, жизненоважно понятие.

Федър беше сигурен, че не може да стигне по-назад от Омир, докато един ден не попадна на изненадваща информация. Прочете, че лингвистичният анализ може да ни отведе назад във времето на митоса още преди Омир. Старогръцкият не е най-старият език. Той произлиза

от един много по-ранен език, наречен праиндоевропейски. От него няма запазени писмени паметници, но учените го възстановяват на основата на приликите между санскрит, гръцки и английски и доказват, че те са издънки на общ праисторически език. След хилядолетно откъсване от гръцкия и английския езикът хинди продължава да използва думата „ма“ за „майка“. „Йога“ прилича на „иго“ и мое да се преведе със същата дума. Индийската титла „раджа“ звучи като „регент“, защото и двете понятия идват от праиндоевропейския. Днес праиндоевропейският речник съдържа над хиляда думи с установени производни в над сто езика.

Просто от любопитство Федър реши да провери дали е включен и думата *арете*. Погледна на буквата „а“ и се разочарова. После прочете, че древните гърци са се отклонили от праиндоевропейския правопис. Един от греховете им бил добавянето на представката „а“ към редица праиндоевропейски корени. Тогава Федър потърси *арете* на буквата „р“. Този път вратата се откри.

Праиндоевропейският корен на *арете* е морфемата „рт“. Тя се съдържа в цялата съкровищница от думи освен *арете*: „аритметика“, „аристократ“, „артист“, „реторика“, „обред“, „ритуал“, „сътворен“, английската дума за „стойност“ и „right“ със значение „десен“ и „правилен“. С изключение на „аритметика“ всички тези думи имат далечна словесна прилика с Качеството. Федър ги изследва внимателно, без да бърза, мъчеше се да предположи какви възгледи, какъв светоглед са определили обособяването на тази група от думи.

При първата поява на морфемата в думите „аристократ“ и „аритметика“ Федър я свърза с идеята за „първо“. „Рт“ означаваше „пръв“. После в „артист“ и „сътворен“ възникна асоциацията с „творец“ и „свързан с красотата“. „Ритуал“ предполагаше подреденост и повторяемост. А думата „right“ имаше две значения: „десен“ и „морално и естетически правилен“. Обединяването на всички тези значения даваше по-пълна представа за значението на морфемата „рт“. „Рт“ означаваше „първата сътворена красива повторяема подреденост на нравствената и естетическата правота“.

Интересно беше да се отбележи, че и днес аритметиката продължава да заема точно такова място сред науките.

По-късно Федър откри, че макар и евреите да са „отвъд реката“ и да не са част от праиндоевропейската група, те имат сходно понятие —

аретон, със значение „Единственият“, което било толкова свещено, че не бивало да се произнася гласно.

Въпросът за дясната ръка също будеше интерес. Федър бе попаднал на антропологическа книга, озаглавена „Господството на дясната ръка“. Авторът Робер Херц доказваше, че заклеияването на левичарството като „зловещо“, дума, която в някои езици е запазила връзката си с латинската дума „ляв“, е почти универсална антропологична особеност. Съвременната култура от двайсети век е едно от малкото изключения, но дори и днес, когато се полага клетва пред съда, когато военните отдават чест или президентът встъпва в длъжност и изразява съгласието си да се придържа към първата сътворена красива повторяема подреденост на нравствената и естетическата правота в своята страна, изискването е да се вдигне дясната ръка. Същото се иска от децата, които се заклеват пред знамето като символ на племенната красота и моралната правота. Праисторическото „рт“ е все още сред нас.

В праиндоевропейската находка имаше само едно нещо, което смущаваше Федър — отначало той се мъчеше да го прикрие, но то упорито изплуваше отново. Групираните значения се различаваха от неговото тълкуване на *арете*. Подтекстът им беше „значителност“, ала формална, обществена, процедурна и измислена — почти антоним на Качеството, за което Федър говореше. Въпреки че означаваше „качество“, морфемата „рт“ насочваше към статично, а не към Динамично качество. Искаше му се да е иначе, но едва ли щеше да стане. Ритуал. Най-малко от всичко желаше *арете* да означава точно това. Лошо. Викторианският превод на *арете* като „добродетел“ сякаш беше по-сполучлив, тъй като „добродетел“ предполага ритуално съобразяване с нормите в обществото.

Изпаднал в мрачно настроение, замислен над различните тълкувания на морфемата „рт“, Федър се натъкна на още едно „откритие“. Този път вече бе сигурен, че е стигнал до самия край на веригата Качество—*арете*—рт. Но тогава от напластените спомени разумът му изрови още една дума, за която не беше мислил и чувал от много отдавна:

Рта^[1]. Беше санскритска и Федър се сети какво означава — „рта“ е „космичният ред на нещата“. После си припомни прочетеното някъде твърдение, че санскритският език се смята за най-близък до

праиндоевропейските корени може би поради езиковите модели, ревностно запазени от индуистките жреци.

„Рта“ изплува в паметта му заедно с картината на обляна от слънчева светлина класна стая с изцапани с тебешир светлокафяви стени. В предната ѝ част господин Мукерджи, изпотеният, облечен с *дхоти* брамин, който тъпчеше главите на събралите се ученици със санскритски думи — „адвайта“, „майя“, „авидя“, „брахман“, „атман“, „прана“, „самкия“, „висиштадвайта“, „Ригведа“, „упанишад“, „дарсана“, „дхяна“, „ниайя“ и така нататък. Всеки ден им даваше нови думи с лека усмивчица, която подсказваше, че ги чакат още стотици.

Федър седеше на изтъркания дървен чин до стената в дъното на класната стая, потеше се и се дразнеше от бръмченето на мухите. Жегата, светлината и мухите свободно влизаха и излизаха от отворите в отсрещната стена, които бяха без стъкла, защото в Индия няма нужда от тях. Тетрадката беше влажна там, където опираше ръката му. Писалката се плъзгаше по влажното петно, затова трябваше да пише около него. Обърна страницата и видя, че влагата се е просмукала и на следващата страница.

Мъчеше се да запомня в горещината значенията на думи като „аджива“, „мокша“, „кама“, „ахимса“, „сушепти“, „бхакти“, „самсара“. Те минаваха като облаци през съзнанието му и се изпаряваха. През отворите в стената се виждаха истинските облаци — грамадни, мусонни, издигащи се нагоре на повече от хиляда стъпки — и кравите синдхи с бели гърбици, приведени за паша под тях.

Смяташе, че още преди години напълно е забравил всички тези думи, но сега пак изплува „рта“. „Рта“ от най-старата част на „Ригведа“, която пък на свой ред беше най-старият писмен паметник на индоарийския език. Богът слънце, Сурия, започваше пътешествието си с колесница по небето от „рта“. Варуна, богът, чието име носеше градът, където учеше Федър, беше главната опора на „рта“.

Варуна бе всезнаещ. Описваха го като неизменен свидетел на истината и лъжата у хората, като „вечния трети, когато двама заговорничат“. Беше богът на праведността, пазител на всичко ценно и добро. Според текстовете най-отличителната черта на Варуна е неотклонното му придържане към висшите принципи. По-късно го засенчва Индра, богът на гръмотевиците и унищожител на враговете

на иидоарийците. Но всички богове се възприемаха като „пазители на рта“, потърсили правотата и осигурили нейното възтържествуване.

Един от старите учебници на Федър, написан от М. Хирияна, съдържаше сполучливо обобщение: „Рта етимологично означава «пътека» и първоначалният му смисъл е «космичен ред», поддържан от всички богове, но по-късно придобива значението «правота», така че боговете стават пазители на света не само от физическата бъркотия, но и от нравствения хаос. Едната идея се съдържа в другата: във Вселената има ред, защото тя е управлявана от праведни ръце...“

Физическият ред във Вселената е и нравствен ред. „Рта“ означава и двете. Точно съвпаднаше с това, което твърдеше Метафизиката на Качеството. Идеята не беше нова. Беше най-древната идея, позната на човека.

Според Федър отъждествяването на „рта“ и *арете* беше изключително ценно, защото показваше мащабната историческа панорама на основния конфликт между статичното и Динамичното Качество. То обясняваше защо *арете* означава „ритуал“. „Рта“ също значи „ритуал“. Но за разлика от гърците индусите в хилядолетната си културна еволюция винаги са обръщали внимание на конфликта между ритуала и свободата. Решаването му от будистката философия и веданта е едно от великите постижения на човешкия ум.

Първоначалното значение на „рта“ по време на така наречения „брамински“ период от историята на Индия се изменя в посока към крайно ритуализирани статични модели, много по-строги и подробни от познатите в западната религия. Хирияна пише:

„Съществуването на няколко божества на природата първоначално цели да се спечели тяхната благосклонност към земния и отвъдния живот. Тогава молитвите естествено са придружавани от прости дарове, като например зърно и биволско масло. Но с времето формата на обожествяване се усложнява, възникват сложните жертвоприношения и отделната класа на професионалните жреци, за които се смята, че единствено са способни да ги извършват. В по-късните химни се съдържат алюзии за обреди с много голяма продължителност, при които човекът, поискар да направи жертвоприношение, кани няколко жреци. През този период се променя духът на жертвоприношенията. Идеята вече не е боговете да се умилостивят, за да проявят благосклонност или

да предотвратят някаква опасност. Все повече се налага идеята те да бъдат принудени да сторят именно онова, което иска от тях човекът, направил жертвоприношението...

Замисълът на жертвоприношението се изменя съществено и това също води до промяна на взаимоотношенията между богове и хора. Вече се държи изключително много на най-строго спазване на всички подробности, свързани с ритуалите, смята се, че положителният резултат ще последва автоматично в земния или отвъдния живот... Ето как точността в изпълнението на ритуалите се издига до равнището на природните закони и нравствената чистота.“

„Никак не е трудно да се открият подобни условия и в съвременния свят“ — помисли Федър.

Но индуският опит има значение, защото разпадането на Динамичното Качество в статично качество не слага край на процеса. След периода на „брамините“ идват периодът на Упанишадите и разцветът на индуската философия. В Индия Динамичното Качество се възражда в рамките на статичните мисловни модели.

„«Рта» — пише Хирияна — почти изцяло престава да се използва в санскрит, но... под името «дхарма» все същата идея заема изключително важно място в по-късното индуско светоусещане.“

По-разпространеното значение на „дхарма“ е „религиозно достойнство, за което се предполага, че действа невидимо и осигурява добруването на човека в бъдеще тук или другаде. Затова се смята, че определени жертвоприношения ще отведат човека на небето след края на земния му живот, а други ще му донесат богатство, деца и още желани неща в настоящия живот.“

Но авторът добавя, че „понякога думата се използва като изцяло нравствено понятие и означава правилно или праведно поведение, чийто резултат е нещо добро“.

„Дхарма“ също както „рта“ означава „това, което свързва нещата“. Тя е основата на реда. Равносилна е на праведността. Тя е етичната норма, устойчивото състояние, което носи на човека пълно удовлетворение.

„Дхарма“ е дълг. Но не външен, наложен произволно от останалите. Не изкуствен набор от възприети условности, които могат да се изменят или отменят чрез закони. Нито пък е вътрешен дълг, който всеки произволно избира по съвест. „Дхарма“ стои над

въпросите кое е вътрешно и кое — външно. „Дхарма“ е самото Качество, принципът на „правотата“, който определя строежа и целта на еволюционното развитие на живота и на все по-дълбокото разбиране на създадената от живота вселена.

В индуистката традиция „дхарма“ е относителна и зависи от условията в обществото. Тя винаги има обществено измерение. „Дхарма“ е нишката, което обединява обществото. Това значение отговаря на древните корени на понятието. Но според съвременната будистка мисъл „дхарма“ се превръща в свят на явленията — предмет на възприятия, размишления или осъзнаване. Столът например не се състои от атоми вещество, а от „дхарми“.

Подобно твърдение е съвсем неразбираемо за традиционната субектно-обектна метафизика. Как така столът се състои от отделни малки нравствени структури? Но ако приложим Метафизиката на Качеството и видим, че столът е неорганичен статичен модел, че всички статични модели са съставени от ценности и че ценността е синоним на нравствеността, нещата започват да се изясняват.

На Федър му хрумна, че може би точно тук се крие обяснението защо работниците в Япония, Тайван и други страни в Далечния изток поддържат качеството на работата далеч над равнището на Запад. В миналото традиционното отрицателно отношение на мистиците към неорганичните статични модели, „природните закони“, е задържало развитието на създадените от науката технологии, но след като хората от Изтока се научават да преодоляват този предразсъдък, нещата се променят. Ако принадлежиш към културна традиция, според която електронната схема е главно нравствена структура, а не купчина вещество, е по-лесно да осъзнаеш нравствената си отговорност за качеството на работата.

Федър е убеден, че сплотеността на източните общества и способността на хората там да работят безропотно часове наред не са генетично, а културно обусловени. Те са плод на „дхармата“, осмислена още преди векове, и на начина, по който тя съчетава свободата и ритуала. На Запад прогресът като че ли представлява поредица от спазматични взривове на свобода и ритуали. Революцията на свободата срещу старите ритуали ражда нов ред, който скоро се превръща в остарял ритуал, срещу него се надига следващото поколение и така до безкрай. На Изток има множество конфликти, но

исторически този конкретен конфликт не е преобладаващ. Федър си го обясняваше с това, че „дхармата“ обхваща без противоречия и статичното, и Динамичното Качество.

Така например от литературата за дзен-будизма и от неговото настойчиво търсене на „неписаната дхарма“ ще си помислим, че той е върл противник на ритуала, изразен в „писаната дхарма“. Това обаче не е вярно. Всекидневието на монаха, посветил се на дзен-будизма, представлява *низ* от ритуали, час след час, ден след ден, цял живот. Никой не му казва да разруши статичните модели, за да открие неписаната „дхарма“. От него се иска да ги усъвършенствува!

Това противоречие се обяснява с убеждението, че човек не се освобождава от едни статични модели, като се опълчва срещу тях с други. Този подход понякога се описва като „лошата карма, която преследва опашката си“. От статичните модели се освобождаваме, като ги приспиваме. Иначе казано, усъвършенствуваме ги до такава степен, че те се превръщат в несъзнателна част от природата ни. Толкова свикваме с тях, че забравяме за съществуването им и те изчезват. Именно сред най-еднообразната скука на статичните ритуални модели се ражда Динамичната свобода.

Федър не намираше нищо лошо в тази ритуална религия, стига ритуалите да се разглеждат само като статичен портрет на Динамичното Качество, като сигнал за Динамично Качество в обществото, където господствуват моделите. Но винаги съществува опасността ритуалите, статичните модели, да се отъждествят с онова, което олицетворяват, и по такъв начин да разрушат Динамичното Качество, което по принцип би трябвало да бранят.

Пътят изведнъж се изчисти от гъстата зеленина отстрани и пред Федър се ширна океанът.

Той спря за миг край плажа, загледан в безкрайния низ от вълни, които прииждаха бавно откъм хоризонта.

Тук южният вятър беше по-силен, стана му хладно. Духаше равномерно, като истински попътен вятър. Нищо не го спираше над необятната океанска повърхност. „Огромна празнота и нищо свято.“ Ако изобщо можеше да има видима, конкретна метафора за Динамичното Качество, тя беше пред Федър.

Тук плажът изглеждаше много по-чист, отколкото от другата страна, и Федър с удоволствие би се поразходил, но трябваше да се

върне при яхтата.

... И при Лайла.

Откъде ли да започне с нея? Това беше въпросът. Тълкуването на Качеството в светлината на „рта“ би довело до извода, че и трябва повече ритуал — не ритуалът, който се бори срещу Динамичното Качество, а ритуалът, който го възплъщава. Какъв ритуал обаче? Лайла нямаше да се подчини на нито един. Тя се бореше точно срещу ритуалите.

Но може би това беше отговорът. Проблемът на Лайла не беше, че и липсва Динамична свобода. Едва ли имаше по-голяма свобода от нейната. Сега тя се нуждаеше от стабилни модели, в които да вмести свободата си. Трябваше по някакъв начин да се включи повторно в ритуалите на всекидневието.

Откъде ли да започне?...

... Може би от куклата. Тя трябваше да се откаже от нея. За *такава* религия нямаше да спечели никого. Колкото повече се вкопчваше в куклата, толкова по-голяма беше вероятността статичният модел да се втвърди. Отбранителните модели са дори по-лоши от моделите, от които бягаше! Сега Лайла трябваше да бяга от два вида модели — моделите на културата и своите собствени.

... Федър се замисли възможно ли е отбранителните модели да се приспят чрез куклата. Просто да приемат, че куклата е истинското й дете, и отношението към нея да притъпи копнежите. Лайла казва, че куклата, детето й, е мъртво. Мисли, че е на някакъв остров. Защо да не погребат куклата с всички подобаващи почести?

Би било ритуал, реши Федър. Точно от това изпитва нужда Лайла. Федър не бива да се бори срещу нейните ритуали. Трябва да ги обединява. Тя сякаш вече го възприема като някакъв свещеник. Защо да я разочарова? Може да се възползува от изградения у нея образ, за да погребне моделите на лудостта й заедно с куклата. Ще е доста театрално и престорено, но нали точно това са погребенията: театър. Разбира се, че не за трупа, те помагат да се сложи край на копнежите и старите модели на живите, които трябва да продължат по-нататък. За Лайла погребението щеше да е истинско. Куклата вероятно възплъщаваше всички положени някога за нея грижи.

„Рта“. Ето какво липсваше в живота й. Ритуал.

Да се явяваш на работа в понеделник сутрин е „рта“. Седмичната заплата в петък следобед е „рта“. Да влезеш в бакалията и да напазаруваш храна за децата е „рта“. Да плащаш с петъчните пари е още повече „рта“. Целият механизъм на обществото отначало докрай е „рта“. Точно от това се нуждаеше Лайла.

Федър само се досещаше докъде може да се проследи връзката между ритуала и Космоса — сигурно петдесет—сто хиляди години. Пещерните хора обикновено са обрисувани като космати глупави същества, които не ги бива за почти нищо, но антропологичните изследвания на съвременните първобитни племена показват, че най-вероятно хората от каменната ера непрекъснато са се подчинявали на ритуали. Има ритуал за измиване, за строеж на къща, за ловуване, за ядене и така нататък — ритуалите са толкова много, че размиват границата между „ритуал“ и „познание“. В безписмените култури ритуалът прилича на обществена библиотека, където се учат младите и се съхраняват общите ценности и информацията.

Ритуалите понякога са свързващото звено между социалното и интелектуалното равнище на еволюцията. Можем да си представим първобитните ритуални песни и танци, свързани с определени космологични предания и митове — първоизточник на най-древните религии. Сигурно оттам са произлезли първите интелектуални истини. Щом ритуалът винаги предшества интелектуалните принципи, той невинаги е упадъчно покваряване на интелекта. Последователността им в историята показва, че принципите произлизат от ритуалите, а не обратното. С други думи, не изпълняваме религиозните ритуали, защото вярваме в Бога, а вярваме в Бога, защото изпълняваме религиозните ритуали. Ако е така, това е само по себе си важен принцип.

След като Федър повървя малко, въодушевлението му около погребението на куклата почна да се изпарява. Не му допаднаше идеята да се захване с ритуал, в който всъщност не вярва. Изпитваше усещането, че истинският ритуал трябва да се поражда от вътрешната природа на човека. Той не може да се изсмуче от пръстите и да се пришие отвън.

Погребението щеше да е преструвка. Как можеш да върнеш някого към „действителността“, когато умишлено му предлагаш измислица? Нямаше да се получи. В психиатрията никога не се

поддаваше на преструвки и бе убеден, че и сега нямаше да стане нищо. Приказки за Дядо Коледа. Рано или късно лъжата рухва... и какъв е следващият ход тогава?

Федър продължи да размишлява по въпроса, докато следваше извивките На пътя. Накрая видя знак, че се намира вече в Хорсшу Коув.

Забеляза, че яхтата му си е на мястото на завоя, но до нея бе спряла още една.

Обзе го съвсем не мистична тревога.

---

[1] По-коректното произношение на древноиндийската (санскритска дума) *rtá* е *ṛita*. Това религиозно-митологическо понятие има висока значимост в индийската култура като важна философска категория. Прилагам мой превод на статията на В. Н. Топоров за *ṛita* от „Мифы народов мира“, т. 2:

„**Рита** (санскр. *rtá*), обозначение на универсалния космически закон, е едно ключовите понятия на древноиндийското митологическо мислене. *Ṛita* определя преобразуването неподреденото състояние в подредено и осигурява съхраняването на основните условия на съществуването на вселената, човека, нравствеността.

Чрез *ṛita* се постига порядък в кръговрата на вселената. Доколкото този порядък съвпада с истината, то и *ṛita* се тълкува като истина в най-широк смисъл. Противоположност на *ṛita* е *anṛita* (*anṛta*), неподреденост като лишние от *ṛita*. Всеобщият характер на се проявява в това, че тя управлява и вселената, и ритуала, тя определя, и физическия и нравствения аспект на живота. *Ṛita* е установена от адитите, които я опазват. Най-много от боговете с *ṛita* е свързан Варуна (и Митра), именно той контролира съответствието между *ṛita* и човешките постъпки. *Ṛita* не е видима от смъртните: «закон скрит от закона» (Ригведа, V 62, 1), т.е. *ṛita* се определя не отвън, а не от самата себе си, иначе казано, тя определя всичко, включително самата себе си. Даже деянията на боговете са не повече от частни прояви на *ṛita*. Чрез *ṛita* се регулират движението на слънцето, дъждът, животът на растенията, хората и хората, действията на боговете. В постведическата епоха се засилва етическата интерпретация на *ṛita*. Понятието на *ṛita*... има немалко типологически паралели с други

традиции, напр. старогр. *Дике* (Справедливость).“ (В. Н. Топоров) — Б.
NomaD [↑](#)

31.

Когато наближи, Федър видя, че е яхтата на Райгъл. Какво облекчение! Но нали Райгъл смяташе да поеме към Кънетикът? Какво правеше тук?

Тогава Федър се сети за думите на Лайла, че Райгъл ще дойде. Откъде пък знаеше *това*?

Федър отиде при лодката, сложи торбите с покупките вътре и почна да я отвързва от стоманения прът.

— Чакай! — долетя глас.

Обърна се и видя Райгъл изправен на палубата на яхтата си със свити на фуния длани.

— Идвам на брега — изкрещя Райгъл.

Федър престана да развързва въжетото. Загледа се как Райгъл слиза в своята лодка. Не разбираше защо просто не го изчака да се качи в яхтата.

Проследи с поглед Райгъл, който гребеше в лодката краткото разстояние и бавно поглеждаше през рамо. Аристократичните му черти се открояваха все по-ясно. Усмиваше се. Когато стигна до плажа, Федър му помогна да издърпа лодката на пясъка.

— Реших да дойда на брега и да поговоря малко с тебе — каза Райгъл. Усмивката му беше официална, пресметната — типично адвокатска.

— Какво има? — попита Федър.

— Ами дошъл съм първо да прибера един малък дълг — обясни Райгъл. — Платих сметката ти на пристана.

— Боже! — възкликна Федър. — Съвсем забравих.

— Е, *те* не забравиха — каза Райгъл и извади от джоба си квитанция.

Докато Федър я разглеждаше и търсеше портфейла си, Райгъл подхвърли:

— Дадох им малко повече да ги накарам да млъкнат. Мислеха, че става дума за сделка с наркотици, и не искаха да се замесват. Веднага щом си тръгна, се успокоиха и забравиха за случката.

— Хубаво — каза Федър.

Райгъл пое парите от него и попита:

— Какво правиш?

— Тъкмо бях на пазар — каза Федър. — Продуктите трябва да ни стигнат поне до Атлантик Сити.

— О, чудесно — възкликна Ричард Райгъл.

Последва мълчание, лицето му се напрегна.

— Къде е Бил Капела? — заинтересува се Федър.

— Наложил му се да се върне.

— Много неприятно.

Райгъл сякаш го изчакваше да продължи, но Федър нямаше настроение за разговори. Нито един от двамата не продумваше и Райгъл видимо се изнерви.

— Защо не се поразходим малко? — предложи той. — Ето тук, по тази пътека.

— Ами разхождай се, ако искаш — обади се Федър. — Аз пък искам да се прибера на яхтата. Цял ден съм на крак.

— Ще ми се да обсъдим някои неща — настоя Райгъл.

— Какви например?

— Важни.

Райгъл винаги изглеждаше разтревожен от неща, за които всъщност не говореше, но сега явно беше много сериозно. Думите и жестовете му се разминаваха.

— Помниш ли какво говорихме за Лайла още в Кингстън?

— Да — отвърна Федър, — помня много добре.

Помъчи се да отговори безизразно, но все пак се получи саркастично.

— Оттогава думите ти не ми излизат от главата — каза Райгъл.

— Така ли?

— Все мисля за тях и бих искал да поговорим по-подробно, но тъй като не можем да го направим в присъствието на Лайла, си рекох, че ще е по-добре да се поразходим.

Федър сви рамене. Върза пак въжето на лодката към ръждясалия прът и двамата с Райгъл тръгнаха по страничната пътека.

В тази посока пътеката беше затрупана с трески, а по-нататък с дребни черни камъчета. От едната страна имаше знак, който Федър не бе забелязал преди: „М-во на вътрешните работи на САЩ“. Блатото

със стария дневен фар изглеждаше същото, но бялата чапла бе изчезнала.

— Каза, че Лайла притежава качество, помниш ли? — подхвана Райгъл.

— Точно така.

— Имаш ли нещо против да ми обясниш как стигна до този извод?

„О, за Бога!“ — помисли Федър.

— Не беше извод — каза той, — беше усещане.

— И как стигна до него?

— Не съм „стигал“.

Продължиха мълчаливо да се разхождат. Райгъл беше стиснал юмруци. Беше напрегнато съсредоточен, сякаш се виждаше как мислите кръжат в главата му.

После каза раздразнено:

— И какво толкова има да се усеща?

— Качеството — отвърна Федър.

— О, не ставай смешен — ядоса се Райгъл.

Продължиха да се разхождат. Райгъл проговори:

— Каза ли ти нещо онази нощ? Затова ли смяташ, че притежава Качество? Нали знаеш, че е психичноболна?

— Да.

— Исках само да се уверя. Винаги съм на тръни, когато е замесена тя. Каза ли ти, че ме преследва навсякъде чак до Ню Йорк, откакто напуснах Рочестър?

— Не, не ми е казвала.

— Във всяка проклета кръчма. Във всеки проклет ресторант, където и да отидех, там се появяваше и Лайла. Казах й, че не желая да имам нищо общо с нея. Историята с Джим беше приключила, аз също бях приключил, но сигурно вече си наясно колко слуша.

Федър кимна мълчаливо.

— Лайла дойде в бара в Кингстън, защото знаеше, че съм там. Разбираш ли, не беше случайно, че се завъртя около теб онази вечер. Видя, че си ми приятел. Помъчих се да те предупредя, но ти не слушаше.

Федър си спомни, че в кръчмата Лайла *наистина* зададе много въпроси за Райгъл. *Така си беше.*

После се сети за още нещо.

— Бях толкова пиян, че почти не помня какво се случи. Едно нещо обаче ми се върти в паметта. Точно когато пресичахме палубата на твоята яхта, за да стигнем на нашата, аз ѝ казах да пази тишина, да не вдига шум, защото сигурно спиш точно отдолу. Лайла попита: „Къде?“, посочих ѝ мястото, тя грабна куфара, вдигна го над главата си и го тръсна с всички сили на палубата.

— *Спомням си!* — извика Райгъл. — Беше като взрив!

— Защо го направи?

— Защото вече не исках да имам нищо общо с нея.

— Защо те преследваше?

— О, така е, откакто се помня.

— От втори клас според нея.

Райгъл изведнъж го изгледа почти уплашено. Беше нервен явно покрай нещо, свързано с това.

— Каза, че само тя се е държала добре с теб — продължи Федър.

— Не е вярно — възрази Райгъл.

Стигнаха безформена бетонна купчина, обрасла с храсталаци, приличаше на модернистична скулптура в плевелите. Сред пукнатините в бетонните плочи растеше златник и стърчаха ръждясали болтове. Приличаше на платформа за кранове.

— Преди не беше такава — каза Райгъл. — Просто не е за вярване, но в училище Лайла Блуит беше най-спокойното, най-добродушно дете, което можеш да си представиш. Затова бях толкова поразен, когато ти каза, че притежавала „качество“. Замислих се дали си доловил нещо.

— Какво я промени?

— Не зная. Вероятно това, което се случва на всички. Пораснала е и е открила, че светът е различен от детските ни представи.

— Имал ли си интимни връзки с нея? — попита Федър напосоки.

Райгъл го изгледа изненадано. После се изсмя с неприязън.

— Та кой не е имал? Ти не си *никакво* изключение!

— Забременя ли?

Райгъл поклати глава, сякаш искаше да отпъди мисълта.

— Не, не избързвай с такива заключения. Можеше да е от всеки.

Продължаваха да се разхождат и Федър се почувствува потиснат. Пътеката сякаш нямаше край, но не водеше наникъде.

— Хайде да завием — предложи той.

Чувствуваше се като детектив в края на разплитането на едно убийство, но детективът изпитва удовлетворение от решената загадка, а Федър не изпитваше нищо подобно.

Не желаше да има повече нищо общо с този човек.

Завиха и тръгнаха обратно. Райгъл каза:

— Има още един въпрос.

— Какво?

— Лайла иска да се върне с мен.

— *Сега?*

— Да.

— Къде?

— В Рочестър. Познавам семейството и приятелите ѝ, има кой да се погрижи за нея.

— Да се погрижи ли?

— Да я освидетелствува.

„О, Боже!“ — помисли Федър. Да я прибере в психиатрия.

Обзе го още по-угнетяващо чувство.

Мълчаливо продължи по пътеката. Мълчеше, не искаше да изтърси нещо неуместно. Най-накрая проговори:

— Това никак не ми допада. Лайла се чувства добре на моята яхта.

— Но тя *иска* да се върне.

— Защото си я убедил.

— Нищо подобно!

— Когато говорихме последния път, тя каза, че иска да иде на юг, поели сме натам.

— Не иска това — възрази Райгъл.

— Знам какво иска — не отстъпи Федър.

Райгъл замълча.

Повървяха още малко и пред очите им пак се появиха яхтите.

— Не зная как точно да ти съобщя нещо. Но по-добре да го чуеш.

— Какво?

— Лайла каза да я отведа в Рочестър... — Райгъл направи пауза, преди да продължи, — защото си искал да я убиеш.

Федър го изгледа. Този път Райгъл го погледна открито, изнервеността беше изчезнала.

— Разбираш ли какъв е проблемът? — попита той. — Затова настоях да се поразходим. Когато дойдох, не очаквах да чуя подобно нещо. Искях само да се уверя, че всичко е наред. Но при тези обстоятелства... доста те забърках... въпреки че се помъчих да те спра...

— Ще говоря с нея — отсече Федър.

— Тя вече прехвърли куфара и другите си вещи на моята яхта — каза Райгъл.

— Тогава ще поговоря с нея *там!*

Бе надвиснала голяма беда. Но ако Федър избухнеше, само щеше да усложни нещата. Качи се в лодката си и Райгъл го пусна да гребе отпред. Отвърза яхтата, качи се на палубата и пръв прекрачи спасителните въжета на яхтата на Райгъл.

Погледна надолу и видя нещастното подпухнало лице на Лайла. Тя се обърна към него усмихната. После усмивката ѝ изчезна. Сигурно беше помислила, че се връща Райгъл.

Федър слезе долу и седна срещу нея. Стори му се не по-малко изнервена от Райгъл.

— Здравей — каза Федър.

— Здравсти — отвърна тя на поздрава.

— Чух, че си искала да се върнеш.

Лайла сведе поглед. Беше гузна. За пръв път изглеждаше гузна.

— Струва ми се, че правиш голяма грешка — каза той.

Лайла не вдигна очи.

— Защо се връщаш?

Лайла го погледна и проговори:

— Искях да дойда с теб. Не можеш да си представиш колко ми се искаше. Но сега промених решението си. Искам преди това да свърша много други неща.

— Там те чакат само неприятности — предупреди я Федър.

— Зная, но те имат нужда от мене.

— Кои?

— Майка ми и останалите.

Федър я изгледа. Идеше му да я попита: „Добре, ако толкова се нуждаят от тебе, защо, по дяволите, се беше запътила на юг?“, но си

замълча. „Какво се е променило? — беше му на устата да изкрещи. — Райгъл ли те накара? Кой те накара? Знаеш ли какво ще ти се случи там? Да не искаш да се самоубиеш? Господи, Лайла, откакто те видях за пръв път, не си направила поне едно умно нещо, ясно ли ти е? Кога ще поумнееш?“

Но не каза нищо. Само седеше като дете на погребение и я гледаше.

Всъщност нямаше какво повече да каже. Тя искаше да се върне, нищо не можеше да се направи.

— *Съвсем сигурна ли си?* — попита Федър.

Лайла се втренчи в него. Той изчака да види поне сянка от съмнение, но тя мълчеше, гледаше го и накрая прошепна едва чуто:

— Добре съм...

Федър се замисли дали може да добави нещо, защото разбираше, че това е последната възможност.

Не се сети за нищо.

Накрая се изправи и каза:

— Добре.

Качи се на палубата, където стоеше Райгъл.

— Тя иска да тръгне... Кога отплавате? — каза Федър.

— Веднага. Искане да тръгнем още сега и при тези обстоятелства това ми се струва най-доброто решение.

Федър загледа как Райгъл пуска двигателя на яхтата. Чувствуваше се замаян. Прескочи на своята яхта, помогна на Райгъл да освободи въжетата и някак неестествено скован, изпрати с поглед яхтата на Райгъл, която зави и се насочи на север през залива.

32.

Трябваше му известно време да осмисли нещата.

Само преди час възнамеряваше да прекара остатъка от живота си в грижи за Лайла. Но от този миг нататък никога повече нямаше да я види. Прас-прас. И всичко отива по дяволите.

Усещаше мисълта си опустошена точно както плажа, осеян след урагана със стари гуми, захвърлени железни и шишета от белина.

Вероятно му трябваша малко време и тишина, за да се върне в първоначалното си състояние.

Последните събития сякаш го бяха отрязали от миналото му. Всичко бе изчезнало. Беше зад гърба му. Пред него се простираше океанът, делеше ги само пясъчната дига. Ето оттук започваше един съвършено нов живот. Скоро нямаше да има и следа, че Федър е бил тук.

От бриза яхтата леко се полюшваше. Сега изглеждаше празна. Тиха. Федър пак бе останал съвсем сам. Сякаш Лайла никога не беше стъпвала тук...

Сигурно трябваше да прелива от радост. Не знаеше защо се чувства толкова потиснат. Нали точно това искаше? Би трябвало да празнува...

Но наистина беше тъжно, че краят ѝ ще е такъв. Защо бе казала на Райгъл, че Федър иска да я убие? Ама че работа! Лайла знаеше, че той няма никакво намерение да го стори. Пък и докато разговаряха, тя не се държеше като човек, който мисли така.

... Разбира се, не беше чувал *от нейната уста* обвинението, че иска да я убие. Само Райгъл каза, че тя го е изрекла.

... Но за какво му е на Райгъл да го лъже! Сигурно го е казала.

... Най-тъжното беше, че откакто бяха заедно с Лайла, това беше първата ѝ наистина безнравствена постъпка спрямо него. Е, да, обиждаше го и говореше грубо. Но думите ѝ бяха по-скоро самозащита, отколкото открита злост. Опитваше се да му каже истината. А сега бе излъгала. Ето защо искаше толкова бързо да се махне от него.

За пръв път я виждаше да свежда поглед. Това беше най-тъжното. Най-привлекателното у нея беше откритият ѝ поглед на човек, който е чист пред съвестта си и не се интересува от мнението на другите. Сега той беше изчезнал. Това беше знак, че Лайла се връща към статичните модели, от които бе тръгнала. Беше се продала. Системата я бе победила. Най-накрая бе успяла да я направи лъжкиня.

Трябваше да направи сякаш още само една крачка и щеше се измъкне завинаги от този ад, но вместо това Лайла се върна назад. Всичко бе свършило. Онова копеле щеше да я затвори до края на живота ѝ.

Федър реши, че все пак трябва да върши нещо и да се подготви да опътува на следващия ден. Щеше да подреди всичко до зазоряване. Може би щеше да успее да стигне чак до Барнегат Инлет, ако имаше път дотам. Трябваше пак да погледне картите.

Не му се искаше да тръгва. Не му се правеше нищо.

... Беше му ясно, че не бива да съди Лайла така строго. Беше ѝ се случило нещо много страшно. Кой може да я обвинява, ако иска да се върне някъде, където смята, че ще се чувства по-сигурна?

... Странно, обвинението ѝ, че иска да я убие, бе проява на лудост, и същевременно не бе съвсем погрешно. Той *наистина* искаше да я убие — не биологичната Лайла, а статичните модели, които *неизбежно* щяха да я унищожат, ако тя не се откажеше от тях.

От статична гледна точка цялото бягство в Динамичното Качество напомня за смъртта. То е движение от нещото към нищото. А каква е разликата между „нищото“ и смъртта? Динамичните възгледи не правят необходимите статични разграничения и въпросът остава без отговор. Най-многого, което може да каже Буда, е: „Виж сам.“

Когато първите западни изследователи се запознават с будистките текстове, те също тълкуват нирваната като вид самоубийство. В едно прочуто стихотворение се казва:

*Докато живееш,
бъди мъртъв.
Бъди съвсем мъртъв,
а после прави каквото искаш.*

И всичко ще е наред.

Звучи като холивудски филм на ужасите, но е посветено на нирваната. Метафизиката на Качеството го превежда по следния начин:

Докато носиш биологични и социални модели,
убий всички интелектуални.
Убий ги без изключение,
а после тръгни след Динамичното Качество.
И нравствеността ще възтържествува.

Лайла все още се движеше към Динамичното Качество. Животът прави същото. Разчупването на житейските ѝ модели изглеждаше част от движението.

При първото си пътуване до Индия Федър не проумяваше защо, ако е всеобща реалност, пътят на просветлението към чистото Динамично Качество се появява само в тази част на света? Тогава го възприе като доказателство, че това не е нищо повече от религиозен брътвеж на Изтока, нещо като вълшебното място, наречено „рай“, където хората на Запад вярват, че ще попаднат, ако са добри и са получили разрешение от свещениците. Сега обаче Федър разбираше, че просветлението е разпространено по всички краища на света, както жълтият цвят се намира навсякъде, но някои култури го приемат, а други го пренебрегват.

Лайла вероятно няма да разбере никога какво ѝ се е случило. Няма да разберат Райгъл и всички останали. Сигурно цял живот Лайла ще възприеме случката като провал, докато всъщност тя би могла да бъде развитие.

Може би ако Райгъл не се беше появил, Лайла щеше да успее да унищожи всички лоши модели още тук, в Санди Хук. Ала вече беше много късно да узнаят.

...Странно, беше дошла в Кингстън с яхта, наречена „Карма“. Едва ли някой на нея е знаел какво точно означава думата. Все едно да я наречеш „Причинна връзка“. От стотиците санскритски думи, които Федър бе учил преди толкова години, „дхарма“ и „карма“ се бяха запечатали в паметта му най-ярко. Можеше да преведе останалите и да ги постави по местата им, докато тези две думи сякаш непрекъснато се нуждаеха от нов превод.

Метафизиката на Качеството превежда думата „карма“ като „еволюционен отпадък“. Затова тя звучеше толкова смешно като име на яхта. Лайла сякаш беше пристигнала в Кингстън с боклукчийска кола. „Карма“ е болката, страданието, на които се обричаш, ако се придържаш към статичните модели. Единственото спасение от страданието е да се откъснеш от тях, да ги „убиеш“.

Твърде често, за да се отървем от тях, избираме самоубийството, ала то унищожава само биологичните модели. Все едно да разбиеш компютъра, защото не ти харесва как е програмиран. Социалните и интелектуалните модели, причинили самоубийството, се подегат от останалите. От еволюционна гледна точка самоубийството е стъпка назад и затова е безнравствено. Друг безнравствен начин да бъдат убити статичните модели е те да бъдат прехвърлени на някой друг. Федър наричаше това „изхвърляне на кармата“. Измисляш си някаква дяволска група — евреи, чернокожи, бели, капиталисти, комунисти, — обявяваш, че тя е виновна за всички твои страдания, намразваш я и се стремиш да я унищожиш. Във всекидневието всеки си има неща или хора, които мрази и обвинява за страданието си. Омразата и обвиненията носят известно облекчение.

С цялата си проповед на закуската в Кингстън Райгъл изхвърляше кармата. Същото правеше Лайла с обвинението си. Ето защо беше толкова тъжно. Цял живот я бяха затрупвали с кармични отпадъци, тя не можеше да се справи с тях, вбесяваше се и сега беше изхвърлила една част, което вероятно щеше да я успокои поне за известно време, но не това беше нравственото решение.

Нормално е да вземеш кармичните отпадъци и да се почувствуващ по-добре, когато ги предадеш другиму. Така е устроен светът. Но няма по-нравствено поведение от това да успееш да ги поемеш и да не ги предадеш по-нататък. Тогава има напредък не само за отделния човек, а за всички. За целия свят. Ако разгледаме живота

на някои от великите нравствени личности в историята — Христос, Линкълн, Ганди и други, — ще видим, че те всъщност са се посветили на това да очистят света, като поемат кармичните отпадъци. Не са ги прехвърляли другиму. Понякога са го правели техните последователи, но никога те самите.

От друга страна, Федър смяташе, че ако приемаш кармични отпадъци, ти се освобождаваш. Ако беше изхвърлил Лайла с нейната лудост, после щеше да изпитва угризения. Но сега Лайла и Райгъл го бяха отхвърлили и той нямаше да се чувства виновен, че са заминали. Бяха разрушили чувството за дълг. Ако Лайла изпитваше към него благодарност и привързаност, Федър нямаше да може да се освободи. Но сега Райгъл имаше тази чест.

... Забеляза, че куфарът ѝ е изчезнал от масата в кабината за управление. Сега там имаше хубаво празно място. Чудесно! Значи можеше пак да извади кутиите с листчетата и да разчисти място за работа. И това беше чудесно. Помни си, на листчето ПРОГРАМА е написал, че трябва да изчака Лайла да слезе от яхтата. Вече можеше да го задраска.

Не беше сигурен дали *наистина* иска да се върне към листчетата. Те по своему също бяха кармични отпадъци. Строго погледнато, да създаваш каквато и да е метафизика е безнравствено, защото чрез нея низшата еволюционна форма, интелектът, се стреми да погълне висшата, мистичната. Както философзнанието неправилно се стреми да управлява и да погълне философията, така и метафизиката неправилно се мъчи да погълне света интелектуално. Тя се опитва да обхване Динамичното в статичен модел. Но никога не успява. Никога не се получава. Тогава какъв е смисълът да се опитваш?

Все едно да се мъчиш да измислиш съвършена, непобедима стратегия в шаха. Колкото и да си умен, не можеш да изиграеш партия, която да е „правилна“ за всички хора, за всички времена, навсякъде. Отговорите на десет въпроса водят до стотици нови въпроси, а техните отговори пораждат хиляди други въпроси. Не само че нямаше да стигне до правилното — напротив, колкото повече се задълбочаваше, толкова по-голяма беше вероятността да сгреша.

... Потънал в мрачните си мисли, Федър забеляза още нещо в полумрака отзад.

Куклата.

Беше я оставила.

Това също беше тъжно. След всички грижи просто я беше захвърлила. Създаваше се впечатлението за безнравственост. Какво ще кажете за момиченце, което тръгва и изоставя куклата си? Каква ще стане, когато порасне?

Федър се изправи и погледна куклата.

Най-обикновена гумена кукла серийно производство. Не беше от скъпите — от спящите. Кестенявата коса беше нарисувана. На едно място главата беше протъркана очевидно от дългото стоене във водата. Но можеше там да е била залепена коса, която отдавна е паднала.

В куклата — гола и безполова, имаше нещо много тъжно. Нещо невинно. Нещо сбъркано. На Федър не му беше приятно да я гледа. Не искаше да се чувства обвързан.

... Какво, по дяволите, да прави с нея?

... Не искаше да я остави при себе си.

Можеше просто да я изхвърли зад борда. Нямахше да се различава от останалия боклук по плажа. Никой нямаше да я забележи. И бездруго куклата се беше запътила натам, преди Лайла да я измъкне от водата.

До нея имаше риза, която не приличаше на неговите. Изглеждаше нова и чиста. Федър я взе. На нея беше забодена карфица, той я извади и я остави на масата. „Сигурно е нова — помисли Федър, — още е с карфиците.“

Премери я, но не можа да я закопчае, без да поеме дълбоко въздух. Беше му малка. Не беше негова. Най-вероятно я беше оставила Лайла. За какво пък ѝ е била нова мъжка риза? Сети се, че куклата беше увита в нещо подобно. Ето обяснението. Но защо ще купува риза за куклата? Наистина Лайла живееше в някакъв измислен свят.

Е, ако я беше купила, за да увие куклата, ризата можеше и сега да се използва за същата цел. Така Федър сигурно щеше по-лесно да преодолее впечатлението за извършена несправедливост, което куклата създаваше.

Пъхна главата ѝ през яката. Ризата ѝ стигна чак до краката като нощница. Така изглеждаше по-добре. Закопча яката около шията. Нещо в куклата излъчваше най-различни видове Качество, за каквито производителят не бе и помислял. Лайла беше оставила върху нея

отпечатъка на множество ценностни модели и той още личеше. Куклата приличаше на религиозен идол.

Федър я остави на крайчеца на масата, върна се, седна и се загледа в нея. Изглеждаше по-добре с ризата.

Идол, ето какво представляваше куклата. Истински религиозен идол от изоставена религия с един-единствен вярващ. Притежаваше всички внушителни черти на идолите. Точно това го плашеше.

Веднъж ритуализирани и обожествени, идолите променят ценностите си. Вече не можеш да ги захвърлиш току-така, както не можеш да оставиш стара църковна статуя на буницето.

Замисли се какво всъщност правят със старите, изоставени църковни статуи. Има ли някаква церемония за разосвещаване? Спомни си, че се канеше да погребее идола заради Лайла. Сега може би трябваше да стори същото заради самия себе си. Просто да го остави някъде, но не на боклука.

Странни чувства. Антрополозите биха направили много неща с идолите. Или сигурно вече са ги направили. Федър се сети за една книга, озаглавена „Маските на Бога“, винаги бе искал да я прочете. За културата може да се научи много от онова, което е казано за нейните идоли. Идолите определяват най-съкровени ценности на културата, нейната истинска същност.

Куклата представляваше най-съкровени ценности на Лайла, истинската Лайла и казваше за нея неща, които противоречаха на всичко останало. От нея личеше, че съществуват два противоречиви модела в конфликт с някаква огромна сила и тектоничните пластове са се разместили сякаш със земетресение, разрушително по скалата на Рихтер. Единият модел, отхвърленият от Райгъл, се местеше в една посока. Куклата представляваше модел, ориентиран в друга посока. Затова идолът даваше възможност на Лайла да определи другия модел и да освободи напрежението, причинило земетресението. А сега Лайла беше изоставила този модел — сигурен знак, че се връща към нещо по-лошо. Или не беше така?

Може би за да се предпази от връщане към нещо по-лошо, Федър трябваше да погребее куклата достойно заради самия себе си.

Нещо изтрака и той се сети за лодката. Още не беше извадил продуктите. Събитията се развиха толкова бързо, че съвсем беше забравил торбите.

Качи се на палубата, слезе в лодката и прибра покупките. След като Лайла си отиде, храната щеше да му стигне поне до Норфолк. Но дотогава сигурно щеше да се развали.

Върна се на палубата, пусна торбите една по една долу в кабината, сложи ги на масата и прибра съдържанието им в хладилника. После пак обърна поглед към куклата идол.

Взе я и я пхна под мишница като свое дете. Изнесе я на палубата и внимателно я сложи да седне. Пак стъпи в лодката, пое куклата и я остави косо на кърмата пред себе си. Сетне загреба към брега. Добре, че беше ризата, Федър щеше да увие идола, ако се наложи. Щеше да му е много трудно да обяснява, ако случайно дойдеше някой.

Пътеката минаваше покрай ниски храсти с плътни листенца и дребнички сивосини плодове. Беше покрита с малки оранжево-кафяви камъни и пясък, отгоре имаше изсъхнала трева — кухи тръстикови тръбички, начупени на парчета, по-малки от една педя, съвсем тънички и разпилени. Федър се зачуди дали е от урагана. Пред него от едната страна до изсъхнал златник се виждаше знакът на Министерството на вътрешните работи.

По-нататък имаше старателно изрисуван знак да не се влиза в блатото, за да се опази дивата природа. Добре, че главното шосе към града не минаваше оттук. Така мястото оставаше уединено.

Над главата му се разнесе крясък на гъски. Федър вдигна очи и видя трийсет-четирийсет гъски в клинообразно ято, поели на северозапад, в погрешна посока... Луди гъски. Сигурно им беше повлияло необичайно топлото време.

С идола в ръце Федър изпитваше усещането, че двамата споделят преживяването, сякаш се е върнал в детството и има въображаем спътник. Децата говорят с куклите, възрастните говорят с идолите. Предполагаше, че куклата дава възможност на детето да се преструва на родител, а идолът дава възможност на родителя да се преструва на дете.

Поразмишлява върху това и постепенно се оформи въпросът.

— Какво би казал — попита той идола, — ако сега бяхме в Индия? Какво би казал за всичко това?

Напрегна слуха си, но не чу отговор. След малко обаче в мислите му изплува глас, който не приличаше на неговия.

— Това е щастлива развръзка.

Щастлива развръзка ли? Федър се замисли.

— Не бих го нарекъл „щастлива развръзка“ — възрази той, — бих го нарекъл „отворен край“.

— Не, това е щастлива развръзка за всички — настоя другият глас.

— Защо?

— Защото всеки получава онова, което иска — поясни гласът. — Лайла получава скъпоценния си Ричард Райгъл, Райгъл получава скъпоценното си усещане, че е праведен, ти получаваш скъпоценната си Динамична свобода, а аз пак отивам да плувам.

— О, значи знаеш какво ще се случи?

— Да, разбира се — каза идолът.

— Тогава как можеш да твърдиш, че развръзката е щастлива, след като знаеш какво ще се случи с Лайла?

— Няма проблем — прозвуча гласът на идола.

— Няма проблем ли? Той ще се опита да я затвори до края на живота ѝ, и това ако не е проблем!

— Не и за теб.

— Тогава защо толкова ми тежи? — попита Федър.

— Ти само чакаш да получиш медала си — отвърна идолът. — Въобразяваш си, че ще се върнат и ще ти връчат почетна грамота.

— Но той ще я *унищож*и.

— Не — възрази идолът, — тя няма да му позволи да ѝ направи *нищичко*.

— Не вярвам.

— Сега тя притежава Райгъл — продължи идолът. — Той си го *получи*. Оттук нататък е изцяло в ръцете ѝ.

— Не, той е адвокат — каза Федър. — Няма да загуби ума си по нея.

— Не се налага. Вече го е загубил — обясни идолът. — Тя ще използва целия му морал срещу самия него.

— Как?

— Ще се превърне в *каеща се грешница*. Може дори да почне да ходи на църква. Непрекъснато ще му повтаря колко е нравствен и как я е спасил от ужасната ти хватка, и какво може да направи той? Как ще отрече? Няма начин да се пребори. Нравственото му „аз“ ще се надуе като балон и всеки път, когато почне да спада, той ще тича при нея за помощ.

„Ама че идол“ — помисли Федър. Саркастичен, циничен. Почти злюбен. Такъв ли беше самият той в дъното на душата си? Може би. Театрален идол. Идолът на евтините сутрешни представления. Нищо чудно, че някой го е хвърлил в реката.

— Нали знаеш, че печелиш — попита идолът — ... по погрешка?

— Как така?

— През цялото пътуване извърши една-единствена нравствена постъпка, която те спаси.

— И коя е тя?

— Каза на Райгъл, че Лайла притежава Качество.

— Тогава в Кингстън ли?

— Да, и го направи само защото той те свари неподготвен, не можа да се сетиш за обичайния си интелектуален отговор, но промени Райгъл. Нямахте да дойде, ако ти не беше постъпил така. Преди това не изпитваше никакво уважение към нея, но много уважаваше теб. После уважението му към теб изчезна, ала той започна да изпитва известно уважение към нея. Ето как ти й даде нещо и това те спаси. Ако не беше тази единствена твоя нравствена постъпка, утре щеше да плаваш надолу покрай брега и щеше до гроб да живееш с Лайла.

Федър не хареса тези думи. Подобни категорични присъди, произнесени от някаква страна на собствената му личност, звучаха объркващо и донякъде зловещо. Не желаше да ги слуша.

— Добре, идоле — каза той, — може да си прав, може и да не си, но тук стигаме до края на пътя.

Пред тях имаше нещо като останки от стара крепост. Напомняха за древните руини в Индия, но онези бяха с векове по-стари. Тези тук приличаха на замък, ала той беше направен от бетонни плочи, тук-там изпочупени, със стърчаща ръждясала арматура. Една част му заприлича на стена на малък амфитеатър. Очевидно беше парапетът на старо укрепление. Другаде се виждаха остатъци от въжена линия, с която сигурно са пренасяли снаряди. Огромните пръстени в стената

явно са омекотявали отката на тежки оръдия. Точно пред парапета растеше красиво дърво без листа — като огромен чадър. Беше високо едва около три метра, но беше много по-широко.

Федър се отправи на северозапад. Видя още по-отчетливо разбитата бетонна конструкция, парчетата се бяха наклонили на една страна, някои бяха паднали във водата.

В бетона имаше големи квадратни дупки, през които можеше да падне човек. Напуканите плочи под краката му сякаш щяха да се счупят всеки миг. Явно разрухата и ерозията се дължаха на слягането на пластове и вероятно на действието на морето. Но Федър смяташе, че истинският разрушител не е морето, а големият опустошител на повечето военни съоръжения — липсата на средства.

Гледката беше в известен смисъл чудесна — старата крепост, изградена да утвърди господството на човека над земята, бавно потъваше в Атлантическия океан. Мястото изглеждаше много подходящо за полагане на идола.

Федър намери врата, която водеше надолу към тъмно помещение. Плясъкът на водата се чуваше силно. Федър отвори тежка порта с железни греди. Вътре беше тъмно като в пещера. Единственото осветление идеше отдолу.

Той зави надясно покрай изпъстрена с маркировки стена и слезе по пет стръмни стъпала. Тръгна внимателно надолу, като опипваше всяко стъпало с крак. Зави наляво, продължи направо, после пак надясно и се озова в тъмен тунел. Единствената светлинка идваше отдолу през счупена бетонна плоча. Оттам нахлуваха и водите на Атлантика.

Беше достатъчно светло, за да различи върху стената скалата за отчитане височината на прилива. Подпря до нея идола, така че да гледа към морето, и внимателно оправи ризата. След няколко часа приливът щеше да дойде и да го отнесе.

„Добре, приятелче, животът ти беше доста наситен“ — каза му мислено Федър.

Отстъпи назад, леко се поклонил със събрани отпред длани, както някога се беше научил в Индия, а после с чувство, че всичко вече е наред, се обърна и тръгна.

Назад към дневната светлина и добрата стара нормалност. Цвъртяха щурци. В небето се надигна рев, Федър погледна нагоре и

видя един самолет „Конкорд“, който бавно завиваше на юг, а после набра скорост и се извиси.

Добрата стара техника. Нормалността на двайсети век не беше чак толкова интересна, както някогашното му заболяване, но Федър беше напреднал много, най-малкото на социално равнище. Другите култури могат да разговарят с идоли, животински духове, скални пукнатини и призраци от миналото, ала той не желаше да го прави. Имаше толкова много друга работа.

Почувствува се освежен, докато се връщаше към яхтата. Какъв невероятен ден! Колцина са щастливците, които могат да излязат на чисто като него? Хората са потънали в безкрайните си проблеми.

Застана на една пясъчна дюна близо до няколко хвойнови храста и от гърдите му се изтръгна: „Ааах!“ Разпери ръце. Свободен! Няма идоли, няма я Лайла, няма го Райгъл, няма го Ню Йорк, дори Америка я няма. Напълно свободен!

Вдигна очи към небето и се завъртя. Ах, какво прекрасно чувство! Толкова години не се беше въртял така. От четиригодишна възраст. Пак се завъртя. Около него закръжиха небето, океанът, завоят на реката, заливът. Чувствувахе се като Въртящия се дервиш.

Запъти се към яхтата. Беше му леко на душата, не мислеше за нищо. После си спомни как веднъж вървя по такъв черен път близо до Лейм Диър, щата Монтана, в Северния резерват на шайените. Беше с Дюзънбъри и Джон Дървения крак, вожда на племето, а също с една жена на име Лавърн Мадигън от Асоциацията на американските индианци.

Беше толкова отдавна. Бяха се случили много неща. Някой ден трябваше да иде при индианците. Оттам беше тръгнал и там трябваше да се върне.

Помнеше, че тогава беше пролет — прекрасен сезон в Монтана. Вятърът над боровете носеше свежия лъх на топящи се снегове и на размразяваща се пръст. Четиримата вървяха един до друг по пътя. Изведнъж пред тях се изпречи едно от онези проскубани невзрачни кучета, които смятат индианските резервати за свой дом, и тръгна дружелюбно пред тях.

Известно време го следваха мълчаливо.

После Лавърн попита Джон:

— Какво е това куче?

Вождът се замисли и отвърна:

— Това е добро куче.

Лавърн го изгледа с любопитство, после пак се обърна към пътя. Ъгълчетата на очите ѝ се присвиха и Федър забеляза, че тя се усмихва и дори се смее на себе си.

По-късно, когато Джон вече го нямаше, Лавърн попита Дюзънбъри:

— Какво искаше да каже с думите „Това е добро куче“? Така ли се изразяват индианците?

Дюзънбъри се замисли, после отговори, че сигурно да. Федър също не знаеше отговора, но кой знае защо, беше развеселен и учуден като Лавърн.

След няколко месеца тя загина в самолетна катастрофа, след още няколко години почина и Дюзънбъри, а престоят в болницата и възстановяването на Федър изличиха спомена. Сега обаче той пак изплува сякаш от нищото.

От известно време си мислеше: ако трябва да търси доказателства, че „веществото“ е културно наследство от древните гърци, а не всеобща реалност, ще ги намери в културите, които не са произлезли от древногръцката. Ако в някоя от тях липсва „реалността“ на веществото, щеше да докаже правотата си.

Сега пак изплува образът на проскубаното индианско куче и Федър осъзна смисъла му.

Лавърн зададе въпроса от Аристотелови позиции. Искеше да узнае в коя генетична, веществена клетка на кучешката класификация може да бъде поставен обектът пред тях. Но Джон Дървения крак не разбра въпроса. Затова ситуацията бе толкова смешна. Той съвсем сериозно каза: „Това е добро куче.“ Вероятно бе решил, че Лавърн се страхува да не би кучето да я ухапе. Цялата представа за кучето като съставка от йерархична структура на интелектуални категории, наричани с общото понятие „обекти“, беше извън традиционната гледна точка на неговата култура.

Най-важното според Федър беше, че Джон е определил кучето според своето Качество, а не според веществото. Това показваше, че за него Качеството има по-голямо значение.

Федър се сети, че когато след смъртта на Дюзънбъри отиде в резервата на индианците и им каза, че е негов приятел, те отговориха:

„О, да, Дюзънбъри. Той беше добър Човек.“ Винаги поставяха ударението на *доброто*, както Джон с кучето. Белият би казал, че Дюзънбъри е бил добър човек, или не би подчертал нито една от двете думи. Индианците не разглеждаха човека като обект, към който прилагателното „добър“ може или не може да се приложи. Те го използваша, за да подчертаят, че доброто е център на преживяванията ни и че Дюзънбъри по природа е бил въплъщение на този център на живота.

Когато Федър сложеше в ред метафизиката, хората вероятно щяха да разберат, че ориентираната към ценностите действителност, която тя описва, не е някакво невероятно отклонение в друга посока, а хвърля мост към част от самите тях, която е потисната от културните норми и търси отдушник. Или поне така се надяваше.

Животът на Уилям Джеймс Сайдис показваше, че не можеш просто да кажеш на хората истината за индианците и да очакваш, че някой ще се вслуша. Хората вече *знаят* за индианците. Те са им познати. Културната имунна система не им позволява да чуят нищо друго. Федър се надяваше, че метафизиката на Качеството ще преодолее имунната система и ще покаже, че мистицизмът на американските индианци не е чужд на американската култура. Той е дълбоко вкоренен в нея.

Не е необходимо американците да ходят на Изток, за да се запознаят със същността на мистицизма. Той е тук, в Америка. Изтокът го украсява с ритуали, благовония, пагоди, песнопения и, разбира се, с огромни организирани предприятия с годишни печалби от милиони долари. Американските индианци не постъпват така. Те не признават организацията. Не вземат такса за нищо, не вдигат шум около себе си и затова хората ги подценяват.

Федър помнеше, че след събирането с пейоте каза на Дюзънбъри:
— Индуското просветление е само долнопробно подражание на *това*! Сигурно е изглеждало точно така, преди да почнат да го разтръбват.

Помнеше също, че според Франц Боас в първобитните култури хората говорят само за действително преживяното. Те не обсъждат що е добродетел, зло, красота. Изискванията на всекидневието, също както при необразованите класи, не се простират извън конкретната добродетел, проявена от конкретни хора, извън добрите или лошите

постъпки на хората от племето или извън красотата на конкретни мъже, жени или предмети. Не говорят за абстрактни идеи. Но Боас изтъква: „Индианците дакота смятат думата «добро» за съществително, а не за прилагателно.“

Според Федър това съждение бе вярно и много обективно. Но можеше да го сравни с отношението на изследовател, който забелязва в някоя скала огромна жила от яркожълт метал, внимателно отразява факта в дневника си и повече не се задълбочава, защото се интересува само от фактите и не желае да се обвързва с оценки и тълкувания.

„Добро“ е съществително. Доброто е „то“. Точно това търсеше Федър. Това беше последният пас над оградата, с който завършва играта. Същността на Метафизиката на Качеството е именно в доброто като съществително, а не като прилагателно. Разбира се, Качеството в пречистен вид не е нито съществително, нито прилагателно. То не е нещо определено, но ако все пак Метафизиката на Качеството трябва да се сведе до едно-единствено изречение, Федър го беше открил.

Издание:

Издательство „Хемус“ ООД, 1993 г.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.